

Debreceni Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
Humán Tudományok Doktori Iskola
Neveléstudományi Doktori Program

Doktori (Ph.D.) értekezés

***Közösségi kötődés és identitás egy
határmenti felsőoktatási térségben***

Készítette: Takács Tamara
Témavezető: Prof. Dr. Brezsnyánszky László

Debrecen

2015

„Én Takács Tamara teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés önálló munka, a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletben tartásával készült, a benne található irodalmi hivatkozások egyértelműek és teljesek. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve 5 éven belül nem vontak vissza tőlem odaítélt doktori fokozatot. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és azt nem utasították el.”

KÖZÖSSÉGI KÖTŐDÉS ÉS IDENTITÁS EGY HATÁRMENTI FELSŐOKTATÁSI TÉRSÉGBEN

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a Neveléstudományok tudományágban

Írta: Takács Tamara okleveles szociológus

Készült a Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskolája
(Neveléstudományi Doktori Programja) keretében

Témavezető: Prof. Dr. Brezsnyánszky László
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200... ..

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 20... ..

Tartalomjegyzék

I. BEVEZETÉS.....	9
I. 1. A KUTATÁS CÉLJA.....	10
I. 2. A KUTATÁS ELŐZMÉNYEI.....	12
I. 3. A KUTATÁS MÓDSZEREI, AZ ADATOK FORRÁSAI.....	13
I. 4. A KUTATÁS HELYSZÍNEI.....	18
I. 5. A DOLGOZAT FÖLÉPÍTÉSE.....	21
II. ÉRTELMEZÉSI KERET.....	25
II. 1. A KOZMOPOLITA EURÓPA.....	25
II. 2. A GLOBALIZÁCIÓ JELENSÉGGKÖRE.....	26
III. MIGRÁCIÓS KÖRKÉP.....	28
III. 1. AZ ERDÉLYI LAKOSSÁG FŐBB DEMOGRÁFIAI TENDENCIÁI.....	31
III. 2. MIGRÁCIÓS MOTÍVUMOK.....	32
III. 3. AZ ERDÉLYI MIGRÁCIÓ ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI.....	34
III. 4. A CSÖKKENŐ SZÜLETÉSSZÁM HATÁSAI.....	37
III. 5. AZ ASSZIMILÁCIÓ FOLYAMATA.....	39
III. 6. MAGYARORSZÁG, A NEMZETKÖZI MOBILITÁS CÉLORSZÁGA.....	41
IV. OKTATÁSI MOBILITÁS, AVAGY AZ EURÓPAI FELSZŐOKTATÁS ÁTJÁRTHATÓSÁGA.....	43
IV. 1. MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZŐ DIÁKOK.....	49
IV. 2. ROMÁNIAI DIÁKOK EURÓPÁBAN.....	53
IV. 3. A ROMÁNIAI MAGYAR NYELVŰ FELSZŐOKTATÁS HELYZETE.....	55
IV. 4. A KOLOZSVÁRI EGYETEM, KULTURÁLIS FELLEGVÁR.....	58
IV. 5. PARTIUMI KERESZTÉNY EGYETEM.....	65
V. AZ IDENTITÁS FOGALOMKÖRE.....	69
V. 1. AZ IDENTITÁS HÁTTÉRVÁLTOZÓI.....	72
V. 2. NEMZETEK EGYMÁS TÜKRÉBEN.....	77
V. 3. NEMZETEK EGYÜTTÉLÉSE.....	81

VI. A HATÁRON TÚLI MAGYAR FIATALOK ÉLETHELYZETÉNEK FŐBB DIMENZIÓI	87
VI. 1. OKTATÁS	88
VI. 2. KÜLFÖLDI MUNKAVÁLLALÁS	90
VI. 3. MÉDIAHASZNÁLATI SZOKÁSOK	91
VI. 4. VALLÁS.....	96
VI. 5. ÖNMEGHATÁROZÁS.....	99
VI. 6. ÉRTÉKREND.....	101
VI. 7. ÖSSZEGZÉS	103
VII. VÁLASZTÁSOK VONZÁSOK ÉS TASZÍTÁSOK MENTÉN.....	104
VII. 1. AZ INTERJÚK STATISZTIKAI ADATAI.....	104
VII. 2. CSALÁDI ÉS EGYÉNI PÁLYA	110
VII. 3. INFORMÁLIS KAPCSOLATOK ÉS KÖTŐDÉSEK	113
VII. 4. ISKOLAI PÁLYAFUTÁS	119
VII. 5. MAGYARORSZÁGRA ÉRKEZÉS KÖRÜLMÉNYEI.....	126
VIII. EGYETEMI „KÖZEG”	130
VIII. 1. EGYETEMVÁLASZTÁS.....	130
VIII. 2. EGYETEMI LÉGKÖR, DIÁKSZEMMEL	136
VIII. 3. HÁTRÁNYOS HELYZET ÉS FELZÁRKÓZÁS	141
VIII. 4. KÜLFÖLDI TANULMÁNYUTAK.....	144
VIII. 5. NYELVHASZNÁLAT	147
IX. KÖTŐDÉSEK	151
IX. 1. IDENTITÁS	151
IX. 2. SZAKMAI IDENTITÁS	158
IX. 3. ÉRTÉKEK ÉS VALLÁSOSság	161
IX. 4. CÉLORSZÁGBA VALÓ INTEGRÁLTSÁG FOKA.....	165
IX. 5. JÖVŐTERVEK	171
X. KÖVETKEZTETÉSEK.....	179
X. 1. A FŐBB VIZSGÁLATI CSOPORTOK ÖSSZEHOSONLÍTÁSA.....	184
X. 2. AZ INTERJÚKBÓL KIRAJZOLÓDÓ VÁLASZADÓI TÍPUSOK	188
X. 3. AZ IDENTITÁS SZERKEZETI KÉPE	192
X. 4. „MAGYAR SZIGET”	195
X. 5. ÖSSZEGZÉS	198
XI. FELHASZNÁLT IRODALOM	201
XII. MELLÉKLETEK.....	212

I. Bevezetés

A disszertáció kutatási tárgya az ifjúság-, a közösség- és a kisebbségszociológia határvonalain helyezkedik el. Ifjúságszociológia, hiszen a fiatalok felsőoktatásban töltött életmódjáról, ilyen tárgyú narratíváiról szól. Közösségszociológia abban az értelemben, hogy a közös azonosságtudat és a kisebbségi nyelv használata közösségsszervező erőként jelenik meg a narratívákban. A kisebbségszociológia kérdéseit is ilyen irányból kívánjuk tárgyalni. A kisebbség és a többségi nemzet együttélése kapcsán a kisebbségi tagok általános élethelyzetét kívánjuk elemezni. A megkérdezett interjúalanyok nemzeti identitását a funkcionalista szociológia paradigmája szerint értelmezzük. Egy heterogén társadalmi mezőben az identitás közösségsszervező funkcióval bír. Az erdélyi magyar ifjúság a domináns-, a kisebbségi- és az anyaország kultúrája közötti vonzástérben mozog. Ebben a hármas kötődésben egyéntől, élethelyzettől, családi háttértől és egyéb tényezőktől vezérelten különböző attitűdök alakulnak ki, melyek hatással vannak az identitáselemek és az egyének egymáshoz való kapcsolatára is. A dolgozat végkicsengése szerint az így kialakult közösség életében meghatározó szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás, mely a saját értelmiségi réteg megteremtésének funkciójával bír. A hatékony önérvényesülés és közösségi érvényesülés magatartásmintáinak elsajátítását szolgálja. A dolgozat összegzi a szakirodalom korábbi eredményeit, és saját vizsgálati eredményekkel egészíti ki azt.

Jelen fejezetben bemutatjuk a kutatás főbb kérdéseit és célkitűzéseit. A vizsgálat módszereit és alanyait. Az interjúk elemzése során azt keressük, milyen hatást gyakorol az egyetemi légkör a diákok életfelfogására, életszemléletére, identitására. Mennyire illeszkedtek be a magyarországi felsőoktatásba és a társadalmi életbe, a határon túlról áttelepült magyar hallgatók? A szülőföldhöz való ragaszkodás és az anyaország vonzása milyen dilemmákkal járhat, milyen választások elé állítja a diákokat? Melyek azok a háttérváltozók, amelyek a mobilitás, illetve a társadalmi beilleszkedés fő mozgatórugói? Melyek a hazai területen továbbtanuló diákok identitásának és szociális identitásának főbb jellemzői?

I. 1. A kutatás célja

Saját kutatásunk eredményeit az élethelyzet következő dimenziói mentén csoportosítjuk: származás, iskolai pályafutás, informális kapcsolatháló, egyetemválasztás, egyetem légköre, nyelvhasználat, nemzeti és szakmai identitás, értékek, vallásosság, földrajzi kötődés, jövőtervek. Ezek a dimenziók nem teljes mértékben, de összecsengenek a MOZAIK¹ kutatások vizsgálatának alapegységeivel. Így ezek mentén hasonlítjuk össze saját eredményeinket a korábbi kutatások adataival, és az empirikus fejezetekben az interjúalanyok intézmények szerinti csoportosítása mentén kirajzolódó három diákcsoport élethelyzetét.

A kutatásokkal kapcsolatos általános elvárás a hipotézisalkotás, amely azonban a kvalitatív vizsgálatok esetében nem feltétlen indokolt. Ezért hangsúlyosan megfogalmazott kutatási kérdésekkel kívánjuk áthidalni a problémát. Az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul. Egy keresztmetszeti vizsgálatban igyekeztünk átfogó képet kapni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaikkal és jövőjükkel kapcsolatban. A vonzások és taszítások tényezőit igyekeztünk feltárni ezen a speciális területen, ahol a világtrendek és a kisebbségi lét ütközőzónájában élnek a diákok. A megkérdezettek különböző módon élik meg a szülőhelyükről való kimozdulást, az elvándorlást befolyásoló, ellentétes irányú erők hatását. Saját sorsukba ágyazva magyarázzák döntéseiket. Az empirikus vizsgálatban a diákok interjúinak tartalomelemzése által kerestük a választ a felsőoktatási intézmény választásának okaira. Próbáltuk feltérképezni a választás személyiség- és sorformáló hatását, illetve a tanulmány alapú migráció motívumait, majd az ezekből kirajzolódó cselekvési típusok jellemzőit.

Főbb kutatási kérdések:

- *Melyek lehetnek a szülőföldön való maradást, illetve az onnan való elvándorlást befolyásoló háttértényezők?*
- *A felértékelődött regionális identitás és az e köré szerveződött csoportok informális és formális hálója mennyire jelent erős vonzást a globalizációs*

¹ A MOZAIK kutatások 2001-ben és 2011-ben készültek. Céljuk a 15-29 év közötti külföldi magyar fiatalok életmódjának feltérképezése. A kutatás 2001-ben kvantitatív jelleget öltött, melynek eredményei összesen 6000 fős minta megkérdezésén alapultak a Felvidéken, Kárpátalján, Belső Erdélyben, Székelyföldön és Vajdaságban. Míg 2011-ben kvalitatív kutatási módszerrel 24 fókuszcsoportos beszélgetés elemzésére került sor Baranya, Muravidék, Órvidék, Felvidék, Kárpátalja, Erdély, Székelyföld, Csángóföld és Vajdaság régióiban.

hullám migrációs erejével, a jobb megélhetést kínáló külföldi országokkal szemben?

- *Ebben az ellentétes erők által uralt társadalmi mezőben, milyen szerepet tölt be az anyanyelvű felsőoktatás? A kisebbségi értelmiségivé válás útján az anyaországban, az anyanyelvi diplomával való könnyebb érvényesülés reménye, vagy a szülőföldön való kisebbségi értelmiség magatartásmintái szilárdulnak-e meg?*
- *Az anyaországban érvényesülő diákok hogyan és milyen ütemben illeszkednek be, hogyan lelnek új hazára az általuk választott társadalmi mezőben?*

Szociálpszichológiai kutatások felhívják a figyelmet arra, hogy a másság mentén szerveződött csoportok között minden társadalmi miliőben megfigyelhető a klikkesedés jelensége. Legyen az a fehérek és feketék közötti különbség, vagy akár azonos társadalmi mutatókkal rendelkező diákok, akik egy iskola két különböző osztályába vagy tagozatába járnak (Aronson 1996). Ezen logika értelmében a nemzeti különbségek mentén szerveződött közösségekben erősebb a kohézió. Ebben az erős csoportkohézióban szerveződött kapcsolatháló, vagyis társadalmi tőke, együtt jár egy markánsabb és karakterisztikusabb identitástudat kialakulásával, melyet szociális identitásnak nevezünk. A kisebbségi közegben a nemzeti identitástudat és annak értéke felerősödik. Az így kialakult lokális identitás az európai migrációs tendenciák ellenére gátja lehet a kisebbségi csoportok robbanásszerű szétvándorlásának. A kisebbségi lét közösségteremtő erővel bír. A többségi nemzet közegében szerveződött kisebbségi közösségek belső kohéziója erősebb. A másságtól való elhatárolódás mentén megteremtődik a csoport sajátos szociális identitása. Az így megerősödött csoportidentitás véd a beolvadástól, az asszimilációtól, segíti a kisebbségi csoportok fennmaradását. A határon túli magyar nyelvű egyetemek kulcsfontosságúak a magyar nemzetiségű értelmiség fennmaradásának és utánpótlásának biztosításában. Alkalmas színteret jelentik a nemzeti, illetve szociális identitás megélésének és ápolásának, a társadalmi tőke szerveződésének. Alkalmas közeg az aktív és tevékeny értelmiségi lét megtanulásához. Ezen keresztül a magyar kisebbségi csoportok fennmaradását biztosítja, megteremti a szülőföldön maradás és boldogulás feltételeit.

A nemzetközi népmozgások felerősödésével, a nemzeti értékek nyugati mintára történő átalakulásával jellemezhető társadalmi miliőben a kisebbségi, anyanyelvű felsőoktatás intézményei nélkülözhetetlen szerepet töltenek be. A kisebbség tagjainak a globalizáció mellett az asszimiláció olvasztótégelyével szemben is védekezniük kell saját közösségi létformájuk fenntartása érdekében. Az anyanyelvű felsőoktatás a kisebbségi értelmiség képzése által megvédi azok tagjait a nyelvcserétől, ezen keresztül szociális identitásuk

elvesztésétől (Péntek 2007). Ezt a jelenséget a Partiumi Keresztény Egyetem és a Babeş-Bolyai Tudományegyetem példáján kívánjuk bemutatni. További célunk a hallgatók körében megfigyelt identitástípusokat összevetni a Péntek János (2007) által felállított identitástípusokkal.

A szülőföldön való továbbtanulás lehetséges alternatívája az oktatási mobilitás. A romániai magyar kisebbség tanulmányi migrációjának elsődleges célországa Magyarország. Ennek meghatározó mozgatórugója az anyanyelvű képzésben való részvétel illetve a letelepedés lehetősége. Ezért fontos azon kisebbségi csoportok vizsgálata, amelyek szintén az anyanyelvi képzések közül választottak, azonban nem születési helyükön, hanem a számukra elsődleges célországot jelentő anyaországban. Esetükben azt feltételezzük, hogy a korábbi mobilitás lehetőségét választó, vagyis Magyarországon élő és tanuló vizsgálati alanyok migrációjának legfőbb oka a magyar nyelvű képzésben való részvétel lehetősége. Esetükben oktatási migrációról beszélhetünk. A kutatás megvizsgálja, hogy az egyetemi évek befejezését követően kik azok, akik az anyaországban maradnak, és kik azok, akik visszatérnek a kibocsátó országba, vagy egy harmadik országot választanak letelepedésük helyszínéül. Azt is vizsgáljuk, hogy a képzés során hogyan alakul a kibocsátó országhoz és a fogadó országhoz való kettős kötődésük.

I. 2. A kutatás előzményei

Témaválasztás

Témaválasztásunkkal a Debreceni Egyetem kutatócsoportjának határon túli magyarságra irányuló kutatási repertoárjának széles színskáláját szeretnénk egy további kvalitatív színfolttal gazdagítani. A témaválasztásban segítségünkre volt a területen használt nyelvek (magyar és román) ismerete. Kutatói üzenetként a békés egymás mellett élés keretein belül megvalósítható kisebbségi kultúraörzés fontosságára szeretnénk felhívni a figyelmet.

Módszerválasztás

A kvalitatív kutatások a társadalom mélylélektanáig hatolnak, legfőbb eszköze az interjú. Ez „*olyan előre megtervezett, bizonyos adott kérdésekre kötelezően választ váró beszélgetés, amelyik a személyiség mélyrétegéig hatol, és olyasmit is felszínre hoz, amit maga az interjúalany sem tud magáról*” (Solt 1998:29-48). A társadalomtudományi kutatások

legérzékenyebb eszköztárának tekinthetőek, mind a tartalmi mélységét, mind alkalmazásuk nehézségeit illetően (*Héra et al. 2006*).

Egy kvalitatív kutatás szempontjából fontos elemeknek tekinthetőek az interjúalanyokban élő sajátos emlékképek, azok sajátos egyéni meglátásaival fűszerezve. Ugyancsak tanulságos egy jól körülírható csoport tagjainak eltérő véleménye ugyanarról a jelenségről, vagy egy esemény különböző személyiségeken való megfigyelése és tanulmányozása. A kvantitatív kutatások körébe tartozó kérdőíves vizsgálatok kategorikus véleményhalmazok gyűjteménye, amely lehetővé teszi a tárgyilagos elemzést, az átlagok képezését, a tendenciák összehasonlítását. Az interjúk kutatások mélylélektani vonulata alkalmasabb eszköz egy csoport belső sajátosságainak elemzésére, illetve annak vizsgálatára, hogy a csoporttagok hogyan élik meg sajátos élethelyzetüket. Az interjúk nem tudatosan konstruált szövegek, mint például a sajtóközlemények, hanem kérdésekre adott spontán válaszok, egy adott élethelyzetben. Ezért szavak előfordulási gyakoriságának kvalitatív tartalomelemzése helyett célszerűbb a megszólalások kontextusára és beszédkörnyezetére is érzékeny induktív elemzés.

Krippendorff, Klaus (1995) felveti azt a kérdést, hogy a szavak előfordulási gyakorisága korrelál-e a szöveg tényleges tartalmával? A gyakorisági indikátorok tényleg tükrözik-e a szöveg valódi tartalmát? A számítógépes elemzést segítő programok elég érzékenyen reagálnak-e a megszólalásokban rejlő látens tartalmakra? Vicsek Lilla (2006) felhívja a figyelmet arra, hogy a kvalitatív kutatások értelmüket és lényegüket veszítik el a kvantitatív elemzést követő numerikus adatok közlése által. Mivel a kvalitatív vizsgálatok a miértekre és belső motivációkra keresik a választ, sokkal célravezetőbb a kontextus-érzékeny kvalitatív tartalomelemzés.

I. 3. A kutatás módszerei, az adatok forrásai

Vizsgálatunkban kvalitatív mélyinterjúk módszert használtunk. 46 fővel készítettünk életútinterjút a következő megoszlásban: 21 fő a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad), 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár), 14 fő a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait a megkérdezés idején. A megkérdezett diákok a következő alcsoportokba sorolhatóak: azok a diákok, akik a szülőhelyükön tanulnak; azok, akik az

oktatási mobilitás csatornáján keresztül az anyaország felsőoktatásában végzik teljes egyetemi képzésüket; illetve azok, akik felsőoktatási éveiket megelőzően Magyarországon telepedtek le. A fenti csoportok tagjait a gyermekkori tapasztalatok, az iskolai pályafutás, a kapcsolatháló, az identitás, az értékek és a jövőtervek szempontjai mentén hasonlítjuk össze.

A megkérdezett határon túli magyar diákok – az egyetemválasztás helyszíne és a migráció szempontjai szerint – alapvetően három fő csoportra tagolhatóak:

1. Az első csoportot alkotják azok a megkérdezettek, akik a szülőhelyükön tanulnak. Tagjai vélhetően erős nemzeti és lokális identitással rendelkeznek. Szülőhelyükön nevelkedtek, magyar kisebbségként élnek, és az ott található felsőoktatási intézmények valamelyikében töltik diák éveiket.
2. A második csoport tagjai szülőföldjükön rendelkeznek állandó lakhellyel, azonban a Magyarországon töltik diák éveiket. Ők az egyetem befejezését követően kilátásba helyezik a migráció lehetőségét. A felsőfokú képzés ideje alatt hozhatják meg a számukra legkedvezőbb döntést. A kutatás során célunk ennek a döntési mechanizmusnak a feltárása, és a döntés tényezőinek megismerése.
3. A harmadik csoport tagjainak élete korábbi állomásán már megtörtént a migráció. Magyarországi felsőoktatásban vesznek részt. Esetükben a migráció okait és a beilleszkedés mértékét tájuk fel.

Mindhárom csoport esetében külön kérdéssort alkalmaztunk, melyek a mellékletekben tekinthetők meg. A kutatás során a fenti három csoport típusalkotására és összehasonlítása vállalkozunk.

Brubaker, Rogers; Feischmidt Margit; Fox, Jon és Grancea, Liana 2011-es kolozsvári, kvalitatív módszerrel végzett kutatás (továbbiakban 2011-es kolozsvári kutatás) során bemutatott öt családi portré egyike egy magyar házaspárral, egy másik pedig egy román testvérpárral készült. A portrék bemutatása során kiderül, hogy a magyar házaspár tagjai magyar kapcsolati hálójuk mentén szervezik formális és informális életüket egyaránt, és kifejezetten fontosnak tartják magyar identitásukat. Míg a román testvérpár számára ez a kérdés teljesen lényegtelen, semleges viszonyulnak a nemzeti kérdéshez is, számukra román identitásuk természetes. Ez a különbség kiválóan magyarázza, azt hogy kutatásunk során miért a magyar ajkúak köréből választottunk. Annak a sajátos magyar közegnek a mintázatait, amelyben élnek a velük készített interjúk által ismerhetők meg (*Brubaker et. al 2011*). Ennek a világnak a tanulmányozása során nem láttuk indokoltnak román ajkú diákokat is bevonni a kutatásba.

Az intézmények szerinti bontás tekintetében megkérdezett diákok a következő egyetemek valamelyikén folytatják tanulmányaikat:

- Partiumi Keresztény Egyetem – *Nagyvárad* – a kedvező tandíjak miatt Székelyföldről is érkeznek ide hallgatók. Így került be számos székely interjúalany a megkérdezettek közé, akik a székely-erdélyi hovatartozás mentén szerveződő identitás különbségeinek feltárása által tovább árnyalták a dolgozat eredményeit. A kutatásnak ez a vonulata párhuzamba állítható a Mozaik 2001 és 2011 eredményeivel.
- Babeş-Bolyai Tudományegyetem – *Kolozsvár* – a Kolozsváron tanuló megkérdezett diákok szülőhelye a Szatmárnémeti és annak vonzásköre, így ők is szervesen összekapcsolódó közösséget alkotnak.
- Debreceni Egyetem – *Debrecen* – a Debrecenben tanuló diákok közül nem mindenki született Erdély területén. Ennek a csoportnak az érdekességét az adja, hogy az Erdélyből származó megkérdezettek mellett egy fő Észtországból, két fő Kárpátaljáról, egy fő a Felvidékről, egy fő pedig a Vajdaságból származik. Így szinte minden magyarlakta határon túli területről sikerült legalább egy főt bevonni a vizsgálatba. Bár ***a kutatás fő célcsoportja a romániai magyar ajkú diákok vizsgálata és elemzése.***

Nem kívánunk kitérni az Európai Unió területén kívül található beregszászi főiskolára, mivel Ukrajna nem európai uniós tagország. A Kárpátaljáról külföldön továbbtanulni szándékozó diákoknak több nehézséggel is szembe kell nézniük. Számos országba csak hatósági engedéllyel, vízummal utazhatnak. Ez nehezíti hallgatói mobilitásukat. Az európai kontextust, a diákok nemzetközi szintén való mozgását viszont kiemeltnek tekintjük a dolgozat szempontjából. A kutatás a leendő, elsősorban magyar nyelven tanuló, kisebbségi közegekből származó magyar értelmiséget vizsgálja, azon a lépcsőfokon, amikor a diákok alatt értelmiségi létének alapjait elsajátítja.

A vizsgáltak életkorát tekintve alátámasztja szándékainkat Baumeister és Muraven (1996), akik szerint a fiatal felnőttkor a legmeghatározóbb az identitás alakulása szempontjából. Ez az a kor, amikor az egyéni felelősségvállalás megkezdődik, amikor rengeteg hatással szembesülve az egyén felsőoktatást, foglalkozást és párt választ. Esetleg földrajzi mobilitás részese is lesz, még több hatással és választással szembesülve. Kiemeljük, hogy megkérdezett alanyaink épp ebben a korszakban vannak, egy olyan anyanyelvű felsőoktatásban mely kiemelt hatást gyakorolhat választásaikra és identitásuk alakulására.

Mintavételi eljárás

A kvalitatív kutatás módszere nem teszi lehetővé az általános következtetések levonását, ezért a reprezentativitásra a mintavételi eljárásnál sem törekedtünk. A „hólabda

módszert” alkalmaztuk, amely olyan mintavételi eljárás, melyben a már nyilatkozó interjúalanyok ajánlják a soron következő interjúalanyokat. Úgy bővül a minta, ahogy egy hólabda gördül és növekszik. Ennek az eljárásnak az az előnye, hogy az illetők ismerik egymást, így a csoportközi viszonyok megfigyelésére is lehetőség nyílik (*Babbie 2000*), és ez a szociális identitás kutatásához nélkülözhetetlen. A bekerülés további szempontját a hallgatók aktivitása jelentette. Így mintánk aktív, egymással valamilyen módon kapcsolatban lévő diákokból áll össze. Ez azért is fontos, mert ennek a tevékeny csoportnak a jellemzése inkább tekinthető kutatási célnak, mint annak feltárása, hogy milyen arányban szerepelnek az össznépességben belül.

Adatgyűjtési módszer

Életútinterjúkat készítettünk, melyek strukturálatlanok abból a szempontból, hogy a beszélgetés fő iránya volt megszabva. A kérdések egymást követő láncolata nem volt szigorúan meghatározva (*Babbie 2000*). A feltett kérdések a mellékletben tekinthetők meg, ezek azonban csupán irányadóak. A megkérdezés során a cél elsősorban az volt, hogy a vizsgált személyek önmagukat, élethelyzetüket, attitűdjeiket mutassák be.

Longitudinális panelvizsgálat

Az adatfelvétel első fázisában az életútinterjúk felvétele történt. Az adatfelvétel második állomása ugyanazoknak a személyeknek a megkérdezése a felsőoktatás befejezését követően. Ezáltal lehetővé vált a tervezett jövő és a megvalósult jövő összevetése. Míg az kutatás első szakaszában a személyes beszélgetés módszerét alkalmaztuk, addig a második szakasz távlekérdezésnek tekinthető, mely internetes csatornákon keresztül történt.

Adatelemzés módszere

Az adatok elemzése kvalitatív a tartalomelemzés módszerével történt (*Krippendorff 1995*). A kvantitatív tartalomelemzéssel szemben a szavak pusztán gyakorisági előfordulásán túl, a szöveget a kontextusba ágyazva vizsgálja, hangsúlyt fektetve a látens jelentéstartalmakra, a szöveget annak forrástól el nem választva (*Vicsek 2006*).

Seidman, Irving (2002) az interjúk elemzésének következő stációit tárja elénk: a hanganyag legépelését követően túl nagy terjedelmű szöveg áll a rendelkezésünkre, ezért azt a kutatási cél szempontjából releváns szövegtartalmak szerint szelektálni, vagyis redukálni kell. Az így nyert szöveget szükséges kategorizálni, kódolni, vagyis a különböző megszólalásokat tartalmak szerint, adott kategóriahalmazokba rendezni. Ezt követően elemezni, értelmezni kell

a szöveget. Krippendorff (1995) szintén az adatrögzítést követő adatredukciót javasolja, melyet a következtetés és az elemzés követ.

Mind Mayring, Philipp (2000), mind Seidman (2002) egyetért abban, hogy a kategóriaalkotás ne deduktív, hanem induktív módon történjen. Ne előre meghatározott címkék alá soroljuk a szövegegységeket, hanem magából a szövegből kialakuló kategóriákba. Ezzel elkerülhetjük, hogy a kutató saját szubjektivitása és elvárásai szerint rendezze az egységekre bontott szöveghalmazt, így az elhangzottakból rajzolódnak ki a tartalmak. Kutatásunk során a kategóriaalkotást induktív módon, szövegszerkesztő programmal végeztük el (Vicsek 2006).

Az érvényesség és a megbízhatóság tekintetében a kutatók egyetértenek abban, hogy a kvalitatív vizsgálatok érvényesebbek ugyan, mint a kvantitatív vizsgálatok, azonban kevésbé megbízhatóak. A megbízhatóságot azzal lehet ellenőrizni, hogyha több kutató ugyanarra az eredményre jut (Vicsek 2006, Babbie 2000, Krippendorff 1995). Kutatásunk megbízhatóságát egyrészt a korábbi kutatásokkal, másrészt az adatok redukcióját és kategorizálását követően, SPSS program segítségével történt kvantitatív futtatások eredményeivel való összevetéssel ellenőriztük.

Az elemzés során levont következtetések nem tekinthetők általános érvényűnek. A kvalitatív vizsgálatok során nem az általános előfordulási gyakoriságok megállapítása a cél, hanem az adatok között lévő kapcsolatok, ok okozati összefüggéseinek, a mögöttes mechanizmusainak feltárása (Vicsek 2006). Elsősorban feltáró, orientálódó jellegű prediktív célú kutatások (Krippendorff 1995), melyek kiindulópontul szolgálhatnak további kutatásokhoz (Babbie 2000).

A megkérdezettek narratíváin keresztül megérthetjük azt a szubjektív valóságot, amelyben élnek. Azt, hogy hogyan értelmezik a szociális reprezentáció által feléjük közvetített társadalmi valóságot. Kiemelten vizsgáltuk a nyelv szerepét, hiszen az identitás fontos építőeleme, mely esetünkben a felsőoktatás csatornáján keresztül szilárdul meg, és épül be az azonosságtudatba és a mindennapi gyakorlati életbe. Az anyanyelvű oktatás hiánya nyelvcseréhez vezethet, mely az asszimilációban teljeseedik ki. Ezért elengedhetetlen az anyanyelvű oktatás, és az anyanyelvű felsőoktatásban tanuló diákok kvalitatív elemzésen keresztül történő vizsgálata (Péntek 2007).

I. 4. A kutatás helyszínei

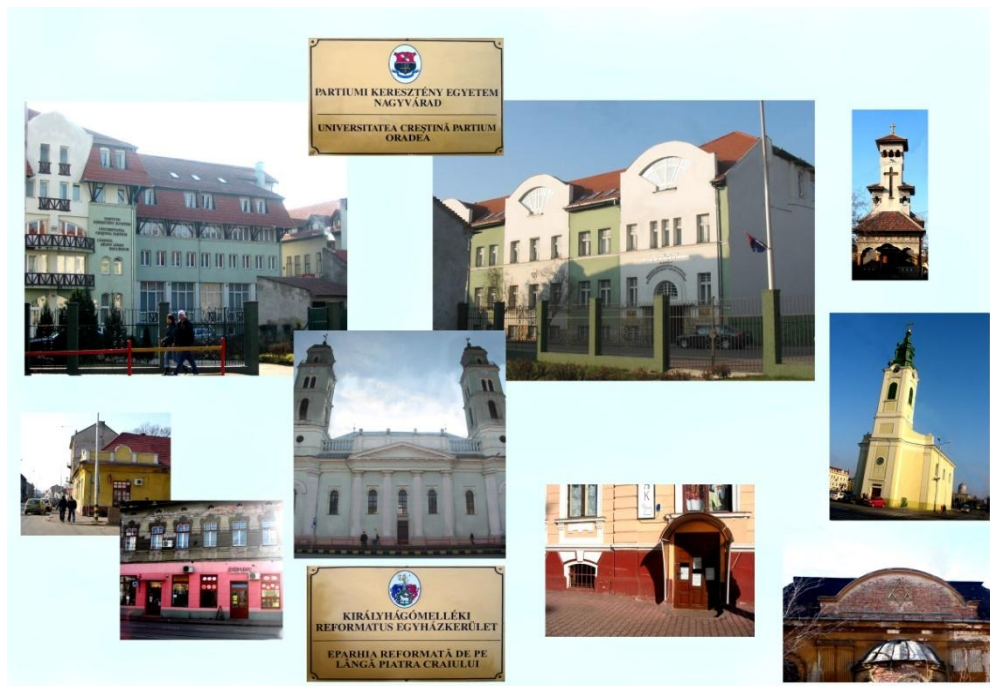
A vizsgálat érinti a történeti Partium területét. Ez a térség kulcsfogalomként szerepel a Kozma-Süli-Zakar-féle értelmezésben és kutatásban. Regionálisan egy térséghez tartozik, azonban három ország határmezsgyéjén húzódik. A Partium térségét Süli-Zakar István nyomán értelmezzük és a könnyebb azonosítás érdekében használjuk. Eredetileg az alföld és a hegyvidék találkozási pontjain kialakult vásárvárosok vonzáskörzetében keletkezett. Ezek városok az eltérő térségek termékeinek cseréjét könnyítették meg. A vásárvárosokkal összhangban szerveződött a vasúthálózat is. Az államhatárok változása miatt azonban az áruk szabad mozgása és az általa generált gazdasági fejlődés megtorpant. Egy határok által szétszabdalt régióvá vált, melynek következtében belső gazdasági egysége ellehetetlenül (Kozma, Süli-Zakar 2006).

A Partium közigazgatási szempontból ma a következő megyéket tartalmazza: Magyarország határain belül, Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megye. Bihar, Szatmár, Szilágy és Máramaros megyék Romániához tartoznak. Ukrajna területéről pedig Kárpátalját foglalja magában. Két megyéje Magyarországhoz, egy Ukrajnához, négy pedig Romániához tartozik. A három országot összekötő régió a jövőben az országok közötti szakmai, kommunikációs, kulturális és gazdasági áramlás megkönnyítését szolgálhatja az Európai Unió regionális politikájának erősödése által, melynek térnyerésével párhuzamosan csökken a határok elválasztó jellege, és erősödik a régiók szerepe és funkciója. Várhatóan a jövőben a Partium térsége is egyre nagyobb hangsúlyt és szerepet kap, mind gazdasági, mind kulturális szempontból (Süli-Zakar 2006). Hiszen egyre hangsúlyosabbá válnak a határmenti térségek együttműködése által létrejövő és erősödő eurorégiók. „Az eurorégió nem jelent mást, mint a határvidékek közötti együttműködés intézményesített formáját. Jogi formáját tekintve bejegyzett egyesület annak a mindenkori nemzeti jogrendszernek a kebelén belül, ahová a testület területileg tartozik. Határok feletti viszonylatban pedig az eurorégiók közgyűlése tölti be a legfelső döntéshozó szerv szerepét.” (Éger 2000:29)

Ebben az értelmezésben a Partium a Kárpátok Eurorégió egy szeletét alkotja. A régió alá eső három országrész közös vonása, hogy mindegyikben jelen van a magyarság. Az egyik országban többségi nemzetként, a másik két országban pedig kisebbségi nemzetként képviselteti magát. Ezáltal mindhárom országrész érintett a magyar nyelvű oktatás ügyében. Így lehetővé válik a különböző országokhoz tartozó magyar nyelvű oktatás nemzetközi összehasonlítása. Ugyanakkor előrebocsátjuk, hogy egyetlen általunk megkérdezett interjúalany sem azonosult a partiumi identitással. Ez arra is visszavezethető, hogy a

regionális identitás nem erősödik a politikai térségalkotás ütemével párhuzamosan. Jelentős időbe telik, míg a politikai térségek a szemléletben és az identitásban is gyökeret vernek. Másrésről a vizsgált intézmények kettő a Partium területén helyezkedik el, a harmadik intézmény viszont azon kívül.

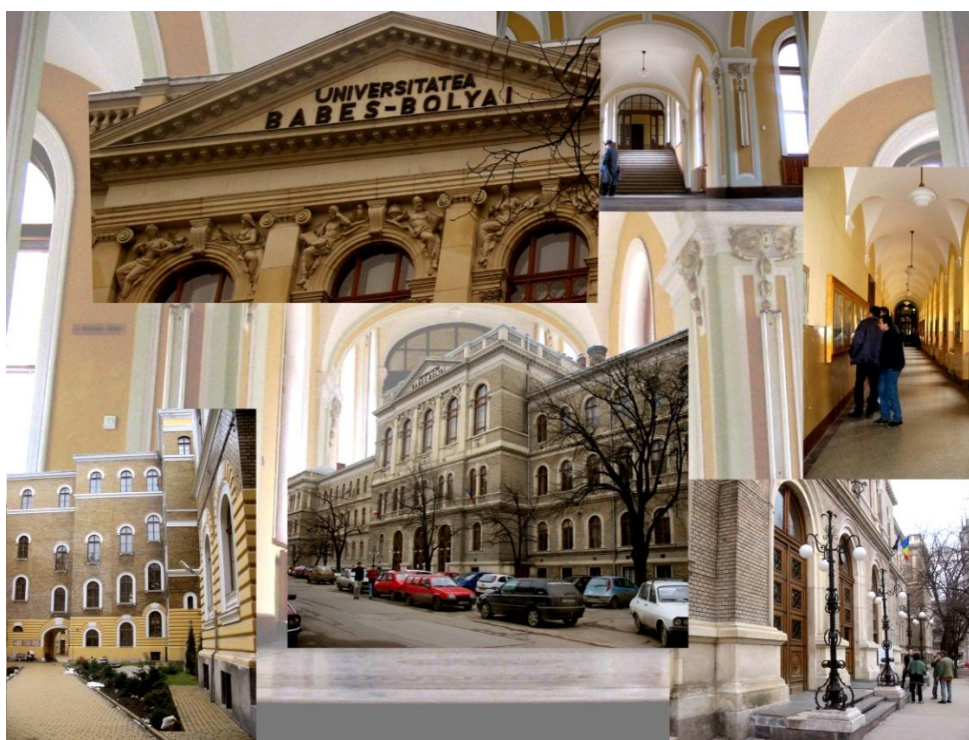
A vizsgálat első helyszíne a Partium Keresztény Egyetem. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület adott otthont az intézménynek, ezért környezetében az egyházi célú építmények dominálnak. Közeliében egy régi zsinagóga és egy ortodox templom helyezkedik el. A belváros felé haladva, egy katolikus templom található, amely az egyetemi életnek is része. Vasárnap esténként ide járhatnak a hallgatók ifjúsági misére, ahol az egyetem zeneszakos diákjai biztosítják a zenei aláfestést. Az épület közvetlen közelében egy református templom áll, amely szervesen hozzátartozik az egyetem világához. Az egyetem körül számos kisebb szórakozóhely és étterem él meg a diákok informális tevékenységeiből. A 1. ábra egy csokorba szedve tárja elénk az egyetem hermeneutikai környezetének összetett képét. A Partiumi Keresztény Egyetemmel szemben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem nem felekezeti, hanem állami intézmény, ahol a román és magyar tannyelvű szakokon az oktatás egymással párhuzamosan folyik. Ez az egyetlen olyan magyar tannyelvű felsőoktatási intézmény Romániában, amely államinak tekinthető, és amelyet a román állam finanszíroz. Ugyanakkor ez az egyetlen olyan hely, amely nem tekinthető önállónak abban az értelemben, hogy az egyetemi döntéshozók vegyesen kerülnek ki a magyar és a román tannyelvű karok képviselőiből.

1. ábra: A Partiumi Keresztény Egyetem hermeneutikai környezete

A 2. ábra szemlélteti a Babeş-Bolyai Tudományegyetem arculatát. Az épület jellegzetes egyetemi hangulattal rendelkezik. A Partiumi Keresztény Egyetemmel szemben a kiírások egynyelvűek annak ellenére, hogy az egyetem nevében is hordozza multikulturális jellegét. Amíg a felekezeti felsőoktatás intézménye egy templomokkal körülevett épületben található, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem a város szívében helyezkedik el, zsúfolt, városias környezetben. Ebben az épületben tanult az a tizenegy megkérdezett, akikkel 2006 tavaszán készítettünk interjút.

Az épületszimbolika nem elhanyagolható jelentőségű kutatásunk szempontjából. A régió területének hatalomváltozásai a városok szimbolikus földrajzán is nyomot hagytak. 1921-ben például Mátyás király lovas szobrával szemben felállították Romulus és Remus szobrát, ezzel utalva a város római, vagyis román eredetére. A Szent Mihály-templom által uralt tér kontrasztjaként 1933-ban, újonnan épült ortodox templom köré szervezett városközpontot hoztak létre, mintegy szimbolizálva a város a román uralmát (*Brubaker et. al 2011*). Ez a fajta politikai hozzáállás eredményezheti azt, hogy két romániai kutatásunk helyszíne egymás mellé helyezett eltérő felekezetű templomok által is kifejezi az ott élők sokszínűségét.

2. ábra: *A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hermeneutikai környezete*

3. ábra: *A Debreceni Egyetem*

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem és a Debreceni Egyetem (3. ábra) építészeti és funkcionális értelemben hasonló jellegű. Mindkettő oktatási célra épült. Abban a tekintetben is hasonlóságot mutatnak, hogy mindkettő jelenleg is állami intézmény, és többségi egyetemnek tekinthető. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, amelynek több mint 44000 hallgatója van, a magyar szakok párhuzamos képzésben folynak. A 2004/05-ös tanévben 20 karon közel 6000 hallgató vett részt a magyar nyelvű képzésben.² A Partiumi Keresztény Egyetem ezzel szemben a felekezeti kisebbségi felsőoktatás intézménye. Magyarországi források segítették megalakulását, egyházi céllal épült épületekben kapott helyet. A Partiumi Keresztény Egyetem és a Debreceni Egyetem közös tulajdonsága, hogy mindkettő a Partiumban helyezkedik el. A dolgozatban megvizsgáljuk a három intézmény különbségeit, illetve a közösség szervezés formáit.

I. 5. A dolgozat fölépítése

A következők fejezetekben az európaizáció fogalomköréből kiindulva az európai oktatás mobilitáson át eljutunk a kisebbségekkel kapcsolatos általános kérdésekig. A dolgozat központi területei az identitás, az anyanyelvű oktatás és a helyi szokások. Végül szűkebb keresztmetszetben részletesen górcső alá vesszük választott kutatási alanyaink élethelyzetét,

² Babeş-Bolyai Tudományegyetem honlapja; www.ubbcluj.ro/www-hu/structura/linia-maghiara.html

múltját és jelenét. Elsősorban az a kérdés jelenti vizsgálatunk sarokpontját, hogy az anyanyelvű oktatás hogyan hat a kisebbségek közösségi identitására.

Kiindulási pontként bemutatjuk azokat a paradigmákat, melynek keretében értelmezzük a kisebbségi létet. A globalizáció értelmezésén át eljutunk témánk aktualitásához. Ahhoz a megállapításhoz, hogy az európai mezőben a regionális identitások jelentősége felerősödik. Ezt követően, a harmadik fejezetben bemutatjuk témánk szempontjából alapsokaságnak tekintett erdélyi magyarok demográfiai jellemzőit, azokat a tényezőket, melyek révén a belső és külső hatások következtében ennek a csoportnak létszáma egyre csökken. Létszámbeli fogyását nagymértékben lassítja az anyanyelvű felsőoktatás lehetősége. A többség nyelvén továbbtanulók nagyobb arányban asszimilálódnak, az oktatási mobilitás résztvevői közül pedig sokan migránsok lesznek. Ez utóbbi csoport jellemzőit külön, a negyedik fejezetben tárgyaljuk.

Az ötödik fejezetben az identitás fogalmának értelmezésére kerül sor. Az identitás meghatározó elemei a nyelv és a vallás. Ezek a migráció során három generáción keresztül a külső jegyeitől a belső jegyek felé haladva folyamatosan átalakulnak. A nemzetek egymás mellett élése egy bizonyos fokig identitást erősítő hatást fejt ki, azon túl azonban éppen ellenkezőleg, asszimilációs folyamatot gerjeszt. A hatodik fejezetben korábbi kutatások eredményei alapján bemutatjuk az általunk vizsgált függő változók jellemzőit.

A dolgozat empirikus fejezeteiben a családi és egyéni pályák ismertetéséből kiindulva a felsőoktatásban töltött évek jellegzetességeinek feltárásán keresztül a kötődések vizsgálatáig jutunk el. Kik azok, akik családjukkal érkeznek egy külföldi országba, és kik azok, akik önként lépik át az országhatárokat? Melyek a felsőoktatásban töltött évek legfontosabb kérdései? Mely tényezők motiválják a sajátos kisebbségi élethelyzetben élő fiatalok életét, értékrendjét, választásait? Hogyan alakulnak a kötések és kötődések? Ezt a folyamatot a felsőoktatásban töltött évek egy adott pontján, az interjú készítésének idején vizsgáljuk.

Az *1. táblázatban* mutatjuk be a vizsgálat főbb dimenzióit. Az oktatást az iskolai pályafutás, a magyar nyelvű képzőhelyek választása, a középiskolai emlékek, a felsőoktatás kiválasztásának szempontjai mentén elemeztük. Figyelembe véve a családi és egyéni pályát, vagyis azt, hogy az önálló elhatározás és cselekvés vagy a család befolyása eredményezte a felsőoktatás helyszínének kiválasztását. Ezzel a dimenzióval kapcsolatban külön fejezetben tárgyaljuk a hátrányos helyzet és a felzárkóztatás mechanizmusát, vagyis azt, hogy a határon túli magyar felsőoktatás keretein belül megvalósulhat-e az iskola által biztosított esélyteremtés.

A társas kapcsolatok dimenziójában elsősorban az informális kapcsolathálót vesszük górcső alá. Megvizsgáljuk a barátok kiválasztásának szempontjait, a határon túli közösségek

jellemzőit. Valamint azt, hogy a továbbtanulási indítékok között megjelenik-e a barátok vonzásának magyarázó ereje. A mobilitás dimenziójában az országhatárok átlépésének témakörét vizsgáljuk. Megkérdeztük, hogy a migrációt a családdal együtt vagy önállóan lépték-e meg. Külön vizsgáljuk a tanulmányi céllal történő határátlépést. Legyen az egyetemi tanulmányok teljes időszakára, vagy egy-egy szemeszterre vonatkozó. Az utánkövetés során számba vettük azokat, akik a diplomaszerzést követően külföldön helyezkedtek el. Az értékek dimenziójában hangsúlyt kap a vallás jellege és fontossága, a szülőföld szeretete, melynek vonzerejét az élő kapcsolatok, a család és a barátok jelentik.

Az identitás elemzésének szempontjait, a szülőföldhöz és a magyarsághoz való ragaszkodás, a lokalitás kötő ereje és az anyaországiakhoz való szüntelen viszonyítás adja. Ezen változók mentén a lokális, a magyar, az állampolgári és a kisebbségi identitások előfordulási gyakoriságát vizsgáltuk. A nemzeti identitás mellett a szakmai identitás fontossága is kirajzolódott a megkérdezettek körében. Ennek a dimenziónak a vizsgálata céljából a szakmaiság mentén szervezett alcsoportokat alkottuk. Megnéztük, hogy a választott szakma belső indíttatásból került kiválasztásra vagy kényszerpálya mentén. Végül a szakkal való elégedettség és a pályán való elhelyezkedés gyakorisági előfordulásával támasztottuk alá a megkérdezettek körében a szakmai identitás fontosságát.

Dimenziók		Elemzési szempontok		
Oktatás	Iskolai pályafutás VII. 4.	Felsőoktatás VIII.	Családi és egyéni pálya VII. 2.	Hátrányos helyzet és felzárkózás VIII. 3
Társas kapcsolatok	Barátok választása VII. 3.	Barátokkal való találkozás gyakorisága VII. 3.	Közösségszervező erők X. 4.	Barátok választásának követése az oktatási intézmények választása során VII. 4.
Mobilitás	Magyarországra érkezés körülményei VII. 5.	Magyarországi tanulmányok VIII. 4.	Külföldi tanulmányutak VIII. 4.	Utánkövetés során külföldi munkahely választása IX. 5.
Értékek	Vallás IX. 3.	Családi kapcsolatok IX. 3.	Informális kapcsolatok VII. 3.	Szülőföld IX. 5.
Identitás	Szülőföld IX. 1.	Magyarság IX. 1.	Lokalitás IX. 1.	Kapcsolat az anyaországgal IX. 4.

Szakmai identitás	Szakmai csoportok IX. 2.	Választott szak iránti érdeklődés IX. 2.	Elégedettség a választott szakkal IX. 2.	Munkavégzés helye IX. 2.
Nyelvhasználat	Nyelvhasználat fontossága a magánéletben: a családban és a társas kapcsolatokban VIII. 5.	Nyelvhasználat fontossága a tanulmányok területén, a munkahelyen VIII. 5.	A választott nyelv és azzal kapcsolatos attitűd VIII. 5.	Viszonyulás a többségi nyelvhez és annak használatához VIII. 5.
Társadalmi integráltság foka	A hivatalos közegekben	Az informális kapcsolatokban	Szubjektív szempontok: közérzet, a hely szeretete	Jövőtervek helyszíne IX. 5.
Jövőtervek	szakmai IX. 5.	magánéleti IX. 5.	mobilitás (jelenlegi helyszín vagy egy új lakóhely választása)	migráció IX. 5.

1. táblázat: *A vizsgálat dimenziói*

A nyelvhasználat a kérdésektől függetlenül minden narratívában kulcsfontosságú szerepet játszott. Ezért emeltük be a felhasznált szakirodalomba Péntek János munkáit, aki a kisebbség nyelvének alakulásával foglalkozik. Az interjúalanyok számára elsődleges szempontot jelent az anyanyelv használata mind a magánéletben, mind a hivatalos közegekben. A szak kiválasztásánál is meghatározó jelentőséggel bír a képzés nyelve, hiszen a többségi nyelvet még a vegyes házasságban született alanyok sem beszélik anyanyelvi szinten. Ehhez a dimenzióhoz kapcsolódik a társadalmi integráltság foka, hiszen ebben jelentős magyarázó erővel bír a nyelv. A hivatalos ügyek intézésében akadály a többségi nyelv ismeretének hiánya, a társas kapcsolatokban pedig erős kapcsolódási pontot jelent a közös kisebbségi nyelvhasználat. Az anyanyelv használatának, a szülőföldön való érvényesülés illetve a családi és baráti kapcsolatok megőrzésének lehetősége kedvez a leginkább a társadalmi közérzetnek. Ezek mellett a megélhetési, illetve az elhelyezkedési szempontok határozzák meg leginkább a jövőterveket. Ezek a változók a szülőföldre való ragaszkodás erejével és a lokális identitással együtt fejtik ki hatásukat a lakóhely megválasztására.

II. Értelmezési keret

A dolgozat értelmezési keretét napjaink meghatározó folyamata, a globalizáció szolgál. Miközben a világ egyre inkább a nemzetek egymás iránti elfogadására épít, addig a korábban alábecsült helyi identitások kerülnek előtérbe. Az országhatárok és az intézmények egyre könnyebben átjárhatóak. A digitalizált eszközök térhódítása által az egyik országból a másikba történő virtuális utazás pillanatok kérdése. Mégis úgy tűnik, hogy ebben az uniformizálódó folyamatban vannak csoportok melyek nagy erővel ragaszkodnak identitásukhoz, akár az önmeghatározás, akár a földrajzi tér tekintetében.

II. 1. A kozmopolita Európa

Beck, Ulrich és Grande, Edgar által meghatározott kozmopolita Európa fogalomkörének kontextusába ágyazva tárgyaljuk jelen dolgozatban felvetett kérdésköröket. Beck és Grande definíciója szerint Európa olyan politikai keret, amely változó viszonyokra épül. *„Európa nem egy rögzített konzervatív állapot. Európa egy más szó a változó geometriára, változó nemzeti érdekekre, változó érintettségre, változó külső és belső viszonyokra, változó államiságra, változó identitásra”* (Beck et al. 2007:17). Mint a későbbiekben látni fogjuk ebben a változó miliőben találhatunk egy olyan hallgatói csoportot, mely ragaszkodik szülőföldjéhez, kultúrájához, identitásához. Mely a változásokra az állandóba való kapaszkodással reagál. Egy olyan kisebbségi csoportot, mely egy saját kultúrájától eltérő társadalmi mezőbe – vagyis a többségi nemzettel együtt élve – kialakított egy olyan attitűdöt, magatartásformát, életszemléletet, mely a változó Európára is önmaga állandóságával, szilárdságával, saját identitásába való kapaszkodásával reagál. Ebben a változó európai kontextusban megjelenik egy rögzített identitás a kisebbségi magyar értelmiség körében, ami a másság közegében szilárdult meg. Rögzített identitásnak neveztük el ezt a fajta hozzáállást, hiszen a szülőhelyhez vagy az anyaországhoz köti, földrajzi értelemben a megfigyelt interjúalanyokat. Egy folytonos vonzás és megkötés erőterében élik mindennapjaikat az anyaország és a szülőföld között ingáznak szellemi és valóságos értelemben. A Nyugat-Európai országok gazdasági vonzerejének ellenére is.

Míg Európát az állandóan változás dinamikájában, addig a „kozmpolita Európát” a sokszínűség, multikulturalitás utópikus eszméjeként határozzák meg a kutatók. Ebben az eszmében a másság elfogadása az uralkodó tendencia. Az egyediség olvasztótégelye helyett a sokféleség gyűjtőhelyeként értelmezhető a kozmpolita Európa. A hagyományos nemzeteket egységesítő, ezáltal nemzeteket uniformizáló Európa, Beck és Grande értelmezésében a nemzetek egyediségét megtartó európai szövetség utópikus elve jelenik meg követendő példaként (Beck 2007). Ezen értelmezés szerint a saját identitásához erősen ragaszkodó, európai kultúrkörbe tartozó kisebbség, már nem az európai elvekkel szembenálló, hanem annak sokszínűségét, vagyis kozmpolita értelmezését támogató csoportként jelenik meg. Ebben az értelmezésbe már beleillik az erdélyi magyarság szülőföldjéhez és identitásához való ragaszkodása, sőt az a törekvése is, amely szerint a kozmpolita, regionalitást hangsúlyozó Európától egyediségének megszilárdulását, területi autonómiájának megalapozását reméli.³

Napjaink európai uniós tagállamaiban az oktatás és a kisebbség kérdésköre elválaszthatatlan az európai uniós tendenciáktól. Annak ellenére, hogy az Európai Unió a szubszidiaritás és a sokszínűség elvére hivatkozva igyekszik kevésbé beleszólni a kisebbségek ügyekbe (Vizi 2005). Kérdés, hogy a non-direktív eszközökkel hogyan képes befolyásolni a tagállamok állampolgárainak nemzeti identitását, hogy a szociális reprezentáció folyamatán keresztül a multimédia kommunikációs csatornái által milyen kép alakul ki az egyénekben a multikulturalizmus által egybeolvadó globalizálódó Európáról és a saját identitásukról. A kisebbségi identitás tradicionális narratívái és a globalitás/europaizáció multimédia-közvetítette narratívái hogyan viszonyulnak egymáshoz a kisebbségi hallgatói közösség tagjainak gondolkodásában? A közösségi narratívumok formájában megalkotott reprezentációk hatása hogyan jelenik meg az egyéni identitásában? A globalizációs narratívák hogy hatnak, kire hatnak? (László 1999)

II. 2. A globalizáció jelenségek köre

A fent ismertetett folyamatokat létrehozó társadalmi kontextus a globalizáció, mely a kutatás értelmezési keretének tekinthető. *„A globalizáció a mindennapi cselekvés meg tapasztalható határnélküliségét jelenti a gazdaság, az információ, az ökológia, a*

³ Tudásalapú társadalom-politika az Európai Unióban, CA Konferencia, Nagyvárad, 2007. nov. 23-24.

technika, a transz kulturális konfliktusok és a civil társadalmak különböző dimenzióiban” (Beck 2005:29). Ennek értelmében a nemzetállam önállósága szétmorzsolódik az egységesítés égisze alatt, újfajta alegységek és egyesülések jönnek létre, melyek kapcsolathálója megteremti a globális teret.

A globalizáció térhódításával a helyi identitások felértékelődnek, és új értelmezést nyernek. A kulturális homogenizáció mellett a kulturális heterogenizáció hatása is érvényesül. Elfelejtett kis népcsoportok kultúrája és identitása kel újra életre a globalizáció által szerveződő nemzetközi szinten (Feischmidt 1997). Jelen dolgozat témaválasztása európai kontextusban született. Ezért elválaszthatatlanul kapcsolódik ahhoz a miliőhöz, amit napjaink kutatói európaizációnak neveznek. A kutatás fókuszában egy javarészt európai uniós tagországokban élő kisebbség áll. Közelebbről szemlélve a határokon túl élő magyar kisebbséget, kiváltképp annak felsőfokú képzésben való részvételi lehetőségeit és az oktatás csatornáin keresztül létrejövő mobilitási szokásait vesszük górcső alá.

A határon túli magyarság szempontjából ez meghatározó, hiszen az anyaországtól elválasztó országhatár jelentőségét a globalizáció egyszerűen átlépi, az áru, a pénz, az információ szabad áramlásának terén. Ennek ellenére a kutatás során megkérdezett interjúalanyok a nemzeti értékek veszélyeztetettségét, a nyugati kultúrák térhódítását látják a globalizációban, ezért többségük mereven elzárkózik attól. A globális javak áramlása során természetesen az előnyök mellett a hátrányok, negatív tényezők szabad áramlása is megjelenik, például a bűnözés, kábítószer-kereskedelem, emberi jogok megsértése terén. Az eddig határok által elzárt kontinenseket, országokat, nemzeteket a globalizáció közel hozza egymáshoz. A modern közlekedési és kommunikációs lehetőségek következtében a kultúrák közötti távolságok, áthidalhatóvá válnak (Beck 2005). Ez felveti egyrészt az előnyök konvertálásának lehetőségét, egymás kultúrájának jobb megismerését, a közlekedés és a kommunikáció gyorsaságát, másrészt viszont a különbségek elmosódásának veszélyét, a nyugati kultúrák térhódítását, más kultúrák jellegzetességének megtartása felett. Ez a félelem vezeti a jelen kutatásban megkérdezett interjúalanyok véleményalkotását, amint a kutatás során látni fogjuk.

A globalizációs folyamatok világméretűek, összhangban vannak a területiális szempontból Európára jellemző uniós politika térnyerésével. Ami a jelen dolgozat szempontjából kiemelt témának számít, a hallgatói mobilitás szempontjából nélkülözhetetlen társadalmi kontextust teremtenek meg. Az kontinens oktatásának helyzete a bolognai folyamat egységesítő politikájával összegeezhető. Ebben a társadalmi mezőben működő oktatási világban a globális folyamatok térnyerése által létrejöhet és megvalósulhat a hallgatói mobilitás, a diákcseré. Hiszen a globalizálódás nem áll meg a gazdasági folyamatok

egységesítésénél, az oktatásügyet is érinti. A hazai oktatás fejlődési irányát a globalizáción keresztül beszivárgó nemzetközi trendek határozzák meg, melyek elsősorban az oktatás expanziójában jelennek meg. Ennek következtében megszűnik a szelekciós elvek között a szegregáció, így a nők, a kisebbségek illetve a felekezeti hovatartozás miatt kirekesztett csoportok is az oktatás meghatározó szereplőivé válnak. Egyre többen, egyre hosszabb ideig vesznek részt az oktatásban (Kozma 1998).

III. Migrációs körkép

A globalizációs tendenciák térnyerése hozzájárul a migrációs folyamatok erősödéséhez. A migráció egy összetett jelenség, amely az egyes személyek vándorlásától kisebb csoportok vándorlásán át egész népek földrajzi helyváltoztatását magában foglalhatja. Az országon belüli mozgástól a nemzetközi színéren való mozgásig terjedhet. Időbeliségét tekintve lehet ideiglenes, például tanulási, munkavállalási célból vagy lehet végleges. A migráció okai is többfélék, vannak akik kalandvágyból hagyják ott hazájukat, míg mások politikai vagy gazdasági kényszerek, esetleg faji, vallási, nemzetiségi vagy politikai üldöztetés miatt.

A dolgozat szűkebb témája az oktatási mobilitással foglalkozik. A fenti definíció értelmében az is migrációnak számít, amikor valaki oktatási célból ideiglenesen, országán belül változtatja lakóhelyét. Így a dolgozat empirikus részében megkérdezett interjúalanyok élettörténetei a migráció, ezen belül is az oktatási mobilitás fogalomkörébe sorolhatóak. Ez alól kivételt csupán a helyben lakó és tanuló interjúalanyok jelentenek.

Számos elmélet foglalkozik a migrációt kiváltó főbb motivációkkal. A neoklasszikus közgazdaságtan makro elmélete szerint a nemzetközi béraránytalanságok vezetnek a migrációs folyamathoz. Melegh Attila felhívja a figyelmet arra, hogy a migránsok mozgása az alacsonyabb egy főre jutó GDP-vel rendelkező országok felől a magasabb GDP mutatójú országok felé irányul (Melegh 2011). Azokból a fejletlen országokból, ahol magas a népsűrűség, nagy a munkaerő kínálat, alacsonyak a bérek, a lakosság egy része elindul a fejlett országok felé, ahol a születésszám csökkenés következtében alacsony a munkaerő kínálat, és magasabbak a juttatások. Így a migráció kiegyenlíti a nemzetközi béraránytalanságokat, a munkaerő mozgása következtében a fejlettebb országokban is csökkennek a bérek, a kibocsátó országokban pedig éppen hogy emelkedhetnek (Taylor et al. 2001).

A neoklasszikus közgazdaságtan mikro elmélete abból indul ki, hogy a földrajzi mozgások egyéni döntésekre épülnek. Az egyének költség-haszon számítások alapján mérlegelik, hogy a befektetés, hosszú távon megtérül-e. Megéri-e az új nyelvet és kultúrát elsajátítani, a hátrahagyott társadalmi és anyagi tőkét pótolni. Ezért a migránsok igyekeznek olyan célországot választani, ahol költségeik maximálisan megtérülhetnek (Taylor *et al.* 2001).

A migráció sikerének fontos kritériuma a társadalmi integráció. A sikeres beilleszkedés két fő magyarázóváltozója az eltérő etnikai jelleg és a társadalmi réteg. Ez utóbbi szerint a migráns a képzettségének és képességeinek megfelelő munkát kap, illetve annak megfelelő státuszcsoporthoz tartozik új lakóhelyén is. A migráció gyakori kísérőjelensége az alávándorlás. A migránsok elsősorban azokat a munkahelyeket foglalják el, amelyek eredeti státuszcsoporthoz alacsonyabb pozíciókat tartoztatnak. Ez a jelenség a dolgozat empirikus részében is visszaköszön, sok esetben a családfő képzettségéhez, és előző munkaköréhez képest alacsonyabb pozíciót tölt be.

A migráció sikerének további fontos motívuma az etnikai hovatartozás. Eltérő etnikumhoz tartozóak esetén a migrációt követő első fázis a kulturális sokk állapota, melyet az identitászavar jellemez. A második fázisban a nyelv fokozatos megértésével kialakul a kapcsolat az érkező és a fogadó nemzetiség között, amelyet kulturális konfliktusok kísérhetnek. Ezt követően a másodlagos kisebbségképződéssel kialakul az igény az eredeti identitás megőrzésére, mely a népi eredet és az értékek tudatos megőrzésében teljesedik ki (Cseresnyés 2005). A asszimiláció ebben az értelmezésben a különbségek közti feszültséget igyekszik közös nevezőre hozni, az egymás mellett élő népek sikeres kooperációja érdekében. Első lépésben a kulturális asszimiláció valósul meg, amikor az érkező népcsoportok elsajátítják a célország lakóinak életmódját és kultúráját. Ezt követi a strukturális asszimiláció, ami a sikeres beilleszkedést jelenti. Az asszimiláció finomabb lépcsőfokai: az idegen csoportok izolációjával kezdődik, ezt követi a csoportok közötti verseny mely konfliktusba torkollik. Végül az alkalmazkodás zárja melynek eredménye az asszimiláció lesz (Feischmidt 1997).

Abban az esetben, hogyha az anyaországba történő vándorlásról van szó és az érkező csoport nemzeti hovatartozása, nyelve, kultúrája megegyezik a fogadó országban lakókéval, akkor a képzettségnek van elsődleges szerepe és a munkaerő piaci integrációnak. Ebben az esetben is gyakori jelenség az alávándorlás. Az anyaországba történő vándorlás esetén a nyelv és a kulturális közeg, nem jelent migrációs veszteséget, épp ellenkezőleg nyereséget jelent. A migránsok azonos nyelvi és kulturális közegbe érkeznek. A társadalmi tőke és az anyagi veszteség azonban esetükben is fennáll. Az empirikus részben bemutatott interjúalanyok ez

utóbbi csoportba tartoznak, hiszen nemzeti hovatartozásuk megegyezik a célországban élőkével. Éppen az azonos kulturális közeg és anyanyelvük vonzza őket a célországban. A nemzeti azonosság ellenére sem zajlik zökkenőmentesen az integráció. Felvethető a kérdés, hogy a befogadó országban kialakult új kapcsolatrendszerek és anyagi tőke pótolják-e a hátrahagyottat. És, hogy az alávándorlás miatt, a célországban betöltött foglalkozás presztízse eléri-e az eredetiét. Ezeknek a kérdéseknek a boncolgatására a dolgozat empirikus részében bemutatott interjúk elemzése során kerítünk sort.

A 19. században Európa még kibocsátó kontinensnek számított. A becslések szerint több mint hatvanmillió ember vándorolt az Amerikai Egyesült Államokra, illetve Ausztráliába. Mára azonban a születésszám csökkenés eredményeként, Európa, ezen belül is Nyugat-Európa a migránsok közkedvelt célterületévé vált. A kiterjedtek mondható nemzetközi migráció következtében ezek az országok többnemzetiségű társadalommá váltak (*Cseresnyés 2005*). Az oktatási mobilitás című fejezetben áttekintjük migráció fogalmának neveléstudományi megközelítését. Ebből kiderül, hogy a demográfiai népességcsökkenés következtében már nem csak a diplomás fiatalok fogadására összpontosít a külföldi munkaerőpiac. A túlélésért vívott harc következtében már a felsőoktatás is szélesre tárta kapuit a külföldi hallgatók előtt.

A migráció szerkezete jelentős átalakuláson ment át az utóbbi években. Az 1940-es években a népesség mozgásának irányát elsősorban a háború határozta meg. Az 1950-es években megjelent az újra letelepedési tendencia, ami az európaiak Amerikába és Ausztráliába vándorlását, a zsidók Izraelbe költözését jelentette. Az 1960-as években megjelent az időszakos munkaerő-vándorlás, majd ezt követte a családegyesítés. A volt szocialista országokban a nemzetközi mozgás akadályait építették ki. Majd a szocialista rezsimek bukása után, a '90-es évektől, megindultak a volt szocialista országokból érkező migránsok (*Salt 2001*).

Romániában a magyar ajkú kisebbség mellett, jelentős számú szász kisebbség élt. A romániai rendszerváltozást követően, több mint kilencven százalékuk Németországba, az anyaországába vándorolt. Míg Magyarország elsősorban a kisebbség szülőföldön maradását és boldogulását támogatta, addig a német politika, saját kisebbségi tagjai számára, kedvező jogszabályozást biztosított, a letelepedés megkönnyítése érdekében (*Cseresnyés 2005*).

A fenti példa is azt mutatja, hogy a migrációs nyomás nem eredményez automatikusan tömeges vándorlást, hiszen a migráció mérete jelentősen függ a célország befogadó készségétől. A volt szocialista államok határainak megnyílását követően a célországok törvénykezése befolyásolta a migrációs hullámok nagyságát. Ez a tendencia érvényes a politikai és a gazdasági menekültekre egyaránt. A politikai üldöztetés, az erőszak vagy az

éhínség csupán akkor válthat ki tömeges mértékű menekülthullámot, amennyiben a célországok megnyitják kapuikat az érkezők felé. Ennek következtében a nemzetközi határok fenntartják a globális egyenlőtlenséget (Zolberg 2001).

Mivel az európai országok egyre növekvő mértékben, célországok lettek a migrációban résztvevő személyek és családok számára, ezért az európai uniós tagállamok 1999-ben egységes bevándorlás politika kialakítása mellett döntöttek. A közös elhatározást a Maastrichti és az Amszterdami Szerződés helyezte jogi alapokra. Ennek az együttműködésnek az első célkitűzését a jogszabályok harmonizálása jelentette. Az egyik kiemelkedő célkitűzés az, hogy a legálisan az Európai Unió területén tartózkodó harmadik országbeli állampolgároknak az uniós állampolgárokéhoz hasonló jogokat kell biztosítani. Magyarországnak, mint európai uniós tagállamnak kötelezettsége bevándorlási politikáját az európai uniós trendekhez igazítani. 2007-2013 között Magyarország elindította az Európai Beilleszkedési Alap programját, melynek célja a közös jogalkotás régiónkénti gyakorlatba ültetése (Pogácsás 2009).

A migráció következtében fellépő beilleszkedési problémák hasonló tendenciákat mutatnak az egyes európai uniós országokban. A bevándorlók általában alacsonyabban képzetek, a befogadó ország népességénél, ezért rendkívül magas körükben a munkanélküliségi ráta, 5-10 százalékkal is meghaladhatja a fogadó országok lakóiét. Például Svédországban kétszer nagyobb a valószínűsége annak, hogy az újonnan érkezők munkanélküliek lesznek. Hasonló a helyzet a jövedelem különbségeket illetően is. Ausztriában, tizenhét százalékkal keresnek kevesebbet a migránsok. A hajléktalanok körében szintén jelentős mértékben felülreprezentáltak. Olaszországban a fedél nélküliek fele migránsokból áll. A lakhatási körülményeik is rendkívül rosszak (Fábián 2009).

III. 1. Az erdélyi lakosság főbb demográfiai tendenciái

A kutatás két kiemelt helyszíne, Nagyvárad és Kolozsvár, ezért ebben a fejezetben az erdélyi lakosság főbb demográfiai tendenciáit ismertetjük. Azt, hogy milyen demográfiai tendenciák határozzák meg jelenlegi élethelyzetüket. Ezen keresztül elsősorban azoknak az interjúalanyoknak az életét meghatározó tendenciákat mutatjuk be, akik az otthoni egyetemek köréből választottak. A Romániában élő nemzeti kisebbségek legnagyobb részét magyarok

alkotják. Az 1910-es még magyar területen végzett népszámlálás adatai szerint 1.661.805 magyar nemzetiségűt élt azokon a területeken, amelyeket később Romániához csatoltak. Az 1992-es népszámlálás adatai szerint, a lakosság 7,12 százalékát teszik ki, ami 1.620.199 főt jelent (*Diószegi-Süle 1990*). A 2002-es népszámlálás adatai szerint 6,6 százalék vagyis 1.431.807, ami majd 200 000 fős csökkenést jelent (*Murvai 2007*). A statisztikai adatok alapján mégis úgy tűnik, hogy a demográfiai csökkenés, az elvándorlás és az asszimilációs tendenciák ellenére – melyeket az alábbi fejezetekben tárgyalunk – a romániai magyar kisebbség jelentős, hosszú távon fennmaradó csoportot jelent, éppen ezért kutatása rendkívül fontos.

Az erdélyi magyarság, a többi európai népcsoporthoz hasonlóan, a demográfiai csökkenés zsákutcájába lépett. Az erdélyi magyarság létszámbeli csökkenésének fő okai három tényező köré csoportosíthatóak: migráció, csökkenő születésszám illetve a vegyes házasságok következtében létrejött asszimiláció (*Csata et al. 2004*). Ezt támasztják alá Gödri Irén és Tóth Pál Péter eredményei is, akik a fő okok közt tartják számon a természetes szaporulat csökkenését, az asszimilációt és a kivándorlást, melyet a magas halandósággal egészítenek ki (*Gödri et al. 2004*). A lakosság számának apadása, kritikus szint alá csökkenése, azonban veszélyezteti a nyelvmegtartást. Hiszen a nyelv nem önmagában, hanem azt beszélők ajkain él. A tagok sűrűsége pedig meghatározza az anyanyelvű interakciók számát. Azok drasztikus zsugorodása közösségi szinten a nyelv leépülését, majd identitásváltást, ezen keresztül a kisebbségi magyarság önazonosságának megszűnését eredményezi (*Péntek 2005*). Így kapcsolódik a lakosság számbeli apadása, a földrajzi mezőben való szétszóródása a nyelv, az identitás ezen keresztül pedig az oktatás kérdéséhez.

III. 2. Migrációs motívumok

A földrajzi közelség a szomszédos országok között szoros kapcsolatot eredményez. Ez általában az oktatásra is kiterjed. Főleg abban az esetben, amikor a szomszédos országok határmenti régiói valaha egy országhoz tartoztak, és a határ mindkét oldalán azonos nemzet tagjai élnek. Ilyenkor nagyobb az anyaország felé irányuló vándorlási kedv. A rendszerváltást megelőző szocialista rendszer gátat szabott ennek a mozgásnak. Robbanásszerű migrációs hullám tört ki az 1989-es politikai változásokat követően. Kezdetben elsősorban a magyar nemzetiségűek vándorlása volt jellemző. Nemzeti hovatartozásuk és nyelvtudásuk az

anyaországban konvertálható tőkét és előnyt is jelentett. Később azonban, többségi nemzet körében is megindult a migrációs mozgás. Ez arra utal, hogy a nemzeti hovatartozás mellett a gazdasági tényezők is befolyásolják a vándorlási kedvet. A magyarság esetében az etnikai, gazdasági és politikai migráció ötvöződik. Számukra az elsődleges célország Magyarország, szemben a többségi nemzet tagjaival, akik előszeretettel vándorolnak Nyugat-Európába vagy Amerikába.

Magyarországra illegálisan vagy hivatalosan áttelepülő magyarok többsége egyedülálló férfi. Magas számban találhatók közöttük az egyedülálló nők is, illetve teljes és töredék családok. Gyakran a család egyik tagja előremegy, és intézi az áttelepülést, a család többi tagja pedig a már előkészített helyre érkezik. A határon túli magyarok migrációs potenciáljában döntő szerepet játszik integráltságuk mértéke, az adott ország társadalmi, gazdasági és politikai helyzete és az etnikai elnyomás. Burbaker az etnikai migráció fogalomkörébe sorolja azt az esetet is, amikor az etnicitás a migráció során előnyt jelent. Szimbolikus tőkeként jelenik meg, és ebben a folyamatban sikerrel konvertálható. Segít a beilleszkedésben és a vándorlás megszervezésében (*Horváth 2002*). 1993-ban a romániai rendszerváltozást követő első migrációs hullámokban a magyarok voltak felülreprezentálva. Így Romániában az etnikai különbségek a vallásban is megjelennek, hiszen a románok elsősorban az ortodox, míg a magyarok elsősorban a katolikus és református felekezetekhez tartoznak. Ennek eredményeként a migrációs tendenciákat feltérképező vizsgálatok szerint, az ortodox vallásúak alacsonyabb migrációs motivációval rendelkeztek. (*Sik 1993*).

Az integráció/integrálatlanság fogalompárja azt fejezi ki, hogy az adott etnikai közösség közösségi, politikai, társadalmi és kulturális téren mennyire integrált. Hogyha a közösségi integráció nem valósul meg, akkor a beilleszkedés egyéni szinten sem történhet meg. Ez növeli a migrációs hajlandóságot (*Salat 2002*). A kulturális integrálatlanság elsősorban a nyelv szintjén mutatkozik meg. A kisebbségben élő magyaroknak az adott ország hivatalos nyelvén kell hatékonyan kommunikálni és eligazodni az oktatási, a munkahelyi és a hivatalos intézményekben. A kulturális integráció megléte nélkül viszont nem valósítható meg a társadalmi integráció, amelynek hiányában a migrációs potenciál nő (*Csepeli et al. 2002*).

A kilencvenes évek végére a kibocsátó országok migrációs trendjében a magyarok körülbelül a népességen belüli arányuknak megfelelően voltak jelen. A többségi népesség migrációs potenciálja is növekedett, és utolérte a magyarokét. Tehát a migráció de-etnicizálódásáról, a migrációs potenciál kiegyenlítődééről beszélhetünk. Ennek oka, hogy a magyarok már eleve rendelkeztek olyan kapcsolati hálóval és tőkével, amely a migráció során előnyt jelentett a számukra. Ezt az előnyt növelte a magyar nyelv ismerete. A többségi nemzetiségűek számára több időre volt szükség a kapcsolatok ilyen jellegű kiépítéséhez. A

kilencvenes évek végére alakult ki körükben a munkavállalási migráció (Horváth 2002). Ez arra utal, hogy háttérbe szorult a nemzeti hovatartozás, és fő migrációs mozgatórugóvá a gazdasági helyzet vált.

III. 3. Az erdélyi migráció általános jellemzői

Az erdélyi magyarság létszámbeli csökkenésének egyik fő oka a migráció. A következő alfejezetben megvizsgáljuk a migrációban szerepet játszó háttérváltozókat, melyek közt kiemelt jelentőségű a nemi hovatartozás, az életkor, az iskolai végzettség és a foglalkozás. Így tisztább képet kapunk a nemzeti összetétel demográfiai alakulásáról, az elvándorlók és az otthonmaradók főbb jellemzőiről. 1993-ban volt a legmagasabb az Erdélyből Magyarországra történő elvándorlás. Nemek szerinti bontásban, jelentős férfitöbbséget jellemezte a kivándorlókat a rendszerváltást követő első években. Ez az arány 1990-től egyre inkább kiegyenlítődött, majd 2001-re átfordult a nők javára. Ekkor a Romániából Magyarországra áttelepülők 58 százaléka volt nő és 42 százaléka férfi. A migráció kezdeti szakaszára jellemző férfitöbbséget folyamatosan felváltották a női migránsok. Feltételezhetően azért, mert az úttörők a férfiak voltak, akik társadalmi és anyagi létbiztonságuk megteremtése után maguk után hozták családjaikat (Kiss *et al.* 2005).

Az *életkor* magyarázó hatását tekintve az elemzések azt mutatják, hogy a fiatal korosztályok körében mutatható ki a legmagasabb vándorlási hajlandóság. Őket követik a középkorúakhoz tartozók csoportja. Az 55 év feletti lakosság rendelkezik a legalacsonyabb arányú migrációs potenciállal. Más országokhoz viszonyítva ez is igen magas vándorlási szándékot tükröz. Az időskorúak fő migrációs motivációját a családtagjaik korábbi elköltözése jelenti. A dolgozat empirikus részében látni fogjuk, hogy a Magyarországra érkező hallgatók – végleges letelepedésük esetén – tervezik szüleik célországba való áttelepítését is. Ezt a tendenciát a korábbi kutatások adatai is alátámasztják. Míg 1988 és 1991 között a migránsok körében elsősorban a 20-30 éves korosztály volt felülreprezentálva, addig 1992-től egyre jelentősebbé vált, az úgynevezett szekunder migráció, vagyis a családtagjaik után vándorló 55-69 évesek csoportja. A 20-30 éves korosztályra jellemző Romániából Magyarországra irányuló migránsok mellett megjelentek a 60 év körüliek, tehát a nyugdíjba

lépők korcsoportja. A korösszetétel tekintetében a migráció gyakorisága nem mutat lineáris csökkenést az idősebb korosztályok felé haladva, hanem két domináns hullámhegynek lehetünk tanúi, melynek csúcsain a 20-30 és az 55-69 éves korosztályok csoportja található (Kiss *et al.* 2005).

A *nemi hovatartozás* és az életkor együttes hatásait tekintve a következő kép rajzódik ki: a nők esetében a 20-34 éves, a férfiak esetében pedig a 25-34 évesek korosztály a felülreprezentált. Ez azt jelenti, hogy az elvándorlók túlnyomó többsége a reprodukzív korú népességből kerül ki. Ezért az erdélyi lakosság létszámbeli csökkenésére a migráció kétszeresen is hat. Egyrészt közvetlenül az elvándorlás miatt, másrésztől közvetetten, a természetes szaporulat csökkenése által intenzívebben fogy a lakosság.

Az *iskolai végzettség* szintén hatást gyakorol a vándorlási kedvre. A magasan kvalifikált, érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb kedvvel kezdenek Magyarországon új életet. Ennek oka egyrészt a körükben megfigyelhető kiterjedtebb kapcsolati háló. Másrésztől a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők könnyebben találnak munkát, és emellett jobb önérték érvényesítő képességgel is rendelkeznek. Az 1992-es romániai népszámlálás adatai alapján a 20 év feletti magyar népesség 4,2 százalék, míg Magyarországra települők 26 százaléka rendelkezett felsőfokú végzettséggel. Tehát a migránsok körében a felsőfokú végzettségük jelentősen felülreprezentáltak lakosságon belüli arányukhoz viszonyítva. Többségében az alacsonyabb iskolai végzettségük döntenek a helyben maradás mellett. A dolgozat empirikus részében vizsgált minta alanyai – mind a migránsok, mind a helyben maradók esetében – a leendő értelmiség köréből kerültek ki. Kiemelten vizsgáltuk azt az alulreprezentált csoportot, mely kvalifikáltsága ellenére szülőföldjén kíván maradni. A magyarországi felsőoktatást választó diákok előszeretettel maradnak Magyarországon. A felsőoktatásban való részvétel, mint az oktatási migráció első lépcsőfoka vélhetően nagymértékben hozzájárul a fent vázolt tendenciák kialakulásához.

A *foglalkozást* illetően az iskolai végzettséghez hasonló helyzet alakult ki. Az 1992-es népszámlálás adatai alapján a romániai magyarságon belül 5,7 százalék, a Magyarországra migrálók esetében 18-19 százalék volt a vezető és az értelmiségi pozíciókat betöltők aránya. A migrációban részt vevő vezetők és értelmiségiek céljaik eléréséhez többlettőkével rendelkeznek az alacsonyabb foglalkozási státuszban elhelyezkedőkhöz képest, mind kulturális, társadalmi, mind pedig anyagi téren. Ebből kiindulva feltehetőleg a többség vágya a külföldre történő migráció, de csupán a magasabb foglalkozási státuszban lévők rendelkeznek a megvalósításhoz szükséges feltételekkel, akár anyagi, akár konvertálható kulturális tőke tekintetében is (Gödri *et al.* 2004).

A *település mérete* szintén befolyásolja a migrációs szándékot. A nagyobb városokban élők inkább hajlanak az országok közötti mozgásra, ők lakhelyükön nagyobb eséllyel találják meg a szükséges információkat. Emellett kiterjedtebb társadalmi és kapcsolati tőke áll rendelkezésükre. Az iskolai végzettség és a település mérete összefüggést mutat a migrációs szándékkal (Kiss *et al.* 2005). A későbbiekben látni fogjuk, hogy – a fenti kutatási eredményekkel összhangban – a megkérdezett interjúalanyok közül azok, akik kisebb falvakból származnak, elsősorban a hátrányosabb helyzetű magyar diákokat tömörítő Partiumi Keresztény Egyetemen tanulnak tovább. A valamivel tehetősebb interjúalanyok, inkább a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet választják. A Magyarországon továbbtanulók pedig elsősorban nagyobb városokból származnak. Vélhetően ez összefügg a településnagyság és az anyagi helyzet mutatói között általában tapasztalható együtt járással.

Az elvándorlási kedvre hatással van az adott terület magyar *lakosainak aránya*. A tömb magyar területeken alacsonyabb, itt az etnicitás nem gyakorol olyan nagy erőt a lakosságra, kisebb az etnikai konfliktusok lehetősége, mint a szórványterületeken. Ahol magasabb a lakosság igénye, hogy teljesen magyarul lakta településen éljen, s ha már az elmozdulás szándékát fontolgatják, akkor leginkább Magyarországot célozzák meg. Ebbe a körbe fognak tartozni azok a megkérdezettek, akik Székelyföldről származnak, és a Partiumi Keresztény Egyetemen tanulnak. Mint látni fogjuk, az ő esetükben erőteljesebb és hangsúlyosabb a szülőföldön maradás szándéka, mint nem székely társaik esetében.

A *vagyoni helyzettel* kapcsolatban az a tendencia figyelhető meg, hogy a kevésbé vagyonosak a lecsúszástól való félelmük következtében magasabb arányban tervezik a kivándorlást, mint a jól szituáltak (Kiss *et al.* 2005). Ez az összefüggés a vizsgálati eredményekben nem fog tükröződni, mivel a kutatás alanyai egy speciális társadalmi csoportból kerülnek ki. A kutatás alanyai közül a szegényebb családból származó diákoknak elsősorban a Partiumi Keresztény Egyetem ad felzárkózási lehetőséget, míg a tehetősebb családok gyermekei vagy az ország nevesebb egyetemét a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet választják, vagy az oktatási mobilitás csatornáján keresztül a magyarországi felsőoktatás kínálatából választanak. Jövedelmi tényezőnek tekinthető, és növeli a kivándorlási szándékot, ha a korábbi években valaki munkát vállalt a célországban, illetve ha a család egy része már kint tartozódik. A vándorlásra hatással van az értékrend is. Azok a személyek, akik közösségi-toleránsoknak tekinthetők és a keresztény-konzervatív értékrendet vallják magukénak, kevésbé tekinthetők ebből mozgékonyak, mint a pragmatikus-kompetitív értékrenddel rendelkezők. Ez utóbbiak számára fontos a siker, a szabadság, az érvényesülés és a célok elérése (Kiss *et al.* 2005).

Közelebbről megvizsgálva azt a korosztályt és társadalmi csoportot, amelyre a dolgozat empirikus része fókuszál, azt láthatjuk, hogy a középiskolából a felsőoktatásba való belépés során más tolóerők is érvényesülnek azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy az anyaországba vagy a születés helyén folytassa-e valaki a tanulmányait. A határátlépés illetve egy külföldi országban való megélhetés biztosítása többletköltséget jelent a helyben maradáshoz képest. Így azok választják a magyarországi képzőhelyeket, akik kétkeresős és magasan kvalifikált szülői háttérrel rendelkeznek. Ez a választás az oktatás korábbi szintjén is eldőlhet, hiszen azok, akik a jobb érdekérvényesítés jövőbeli biztosítékát a román tannyelvű középiskola kiválasztásában látták, nagyobb valószínűséggel folytatják hazai terepen tanulmányaikat. A magyar nyelven érettségizett diákok pedig elsősorban a hazai és a külföldi magyar nyelvű képzések mentén választanak. Fontos szempontot jelent az intézmény közelsége, továbbá az, hogy a lakóhelyen van-e olyan felsőoktatási intézmény, amelyik ingázás nélkül megközelíthető. Amennyiben nincs, úgy harmadlagos szemponttá válik a távolság, hiszen a kollégiumot vagy az albérletet mindenképpen finanszírozni kell. Ennek következtében a falusi és kisvárosi diákok hamarabb választanak egy magyarországi képzőhelyet, mint a nagyvárosok lakói, akik helyben maradva is részt vehetnek egy felsőoktatási intézmény életében. A nem mobil hallgatók stabilabb kapcsolatokkal rendelkeznek, a mobil hallgatók viszont bátrabb életstratégiával, kiterjedtebb kapcsolathálóval és a gyakorlati életben átkonvertálható társadalmi tőkével, mely családi háttérükre vezethető vissza (Pusztai et al. 2005). Ezen folyamatok ismeretében igazolódni látszik a feltevés, mely szerint a legtehetségesebbek, a legtehetősebbek, az értelmiség krémje az, amelyik külföldi diplomaszerezésben gondolkodhat. Igaz ez hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt. Kutatásunk szempontjából azért érdekesek ezek a tendenciák, mert így látható, mely merítési körből kerülhettek bele a mintába a mobilabb, és a helyben maradt interjúalanyok.

III. 4. A csökkenő születésszám hatásai

Az előző részben tárgyalt migrációs veszteség a létszámbeli fogyás körülbelül negyedéért felelős. Veres Valér szerint a következő fő ok a természetes fogyás, ami a lakosság csökkenésének több mint ötven százalékáért felelős. Az erdélyi népesség csökkenése már 1965-ben elkezdődött volna, ám az abortusztilalom és a szigorú népesedéspolitika 1991-ig kitolta ennek kezdetét. Azonban az erdélyi magyarság létszámbeli csökkenése az országos

átlagot megelőzően már 1982-ben megindult. A magyar lakosságon belül a csökkenés erősebb mértékben és gyorsabb ütemben jelentkezett, mint a többségi nemzethez tartozóak körében, esetükben a fogyás drasztikusabb és dinamikusabb. *„1992-ben a magyar nők általános termékenységi arányszáma 38, míg a romániai nőké 46,6 ezrelék ... 2002-re a magyarok körében 30, az össznépesség esetében 37,9 ezrelékre süllyedt. Összehasonlításképpen Magyarországon 1998-1999-ben ez a mutató 37 ezrelék körül mozgott, tehát magasabb volt az erdélyi értéknél”* (Veres 2009:3). Ha az erdélyi magyar lakosság körében a gyermekvállalási hajlandóság meg is egyezne az országos trenddel, az élve születések száma akkor sem érné el az országos átlagot, hiszen a reprodukív korú női lakosság száma a romániai magyarság tekintetében az országos átlag alatt marad. Ezt a tendenciát fokozza, hogy a reprodukív korú népesség mobilabb. A romániai össznépességen belül az erdélyi magyarság részaránya 6,6 százalék, az élve születéseket tekintve azonban ez az arányszám 5,1 százalék körüli értéket mutat, tehát az erdélyi magyarság mind önmagához, mind pedig az össznépességen belüli arányához képest csökkenő tendenciát mutat (Veres 2004). A születési arányszámok a szórványterületeken a legalacsonyabbak. A szórványmagyarság leginkább a városok vonzáskörzetében található, ahol a gyermekvállalási hajlandóság általában véve alacsonyabb, mint a kisebb településeken (Kiss 2004).

A kutatás során megkérdezett interjúalanyok véleménye jól illeszkedik az Ifjúság illetve a Mozaik kutatások eredményeihez. Szándékaik, vágyaik szerint családcentrikusak, fontosnak tartják a családalapítást és a gyermekvállalást. Azonban a gyakorlati megvalósulás terén – az után követés eredményeiből az derül ki – hogy a végzést követő években elenyésző számban és elsősorban a vizsgálatunk idején már stabil, házasságban kiteljesedő párkapcsolattal rendelkezők vállaltak gyermeket. Ők elsősorban a biztos egzisztenciát viszonylag korán megteremteni tudó informatikus végzettségűek köréből kerültek ki. Összességében a demográfiai csökkenés nem a vágyak mentén, hanem a lehetőségek és korlátok, például az ifjúkori munkanélküliség kényszerpályái mentén alakul. Nem tudatos választás, hanem össztársadalmi folyamatok által kialakult, determinisztikus kényszerpályák, melyek az erős tradicionális értékrenddel bíró magyar kisebbséget is elérték. Vélhetően ezért derül ki a beszélgetésekből markáns globalizáció ellenes hozzáállásuk.

III. 5. Az asszimiláció folyamata

A kisebbség létszámbeli csökkenésének a migráció és a születésszám mellett a harmadik háttértényező az asszimiláció, mely körülbelül 6-15 százalékos veszteséget jelent. Ez ellen védekeznek azok az interjúalanyok, akik anyanyelvükön tanulnak tovább, akár az anyaországban, akár a születés helyét jelentő országban. Hiszen a nyelv és az oktatás az asszimiláció elleni védekezés egyik legfontosabb eszközének tekinthető. A kisebbségekre általában jellemző, hogy a biológiai reprodukció nem tükrözi a tényleges reprodukciót, hiszen az asszimiláció következtében az adott etnikai csoportnak nem minden élve született tagja fog a kisebbségi nemzethez tartozni, hanem bizonyos százalékukból a többségi nemzet tagja lesz (Veres 2004).

Az előzőekben felvázolt folyamatokat a következőképpen összegezhetjük: a migráció következtében csökken az erdélyi magyarság lélekszáma, amihez hozzájárul a természetes fogyás is. Ez a két tényező jelentősen erősíti egymást, hiszen a migráns populáció döntő százaléka a reprodukív korú népességből kerül ki. Ehhez járul hozzá egy harmadik tényező, az asszimiláció. Az asszimilációt a vegyes házasságok és a szűkös magyar nyelvű képzési lehetőségek keltik életre. 1992-2001 között a romániai határon túli magyarság 17,7 százaléka választott magának nem magyar nemzetiségű párt, és kötött vegyes házasságot. Ez összesen 28401 házasságot jelent. Ennek megfelelően a homogén házasságot kötők százalékos aránya 82,3. A szórványvidékeken jelentősen gyakoribb a vegyes házasságot kötők száma, míg a magyarok által sűrűbben lakott területeken alacsonyabb. Összességében a heterogén házasságok számbeli alakulása lassú, de fokozatosan növekvő tendenciát mutat (Horváth 2004).

Az asszimiláció következő fontos mutatója az, hogy az etnikum milyen arányban tanítatja gyermekeit a többségi nemzet nyelvén. Annak ellenére, hogy a magyar nyelvű képzést biztosító iskolák száma összhangban van a magyarság népességen belüli részarányával, a magyar diákok korosztályon belüli arányukhoz képest jelentősen alulreprezentáltak a magyar nyelven folyó oktatásban. Az 1989 és 1994 közötti időszakra vonatkozóan ez a különbség átlagosan 2,3-2,4 százalékot jelent, az összlakosságon belüli 6,6 százalékos arányukhoz képest. Tehát körülbelül 20 százalékuk választja a román nyelvű oktatási formákat. Létszámuk a magasabb képzési szintek felé haladva fokozatosan nő, tehát a kezdetben magyarul tanuló diákok, folyamatosan áttérnek a többségi nemzet nyelvének megfelelő oktatási intézményekre. *„Az iskolaválasztás nyelve a strukturális asszimiláció*

mutatója, és kitüntetett szerepe van a nemzetváltási folyamatok magyarázatában” (Csata 2004:4).

Arra vonatkozóan, hogy Romániában hány magyar gyerek tanul az állam nyelvén, hivatalos adatot az Institutul National de Statistica din Romania (Román Országos Statisztikai Hivatal) honlapján nem találtunk. Viszont a Murvai László (2007) kötete alapján Romániában összesen 3.732.128 óvodás és iskolás részesült oktatásban a 2004-2005-ös tanévben, melyből 184.777 főt magyarul tanítottak. Ez az összes diák 4,95 százalékát jelenti. A magyar lakosság aránya a népszámlálás adatai szerint 6,6 százalék.

A fentiekből számítva, a magyar lakosság részarányából, vagyis 6,6 százalékból levonva a magyarul tanulók arányát, 4,95 százalékot, marad 1,7 százalék. Ha 184.777 fő az 4,95 százalékot tesz ki, akkor 6,6 százalék 248.883 főt. A 6,6 és 4,9 százalék különbsége 1,7 százalék, vagyis 64.106 főt jelentő magyar, de nem az anyanyelvén tanuló gyermeket jelöl. Ha a 184.777 főt veszünk 100 százaléknak, akkor a 64.106 fő 34 százalékot jelent. Az eredmények szerint a 2004-2005-ös tanévben magyar tanulók 66 százaléka az anyanyelvén és 34 százaléka nem magyarul tanult (Murai 2007:135).

Az iskolaválasztásra befolyással bíró háttérváltozók a következők lehetnek: a szülők iskolai végzettsége, a család foglalkozásszerkezete, a házasság homogén-heterogén volta és a vallás. A szülők iskolai végzettségének növekedésével párhuzamosan emelkedik a magyar nyelvű képzést választók száma. Minél magasabban kvalifikáltak a szülők, annál valószínűbb, hogy magyar nyelvű iskolát választanak gyermekeik számára. A család foglalkozási szerkezetét tekintve a munkáscsaládok igen alacsony, az értelmiségiek pedig igen magas számban választják a magyar nyelvű képzést biztosító iskolákat. Ez utóbbi csoport a migrációban is élenjáró. Tehát az értelmiségi csoportok a migrációban is és a magyar nyelvű képzésekben is felülreprezentáltak. Ezért felmerül a kérdés, hogy ezek mögött a választások mögött milyen arányban áll a későbbi migráció előkészítésének szándéka? Az anyanyelvű képzés mennyire jelenti az anyaország felé történő elmozdulás első lépését? Hiszen a magyarul érettségizett diákok nagyobb valószínűséggel tanulnak tovább az anyaországban, románul érettségizett társaiknál. Ez a tendencia is állhat annak hátterében, vagy legalábbis erősítheti azt a folyamatot, mely szerint az oktatási szintek emelkedésével párhuzamosan csökken az anyanyelvű képzésben részt vevők száma (Pusztai et al. 2005).

A házasságok homogén-heterogén összetétele szintén meghatározza az iskolaválasztás nyelvét. A vegyes házasságban született gyermekek nagyobb arányban tanulnak a többségi nemzet nyelvén megfelelő képzést nyújtó intézményekben. A magyar etnikumhoz tartozó vallásos szülők magasabb számban választják a magyar nyelvű iskolákat, mint nem vallásos társaik. Ez a tény az egyház identitást megőrző szerepére utalhat (Csata 2004). A többségi

nemzet nyelvén való továbbtanulás sok esetben nyelvcseréhez vezet, ami az identitásváltás fontos állomása. Tehát az anyanyelvű oktatás hiánya egyéni szinten asszimilációt eredményezhet. Ez a folyamat közösségi szinten a nyelv leépülését eredményezi. Ez további akadálya lesz az anyanyelvű szak és felsőoktatásnak, mely tovább fokozza a nyelv leépülését. A nyelv megőrzésében az értelmiségnek van nélkülözhetetlen szerepe, annak az értelmiségnek, mely saját anyanyelvén szocializálódott valamely felsőoktatási intézményben (*Péntek 2007*).

Kutatásunk alanyai éppen abból a szűk keresztmetszetből kerültek ki, akik tanulmányaik során a zsugorodó tendencia ellenére magyar nyelvű képzést választottak akár hazai, akár külföldi környezetben. Így tanulmányaik során elsajátíthatják azokat a magatartásmintákat, melyek a kisebbség értelmiségi tagjait képessé teszi a nemzeti értékek átörökítésére. A fenti eredményekkel összhangban a legtöbb megkérdezett homogén házasságban született. Azonban ezek mellett kirajzolódik még egy hatás, a nagyszülőké, mely a szülők többségi környezethez történő alkalmazkodása ellen hatva a magyar nyelvű képzésben való részvételt erősíti.

III. 6. Magyarország, a nemzetközi mobilitás célországa

A Magyarországra érkező migránsok számát elsősorban a Kelet- és Nyugat-Európa közötti vasfüggöny lebontása befolyásolta. A volt szocialista országok és Nyugat-Európa közötti határok megnyílásával Magyarország is a nemzetközi mozgások része lett. Az egyik oldalán az Európai Unió országai, másik oldalán a volt szocialista országok állnak. Földrajzi elhelyezkedésének következtében Lengyelországgal, Csehországgal és Szlovákiával együtt Magyarország is a Kelet- és Nyugat-Európa közötti ütközőzóna területévé vált (*Wallace et al. 2001*).

A rendszerváltozást követően ezen a területen rendkívüli mértékben felgyorsult a mobilitás. Ez az Európai Unió politikájára vezethető vissza, hiszen a nyugat-európai országok, tartva a tömeges kelet-európai migránsok megjelenésétől, különböző programokkal, pályázatokkal segítették a kelet-európai mezőny felzárkózását. A gazdasági fellendülés, Nyugat-Európa szigorodó bevándorlási politikája és az Európai Unión belüli szabad mozgás miatt Magyarország egyre közkedveltebb cél-, illetve tranzit országa vált a

kényszermigránsok között. A letelepedést és az állampolgárság megszerzését megelőzően a bevándorlók nem utazhattak szabadon Európán belül. A nyugati országokból megfelelő papírok hiányában, visszatoloncolták őket abba az országba, ahol legutóbb legálisan tartózkodtak, ez általában az ütközőzóna területét jelentette. A leggyakrabban előforduló migráns csoportok a politikai és a megélhetési lehetőségek miatt menekülni kényszerülő kényszermigránsok, akiknek a kibocsátó országa Romániától Afrikáig terjed. Továbbá azok a tranzitmigránsok, akik az Európai Unióba való kiváló belépési pontnak látják Magyarországot. Erre a zónára jellemző népmozgás még a turizmus és a bevásárló turizmus. Elsősorban Nyugat-Európából érkeznek a látogatók, a kedvezőbb áron elérhető fogyasztási cikkek vásárlása érdekében. A munkavállalási migráció Kelet-Európából Nyugat-Európa felé tart. A térség etnikai migránsai a határmenti magyar kisebbségekből kerülnek ki (*Wallace et al. 2001*).

A rendszerváltást követő tíz évben, 1990 és 2001 között a magyarországi be- és kivándorlási különbözet 196 ezer fős többletet eredményezett. Ez az európai átlagnál alacsonyabbnak mondható, és nem pótolja a magyarországi demográfia veszteségét. 2001 és 2008 között a migrációs nyereség 117 ezer főre csökkent. A csökkenés vélhetően annak a következménye, hogy a volt szocialista országból a legtöbben közvetlenül a rendszerváltást követő években érkeztek Magyarországra. A földrajzi mozgások az Észak-Alföld régió három megyéje közül Hajdú-Bihar megyében a legintenzívebbek, ami jelentős be és kivándorlást jelent. Ez összefüggésben volt a Debrecenben ideiglenes elhelyezést biztosító menekülttáborral és a Debreceni Egyetemre érkező külföldi diákokkal. Ez utóbbi csoport dolgozatunk szempontjából is fontos. Az ide érkező határon túli magyar diákok jelentették mintavételünk egyik csoportját.

Az Észak-Alföld régióba érkező bevándorlók 83 százaléka európai országból érkezik. A két fő kibocsátó országot Románia és Ukrajna jelenti. Magyarországnak ebbe a térségbe 2000 és 2007 között az összesen 12 896 bevándorló közül 4 690 Ukrajnából, 4 490 Romániából, 282 Németországból, 268 Norvégiából, 282 Olaszországból, 211 Szlovákiából, 192 a Jugoszláv utódállamokból, 108 Oroszországból, 1 573 az ázsiai országokból, 306 az Amerika országaiból, 232 pedig az afrikai országokból érkezett (*Malakucziné 2009*). Közülük elsősorban a határon túli magyarok telepednek le. A földrajzi közelség mellett elhanyagolhatatlan tényező, az azonos nyelv, melyminden téren lehetőséget teremt a hatékonyabb eligazodáshoz.

A rendszerváltást követően a kelet-európai országok, köztük Magyarország is elsősorban kivándorló ország lett. Az agrárrendszerek felbomlását követően a fölöslegessé

vált munkaerő nagy számban vándorolt nyugat-európai országokba. Ezen belül is Németország volt a legközkedveltebb célpont (*Melegh 2011*).

Melegh tanulmánya szerint napjainkban a migráció új formájával, a virtuális migrációval találkozhatunk, mely földrajzi mozgást nem igényel, mozgása az interneten keresztül történik, egy-egy külföldi munkavállalás on-line teljesítésével (*Melegh 2011*). Kérdés azonban, mennyire tekinthetjük ezeket a virtuális mozgásokat mobilitásnak, hiszen az azt végző személy nem vesz részt a célország kulturális és a fogyasztói társadalmában.

IV. Oktatási mobilitás, avagy az európai felsőoktatás átjárhatósága

Az általános migrációs tendenciák áttekintését követően részletesebben az oktatási mobilitás illetve az erdélyi magyarok migrációjának jellemzőivel foglalkozunk. A kozmopolita Európában az oktatás is sokszínűvé, multikulturálissá válik. Az oktatás csatornáján keresztül is egyre hangsúlyosabbá válik a nyitottság a megértésre és más nemzetek elfogadása (*Szmyd 2009*). Ez a gondolkodásmód vezetett el odáig, hogy napjaink európai uniós politikájában előtérbe kerül a diákok tanulmányi mobilitása.

A hallgatói mobilitás gyökerei már a középkori európai oktatásban is megjelentek. Igen fontos volt például a céhlegények külföldi tapasztalatszerzése. Az egyetemi hallgatóság körében is megszokott volt az egyetemek közötti vándorlás. A hidegháború idején azonban szünetelt a külfölddel való kapcsolattartás ezen a téren is. Amerikai hatásra vált újra népszerűvé kontinensünkön. Amerika mind a hallgatói, mind a gazdaság mobilitás terén élen jár. A két folyamat egymást kölcsönösen erősít (*Pongrácz 2011*).

Az európai uniós politikában újra fontos kérdéssé vált a hallgatók tanulmányi mobilitása, amely lehetővé teszi, hogy a különböző országok diákjai nemzeti hovatartozástól függetlenül tanulmányokat folytassanak Európa különböző szintű és profilú oktatási intézményeiben. Ennek a folyamatnak az elősegítése érdekében jött létre a Bologna folyamat, amely az európai országok felsőoktatási intézményeit hangolja össze. Számos ösztöndíjprogram született, amelyek hozzásegítik a diákokat a külföldi egyetemek képzéseiben való részvételhez. Lehetőségük van egy-egy szemeszter idejére beleszerezni valamelyik külföldi egyetem világába. Illetve arra is, hogy Európa, más-más országában végezzék el a BA, az MA vagy a PhD-képzést.

Az 1988-as Magna Charta Universitatum, az egyetemek legfontosabb értékei közt említi a hallgatói és a tanári mobilitást. Az 1999-es Bolognai Nyilatkozat pedig már a hat alapelv közé sorolja azokat. A nemzetközi mozgás elősegítésének célja az európai elit kinevelése, a friss diplomások vonzásával tudja Európa ellensúlyozni demográfiai veszteségét, megőrizni hatalmi pozícióját (Hrubos 2011).

Wachter, Brend (2009) arra hívja fel a figyelmet, hogy a Bolognai Nyilatkozat elsősorban az Európai Unión belüli mobilitást hangsúlyozta, a mobilitás azonban globális jelenség. Szerinte a Bologna-folyamat elvesztette a globális dimenziót. Pedig fontos lenne az Európai Unión kívüli területekről származó újításokat bevezetni.

Cél az egységes európai munkaerőpiac létrehozása, a munkavállalói mobilitás megteremtése (Pongrácz 2011). További közvetett cél a nemzetek közeledése egymáshoz. A külföldi képzésben részt vevő hallgatók, miközben bővítik nyelvismeretüket és szakmai kompetenciájukat, megismerhetik egy másik ország kulturális értékeit. A hazatérő diákok akár szakmai akár kulturális területen kamatoztathatják így szerzett ismereteiket. Ezzel az eszközzel az országok, nemzetek közötti ellentétek, előítéletek is nagymértékben tompíthatóak. *„Számos közvetett előnnyel számolhatunk: mint például a felsőoktatási intézmény elismertségének növekedése, képzési kínálat bővülése, fajlagos oktatási költségek csökkenése minőségre való egyidejű törekvéssel, a kapcsolati hálók bővülése. A nyilvánvaló gazdasági előnyök mellett ugyanakkor számításba kell venni a mobilitásból potenciálisan fakadó migráció társadalmi költségeit, az eltérő kulturális háttérből származó integrációs feszültségeket”* (Hatos 2007:4).

A tanulmányi mobilitás oktatáspolitikai közege az Európai Unióban adott. Külön nyelvi illetve angol nyelven folyó szakmai kurzusokkal, részidejű, illetve teljes képzésekkel fogadják a külföldi országok diákjait. A külföldi képzésben való részvétel gondolata kecsesítő lehetőséget jelent a hallgatók számára, mégis csupán kisebb hányaduk vállalkozik rá. A fogadó ország nyitottsága mellett szükséges a felmerülő költségek fedezése is, melynek forrását az alacsony ösztöndíjak miatt elsősorban a család gazdasági tőkéje jelenti. *„A magasan képzett és/vagy tehetséges szülők gyermekei felülreprezentáltak a mobilitásban. Az Erasmus ösztöndíjasok esetében például a támogatás csak a megélhetési költségek valamivel több, mint 40%-át fedezi, a többit saját forrásból – jórészt családi segítség révén – teremtik elő az ösztöndíjasok”* (Hatos 2007:4).

A tanulmányi mobilitás, ahogy a mobilitás általában, több feltételhez kötött. A politikai és oktatásharmonizációs feltételek biztosítása nem oldja meg a társadalmi hierarchián belül megjelenő anyagi és kulturális tőke egyenlőtlen elosztásából eredő problémákat. Ez visszatükröződik a külföldi képzésben résztvevő hallgatók összetételében is.

Az oktatási mobilitás szereplői azok a diákok, akik a társadalmi hierarchián viszonylag magasan helyezkednek el. A mobilitás gyakorlati kivitelezéséhez több olyan kritérium szükséges, amellyel leginkább a magasan kvalifikált szülők gyermekei rendelkeznek. Az egyik ilyen kritérium az angol vagy a célország nyelvének ismerete. Fontos a jó önérvényesítő képesség, továbbá az oktatási mobilitásba való anyagi beruházás. A családok racionális döntésmélet útján mérlegelik, hogy érdemes-e az oktatási mobilitásba beruházni. A magasabban kvalifikált szülők látják annak későbbiekben bekövetkező hasznát. A külföldi nyelvgyakorlás, a szakmai és kultúrák közötti ismeretek bővülése a későbbi előmenetel szempontjából előnyt jelenthet. Így a társadalmi egyenlőtlenségek az oktatási mobilitáson keresztül újratermelődnek. Ugyanakkor az oktatás expanziójával párhuzamosan az oktatási mobilitás expanziója is várható, származástól függetlenül egyre szélesebb rétegeket bevonva. Ezzel a folyamattal párhuzamba állíthatóak az országok is. A gazdaságilag fejlettebb, magas egy főre jutó GDP-vel rendelkező országok nagyobb szerepet vállalnak az oktatási mobilitásban is. Ez elsősorban a diákok választásaiban jelenik meg, hiszen a fejlettebb országok a közkedvelt célországok.

A menetközi mobilitásban résztvevő hallgatók száma nagy mértékben emelkedett az új évezredben. 2010-ben világszerte a körül-belül 130 millió diákból 2,6 millió vesz részt a hallgatói mobilitásban. A vezető célországot az USA jelenti, ahol a mobil diákok 22 százaléka található. Ezt követi az Egyesült Királyság 14 százalékkal, majd Németország 10 százalékkal. Az életszínvonal mellett az angol és a német nyelvhasználat is hozzájárul a diákok vonzásához (*Berács 2010*).

Amerika, Anglia, Németország és Franciaország tradicionálisan sok hallgatót vonz. A mobil diákok 72 százalékát a nyolc legnépszerűbb ország fogadta: USA (20%), Egyesült Királyság (13%), Németország (8%), Franciaország (8%), Ausztrália (7%), Kína (7%), Kanada (5%) és Japán (4%). A kibocsátást tekintve a legtöbb hallgatót a kelet-ázsiai és az európai országok küldik, ők teszik ki a mobil diákok 29 százalékát. Kína dobogós helyen áll 15 százalékkal, melyet India, Dél-Korea, Japán és Németország követ. Afrika átlag feletti eredményeket ért el ezen a téren 6 százalékkal. A legkevesebb diákot, alig fél (0,4) százalékot Amerika küldi (*Bhandari et al. 2009*).

Amerika világviszonylatban kevés hallgatót bocsát külföldi tanulmányútra. Azonban az amerikai hallgatók tanulmányi mobilitása is jelentősen emelkedett az utóbbi években. 1985-ben még csak hozzávetőlegesen 50 000 diák, míg 2005-ben már 205 983 diák vett részt a nemzetközi diákcserében. Hatvan százalékuk nyugat-európai országokat látogatott meg. Ezen belül is a leginkább preferált országok sorrendben a következők: Anglia, Olaszország, Spanyolország és Franciaország (*Obst et al. 2007*).

A Bologna reformok versenyképesebbé és vonzóbbá tették az európai felsőoktatást az Európán kívüli országok számára is, azonban azt megelőzően is népszerű volt. Ide érkezett és érkezik világszinten a legtöbb diák (Wachter 2009). 2003-ban a 32 EURODATA országban⁴ 1,1 millió külföldi diák tanult. Negyvenhárom százalékuk (470.000 fő) EURODATA övezetből, nyolc százalékuk más európai országból, míg negyvenhat százalékuk (510.000 fő) a kontinensen kívülről érkezett. Huszonegy százalékuk Ázsiából, melyből hat százalék Kínából, tizenhét százalékuk Afrikából, három illetve négy százalékuk pedig Észak és Latin Amerikából. Ha országokénti bontásban nézzük, a legtöbben Kínából érkeztek (6%), melyet sorrendben a következő országok követnek: Németország (5%), Görögország (4%), Franciaország (4%), Olaszország (4%), Törökország (3%), Spanyolország (2%), Lengyelország (2%). Az EURODATA országok diákjai ugyanebben az évben főképp németországi és angliai tanulmányutakon vettek részt. Huszonegy százalékuk Németországot, tizenkilenc százalékuk Angliát, nyolc százalékuk Franciaországot, öt százalékuk Spanyolországot, tizenhárom százalékuk pedig Amerikát választotta tanulmányai helyszínéül. Érdekes hogy az EURODATA országokon kívül eső európai országokba szinte nem is mentek (Lanzendorf 2006).

A fenti adatok alapján azt mondhatjuk, hogy az Európai Unió igen sikeresen kerül ki a hallgatókért vívott nemzetközi versenyből. Továbbá hogy az európai diákok Európán belüli mozgása is igen jelentős. Tehát az Európai Unió az Európán belül és kívül történő mozgásokat tekintve egyaránt élvonalban jár. Az Európán belüli országok azonban nem egységesek, jelentős eltéréseket találunk országoként. Anglia, Franciaország és Németország fogadja a diákok kétharmadát. Belgiumban és Romániában igen alacsony a külföldi hallgatók aránya (Wachter 2009).

A demográfiai csökkenés miatt a külföldi diákok, a fogadó országok számára jelentős hallgatói bázist jelenthetnek a jövőben. Képzésük által az egyetemek sikerrel küzdenek a fennmaradásért. További előnyt jelent, hogy a fogadó ország intézményeiben képzett, és kulturálisan szocializált munkaerőre tehetnek szert. A demográfiai csökkenés zsákutcájából kivezető utat a külföldi hallgatók felé való nyitás és a felnőttképzés jelentheti (Polónyi 2011b). Kérdés, hogy a fizetőképes külföldi diákok és dolgozó levelező hallgatók milyen mértékben kedveznek a magánegyetemeknek, kiszorítva ezzel az állami fenntartású felsőoktatást (Varghese 2009). Bár ez a kérdés nem véletlenül merül fel egy amerikai

⁴ A tanulmány a következő országokat sorolja az EURODATA országok körébe: Ausztria, Belgium, Bulgária, Ciprus, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Liechtenstein Hercegség, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia, Törökország

kontextusban íródott tanulmányban, ahol kevésbé centralizált a felsőoktatás, a népiskolák és a magániskolák felülreprezentáltak. Nagy hangsúlyt kapnak a hallgatói elégedettséget mérő vizsgálatok, a diákok véleménye befolyással bírhat a változásokra és a fejlődési irányvonal meghatározói lehetnek. Európában az állami fenntartású intézmények dominálnak, és a magán és felekezeti oktatás szereplőinek fő anyagi bázisát szintén az állam adja. Így az irányelvek meghatározása is központosított (Kozma 1998).

Polónyi István (2011b) arra is felhívja a figyelmet, hogy Magyarországon nem a demográfiai változások, hanem az államilag finanszírozott keretszámok korlátozása miatt várható, hogy a felsőoktatás terén is csökken a hallgatók létszáma. A csökkenő demográfia vesztesei elsősorban az általános iskolák. A közép és a felsőfokú oktatás sikerrel kerül ki a hallgatókért vívott harcból. A fogadó ország szempontjából az oktatási mobilitás további haszna, hogy az odaérkező hallgatók bekapcsolódnak a fogyasztók körébe. Tandíjat fizetnek, ami a célország számára gazdasági előnyökkel jár. *„Ha a rendszerszintű hasznosulást vesszük számításba, gazdasági és emberi erőforrás gazdálkodási szempontból közvetlenül azon országok járnak jobban, ahol a fogadott hallgatók aránya magasabb, mint a külföldön tanuló hallgatóké. A közvetlen gazdasági előnyök mellett – belső fogyasztás növekedése, szolgáltatások iránti kereslet növekedése, tandíj bevételek”* (Hatos 2007:4).

Sok esetben a tanulmányi mobilitás végleges letelepedéssel zárul, ebben az esetben beszélhetünk oktatási migrációról. Ez munkaerőpiaci szempontból hasznos a csökkenő születésszámmal küzdő országok számára. Így kvalifikált, fiatal munkaerő kerül be az országba. Ez a mozgás a fejletlenebb országok felől a fejlettebb országok felé irányul, és hozzájárul a célország demográfiai mutatóinak javulásához (Kovács 2004). Az oktatási mobilitáson keresztül letelepülők társadalmi beilleszkedése is könnyebb, hiszen az egyetemi évek lehetőséget kínáltak a nyelv és a kultúra alapos megismerésére, a kapcsolatháló kiépülésére, egy szóval a társadalmi beilleszkedésre. A fogadó ország ingyen jut hozzá a humán tőkéhez. A felsőoktatáson keresztüli munkaerő elszívása minimális képzési költségekkel jár.

A bevándorlási politika terén szigorú Amerika is engedményeket tesz, hogyha a képzett munkaerő befogadásáról van szó. Obama Befektetés Amerika jövőjébe című írásában hangsúlyozza, hogy vízumkedvezményel szeretné vonzóbbá tenni Amerikát a friss diplomások, a hallgatók és az egyetemi oktatók számára (Polónyi 2011a). Ez annak köszönhető, hogy letelepedésük esetén pozitív hatások prognosztizálhatóak. Az eddigi kutatási eredmények szerint bevándorlók gyermekei nagyfokú érdeklődést mutatnak a tudományok és a technológia iránt. 2005-ben a bevándorlók amerikai születésű gyermekeinek 50%-a doktori diplomát szerzett. Az amerikai középiskolákban a legjobb eredményeket elért

diákok 60%-a második generációs bevándorló. 1995 és 2005 között keletkezett műszaki cégek negyedét bevándorlók alapították. Főleg indiai, angliai, kínai, taiwani és japán migránsok. 450 000 embernek adnak munkát, és 52 billió dollár összbevételre tesznek szert (Bhandari et al. 2009).

A kibocsátó ország szempontjából a mobilitás sok esetben károkat és veszteséget okoz. A gazdasági élet tekintetében pénzmozgás kifelé irányul. A diákok külföldi országokban költik el ösztöndíjukat és egyéb hazai területről származó pénzforrásaikat. A migráció során éppen a szakképzett, fiatal, tehetséges munkaerő kerül ki. Kelet-Európa, közelebből tekintve Magyarország is elsősorban kibocsátó országnak számít. Ezt a folyamatot erősíti, hogy ez a terület belépett a demográfiai csökkenés zsákutcájába. A fiatal és képzett munkaerő-elvonás nem csupán gazdasági, hanem demográfiai hátrányokkal is jár. A magyarországi bevándorlás alacsony intenzitású. Magyarország nem jelent vonzerőt sem az alacsonyabb, sem a képzettebb rétegek számára (Melegh 2011).

A fenti tendenciákat figyelembe véve, központi kérdésként merül fel – mely a kutatás egészen végigvonul – hogy a külföldön tanuló diákok visszatérnek-e a hazájukba. Ők rendelkeznek a külföldi országban szerzett szaktudással, nyelvtudással és kulturális ismeretekkel, így nagyobb eséllyel indulhatnak a munkakeresés útján, és gazdagítják a hazai kutatásokat. Visszatérésük esetén a kedvező hatású, gazdaságot serkentő agycseréről, míg elvándorlásuk esetén agyelszívásról beszélhetünk. Az agycsere fogalmát Bhandari és Blumenthal (2009) vezette be a kutatói közgondolkodásba. A „*brain drain*” (agyelszívás)⁵ és „*brain gain*” (agy haszon, nyereség) fogalmak mentén bevezetik a „*brain circulation*” (agy forgalom, keringés) és „*brain exchange*” (agycsere) kifejezéseket. Mely fogalmak utalnak a mobilitás sokszínűségére. Számos ország erőfeszítéseket tesz azért, hogy külföldön tanult diákjait hazavonzza, annak érdekében, hogy a globális mobilitás nyertesei legyenek és részesüljenek a „*globális tudásból*”. Taiwan ezt a gazdasági és politikai reformokból adódó gyors gazdasági fejlődéssel érte el. Malaysia adómentességgel kompenzálja az alacsony jövedelmet a külföldről hazatérők esetében. Hiszen az „*agycsere*” gazdasági haszonnal és az ország nemzetközi versenyképessé tételével jár (Bhandari et al. 2009). Bár ebben a fogalomban kétségtelenül benne foglaltatik, az hogy a kimenő diákokat felváltják más, külföldről érkező hallgatók. Így a mobilitás által ténylegesen megvalósul a sokszínű „*elmecsere*” és „*keringés*”.

További tényező, hogy a globalizáció kontextusában a felsőoktatás piacvezérelt, ahol a termék a tudás. A profit a nemzeti és multikulturális végzettségek közti nyereség. A fejlődő

⁵ Fordítás a szerzőtől.

országok intézményei között verseny folyik a tanárokért és a diákokért. Diákok, tanárok, intézmények, programok nemzetközi mozgását teszik lehetővé. Az oktatása a szolgáltató szektor része lett, amely nemzetközi piacra is termel, importál, exportál (Varghese 2009). A felsőoktatásban megjelenő hallgatói mozgás mindenképpen üzlet (Polónyi 2011a). A nemzetközi versenyben a küzdelem eszköze a reformpedagógiai módszerek bevezetése, az oktatás versenyképessé tétele, továbbá az állami pénzeszközök növelése, a költséghatékony oktatás megteremtése. A nemzetközi mobilitás fő kihívásai közé tartozik a külföldi hallgatók számára vonzóvá tenni a felsőoktatást, továbbá a külföldön tanuló diákokat hazahívni (Bhandari et al. 2009).

IV. 1. Magyarországra érkező diákok

A nemzetközi szinten mozgó hallgatók alig több mint fél (0,6) százaléka vesz részt a magyarországi felsőoktatásban (Berács 2010). 2006-ban az összes Magyarországon tanuló diák három és fél százaléka külföldi. Ez az arány beleilleszkedik az európai országok átlagánál alacsonyabb kelet-európai országok sorába. Csehországban (7%) magasabb, míg Romániában és Szlovákiában alacsonyabb, egy-egy százaléknál a külföldi hallgatók aránya (Kasza 2011).

A hallgatói mobilitás Polónyi (2011b) megközelítésében a következőképpen csoportosítható: rész illetve teljes képzésben tanuló diákok. Mindkét csoport esetén beszélhetünk nemzetiségi alapú hallgatómozgásról, amely alatt az anyaország illetve a volt gyarmattartó ország felé irányuló mozgást értjük. Az anyaországban továbbtanuló kisebbség számára a nyelv jelenti a fő vonzerőt és kapcsolódási pontot. Ennek következtében, mind Romániát mind Magyarországot elsősorban a határ menti kisebbségi tagok választják, akik egy külföldi országban, mégis a saját anyanyelvükön folyó képzésben vehetnek részt. Nem kell számukra külön idegen nyelvű kurzusokat hirdetni, bekapcsolódhatnak a hazai oktatásba. Ez jelentős könnyebbséget jelent a fogadó egyetemeknek.

A képzés színvonala mellett a képzés nyelve is hozzájárul a célország kiválasztásához. Ebből a szempontból a határon túli magyarok számára Magyarország az egyik kiemelt célterület. A magyarországi részképzésben „gyakorlatilag a határon túl élő magyar ifjúság” vesz részt (Berács 2009:14), „jelenleg nincs nagy igény a külföldi hallgatók részéről magyar nyelvű képzés iránt, egyedül a határon túli magyarok jelentenek kivételt” (Hubert 2009:29).

„A legtöbb hallgató, (54%), a szomszédos országokból származik, és gyakorlatilag a határon túl élő magyar ifjúságot jelenti, Ausztriát leszámítva. Ők természetesen magyar nyelven tanulnak, és létszámuk tükrözi az adott országban lévő magyar ajkú kisebbség nagyságát” (Berács 2009:14). Hatos Pál így ír erről: „a Magyarországon tanuló külföldi hallgatók aránya 2003/2004-es tanévében az összes hallgatói létszám 3,2 százalékát (mintegy 13 000 hallgató) tette ki. A külföldi hallgatók közel 60 százaléka, a környező országokból érkezik és magyar nyelvű képzésekben vesz részt. Ők szinte kizárólag határon túli magyar közösségekből érkeznek” (Hatos 2007:1). Magyarországon a határmenti hallgatókat követően az orvosképzésre érkező diákok jelentik a mobilitás következő fő bázisát. Mindkét csoport jelentős része a Debreceni Egyetemen tanul (Polónyi 2011b).

A Bologna Füzetek statisztikai adatai alapján a 2007/2008-as tanévben a magyarországi képzésben részt vevő külföldi hallgatók részaránya a következő megoszlást mutatja: a szomszédos országokból érkezik a hallgatók ötvennégy százaléka, azaz 8236 fő, a többi európai országból a hallgatók 23,8 százaléka, azaz 3579 fő, más földrészekről pedig a hallgatók 16,8 százaléka, azaz 2467 fő. A szomszédos országokból érkező hallgatók országonkénti bontása pedig a következő megoszlást mutatja. Romániából 3133 fő, Szlovákiából 2178 fő, Ukrajnából 1372 fő, Szerbiából 1310 fő érkezik hazánkba (Berács 2009:16). Jelen kutatás kiemelt területe a Romániában tanuló, vagy onnan érkező magyar ajkú diákok vizsgálata. Ezt a folyamatot erősít az is, hogy az akkreditációs problémákkal küzdő határon túli egyetemek nem kapcsolódhatnak be az Erasmus programokba. Ezért hosszú ideig a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai csupán magyarországi részképzésben vehettek részt.

Jávor András tájékoztatása szerint a Debreceni Egyetemre 2980 külföldi hallgató jár. Valamivel több mint 2000 fő angolul tanul, 7-800 fő pedig magyarul. A 2010-es jelentkezői arány a következő megoszlásokat mutatja: 136 819 fő (97,5%) magyar, 3129 fő (2,3%) szomszédos ország, 317 fő (0,2%) más ország. Botos Máté eredményei szerint a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen körülbelül négy százalékra, míg Kerülő Judit szerint a Nyíregyházi Főiskolán négy-öt százalékra tehető a határon túli hallgatók aránya. Jávor felhívja a figyelmet arra, hogy számuk csökkenő tendenciát mutat a határon túli, elsősorban romániai magyar nyelvű egyetemek erősödésének következtében (Fábri 2011).

A 2009-es UNESCO jelentés szerint elsősorban az a diák tekinthető mobilnak, aki nem állampolgára annak az országnak ahol tanulmányait átmeneti jelleggel folytatja (Motivans 2009). Mindez ellentmond az előző fejezetben vázolt migráció elméleti paradigmájának. Kérdés, hogy ezen túl az állampolgárságot igénylő határon túli magyar hallgatók miként jelennek meg a készülő statisztikai adatok közt. Hiszen igaz, hogy más

országból érkeznek, de azonos állampolgársággal rendelkeznek. Azonban a statisztikában azok a hallgatók jelennek meg, akik az országhatárok átlépését követően eltérő állampolgároknak számítanak. Amennyiben nem a földrajzi mozgás, hanem az állampolgárság a fő csoportosító elv a mobil diákok szelekciójánál, úgy a Magyarországra érkező hallgatók létszáma jelentős mértékben zsugorodni fog, hogyha pusztán a statisztikai adatokat vesszük figyelembe. Ugyanez a kérdés valamennyi kettős állampolgárságú hallgató esetében is felmerül.

Berács József és Malota Erzsébet szerint fontos a külföldi hallgatók elégedettsége annak érdekében, hogy ismerősi körben ajánlják, vagy későbbi tanulmányaik során újraválasszák Magyarországot. Kutatási eredményeik szerint a külföldi hallgatók 58 százaléka újból Magyarországot választaná tanulmányai helyszínéül, 32 százalék talán, 10 százalék pedig biztosan nem. Ez emelkedő tendenciát mutat a korábbi évekhez képest, ugyanez tapasztalható az elégedettséggel kapcsolatos többi dimenzió esetében is, legyen szó az infrastruktúráról, a szakképzés színvonaláról, vagy a társadalmi elfogadottságról. Az egyetlen terület ahol nem javult a hallgatók elégedettsége, az a bevándorlással kapcsolatos ügyintézés. A hallgatók többsége, származási helytől függetlenül egyetért abban, hogy nehéz lenne Magyarországra beilleszkedni egy esetleges migráció során. A külföldi hallgatók részarányának növelése érdekében fontos lenne arra törekedni, hogy maximálisan elégedetten térjenek haza. Így motivációs erőként hatva a többi mobil diák helyszínválasztása szempontjából (*Berács et al. 2011*).

A nemzetközi mozgásban résztvevők körét leszűkítve kutatásunk alanyaira, a határ menti régiókból érkező diákokra, a következő két alapesettel találkozhatunk: Az egyik Magyarországon kezdi meg egyetemi éveit, és ott is fejezi be. Diplomáját valamely magyarországi egyetemen szerzi meg. A másik csoport tagjai Magyarországon ideiglenesen, egy vagy több szemeszter erejéig vannak jelen. A kibocsátó ország valamelyik intézményének hallgatója, tanulmányait vagy az anyanyelvén, vagy az ország hivatalos nyelvén folytatja. A hallgatói mobilitást követően visszatér, és hazájában fejezi be egyetemi éveit. Diplomáját a kibocsátó ország valamely felsőoktatási intézménye állítja ki.

Amennyiben a tanulmányi mobilitás célja a letelepedésben kiteljesedő migráció, úgy a határ menti régiókból érkező hallgatók nem rész-, hanem teljes egyetemi képzésen vesznek részt. Ebben az esetben a diploma megszerzését követően dől el, hogy oktatási mobilitásról vagy migrációról beszélhetünk. Az előbbi azt jelenti, hogy a hallgató csupán tanulmányainak idejét tölti külföldön. Azt követően hazájában illeszkedik be munkaerőpiacra és alapít családot. Az oktatási migráció esetében a tanulmányi mobilitás jelenti a migráció csatornáját. Célja a választott ország társadalmába és munkaerőpiacába történő beilleszkedés.

Megkülönböztethetünk egy harmadik lehetőséget is, amelyben a végső letelepedés egy harmadik országban történik meg. Ennek lehetőségét teremti meg a közös európai szellemiség, az országok oktatási rendszereinek harmonizálásával, a közös európai oktatáspolitikai kialakításával.

Az anyaországba érkező diákok anyanyelve és nemzetisége megegyezik a fogadó országéval, de eltér a kibocsátó ország többségi népességétől. Az empirikus kutatásban bemutatjuk, hogy gyakran nem érzik otthonosan magukat a hallgatók a célországban. A kibocsátó országban szerveződő kisebbségi közösségek jelentik azt a társadalmi mezőt, ahol igazán otthonosan mozognak. Tehát az eredeti lakóhely társadalmába történik meg a tényleges beilleszkedés, a kisebbségi szubkultúrák csatornáin keresztül. Ugyanakkor a szomszédos országokból érkező magyar diákok oktatási mobilitása magában rejti a végleges letelepedés lehetőségét. A magyar nyelvű szakismeretek kevésbé kamatoztathatóak a kibocsátó ország munkaerőpiacán, többek között ez a tényező is hozzájárul ahhoz, hogy *„tanulmányi mobilitásuk az esetek jelentős többségében bár statisztikailag pontosan nem meghatározhatóan – Magyarországra történő letelepedést is eredményez”* (Hatos 2007:1).

A mobil hallgatók bátrabb és merészebb életstratégiával rendelkeznek. Külföldi tanulmányútjaik során megtanulnak beilleszkedni egy új élethelyzetbe, alkalmazkodóbbakká válnak. Megjelenik esetükben a kettős kötődés, a kibocsátó és a fogadó ország iránt egyaránt elkötelezettség. Az informális csatornákon keresztül kialakult baráti kapcsolatok a későbbiekben lehetőséget jelentenek a fogadó intézmény környezetében való letelepedésre (Pusztai et al. 2005). Ezt a tendenciát erősíti az, hogy az anyaországban szerzett diplomát, a kibocsátó országok sok esetben nem ismerik el. Az ország hivatalos nyelvén újból állam-, illetve különbözeti vizsgát kell tenni a hazai bizottság tagjai előtt. Ide sorolható Románia is. Nem ismeri el a magyarországi intézmények által kiállított érettségit vagy a felsőfokú végzettséget igazoló dokumentumokat. Így gátat szab a külföldi képzésben résztvevők szaktudása hazai hasznosulásának. Hazatérésüket megnehezíti egy újabb, az anya- és az oktatás nyelvétől eltérő nyelven történő vizsgáztatással. Az unós törekvés viszont éppen ellenkezőleg a sokszínű és mozgalmas oda-vissza történő *’elmecseré’* és *’keringés’*, már a felsőoktatás szintjén is. Az empirikus részben látni fogjuk, hogy ez is hozzájárul ahhoz, hogy anyaországba történő oktatási mobilitás, sok esetben oktatási migrációval záruljon.

A Magyarországon tanuló határon túli hallgatók egyharmada tervezi, hogy választott intézménye helyszínén integrálódjon a munkaerőpiacba, egy-egy tizedük szeretne hazájába visszatérni vagy egy harmadik országban letelepedni. További egyharmaduk a bizonytalanok csoportját gazdagítja. Az empirikus fejezetek tanulságai alapján ők azok, akik a körülmények sodrásának megfelelő döntéseket hoznak. A külföldi diplomaszerzés és kapcsolatháló pedig

erősebb kötődést jelent a hátramaradt családtagoknál, és egy idegen nyelven betölthető munkakörnél. A szülőföldön továbbtanulók 36 százaléka tervezi a további helyben maradást, 8 százaléka külföldi munkahelykeresésben gondolkodik, egynegyedük azonban bizonytalan azzal kapcsolatban, hogy hol szeretné leélni az életét (*Pusztai et al. 2005*). Kutatásunk eredményeiből látni fogjuk, hogy a fentiekkel összhangban saját megkérdezettjeink közül a nem mobil tanulók többsége elégedetten gondol arra a területre ahol jelenleg él, sőt olykor ez az elégedettség rajongásban fejeződik ki. A tanulmányok helyszínén született informális kapcsolatok, a hétköznapi életben való eligazodáshoz szerzett tapasztalatok pedig tovább erősítik a már meglévő kötődéseket.

IV. 2. Romániai diákok Európában

A fentiek alapján Magyarország szempontjából Románia tekinthető az egyik fő kibocsátó országnak. Ezért szeretnénk betekintést nyújtani Románia helyzetébe, hiszen adatközlőink többsége jelenleg is itt él. Roman, Monica és Suciu, Christina eredményei szerint mind Magyarországra, mind Romániába elsősorban a környező határ menti településekről érkeznek, saját kisebbségi tagjai a felsőoktatásba, cserediákként. A különböző kelet- és közép-európai országokból 9730 diák tanult Romániában. Köztük jelentős részarányt képvisel a Moldvai Köztársaságból érkező több mint 4200 diák. További hasonlóság, hogy mindkét ország esetében nagyobb a kimenő, mint a bejövő mobilitási arány (*Roman et al. 2007*).

A rendszerváltozást megelőzően a szovjet rendszer hatása érvényesült a romániai pedagógiai gyakorlatban. A leendő értelmiség vezető rétegének képzése Moszkvában történt (*Ortan 2004*). Ez is kifejezi, hogy az oktatási mobilitás során tanulmányi okból meglátogatott célország nagy hatást fejt ki a kibocsátó ország tudományos életére, s már a rendszerváltás illetve a globális folyamatok térnyerése előtt is meghatározó jelenségnek számított. A romániai totalitárius rendszer bukását követően Románia is beléphetett a nemzetközi szintre. Az addig lezárt határok megnyíltak, lehetőséget teremtve a diákok a földrajzi mozgásának. Ebből a szempontból nem elhanyagolható Románia csatlakozása az Európai Unióhoz. Az azt megelőzően vízumköteles ország állampolgárai ma már személyi igazolvánnyal utazhatnak a többi európai uniós országba. Diákjai számára elsődleges célországnak a nyugat-európai országok számítanak, hiszen a tengerentúlra még nem

utazhatnak szabadon. Évente több száz diák és oktató vesz részt a különböző csereprogramokban (Roman et al. 2007). A külföldi ösztöndíjak során felmerülő költségek nagy részét a diákok szülei fizetik. Míg a magasan kvalifikált szülők megengedhetik maguknak, hogy biztosítsák gyermekeik számára a külföldi ösztöndíjprogramokban való részvétellel járó anyagi költséget, addig a hátrányos helyzetű szülők gyermekei kizorúlnak az európai mobilitási lehetőségekből (Dobre 2007).

A romániai diákok oktatási mobilitása a legtöbb esetben migrációban teljesedik ki. A célországban vállalnak munkát és telepednek le. Így a romániai cserediákprogramok tovább erősítik az agyelszívás jelenségét. A diákok által közkedvelt célországok fiatal és képzett munkaerőt vonzanak el a kelet-európai térségből. Ezt a veszteséget növeli a külföldi családalapítás által fokozódó demográfiai veszteség. A nyolcvanas éveket követően folyamatosan növekszik azoknak a romániai hallgatóknak az aránya, akik az oktatási mobilitás csatornáján keresztül Nyugat-Európába vándorolnak. Az itt élő magyar ajkú kisebbség számára Magyarország, míg a román nemzetiségű diákok számára Nyugat-Európa jelenti a fő vonzerőt. 2004-ben a romániai hallgatók 2,4 százaléka vett részt az európai mobilitási programokban, meghaladva ezzel a 2,2 százalékos európai átlagot. Legkedveltebb célországok közé tartozik Franciaország, Németország, Magyarország és Olaszország. Nem elhanyagolható részarányuk ment az Amerikai Egyesült Államokba. Az OECD adatai szerint 2004-ben, a romániai hallgatók 4474 fővel Franciaországban, 4220 fővel Németországban, 3320 fővel az Amerikai Egyesült Államokba, 3147 fővel Magyarországon és 1225 fővel Olaszországban képviseltették magukat.

Románia esetében a kimenő mobilitási arány 3,2 százalékos, amely az 1,5 százalékos bejövő mobilitási aránnyal párosulva 1,7 százalékos nettó mobilitási veszteséget eredményez. Ez a helyzet azonos a legtöbb közép- és kelet-európai országban, hiszen a fő vonzerőt Nyugat-Európa és az Egyesült Államok jelentik, ahol a nettó áramlás pozitív. Fiatal és képzett illetve képzést folytató lakosságot integrálhatnak így. A fogadó országok részesülnek a külföldiek tehetségéből, ami Romániának mint kibocsátó országnak veszteség, hiszen elvándorló fiataljai hozzáadott értéket jelenthetnének a társadalom fejlődésében (Roman et al. 2007).

Roman, Monica és Suciú, Christina 2004-es adatfelvétele során a romániai diákok ötvenöt százaléka úgy nyilatkozott, hogy elsősorban a jobb életszínvonalbeli kilátások miatt költözne el. Tehát az életszínvonalbeli különbségek teszik Romániát kibocsátó országgá, meghatározva ezzel a migráció fő mozgatórugóját. Csupán huszonhárom százalék nyilatkozott úgy, hogy nem szeretné elhagyni az országot, amelyben él. Az elvágódók

ötvenhárom százaléka egy nyugat-európai országban, húsz százaléka az Amerikai Egyesült Államokban szeretné leélni életét (*Roman et al. 2007*).

A fenti adatok ellenére a dolgozatban bemutatott kutatás egyik fő eredménye hogy az erdélyi magyar fiatalok jelentős része a szülőföldön kíván maradni. Felmerül a kérdés, hogy vajon a kisebbségben élő magyarok jobban ragaszkodnak-e Romániához, mint a többségben élő románok? Vagy inkább arról van szó, hogy a rendszerváltozást követően az elvándorló magyar kisebbség gyorsabban telepedhetett le az anyaországban, mint az elvándorló románok, akiknek nyelvi és kulturális különbségekkel kell egy választott célországba érkezniük? Ez lehet az oka, hogy a mintában szereplő – hazai egyetemeken tanuló – diákok már az otthonukhoz erősebben ragaszkodóak köréből kerültek ki? A kutatás kvalitatív jellege miatt ezt nem jelenthetjük ki kategorikusan, azonban ez a jelenség mindenképpen figyelemre méltó.

IV. 3 A romániai magyar nyelvű felsőoktatás helyzete

A következő fejezetben sorra vesszük azokat az intézményeket, amelyekből az erélyi ifjúság választhat abban az esetben, hogyha hazájában és az anyanyelvén szeretne továbbtanulni. Az 1860-tól működő romániai egyetemek a romániai rendszerváltás után váltak ideológiamentessé. Ekkor állt helyre az egyetemek autonómiája is. A romániai felsőoktatásnak mára négy ágazata lett: egyetemek, politechnikák (műszaki egyetemek), speciális szakintézmények és felsőfokú intézmények, melyek műszaki képzést folytatnak nem egyetemi szinten.

A romániai felsőoktatás sem jelent kivételt az európai tendenciák alól, mint például az expanzió, az oktatási mobilitás és a Bologna egységesítő folyamata. Az uniós országokat érintő Bologna reformokra a romániai felsőoktatásnak is reagálnia kellett. Az 1995-ös Tanügyi Törvény a korábbi öt éves képzést rövid, négy évig tartó és hosszú, 4-6 évig tartó egyetemi képzésekkel váltotta fel. Ezeket a posztgraduális képzések követik. Ez bizonyos értelemben megnehezítette a romániai felsőoktatás három plusz két éves ciklusokra való bontását. A négy éves egyetemi képzések Bachelor szakokká váltak. A romániai felsőoktatás aktorai kétkedve fogadták a reformokat, hiszen szerintük a három éves képzések nem felelhetnek meg az egyetemi tudományosság kritériumainak. A Master képzések tartalmilag hiányosak, minden képzési anyag megtalálható a Bachelor fokozaton. Ezért sem a hallgatók,

sem a munkaerőpiac nem tanúsít különösebb érdeklődést a Master szakok iránt. A romániai felsőoktatás nem volt duálisnak tekinthető a Bologna reformokat megelőzően, éppen ezért az átalakítása is nehézkes, hosszú időt igénylő folyamat (Hrubos et al. 2003).

A román alkotmány garantálja a kisebbségek kulturális és nyelvi hovatartozásának ápolását, viszont kizárja velük szemben a pozitív diszkrimináció lehetőségét. Eszerint egy magyar nyelvű iskola működtetése a román nemzetiségűekkel szembeni hátrányos megkülönböztetésnek tekinthető, amit csak az oldhat fel, ha román tagozatot is működtetnek benne. A felsőoktatás és a szakoktatás döntő része román nyelven folyik, az anyanyelven folyó oktatás lehetősége korlátozott a harmadfokú képzésben (Kozma 2005).

A határon túli magyar nyelvű képzés nyújtó intézmények célja és feladata, „*a magyar nyelv és kultúra, a magyar nyelvű tudományosság ápolása*” (Fábri 2001:136). Továbbá a magyar nyelvű értelmiség és szakemberek utánpótlásának biztosítása, a kultúra, tudomány, oktatás, közművelődési intézmények, a média és más szakmai területeken. Mindeközben kisebbségi léthelyzetből adódó nehézségekkel kell szembenéznük. Abban az országban ahol működnek, folytonos törvényi elvárásoknak kell megfelelniük a legitim működés érdekében. Az anyaország felé egyfajta szakmai igénynek kell eleget tenniük (Fábri 2001).

A szomszédos országok magyar nyelvű intézményhálózatának feltérképezését szolgáló kutatás során megkérdezett intézményvezetők alapvetően elégedettek munkájukkal, az intézmény működésével és a hallgatók elhelyezkedési lehetőségeivel kapcsolatban. A kutatás során az egyik idézett intézményvezető elmondta, hogy vendégoktatóik Magyarországról, főként az ELTE-ről érkeznek, mely nagymértékben emeli az oktatás szakmai színvonalát. Továbbá saját kutatói tevékenységével kapcsolatosan hozzáteszi: „*csak a saját kutatásaim, amelyek bizonyos témákban Romániában párját ritkítják, például a rétegződés és kapcsolatháló rendszere, közösségi identitás társadalmi rétegződési perspektívákban, ifjúságszociológia. Ezeknek nincsenek megfelelői a román mezőnyben, nincs ismeretszint, szakirodalom*” (Fábri 2001:141).

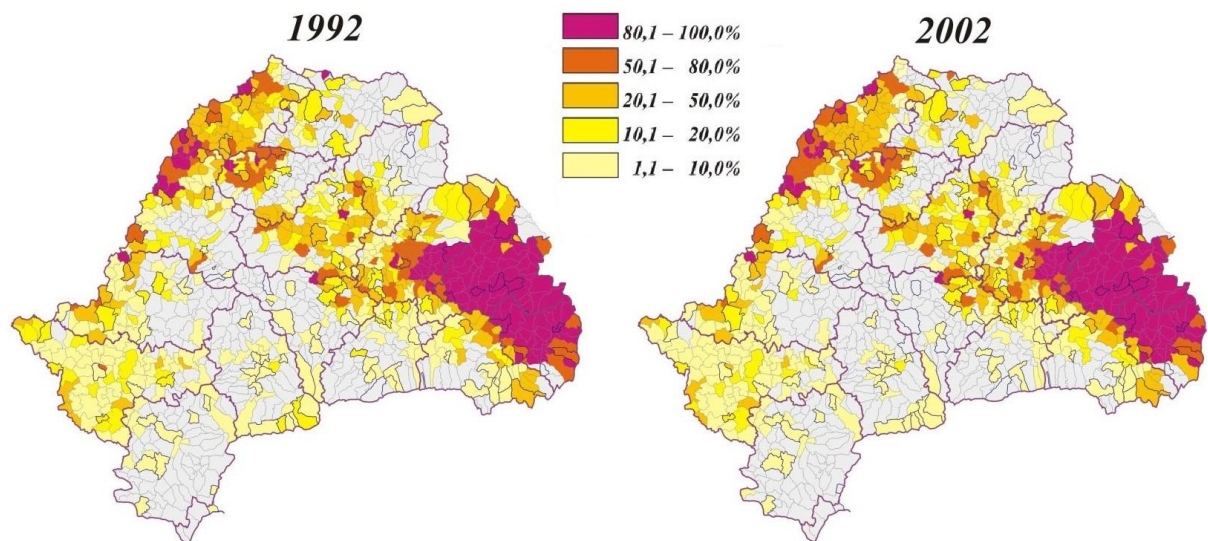
Egy másik intézményvezető arra hívja fel a figyelmet, hogy hallgatóik – a végzést követően – elsősorban Németországban és Amerikában helyezkednek el, ami a szakmai színvonal biztos jele. „*Ez is azt jelenti, hogy a képzésünk jó szinten van. Mert mondom, a mi egyetemistánk a diplomákkal majdnem minden egyetemre a világon tudnak kapni ösztöndíjat, továbbtanulni, doktorálni*” (Fábri 2001:143). Több megkérdezett az értelmiség szülőföldön maradására hívja fel a figyelmet. Arra, hogy végzett diákjaik döntő többsége szakmájában és szülőhelyén dolgozik. Kiemelik, hogy az intézményükben tanult hallgatók el tudnak helyezkedni diplomájukkal. Hangsúlyozzák a leendő kulturális értelmiség fontosságát, amely nélkülözhetetlen szervező és érdekképviselői erőt jelent a helyi közösségek szintjén. Az

intézmények érdekképviselésével kapcsolatban a párhuzamos képzést biztosító intézmények vezetői sem számoltak be politikai vagy intézményen belüli elnyomásról, a magyar karokkal szembeni esélyegyenlőséget tapasztalják munkájuk során. Ezen a téren az oklevelek hivatalos elismerése és az akkreditáció jelenti a problémát (Fábri 2001).

Jelenleg a határon túli magyar közoktatást tekintve „*az alapfokú oktatási intézményhálózat kiépültsége mondható általánosnak, a középfokú iskolák elterjedtsége már érezhetően kisebb mértékű, a magyar nyelvű felsőoktatás pedig állandó alakulásban lévő, régióként eltérő kiépültséggel rendelkező elemét jelenti a határon túli magyar nyelvű oktatásnak*” (Felsőoktatási műhely 2010:82).

A felsőoktatási törvény, az oktatási rendszer egészét szabályozza, hiányoznak a kisebbségi felsőoktatást szabályozó rendeletek. Ennek következtében az erdélyi magyar nyelvű oktatást egyfajta „két-állam-közöttség”, államnélküliség jellemez. Ez a központi koordináció hiányához vezet, mely a gyakorlatban a szakkínálat aránytalanságaiban jelentkezik. A műszaki, zenei, képzőművészeti, az agrár, az erdőmérnöki és a jogi képzési kínálat hiánya, a társadalomtudományi szakokon pedig túlképzés a jellemző (Salat et al. 2010).

A határon túli magyar felsőoktatás tekintetében a romániai intézményhálózat tekinthető a legkiterjedtebbnek. A romániai felsőoktatásban magyar nyelvű képzésre van lehetőségük a diákoknak a következő oktatási egységekben: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű képzést nyújtó karain, melyek földrajzilag a következő városokat érintik, Kolozsvár, Gyergyószentmiklós, Nagygyed, Marosvásárhely, Sepsiszentgyörgy. Nyárádszeredán a Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar Határon Túli Levelező Tagozatán. Kolozsváron az Egyetemi Fokú Protestáns Teológiai Intézetben. A Károli Gáspár Református Egyetem Tanítóképző Főiskolai Kar Marosvásárhelyi Kihelyezett Tagozatán. A Marosvásárhelyi Orvos és Gyógyszerészeti Egyetemen. A Marosvásárhelyi Színházművészeti Egyetemen. A Modern Üzleti Tudományok Főiskolája Székelyudvarhelyi Képzési Központjában. A Nagyváradi Egyetem Társadalomtudományi Karán. A nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemen. A marosvásárhelyi Református Asszisztens Képző Iskolán. A gyulafehérvári Római Katolikus Hittudományi Főiskolán. A Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem keretében Csíkszeredán, Kolozsváron és Marosvásárhelyen. A Szent István Egyetem Kertészettudományi Karának nyárádszeredai kihelyezett képzésén. A kézdivásárhelyi főiskolán tanító-angol szakot (Felsőoktatási műhely 2010:82).

4. ábra: A romániai magyarok népességen belüli aránya.
(Forrás: Sebők László és Kiss Tamás térképgyűjteménye In: Erdélyi magyar adatbank)

Gereben Ferenc (1999b) szerint ennél kiterjedtebb magyar nyelvű képzést adó intézményhálózatnak már nem lenne elegendő hallgatói bázisa. A harmadfokú képzésben már kevesebben tanulnak anyanyelvükön, mint a korábbi szinteken, és azoknak is az egy része Magyarországon tanul. A 4. ábrán látható nemzeti hovatartozás térképéből kiderül, hogy nem véletlen a székelyföldi egyetemek felülreprezentáltsága az erdélyi magyar nyelvű felsőoktatásban, hiszen a magyar ajkú kisebbség ezen a területen képviselteti a legnagyobb számban magát. A határ mentén található szórványmagyarság alacsonyabb lélekszámának felsőoktatásra gyakorolt hatását erősíti az anyaország vonzása. A magyarországi felsőoktatásba nagyobb valószínűséggel kapcsolódnak be a határmenti, mint a belső-erdélyi magyar fiatalok (Dániel 2013).

IV. 4. A kolozsvári egyetem, kulturális fellegvár

A következőkben kutatásunk két kiemelt intézményének társadalomtudományi és történelmi állomásait mutatjuk be. A két világháború következtében gyakori határmódosulások jelentős mértékben érintették az erdélyi lakosságot. Ez a terület szinte ping-

pong labdaként került hol az egyik hol a másik oldalra. Ez a fajta területi átrendeződés hatással volt Magyarország második egyetemének életére is, mely Kolozsváron nyithatta meg kapuit 1872. november 10-én. Mind a román mind a magyar vezetés területi dominanciájának függvényében igyekezett érvényt szerezni hatalmának, egyrészt abból a célból, hogy a korábban kisebbségként elszenvedett sérelmeket megtorolja, másrészt az asszimilációs politika részévé tegye. A megtorlást elszenvedők minden esetben az ingázó terület éppen kisebbséggé váló tagjai lettek, olykor a románok, olykor a magyarok. Ennek áldozata volt fejezetünk témájaként tárgyalt egyetem is, melyet a román uralom alatt Szegedre, a magyar uralom alatt pedig Nagyszebenbe száműztek (*Brubaker et. al. 2011*).

Kezdetben a Kolozsvári Magyar Királyi Tudományegyetem nevet viselte. Nagy jelentőséggel bírt a magyar értelmiség képzése szempontjából, s az egyetem alapításához a megfelelő feltételek is adottak voltak. Az 1848-as unióval létrejött hatalmas ország lakosságának már nem volt elegendő egy központi helyen fekvő egyetem. Kolozsvár elég messze feküdt Pesttől, így az ország fővárosától távolabb eső erdélyi területeken továbbtanulni vágyók számára is kedvező lehetőséget biztosított. Az alapítást segítette az 1859-ben megalapított Erdélyi Múzeum Egyesület, amely tekintélyes könyvtárát az egyetem hallgatóinak és tanárainak rendelkezésére bocsátotta, és az éppen megüresedő Főkormánysház épülete biztosította az egyetem elhelyezhetőségének feltételét (*Gaal 2001*).

Az egyetem megnyitását követően négy karon kezdődhetett meg az egyetemi szintű képzés: a jogi- és államtudományi, az orvostudományi, a bölcsészeti-, nyelv és történettudományi, továbbá a matematikai és természettudományi karokon. Az egyetem működésének első tanítási évében mintegy 258 diák iratkozott be és 1919-ig – az egyetem román uralom alá kerülésének évéig – mintegy 59.774 diák végzett és 15 ezer diák szerzett doktori címet (*Faragó 1999*).

A főkormánysházai épület megüresedése ellenére problémát jelentett az egyetem elhelyezése egy 26.551 lakost számláló, 168 egyemeletes és 11 kétemeletes épülettel rendelkező városban. Központi épületéül az erdélyi Guberniumi épülete szolgált, a jogi tanszék a Királyi Lyceum második emeletén nyert elhelyezést, a Karolina kórház, pedig az orvosi kar működését biztosította. Az egyetem működését követően azonban az építkezések is megkezdődtek, amelynek eredményeként 1918-ig 63 épületet emeltek az egyetem számára. Az Erdélyi Múzeum Egyesület a Mikó-kertben ajánlott fel számtalan épületet, melynek köszönhetően „*valósággal orvosi egyetemi városrész épült*” (*Faragó 2001:117*).

Jelentős lépés volt az egyetem életében az 1881. január 4-i fordulat, amikor az egy évtizedig tartó próbaidőt követően az uralkodó engedélyezte a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem nevének felvételét, ezzel elismerte az egyetem méltónak

bizonyult a megelőlegezett bizalomra (*Faragó 2001*). Ezzel megszűnt az egyetem ideiglenes működése. Tovább növelte az egyetem rangját, hogy 1896-ban megkapta a királygyűrűs doktorrá avatás jogát, mely kitüntetésben a tiszta jeles végzettségűek részesülhettek. Jentős további változás az egyetem életében a nők megjelenése az oktatásban, melyre először az 1895-ös tanévben kerülhet sor (*Gaal 2001*).

A szellemi fellendülés éveit követően tragikus fordulatot jelentett a román hadsereg 1918-as bevonulása, melynek következtében az egyetemet román állami egyetemmé nyilvánították 1919. november 3-án. Az elbocsátott tanárok egy része új egzisztenciát teremtett Kolozsváron, míg többi tagja a kiutasítás következtében Budapestre távozott. A diákok számára két lehetőség kínálkozott vagy a budapesti egyetemen, vagy az újonnan nyílt román állami egyetemen fejezik be tanulmányaikat. A diákok többsége a magyarországi továbbtanulást választotta. Az egyetem az 1920/21-es tanévet Budán töltötte, majd 1921-től Szegedre költözött. Szeged városa már a 18. század óta pályázott az ország harmadik egyeteméért Debrecen és Pozsony azonban megelőzte. Az egyetem szegedi évei a virágzás éveit jelentették, egyetemi épületeket és diákotthonokat emeltek. Az 1940. augusztus 30-i bécsi döntés értelmében Észak-Erdély és Székelyföld újra magyar fennhatóság alá került, így a Ferenc József Tudományegyetem visszakapta egykori épületeit, majd újra megnyitotta kapuit, a korábbi négy kar mellett, immár egy újabb ötödik kar, a közgazdaságtudományi karal együtt. A Ferenc József Tudományegyetem négy évig folytathatta működését. (*Gaal 2001*). Ami a magyaroknak a szabadságot az a románoknak a megszállást jelentette. Az addigi román egyetemet Nagyszebenbe helyezték át. A román tanárok és diákok veszteségként élték meg, hogy el kellett hagyniuk az egyetem épületeit (*Brubaker et. al. 2011*).

1944-ben a szovjet csapatok bevonulásának következtében az egyetem Kolozsvári Magyar Tudományegyetem nevet kapta, hiszen az új ideológia hatalma alatt, névadója már nem lehetett egy császári-királyi fenség 1945. március 13-tól Petru Groza akkori miniszterelnök elérte, hogy Észak-Erdély újra román közigazgatás alá tartozzon. A román oldalról újból felmerült a román nyelvű egyetem igénye, melynek megvalósításához azonban épületekre és eszközökre volt szükség. Ezért 1945. június 1-i hatállyal egy új magyar nyelvű állami Tudományegyetemet hoz létre, mely december 11-én megkapta a Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem nevet, s mint új intézmény már nem tarthatott igényt a korábbi, immár román fennhatóság alá került épületeire. Ezzel a román állam jó színben tűnhetett fel a nemzetközi politikai életben, ahol intézkedése a nemzetiségi jogok tiszteletben tartásának demokratikus mozzanatának tűnhetett. Továbbá a jogfolytonosság megszakításával megakadályozta, hogy az új magyar egyetem bármilyen igényt támasszon a régebbi, megszűnt egyetem tulajdonában lévő javakkal kapcsolatban (*Faragó 1999*). Így az 1945-ben újra

alakuló Bolyai Tudományegyetem a Regina Maria Leánygimnázium épületében kapott helyet. Itt azonban csak jogi, államtudományi, bölcsészet, nyelv és történettudományi kar működtetésére volt elegendő hely. A többi kar működése ilyen körülmények között lehetetlenné vált. A diákok azonban hallgathatták a román nyelvű előadásokat. Ezzel a román egyetem minden erkölcsi segítséget megadott a magyar egyetem részére. Megjegyzendő, hogy a román asszimilációs politikának éppen a magyarok román közoktatásban való részvétele, a magyar nyelvű egyetem működésének ellehetetlenítése volt az érdeke, hiszen az asszimiláció kulcsterülete a *nyelv*. Ekkor merült fel az orvosi kar Marosvásárhelyre való költöztetése, mely az egyetem megosztását is jelentette. Az egyetem működésének megkezdését mind Kolozsváron, mind Marosvásárhelyen anyagi nehézségek akadályozták. Az 1945/215-ös rendelettel a minisztérium megengedte, hogy a Bolyai Egyetem a magyar kormánytól kölcsön vegye a működéséhez feltétlenül szükséges eszközöket (*Csőgör 1999*).

A Bolyai Egyetem az 50-es években magán hordozta kora politikájának arculatát, melynek értelmében a marxista eszmeiségnek megfelelően kellett működnie. A tanárokat politikai hozzáállásuk alapján nevezték ki, az oktatás legfőbb célja a marxista szellemiség közvetítése volt. Ennek céljából az egyetemi könyvtár anyaga is a kor politikai ideológiáját szolgáló könyveket tartalmazott. A nem marxista színezetű művek olvasása csak külön dékáni engedéllyel volt lehetséges. A nyugati kutatások eredményeihez alig lehetett hozzáférni, oktatásuk pedig tilos volt. A tanárok előadásait cenzori engedéllyel tarthatták meg. A hallgatóság összetétele is a kor ideológiai elvárásainak felelt meg. A felvételikén a társadalmi származás elve érvényesült, ezért azok a munkás vagy paraszti sorból származó diákok élveztek előnyt, akik nem rendelkeztek generációkra visszatekintő értelmiségi múlttal, így ideológiai nevelésük egyszerű feladat volt. Az állam ellenőrző szerepe, az egyetemen belül mindenre kiterjedhetett, hiszen azt állami költségvetésből tartották fenn (*Gagyí 1999*).

Ennek a korszaknak enyhülő szakaszába érkezett az 56-os magyar forradalom híre. A diákság felbuzdult lelkesedéssel támogatta budapesti társait. A forradalom áldozatainak emlékére november elsején a kolozsvári diákok gyertyát gyújtottak a Házsongrádi temetőben. Az órákon aznap gyászruhában jelentek meg, majd két hétig gyászszalagot viseltek. Azonban ami a magyar kisebbségnek az anyaországgal való rokonszenv kifejeződése volt, az a román kormány számára az újbóli területi átrendeződés félelmét keltette (*Brubaker et. al. 2011*). Ez a félelem vezetett oda, hogy a fenti cselekménysorozatot rendszerellenes bűncselekménynek minősítette, és november 17-én megkezdte a letartóztatások sorát. Számtalan hallgatót levélben exmatrikulálnak, elbocsátanak az egyetemről. 1957-ben a Dobai-Komáromi per keretén belül több tanár és diák, megrovásban és letartóztatásban részesült (*Bodor 1999*). Az 56-os magyarországi eseményeket a kolozsvári egyetemen lelki és szellemi presszió követte.

1959-ben pedig összeolvasztották a román Babeş Tudományegyetemmel, s ezzel Kolozsváron és Erdélyben megszűnt az önálló magyar nyelvű felsőoktatás, melynek revíziójára azóta sem került sor (*Gagy* 1999).

Márciusban már megkezdődött a két egyetem egyesítésének gyakorlati kivitelezése, és egy épületbe költöztetése. Az előzőleg szavatolt kétnyelvűség a gyakorlatban nem valósulhatott meg maradéktalanul. Két karon, a jogi és a közgazdaságtudományi karokon, melyek a legnagyobb népszerűségnek örvendtek a diákok körében csak románul folyhatott az oktatás. Magyarul csak azokat a tárgyak lehetett oktatni, amelyek tanárokat képeztek az általános kultúra oktatására. A fizikai földrajz és a geológia tagozatokon szintén csupán románul lehetett az előadásokat hallgatni. Ugyanez volt a helyzet a tiszta matematika és fizika tagozatokon. A Bolyai Tudományegyetem megszüntetése számos ürügyre támaszkodhatott. A román állam szemében a Bolyai Tudományegyetem a magyar nacionalizmus tűzfészke, mely a revizionizmust szolgálja, és az első lépést jelenti Erdély Romániától való elszakításának lépcsőfokain. Továbbá az egyetem az ellenforradalmi erők gyűjtőtáborát jelenti, és a román – magyar nemzet elszigetelődését eredményezi, mely egy közös egyetemmel oldható fel. A magyar egyetemen a diákok nem sajátíthatják el kellőképpen az országban való boldoguláshoz szükséges hivatalos nyelvet, és az egyetem által termelt értelmiségiek magas számarányára nincsen szükség. További érv, hogy a szocializmusban nincsen külön román és magyar művelődés, csupán a kizsákmányoltak és a kizsákmányolók kultúrája létezik. A munkának nincs nyelve, így főleg a nemzetiségi nyelven való képzés (*Bodor* 1999). Ezt a fajta egyesítést az elemi és középfokú oktatási gyakorlatban is érvényre juttatták. A magyar és a román tagozatú osztályok egy iskolában, egyazon épületben működtek. A rendszerváltozást követően az oktatás ügye újból fontos etnikai kérdéssé vált. A magyar kisebbségi közösség érdekeit képviselő RMDSZ a magyar nyelvű oktatási intézmények újbóli önállóságát követelték, ez középiskolák szintjén meg is valósult. Ami a magyar közösségek számára régóta várt és természetes intézkedést jelentett, az a román többségiek számára sértő volt és hirtelen jött. Nem értették, miért kell diákjaiknak és tanárjaiknak új épületekbe költözniük csak azért, hogy a román és magyar nyelvű oktatás szegregáltan folyjon. Ez a szétválás Marosvásárhelyen 1990-ben utcai tüntetésekhez is vezetett (*Brubaker et. al.* 2011).

A fenti szegregálódás a felsőoktatás szintjén már nem valósult meg. Ezért 1990-ben megalakult a Bolyai Társaság, mely azóta is küzd ennek a célnak az elérése érdekében. A román politika 1997-ben elismerte, hogy a magyar kisebbségnek joga van saját anyanyelvű egyetem létesítéséhez, azonban a Bolyai Tudományegyetem visszaállításával kapcsolatos kéréseket megtagadta (*Faragó* 2001). A rendszerváltás további kísérőjelensége volt az oktatással kapcsolatos törvényi szabályozás hiánya, melynek következtében megjelentek az

egyházi és a magán intézmények illetve a költségtérítéses helyek. Ezek számát később az oktatáspolitikai az akkreditációs törvény bevezetésével korlátozta (Szűcs 2006).

A világ különböző országaiban élő tudósok 1990-ben nyilvánosságra hoztak egy nyílt levelet, melyben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem szétválását, az önálló magyar felsőoktatás újraalakulását követelték. 2006. február 20-án a The Times publikálta a szerkesztőinek címzett levelet, melyben 79 magyar tudós a Bolyai Egyetem visszaállítását kéri. Érveik a következőképpen csoportosíthatóak: a magyar állam által finanszírozott Sapientia és Partiumi Keresztény Egyetem nem helyettesítheti a magyar kisebbség számára fontos magyar, ám a román állam által finanszírozott egyetemeket. További probléma a magyar oktatók döntési autonómiájának hiánya mind az anyagi kérdésekkel, mind a tanterv összeállításával kapcsolatban. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem falairól hiányoznak a magyar nyelvű feliratok, a magyar származású rektorok nem szerepelnek a rektori portrészorozatban, a termek elnevezésében legfőképpen a származás tölt be fontos szerepet, hiszen túlnyomórészt román tudósok neveit viselik (Prahászka 2006). Ugyanez a probléma jelenik meg 2014-ben is a Marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Egyetem magyar tannyelvű karainak önállósodási törekvése kapcsán. A döntést az egyetem rektora elhalasztotta.

Válaszként a Babeş-Bolyai Tudományegyetem rektora fegyelmi eljárást indított el a Bolyai Kezdeményező Bizottság két alelnöke ellen, hiszen a kezdeményezés rossz hatással van az egyetem jó hírnevére, és hamis képet fest az egyetem multikulturális voltáról (Moszkovits 2005). 2005 októberében több százan tüntettek a magyar nyelvű egyetem visszaállításának érdekében, ami a magyar nemzetiségű tanárok és tudósok kezdeményezésén túl az erdélyi magyarok és diákok hasonló igényét és kérését mutatja (Oláh 2005). A kezdeményezéssel egyet nem értők fő érvei az egyetem multikulturális jellegének és színvonalának megőrzése köré csoportosíthatóak. Könnyebben illeszkedhet be a munkaerőpiacra a végzett diák, hogyha diplomáját egy kiváló egyetem egyik szakán szerezte és nem egy „névtelen” egyetemen (Tamás 2006). Ezzel ellentétes szemléletet tükröz az a tény, hogy Kása Zoltán, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem matematikai, informatikai kar dékán-helyettese lemondott, mert a kari tanács visszautasította azt a kérését, melyben az önálló magyar nyelvű informatikai tanszék létrehozását kéri. Szerinte a visszautasításnak az adott alapot, hogy a román többségű kari tanácsban a magyar oktatók kezdeményezéseinek nincs esélyük a célba éréshez. Lemondását a magyar oktatás problémáira való figyelemfelhívásnak szánja (Moszkovits 2005). Az egyetem hírneve és oktatási színvonala nem a multikulturalizmus, hanem az oktatók és a hallgatók színvonalas munkájának eredménye.

Tehát a multikulturalizmus megőrzése nem lehet gátja a kisebbség anyanyelvű felsőoktatásának fejlődésének (Veress 2006).

A hárompillérű, magán- egyházi- és állami oktatás sem hozta meg a magyarok által remélt sikert és globalizálódó tendenciákhoz igazodó gyors ütemű átalakulást. Az anyanyelvű felsőoktatás területén, az egyházi, a magán és az állami intézmények között egyfajta lyuk tátong. A magyarországi alapítású magán és egyházi, az állami de mégsem önálló felsőoktatási intézmények között, az állami alapítású és finanszírozású magyar egyetem hiánya jelenti azt a betöltendő űrt, melynek betöltését a hazai értelmiség célul tűzte ki. Az erdélyi magyar értelmiség saját felsőoktatás megteremtésével kapcsolatos igénye a felső vezetés akadályaiba ütközött. A többségi hozzáállás a kisebbség hétköznapi életében is a hivatalos nyelvet tekinti az eligazodás, a munka világában pedig az önérvényesítés eszközének. Az államnyelven való továbbtanulás, az egyetem közegén belül kialakuló informális kapcsolathálóban való szintén államnyelven történő kommunikáció viszont eleinte kétnyelvűséghez vezet, majd annak egyre jobb elsajátítása, kizárólagos használata pedig nyelvcserehez. Mivel a nyelv az identitás egyik alapvető építőeleme, ez a folyamat identitásváltásban teljesedik ki (Fóris-Péntek 2011).

Nem véletlen, hogy az etnikai csatározások elsődleges célpontja a felsőoktatás, hiszen az értelmiségi réteg újratermelődésének elengedhetetlen színterét és a nemzeti büszkeség zálogát jelentik. Az anyanyelvű felsőoktatás az egyetlen biztosíték arra, hogy az anyanyelv használata a magánszférából a hivatalos szférába is áttérjedjen (Brubaker et. al. 2011). Így megakadályozhatja a Péntek (2007) által ismertetett nyelvi leépülés folyamatát is.

Az identitás közösségi szinten való megőrzése a kisebbségi közösség fennmaradásának elengedhetetlen kritériuma. A ma már az Európai Unióhoz tartozó országban egy jól körülhatárolt, homogén csoport, saját egyetemre való törekvése, felsőoktatási igényeinek kielégítése ütközik az aktuális politikai törekvésekkel, éppen ezért megvalósítása ellehetetlenül. Így feltehető a kérdés, hogy érvényesül-e a mai Európai Unió égisze alatt a kisebbségi jogegyenlőség és önérvényesítés alapvető joga és igénye. Érvek ide vagy oda, egy új magyar nyelvű egyetem megalapítása nem mondana ellent egyik tábornak sem, ezáltal megmaradna a multikulturalizmus, és megvalósulna a magyar kisebbség saját egyetemre való igénye is. Bár hozzáteendő, hogy bármelyik fél szándéka és akarata ellenére – az emberi szabadságjogokat hirdető Európában – semmilyen kooperáció nem tartható fenn. Ugyanakkor a román politikai vezetés vélhetően fél egy túl erős kisebbségi értelmiség kialakulásától.

IV. 5. Partiumi Keresztény Egyetem

A következőkben a Partiumi Keresztény Egyetem, történeti szempontból rövidnek nevezhető életútjával és sajátos helyzetével foglalkozunk. Az intézmény 1990 óta működik a Sulyok István Református Főiskola helyén. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet kihelyezett karaként jött létre, majd attól leválva 1999. október 1-jén kezdhetette meg önálló egyetemenként való működését. Alapítója Tőkés László, a magyar egyházpolitika egyik vezéralakja. Az egyetemet kisebbségi forrásokból finanszírozzák, és magánoktatás keretében működik, hiszen az egyházi alapítású oktatási intézmények gyakorlatilag a magánoktatáshoz fogalomkörébe tartoznak. Az állami támogatás hiánya veszélyezteti az intézmény fenntartását, zavartalan működését. Az egyházi alapítású intézmények szemben a magánoktatással nem tandíjkötelesek, a finanszírozás kérdését illetően mégis az állami fenntartást nélkülöző magánegyetemek körébe tartoznak (Szűcs 2003).

Az intézmény finanszírozását a Sapientia Alapítványon keresztül a magyar állam költségvetése biztosítja. Az alapítvány osztja el a kapott összeget a csíkszeredai, a nagyváradi, a marosvásárhelyi és a kolozsvári campusok között. További anyagi forrást jelentenek a különböző pályázatok során nyert pénzeszegek, illetve a tandíjak. Az egyetem működésének anyagi oldalához tartozik, hogy az épületeket ingyenesen használhatja az egyetem az oktatás tevékenységéhez, melyeket a Királyhágómelléki Református Egyházkerület biztosít. Az egyetem küldetésnyilatkozatában kijelenti, hogy célja a magyar nyelvű értelmiség utánpótlásának biztosítása, magasan képzett szemberek által (Szolár 2008b).

A Partiumi Keresztény Egyetem egyrészt egyházi alapítású magánegyetem, másrészt beletartozik a „regionális egyetem” fogalomkörébe is. A regionális egyetem sajátossága, hogy egy szűkebb társadalmi kör, helyi közösségek szervezetei hívták életre (Kozma 2006). Az 1989-es rendszerváltozás a romániai felsőoktatás szerves átalakulását vonta maga után. Ennek következtében 1990-ben megjelentek a magán és az egyházi intézmények, melyek gombamód szaporodtak 1996-ig. Vélhetően ennek következtében 1989-től 1999-ig 164.507-ről 407.613-ra növekedett a felsőfokú képzésben résztvevő hallgatók száma. A magán és az egyházi szervezésű felsőoktatási intézmények fontos szerepet töltenek be az állami felsőoktatás mellett. Főleg azért, mert az állam engedélyezte a tandíj bevezetését az állami egyetemeken is. Így olykor alacsonyabb tandíjat kell fizetniük a diákoknak a magánoktatás szektorába tartozó egyetemeken. Ezeknek az egyetemeknek a működtetése viszont nem problémamentes, hiszen akkreditáció problémájával küzdenek. Kezdetben az

állam alapítványként vagy korlátozott felelősségű társaságnak ismerte el azokat (*Kozma-Rébay 2006*). Ebbe a körbe tartozik a Partiumi Keresztény Egyetem is. Az intézményi akkreditálást az 1994-ben felállított Nemzeti Akkreditációs és Akadémiai Értékelési Tanács (*Consiliul Național de Evaluare Academică și Acreditație - CNEAA*) végzi. Az akkreditációs folyamat kétlépcsős. Az első fázisban az intézmények ideiglenes működési engedélyt kapnak, míg a második fázisban történik meg a tényleges akkreditálás. Az első fázisban a felvételi vizsgák lebonyolítására és az oktatásra kap engedélyt az intézmény. Az államvizsgáztatás és az oklevelek odaítélése külső, egy már akkreditált felsőfokú intézményben történik. Az akkreditációs folyamat második fázisát követően, vagyis az intézményi akkreditáció odaítélését követően, az intézmény már jogosult az államvizsgák megszervezésére és a felsőfokú képzést igazoló dokumentumok kiadására is (*Kozma 2006*).

A Partiumi Keresztény Egyetem, jelen kutatás adatfelvételének idején még nem – csak azt követően, 2008-ban kapta meg a végleges intézményi akkreditációt (*Szolár 2008b*). Ez azt jelenti, hogy 2008-tól lehetősége van a Partiumi Keresztény Egyetemnek az Erasmus programhoz való csatlakozáshoz is. Az akkreditációt megelőzően – jelen kutatás adatfelvételének idején – az intézmény elsősorban az anyaországi részképzésekbe való bekapcsolódásra tudott lehetőséget adni a diákjainak. Az akkreditációt megelőzően a Partiumi Keresztény Egyetem nem szervezhetett mesteri és doktori képzést. Ezért a hallgatók elsősorban az akkreditált egyetemek megmaradt MA helyeire pályázhattak. Viszont a román felsőoktatás élvonalába tartozó egyetemek – a Babeș-Bolyai Tudományegyetem, az Ioan Cuza Egyetem, a Bukaresti Egyetem és a Temesvári Egyetem – ha formálisan nem is, informálisan mindenképp zárt szövetséget alkot, ami megnehezíti a Partiumi Keresztény Egyetem diákjainak az alap és mesterképzés közötti váltás során az élvonalbeli egyetemekre való átjelentkezést. Ugyanakkor az egyetem állami szempontból való „magárahagyatottsága” következtében nagyobb intézményi autonómiával is rendelkezik, mint az élvonalbeli, de állami fenntartású intézmények (*Szolár 2008a*).

Igaz ugyan, hogy az Európai Unió az oktatás területén nem hozott kötelező érvényű rendelkezéseket, kis mértékben integrált politikai szektorként (*Nagy 2008:539*) a tagállamok hatáskörébe tartozik. Azonban a bolognai folyamathoz minden tagállam kénytelen alkalmazkodni. Erre a központosításra különféle módon reagálnak a kisebbségi intézmények. Az „*A stratégia*” követő egyetemek teljes mértékben hagyják magukat sodortatni a bolognai áramlattal, ennek következtében intézményi autonómiájuk csorbul. A „*B stratégia*” választók ragaszkodnak intézményi autonómiájukhoz, viszont ennek következtében peremhelyzetbe kerülnek. A „*C stratégia*” útjára lépők a hálózatosodást választják, vagyis erejük növelését a többi kisebbségi intézménnyel való szövetkezés útjától várják. A Partiumi Keresztény

Egyetem az „*A stratégiát*” követők körébe sorolható, vagyis a bolognai folyamathoz a nemzetállami felsőoktatás követelményeinek teljesítésén keresztül igyekszik igazodni. Így biztosítva és megteremtve legitim működésének engedélyét (Kozma 2008). *„Az egyetemi működés elismerése ugyanakkor egy önmagát autonóm közösségként értelmező intézménynek ad diplomakiadási és államvizsgázási jogot, amivel megnő a lehetősége a saját kisebbségi küldetésének és céljainak felvállalására; valamint az akkreditáció a román felsőoktatás teljes jogú tagjává teszi az intézményt, amely a belföldi és külföldi kapcsolatépítést, az Európai Felsőoktatási Térségbe való tényleges bekapcsolódást, a román és nemzetközi pályázatokon való részvétellel pedig az intézmény további fejlődését jelenti”* (Szolár 2008b:344).

A Partiumi Keresztény Egyetem mára megteremtette biztos hallgatói bázisát, mely nemcsak a megye vagy a régió továbbtanulni szándékozó magyar diákjaiból szerveződik, hanem székely hallgatókat is vonz. Egyediségét és vonzerejét főként a modern és piacképes szakmát adó reklámgrafika szak jelenti. A romániai magyar nyelvű felsőoktatás keretei közt tanuló diákság 9,1 százaléka a Partiumi Keresztény Egyetemen tanult a 2004/05-ös tanévben (Szolár 2008b).

Az egyetem eredeti önmeghatározását, keresztény jellege és identitása adja, melyet az egyéb szakok beindítása során fokozatosan elveszít, egyfajta elvilágosodási folyamat jellemzi oktatási körének kiszélesedését. Szerepe fontos azoknak a diákoknak továbbtanulása szempontjából, akik valamilyen, elsősorban finansziális okok miatt kiszorulnak a hallgatók körében népszerű Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű képzési körének kínálatából (Kozma 2008).

Pusztai Gabriella kutatásának eredményei azt mutatják, hogy a felekezeti iskolák sikeresen zárkóztatják fel a hátrányos helyzetű diákokat. Az iskolai szelekció, a hátrányok újratermelődése nem olyan mértékű, mint a nem felekezeti iskolákban. A tanárok átlagon felüli figyelemmel fordulnak a diákok felé, ezzel elősegítve a tanulók eredményességének pozitív irányba való elmozdulását. Ennek az oktatási eredményességnek a fő háttérváltozóit jelenti az oktatói figyelem és segítségnyújtás, a tanulók személyes vallásgyakorlása és a vallási kisközségekhez való tartozása (Pusztai 2010). Tovább erősíti ezt a hatást a vallásos hallgatói közösségek, vallásos baráti körök megléte, melyek segítik az egyetemi pályafutást, a felzárkózást és a hátrányos helyzet leküzdését. A vallásosság egyéb dimenziói, az azzal járó értékpreferenciák, hozzáállás, tágabb kis- és nagyközösségi kapcsolatok mellett a vallásos barát megléte hat a legerőteljesebben a tanulmányi eredményességre (Pusztai et al. 2012). A vallásosság tanulmányi eredményesség mutatóira gyakorolt hatását vizsgáló tudományos megközelítés nem foglalkozik annak kérdésével, hogy a hit eredményezhet-e a valós ugyanakkor materiális gyakorlati életben megvalósuló bármiféle hatást. A

társadalomtudományi kutatások mégis egyértelmű megfelelést találnak a vallásosság és a tanulmányi siker között. Minél több a vallásos szülő gyermeke egy osztályban, minél több a vallásos barát, minél vallásosabb valaki, annál több sikeres mutatót vélnek a kutatók felfedezni a tanulmányi sikeresség területén. A felekezeti iskolák felzárkóztató jellege az iskola szintjétől függetlenül érvényesülhet, akár általános, közép vagy felsőoktatásról legyen szó. Hiszen ebben az esetben a felzárkóztatást a felekezeti jelleg, és nem az iskolai szint eredményezi. A hátrányos helyzetű diákok Partiumi Keresztény Egyetemen való felzárkóztatása az empirikus kutatás egyik vizsgálati pontja.

Felvethető a kérdés, hogy vajon a vallásosabb rétegek választják-e az egyházi kötődéssel rendelkező egyetemet, vagy a választás során pusztán a nyelvi, nemzeti és érdeklődésszerű preferenciák játszanak szerepet? Szilágyi Györgyi és Flóra Gábor kutatásai szerint *„a térség vallásosabb rétegének értékvilágában jelentős mértékben tovább él a szülőhely iránti tradicionális kötődés. E kötődés az egyház, mint tradicionális intézmény iránti ragaszkodásban is kifejeződik”* (Szilágyi-Flóra 2003:87). A vallásosság dimenziója szorosan összefonódik a helyi közösséghez és nemzetiséghez való tartozás tudatával és annak fontosságával, mely erőteljesen hat ebben a régióban. Lehetséges azonban, hogy azok, akik számára az értéktudati és identitásbeli dimenzió kevésbé fontos, a migrációs hullámok során már elhagyták szülőföldjüket, és az identitástudatukat erősebben megélik választották a szülőföldön való maradást. Így a Partium és Erdély egyéb területein élő megmaradt magyar kisebbség, mely mind a migrációtól, mind az asszimilációtól elzárkózott, erős nemzeti és etnikai tudattal él. Így méltán juthat a fent idézett kutatás a következő konklúzióra: *„A vallásosság megélésével összefonódó értéktudati dimenziók közül kiemelkedő a helyi közösséghez való kötődés, valamint az etnikai-nemzeti hovatartozás tudata. Mindezek együttesen alkotják, alakítják ki az otthonosságnak, a szülőföldhöz való kötődésnek azt a hagyományos formáját, amely felmérésünk adatai szerint továbbra is erőteljesen hat a tanulmányozott partiumi régióban”* (Szilágyi-Flóra 2003:88). Az így megélt identitás szorosan és elválaszthatatlanul kapcsolódik a szülőhelyhez és a történelmi múlthoz.

Szücs István szerint *„az anyanyelvű oktatás a nemzeti identitás megőrzésének legfontosabb eszköze, a magyar egyetem ennek jelkép-értékű kulcsintézménye”* (Szücs 2003:28). Az egyetem egy olyan közeget jelent a kisebbségben élők számára, amely az identitás megőrzésének és ápolásának nélkülözhetetlen feltétele, vagyis a kisebbségi egyetem oktatási funkcióján túl identitásmegőrző szereppel is bír. Ezt a kutatás során többször visszaköszön a gyakorlati példákban.

A terület történelmi eseményei is a fenti sorok súlyát bizonyítják: az éppen területi főlényt szerző kormányzat az oktatáshoz nyúlt, melyben a hatalom megszilárdításának

eszközét látták. Hasonlóan a korábbi román kormányzáshoz, 1940-ben a magyar kormány zárta be a román tannyelvű iskolákat és korlátozta a román kisebbség anyanyelven folyó kulturális kommunikációját a kulturális egyesületek és folyóiratok betiltása által. Az oktatás és az identitás kapcsolatára az asszimiláló politikai és a saját értelmiség kinevelésének lehetőségek szemszögéből tekintettek a politikusok. A második világháborút követően, az újból területi fölényt szerzett román vezetés azzal a sajátos társadalmi helyzettel szembesült, mely szerint az alsó rétegeket alkotó falusi parasztcsaládokat magyar értelmiségiek vezetik, így a románok a társadalmi ranglétra alján, a magyarok pedig a felső középmezőnyben helyezkednek el. Az iparosodás nyomán végbemenő urbanizáció részben ellensúlyozta a tapasztalt jelenséget, a végső megoldást azonban a hatalom a felsőoktatásban látta és találta meg. Néhány éven belül sikerült is kinevelnie saját értelmiségi rétegeit (*Brubaker et. al. 2011*).

V. Az identitás fogalomköre

Az elvándorlási kedvet befolyásoló tényezők között jelentős szerepet játszik az identitás. Kutatásunk kiemelt vizsgálati pontja, hogyan alakul a megkérdezett interjúalanyok identitása adott társadalmi miliőben, kisebbségi közegen belül, hogyan formálódik a kisebbségi egyetemek világában, az anyaország felsőoktatásában. Ebben a fejezetben a kisebbség és az identitás fogalmát járjuk körül. A fejezet végén pedig ismertetjük a TÁRKI 2012-es kutatását, mely a magyar társadalom bevándorlókkal kapcsolatos attitűdjeit vizsgálja.

A tradicionális társadalmakhoz képest a modern kor emberének identitása jelentős mértékben megváltozott. Kifejezetten az identitás alakulása az, ami drasztikusan irányt váltott. Míg a premodern társadalmakban a pozíció mentén mintegy megkövült és életre szóló identitásról beszélnek a kutatók, addig napjainkban egyénenként és életkoronként változó, sőt szabadon választható identitástudatról beszélnek. Igaz ugyan, hogy a társadalmi nyomás és szerepelvárás ma is meghatározza az egyén személyiségének alakulását, ugyanakkor az egyéni karakter nem egyenes következménye a társadalmi folyamatoknak. Az egyéni választás meghatározó, ami megnövekedett felelősséget is tesz a személyek vállára. Azonos társadalmi mezőben, növekvő felelősségük tudatában választhatnak. Kutatásunk szempontjából ez a választás jelentheti az oktatás és a privát szféra nyelv választását éppúgy, mint a barátok megválasztásának etnikai színezetét. A közös választások mentén kialakuló

csoportokból lesz a 'mi' tudattal rendelkezők közössége, mely jelentős mértékben különbözik a többi csoporttól. Ez a különbség és elkülönülés adja a csoport belső kohéziójának erejét. A 'mi' csoportja az egyéni szabadságnak köszönhető szabad kapcsolatválasztás mentén alakulhat ki. Így létrejöhet olyan szociális identitás, mely az azonos nemzeti identitással rendelkező emberek csoportosulásai körül szerveződik. A határvonal az eltérő kultúrák és ideológiák mentén húzódik. Ezek a határok az egyén társadalomra adott reflexióján alapulnak. Ez határozza meg, hogy kik alkotják a 'mi' közösségünket, és kik tartoznak a többi közösséghez. A választás egyéni, az így létrejövő különbség azonban társadalmi. A kollektív identitásban benne van az egyéni identitás, ugyanakkor az egyén több egy csoport tagjánál, a közössége pedig több a szerepelvárások halmazánál. Gondolkodó személyek halmaza, akiknek gondolkodása meghatározza a társadalmi karaktert. Ezért az egyének tanulmányozása elengedhetetlen feltétele a társadalom megismerésének. Ugyanakkor az egyén viselkedését nem tudjuk megérteni, ha csupán a kultúrák és a társadalom termékeiként tekintünk rájuk. A saját csoport befolyása mellett az egyéni preferenciák és felelősségtudat is hatással van döntéseikre (Cohen 1994).

Etnikai csoportnak nevezzük azt az embercsoportot, amelyet nemzeti és kulturális sajátosságai alapján önmaga vagy mások külön közösségként határoznak meg. Sajátos kultúra jellemzi, mely megjelenhet a nyelvhasználat, a vallás, az öltözködés, a szokások és az ünnepek terén is. Jellemzi még, az etnocentrizmus érzete, a születésből adódó tagság, a területiség, az azonos történelmi múlt, a közösséghez való tartozás (Kendall 2003).

A nyelv az, amely megkülönbözteti az emberiséget a többi élőlénytől, és amely kisebbségi létének és identitásának kifejező eszköze. A romantika korszakában az ember elkülönült a természettől, így természeti lénye mellett kialakulhatott szociális lénye, amely az identitáson keresztül jut kifejezésre, a másokkal való találkozás során. Az ember biológia lénye mellett fontossá vált viselkedése is (Bakk 2008).

Az identitás társadalmilag meghatározott jelenség, egyéni és személyes elemekből illetve a „mi”, kollektív tudatából tevődik össze. Az egyéni értelmezésben a biológiai test és annak jellege jut kifejeződésre. A személyes identitásba már beletartoznak az egyén szerepei, szociális lénye, melyek normák és elvárások formájában közvetítődnek felé a szociális interakciók révén. A kollektív identitás a „mi” tudattal rendelkező csoport tagjainak összességét jelenti – ebben az esetben fontos az egyén azonosulása a közösséggel, annak normáival – például azonos etnikai tudattal rendelkező csoport tagja (Assmann 1999).

Pataki Ferenc az identitástudat következő definícióját tárja elénk: „*A nemzeti identitás én-rendszerünknek az az összetevője, amely a nemzeti-etnikai csoporthoz való tartozás tudatából és élményéből származik – ennek minden értékelő és érzelmi mozzanatával,*

valamint viselkedési diszpozíciójával egyetemben” (Pataki 1997:177). Gereben azt is hozzáteszi, hogy „*a szellemi kultúra értékeiből, az emóciókból és a vállalás etikai tartásából*” épül fel (Gereben 1999b:3).

Az ember a viselkedésén keresztül fejezi ki nemzeti hovatartozását. A nemzetet a nyelv, az eredet, az erkölcs és a szokások különböztetik meg a többi néptől. Az identitást tudati, érzésszerű és cselekvési dimenziók alkotják (Pataki 1997). Formálódásában meghatározóak a közös törekvések, a közös ideálok, a geopolitikai helyzet, a történelmi emlékezet, a közös múlt. Tehát minden területen az, ami közösnek tekinthető (Kiss 2005). A közösségi identitás szervező elemei a közös kollektív tudat és tapasztalat, melyek megélésében nélkülözhetetlen szerepet tölt be a közösség, a kulturális szimbólumok (Bakk 2008).

Nagy-Britannia az „*egymást sokszorosan átfedő identitások*” tipikus országa, ahol viszonyítástól függően számos önazonosságra láthatunk példát. Európai tagsága miatt megjelenik az európai hovatartozás tudat, az iraki konfliktus vonatkozásában pedig az atlanti identitás. Az angol nyelvű népek országához is sorolható. Akárcsak a külső, a belső részleges önmeghatározások terén is igen sokszínű. Angol, skót, walesi és ír nemzeti identitás tarkítja (Kiss 2005:22).

A korábban bemutatott európai egységesítési irányvonalak – melyek az oktatás tekintetében a Bologna folyamatban teljessé válnak ki – nem hagyják érintetlenül az identitás fogalomkörét sem. Az uniós törekvések a regionális identitások térhódítását eredményezik. A szubszidiaritás elvének követése, a Régiók Bizottságának működése, továbbá a regionális fejlesztések utalnak a regionális gondolkodás erősödésére. Előtérbe kerülnek a regionális identitások és háttérbe szorul az egységesnek tekinthető európai önazonosság (Kiss 2005). Nagy-Britannia példájához hasonlóan kutatásunk alanyainak identitása is „*egymást sokszorosan átfedőnek*” tekinthetőek. Esetükben beszélhetünk európai, magyar, határon túli magyar romániai magyar, erdélyi, partiumi, székely, kárpátaljai, felvidéki, vajdasági önmeghatározásokról. Az identitások vizsgálatára a dolgozat empirikus részében kerítünk sort.

A globalizáció erősíti a regionalizmust, ezen keresztül pedig a lokális identitás fontosságát. A globális gondolkodás lokális cselekvési mezőben fejti ki hatását, a helyi közösségekben végzett tevékenységeken keresztül. Az európai identitás nem nemzeti, hanem regionális identitások gyűjtőhalmaza. A területi identitás szempontjából meghatározó az egyént körülvevő társadalmi mező, földrajzi tér és infrastruktúra. A táj által kiváltott érzések és az ahhoz való ragaszkodás. Az adott területen működő közösségek, melyekben az egyén megéli mindennapi életét és identitását. Tehát a globalitás folyamatában felértékelődik a

lokalitás, ami a kozmopolitizmus egyik feltétele. Sőt a nemzeti identitásnak is fontos alkotóeleme a lokalitás, hiszen annak a kulturális összetevők mellett a szülőföldhöz való kötődés is szerves építőeleme (Bugovics 2007).

V. 1. Az identitás háttérváltozói

Az identitástudat az ön identifikációt követően a szociális interakciók során nyilvánul meg. A környezethez és a csoporthoz való viszony alapján alakul ki. Ezért nem különíthető el attól a környezettől, amelyben az egyén él. Az identitás a másokkal való interakció során nyer teret. Értelme és funkciója a csoporton belüli viszonyokon alapul. (Veres 2005). Intenzitását növelik sérelmek. Ebből a szempontból meghatározó tényező a többségi nemzettel való találkozás. Az egymás mellett élő nemzetek konkurálása által válik hangsúlyossá egy-egy nép életében. Más nemzetekkel konfrontálódva megerősödik, tehát szükséghelyzetben úgy mond az etnikum fennmaradásának védőbástyájává válik, ellenállva a többségi nemzet beolvasztó erejének. A kisebbségben élőket megvédi az asszimilációtól, és segíti a kisebbségi kultúra továbbadását. Az identitás ereje szükséghelyzetben megnő, és önvédelmi mechanizmust tölt be. Ezért a Magyarországon élő magyarok nemzeti identitástudata kevésbé kiforrott és erős, mint a határon túli magyaroké, akiknél az identitástudat fontos nemzetmegtartó funkcióval bír (Gereben 1999a). Az identitás és az előítéletesség elválaszthatatlan fogalompáros, hiszen kölcsönösen erősítik egymást (Murányi 2005). A többi csoporttól való elhatárolódás erősíti a saját csoporton belüli kohéziós erőt. Ezért az előítéletes attitűd a saját csoporthoz való hovatartozás védőbástyájaként jelenik meg. Így jutunk el a többségi nemzet *agresszív*, a kisebbségi magyarok *védekező*, és az anyaország lakóinak *közömbös* identitástudatának meghatározásához (Péntek 2007). Kérdés, hogy vizsgálatunk alanyait mennyire jellemzi a védekező identitástudat? Ennek megválaszolására az empirikus fejezetekben vállalkozunk. Nem elhanyagolható körülmény, hogy interjúalanyaink az anyanyelvű felsőoktatási intézmények hallgatóságából kerültek ki. A képzőhelyek megteremtik azokat a magatartásmintákat, melyek által a hatékony önérvényesítés, a többségi nemzettel való kommunikáció, együttműködés, félelemmentes együttélés valósítható meg. Így a védekező identitás átalakulhat. Ezt önmegvalósító identitástípusnak neveztük el, hiszen a kisebbség tagjai szülőföldjükön, az anyanyelvükön érvényesülhetnek. Előrebocsátjuk, hogy

megkérdezettjeink választott felsőoktatási intézményükben egyre inkább orientálódnak az önmegvalósító identitás típusa felé.

Ehhez a témakörhöz kapcsolódik az a folyamat, melyet Péntek János (2005) a nyelvi regiszterek leépülésének nevez. Erdély területére jellemző az aszimmetrikus kétnyelvűség, amely a nyelvi kontaktzóna területén érvényesülő hivatalos nyelvi dominancia nyelvcserehez vezet, ezt követi a nemzeti identitás, majd a felekezeti hovatartozás váltása. Ez a háromlépcsős folyamat mutatja, mennyire szilárdan épül bele a hovatartozás tudatba a nyelv, és mennyire szoros a kapcsolatuk a vallásossággal, mely változó szintén erős hatást gyakorol a tanulmányi előmenetelre. A XX. század végén azonban kedvező hatások érvényesülnek a romániai magyarság anyanyelvével kapcsolatban. Egyre inkább előtérbe kerül a nyelv revitalizációja, a kodifikáció kiterjesztése. A nyelvvel kapcsolatos kedvező hatások a növekvő mozgástér és a média elérhető műsorai mellett elsősorban az anyanyelvű oktatás és tudományos képzés (Péntek 2005).

A határon túli fiatalok nem születnek eleve erős identitástudattal, az a későbbi tapasztalataik során, a kisebbségi létformából adódóan épül ki bennük. Ezt a folyamatot igazolja az a megfigyelés, mely szerint azok a megkérdezettek, akiket nemzeti hovatartozásuk miatt korábban értek negatív, diszkriminatív sérelmek, erősebb identitástudattal rendelkeznek azon társaiknál, akiknek még nem volt részük negatív diszkriminációban. Az identitástudat meghatározó építőeleme a fennmaradásra való törekvés, az értékek megőrzése, mely egyfajta konzervatív szellemet és jegyet is magán hordoz. A nemzeti identitás, mint ilyen, értékmegőrző szereppel bír. Hatása továbbterjed az önazonosság meghatározásán, és egyéb tényezőkkel kapcsolatba lépve bonyolult láncolatot alkot. Szoros kapcsolatban áll a vallásossággal, az iskolai végzettséggel és az olvasási szokásokkal. Ezen tényezők erősítik az identitást. Az erős identitástudat pedig befolyásolja az oktatás anyanyelven történő igényét, a vallásosság intenzitását, illetve az anyanyelven való olvasás gyakoriságát. Gereben Ferenc kutatásai szerint a határon túli magyarok közel fele két nyelven, negyven százaléka az anyanyelvén, öt és tíz százalék közötti arányuk pedig az adott ország hivatalos nyelvén végzi tanulmányait (Gereben 1999a).

Az amerikai szociológia képviselői szerint az Amerikai Egyesült Államokba vándorolt fehér etnikum két-három generáció alatt asszimilálódik, miközben a kínai, japán és koreai bevándorlók erősen ragaszkodnak nemzeti hovatartozásukhoz. Az indiánok és a színes bőrűek az őket ért negatív megkülönböztetés ellenére szilárdan tartják identitásukat. Itt térünk vissza ahhoz a gondolatmenethez, mely szerint az identitás a mássággal való találkozás során válik meghatározóvá. Melyhez társul az emocionális dimenzió, amikor az újonnan érkezett

bevándorlók marginalitásukkal szembesülve egyfajta érzelmi válságot élnek át (*Parrillo 1987*).

Az identitás legfőbb magyarázó változói közé sorolható a közösség, a vallás és az asszimiláció mértéke. Will Herberg szerint az Amerikai Egyesült Államokba érkezett bevándorlók harmadik generációjánál a vallás válik az identitás fő meghatározó tényezőjévé. Az első generáció eredeti hovatartozása alapján definiálja önmagát, a második generáció igyekszik beilleszkedni és elhagyni származásából eredő ön identifikációt. A harmadik generáció pedig teljesen amerikanizálódik, vallásához viszont ragaszkodik és újraértékeli annak fontosságát. A származás és a vallás fontosságának hangsúlyozásával Nathan Glazer és Daniel P. Moynihan négy csoportot különböztet meg az amerikai társadalomban. A katolikusok, a zsidók, a protestánsok és a színes bőrűek társadalmát. Szerintük az amerikai identitás még kiforratlan, kialakulása még folyamatban van.

Milton Gordon szerint a társas kapcsolatok határozzák meg elsősorban az identitást, melynek kérdése migráció következtében válik aktuálissá. Megkülönbözteti az osztályidentitást az etnikai identitástól. Szerinte ezek kapcsolata meghatározó. Az osztályidentitás a társadalmi hierarchián való alá-fölérendeltség mentén, az ebből eredő társas napi és üzleti kapcsolatok talaján szerveződik. Gordon az asszimiláció folyamatának hét állomását különbözteti meg: kulturális, strukturális asszimiláció, vegyes házasságok számának növekedése, asszimiláció az önmeghatározás, az attitűd, és a magatartásformák mentén, végül a teljes mértékben való polgárrá válás (*Fitzpatrick 1987*).

Amennyiben a kisebbségben élő csoport erős kohéziós erővel, ideológiával vagy vallással rendelkezik, akkor megőrizheti kulturális identitását és egyfajta pozitív önazonosságot alakíthat ki. Ez jellemzi például az Amerikai Egyesült Államokban élő zsidókat. Amennyiben valakiket negatív tapasztalatok érnek, és folyamatos diszkriminációnak vannak kitéve, például a bőrszín miatt, akkor egyfajta negatív önazonosság alakul ki körükben (*Parrillo 1987*). A kutatás bemutatása során látni fogjuk, hogy a megkérdezett interjúalanyokat is elsősorban az előbb említett pozitív önazonosság, a nemzeti büszkeség jellemzi.

Ludassy Mária (1998) kétfajta nemzeti tudatról beszél, melyek az önkéntesség alapján különíthetők el egymástól. Az egyik nemzetfelfogás szerint a nemzethez való tartozás tudatosan, akaratlagosan választott. A másik nemzetfelfogás szerint a nemzethez való tartozás a sorsszerűség, a nemzetbe való beleszületés determinisztikus útja által jön létre. Lényegileg minden ember beleszületik egy népcsoportba, egy társadalmi helyzetbe, ahol az egyén a nevelése által meghatározott, ugyanakkor mégis a saját választásai nyomán kialakult életutat jár be. Azonban a közösségek életképességének megtartása érdekében ki kell alakulnia a

kollektív identitásnak, mely több az egyének egymás mellett élésénél. A közös tradíciók, a hagyományok, a szokások valamint az újtól és az idegentől való tartózkodás tapasztalatai teremtik meg. Az így kialakult közös 'nemzeti karakter' a záloga az adott népcsoport fennmaradásának. Több ez azonos identitások gyűjtőhalmazánál. Az azonos nemzeti identitású emberek az egymással való interakciók nyomán megteremtik saját nemzeti karakterüket, kollektív, vagyis szociális identitásukat. Témánk szempontjából kiemelt fontossággal kezelendő a nemzeti és a szociális identitás. *Nemzeti identitás* alatt az etnikai csoporthoz való hovatartozás-tudatot értjük. *Szociális identitás*on pedig azt a szűken értelmezett társas mezőt, ahol az egyén megéli nemzeti identitását, kapcsolatai szerveződnek, melyeken keresztül tovább erősödik nemzeti identitása. A kutatás során ennek a két főbb identitástudatnak az elemeivel foglalkoztunk, továbbá azokkal a háttérváltozókkal, amelyek a nemzeti és a szociális identitás karakterisztikusságára és erősségére hatással bírnak.

Az identitás más nézőpontból is vizsgálható. A tényezőket a típusok szerinti csoportosítás mellett lehet puha és kemény változókra bontani. A kemény változókhoz sorolhatóak a személyes hozzáállástól független tényezők, mint például a születés vagy a lakóhely, az állampolgárság, a nyelv és a vallás. Puha változónak tekinthetők a szubjektív illetve a kulturális tényezők, a személyes hozzáállás, az érzület és az etnikai csoport szokásainak tiszteletben tartása. Romániai kutatások rámutatnak, hogy a románok számára a kemény, míg a magyarok számára a puha változók jelentenek elsődleges fontosságot. A románok szerint, saját identitásuk szempontjából meghatározó a születés helye, az állampolgárság és az anyanyelv, míg a magyarokkal kapcsolatban a fenti három tényezőt kiegészítik a nemzeti érzülettel. A magyarok ezzel szemben azt gondolják, hogy a magyarság elsődleges meghatározói a nyelv, a nemzeti érzület, a szülők hovatartozása és a magyar templomban történt keresztség. Szerintük a románok szempontjából identitást formáló erővel bír a nyelv, a születés helye, a nemzeti érzület, a szülők román önmeghatározása és az állampolgárság. A románok számára a nemzeti és az állampolgári identitás egy és ugyanaz. Kemény változók mentén definiálják önmaguk és a másik csoport identitását egyaránt. Ezzel szemben a magyarok érzékenyebbek a puhább változókra, de a többségi nemzet keményebb változók mentén történő ön-identifikációját is érzékelik. Az identitás típusait tekintve állampolgári és nemzeti identitásról beszél. Ezek ötvözetét 'mix' identitásnak nevezik a kutatók. Ide sorolják azt az esetet, amikor a magyar kisebbség tagjai önmagukat romániai magyarként határozzák meg, vagy román állampolgársággal rendelkező magyarnak. Alternatív identitásnak tekintik a lokális, a regionális és az európai identitásokat (Soreanu 2005).

A romániai identitásvizsgálatok szerint 2001-ben a magyarok negyvenhárom százaléka egyszerűen magyarnak, negyvenkét százaléka erdélyi magyarnak, hat százaléka erdélyinek, öt százaléka romániai magyarnak, három százaléka pedig román állampolgársággal rendelkező magyar nemzetiségűnek tartotta magát. A románok döntő többsége, hetven százaléka egyszerűen román identitással rendelkezett. Huszonnyolc százalékuk hangsúlyozta a regionális identitást. Kevesebb, mint egy százalékuk (0,6%) európaiként, kevesebb, mint fél százalékuk (0,4%) pedig kelet-európaiként tekintett önmagára (Paul et al. 2005).

Miért fontos az, hogy az azonos társadalmi miliőben született emberek miként határozzák meg önmagukat? Vajon ha két eltérő nemzeti identitást az önmeghatározás két szélsőséges végpontjára helyezünk, akkor arra vagyunk-e kíváncsiak, hogy ezen a szakaszon hol helyezkednek el az egyének? Vagy arra, hogy a kisebbségben élők milyen arányban és ütemben közelítenek a többségi tagok identitásához? Netalán az identitások sokszínűsége egy teljesen változatos képet fest az adott nemzeti karakterről?

Ahogy a konzervatívabb, tradicionális társadalmak felől közelítünk a posztmodern társadalmak felé, észrevehető az egyéni választás és szabadság drasztikus növekedése az élet minden területén. A nemi szerepektől kezdve a foglalkozás megválasztásán át a szabad vallásgyakorlásig. Ez a tendencia hatással van az identitásra is. Azonos társadalmi miliőbe született, azonos családi háttérrel rendelkező egyének szabadon választhatnak és válthatnak identitást élethelyzettől függetlenül, egyéni preferenciáktól vezérelve. Sem az ország, sem a nemzet nem jelent életre szóló szilárd megkötöttséget az önmeghatározás területén. Sőt ezekben a modern társadalmakban már nem a vegyes házasság az egyedüli kiút egy adott közösségből, és belépő egy idegen közösségbe. A házaspárok egymástól függetlenül is meghatározhatják önazonosságukat, avagy származástól függetlenül fölvehetik házastársuk identitását is (Baumeister, Muraven 1996). A vegyes házasságban született gyermekeknek némi zavart jelenthet ez a helyzet, mely adott esetben az identitások plasztikus átfedéshez vezethet. Ahogy azt a kutatás során látni fogjuk a vegyes házasságban született egyének identitásának esetében meghatározó a társadalmi mező, amelyben élnek, kiváltképp az iskola. Esetükben a korábban említett szakasz tökéletes középpontján való elhelyezkedés, azaz az identitások tökéletes párhuzamos megélése mellett beszélhetünk valamelyik identitás dominanciájáról, azaz a kettős identitás megélésének aszimmetrikus voltáról.

A fenti tendenciák talán adnak némi magyarázatot arra, hogy miért került az identitás vizsgálata a jelenkori, társadalmi kutatások fókuszába. Az egyéni szabadság térnyerésével párhuzamosan egyre fontosabbá válik az azonos nemzetiséggel rendelkező egyének önazonosságának alakulása. Mely nem csupán személyenként lehet eltérő, hanem egy egyén

élete során is változhat, különösen abban az esetben, hogyha kisebbségként él valaki egy társadalomban. A Románia területén élő magyarok identitását hármas hatás éri/befolyásolja. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország (*Brubaker et. al. 2011*). Ebben a hárompólusú erődimenzióban méltán kelti fel a társadalomkutatók érdeklődését, hogy hogyan alakul és változik a nemzeti karakter, mennyire erős a többségi nemzet olvasztóhatása, vagy mennyire éli túl ezt a hatást és tartja meg eredeti patternjét a nemzeti karakter. Az iparosodás előtti társadalmakban élő emberek elsődleges kérdése a túlélés volt. A háborúk, a járványok, a gyermekágyi halál rövidebb várható élettartalomban manifestálódott. A mai kor emberét főként a fejlett társadalmakban ezek a problémák jórész elkerülnek. Az emberek hosszabb élettartalomra számíthatnak, kedvezőbb anyagi, infrastrukturális és higiénés feltételek között élhetnek. Ezért számukra a központi problémát az önmegvalósítás, a tehetség és a személyiség kibontakozása jelenti. Kutatásunk területén – a romániai rendszerváltozást követő ’90-es években – az identitás területén is előtérbe került a személyiség jegyeknek megfelelő szabad választás.

V. 2. Nemzetek egymás tükrében

A többség és a kisebbség egymáshoz való viszonya, mint minden kapcsolat kétoldalúan működik, azonban jellegét elsősorban a többség hozzáállása befolyásolja. Többségnek, domináns csoportnak tekintjük, azt a csoportot, amelyiknek előnyei vannak a másik csoporttal szemben az erőforrások és a jogok terén. Kisebbségi csoportnak tekintjük azt, amelyik fizikai vagy kulturális jellemzői miatt a domináns csoport által kirekesztettek és egyenlőtlen bánásmódban részesülnek (*Kendall 2003*). Bár Diana Kendall szerint az egyenlőtlen bánásmód a kisebbségbe való besorolás kritériuma, az amerikai kisebbségsszociológia képviselői szerint öt fajta tipikus hozzáállás különíthető el a többségi illetve a fogadó nemzet részéről. Első típus az *elfogadás*, melyet tolerancia és a vendégszeretet jellemez. Egyfajta pozitív hozzáállás az újonnan érkezőkkel szemben, mely egy békés egymás mellett élést eredményez. Az *elkerülő* magatartást gyakorlók elhatárolódnak a nemkívánatos idegenektől. A *kizsákmányoló* attitűd képviselői pedig a haszonszerzés céljából, olcsó munkaerőként tekintenek a bevándorlókra. A *paternalista* magatartás, gondoskodó apaként óvja a migránsokat. A *leigázó* törekvés pedig az eredeti lakhelyen kívánja őket tartani (*Parrillo 1987*). Az elfogadó magatartás végeredménye

multikulturalizmushoz vezet, az elutasítás szélső pontja pedig háborúhoz. A fenti csoportosítás nem jelenik meg tisztán egy-egy társadalomban. Sik Endre és Simonovits Bori által szerkesztett *Migráns esélyek és tapasztalatok* című tanulmánykötetben megjelent, a TÁRKI⁶ által végzett kutatások eredményei százalékos bontásban tárják elénk a magyarországi társadalom ezzel kapcsolatos attitűdjét. A későbbiekben TÁRKI kutatásként hivatkozunk a fenti kötetben publikált vizsgálatokra.

A szociálpszichológia fogalomkörébe tartozó előítéletességet Aronson a következőképpen definiálja: „*ellenséges vagy negatív attitűd valamilyen csoporttal szemben – olyan attitűd, amely téves vagy nem teljes információkból származó általánosításokon alapul*” (Aronson 1996:212). Az előítéletesség fő jellemvonása, az általánosítás, amely gyakran nem saját tapasztalatokon, hanem másoktól szerzett információkon alapul. A sztereotipizálás szerint az egyéni jellegzetességeket figyelmen kívül hagyva a csoport minden tagja ugyanazt a stigmát viseli magán, cselekedeteitől függetlenül.

Az előítélet négyfajta okra vezethető vissza: a gazdasági és a politikai helyzetre, a „bűnbak” keresésének elméletére, a személyiség meghatározó jellemvonásaira, illetve az adott csoporthoz való konform magatartásra. A gazdasági és a politikai helyzet által kiváltott előítélet ebben az értelmezésben azt jelenti, hogy a rendelkezésre álló korlátozott és szűkös erőforrások miatt, a javakért folytatott küzdelemben megteremtődik a csoportok közötti előítéletesség. Hovatartozásuk alapján megszerveződnek azok a kapcsolatrendszerek is, amelynek mentén a tagok segítik, vagy éppen hátráltatják egymást. E viszonyok és reakciók mentén tovább erősödik az azonos csoporthoz való hovatarozás tudata, az identitás ereje. És tovább mélyül az eltérő csoportok közötti előítéletesség mértéke. Az előítélet következő kiváltó oka a „bűnbak” keresésének elméletére vezethető vissza. A gazdasági stagnálásból vagy visszaesésből fakadó frusztráció levezetésének eszköze a bűnbak keresése. A különböző tényezőkből és megoldhatatlan konfliktusokból eredő feszültség levezetése egy harmadik személyen, vagy adott esetben egy harmadik csoporton. A további okok közé tartoznak a személyiségtípusok. Az autoritárius típusba tartozó személy hajlamosabb az előítéletre. Jelen vizsgálatban azonban a személyiségtípusok vizsgálatával nem foglalkozunk. Végül az előítélet negyedik lehetséges kiváltó oka, – mely vizsgálatunk szempontjából a legfontosabbak közé sorolható – a csoporthoz igazodó konform magatartás. A konform egyén mindent megtesz, hogy igazodjon saját csoportjához, ezzel kiváltva a csoport többi tagjának elismerő véleményét. Ez növeli a csoport összetartozás tudatát. Ez egyrészt csoportépítő,

⁶ A tanulmánykötet 3000 kérdőíves és 31 interjú adatfelvétel eredményeire támaszkodva elemzi a magyarországi lakosok viszonyulását a bevándorlókhoz és a bevándorlási politikához.

másrészről előítéletesség-növelő (Aronson 1996). A csoporthoz való tartozás, a csoport tagjainak támogatása biztonságérzettel tölti el az egyént, amelynek elérése érdekében hajlandó áldozatokat hozni, a csoport értékeivel azonosulni. Minél erősebb az egyén biztonságvesztése csoport-hovatartozása nélkül, annál erősebb a saját csoport támogatásának szükségessége, tehát a konformitás mértéke (Csepeli 1997). Ebben a dimenzióban megfigyelhető az előítéletesség és az identitás egymást erősítő kapcsolata.

Kutatásunk eredményei alapján, a határon túli kisebbségek esetében kiemelten találkozhatunk ezzel a jelenséggel, hiszen a kisebbségi létben élők saját kisebbségi csoportjuk támogatása nélkül a többségi nemzetiséghez tartozókkal szemben erős identitásvesztésbe és bizonytalanságérzésbe kerülhetnek. Emiatt megerősödik a csoporthoz való tartozás szükségessége, ami a csoporttal való azonosulást, így a csoport értékeinek feltétlen elfogadását eredményezi. Amennyiben a csoport normái között más nemzetiségekkel szemben tanúsított előítéletesség előtérbe kerül, akkor a csoport tagjai identitásuk és csoporttudatuk megőrzése érdekében hajlamosak az előítéletesség normáinak elfogadására, ami cselekvéseikben ölt testet.

Az előítéletes magatartást sok esetben a félelem motiválja. A magyarországi lakosság az Európai Unió országai közül a leginkább elutasító az idegenekkel szemben. A kutatók, Krekó Péter és Juhász Attila ezt a munkahely és a közbiztonság féltésével magyarázzák. A magyarországi bevándorlók összlakosságon belüli aránya körül-belül 2 százalék. A magyar lakosok azonban jelentősen felülbecslik őket minden egyes csoportban. Összességében 48,8 százalékra teszik a magyarországi bevándorlók számát (Krekó et al. 2012:10). Amely 2001-ben 110 000 fő, 2009-ben pedig 184 000 fő volt (Bernát et al. 2012). A válaszadók 58 százaléka számít arra, hogy a jövőben is közkedvelt célország lesz Magyarország. 81 százalékuk éppen ezért tovább szigorítaná a letelepedéssel kapcsolatos jogszabályokat, melyek eddig is Európa legszigorúbb törvényi szabályozással rendelkező országgá tették Magyarországot ezen a téren (Krekó et al. 2012). A megkérdezettek 36 százaléka pedig egyetlen bevándorlót sem engedne be az országba (Bernát 2012).

A bevándorlókkal kapcsolatban leginkább előítéletesek az idősek, legkevésbé a fiatalok, ezen belül is elsősorban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők (Krekó et al. 2012). A felsőoktatásban való részvétel minimálisra redukálja az előítéletes attitűdöt. Az oktatás expanziója miatt a fiatalabb korosztályok magasabban iskolázottak az idősebbeknél. A vallásosság és a kor növekedése fordítottan arányos a mássággal szembeni toleranciával (Szalai et al. 2012). Murányi 10-17 évesek körében végzett országos reprezentatív vizsgálatának eredményei szerint, az adott korcsoporton belül az életkor növekedésével nő az elutasítók száma, azonban a vallásosság csökkenti azt (Murányi 2006).

A bevándorlók származás szerinti csoportosítását tekintve a határon túli magyarokat szinte teljes mértékben elfogadja a magyarországi társadalom. 80 százalékuk a Bogardous skála minden egyes szintjén elfogadná őket. A romákkal szemben pedig a leginkább távolságtartó a társadalom (Szalai et al. 2012). Az, hogy mennyire elfogadó a magyarországi társadalom a határon túli magyarokkal szemben a kutatás azon szegmense is bizonyítja, melyben különböző származású bevándorlók fiktív, fényképes önéletrajzát mutatták meg egy-egy fiktív munka- illetve lakáspályázat esetében. A válaszadók négyötöde határon túli magyart alkalmazna, vagy neki adná ki elsősorban lakását, hogyha csak külföldiek közül kellene választaniuk. A kutatás eredményei szerint a határon túli magyarokkal szinte teljes mértékben elfogadó a magyarországi társadalom. Éppen ezért a vizsgálat során „*határon túli magyar*” és „*más külföldi*” kettős bontásába csoportosították az összes külföldit. Előítéleteseknek azokat tekintették, akik más külföldiekkel szemben elutasítóak. Tehát a kutatás során a határon túli magyarokat a magyarországi magyarokkal majdhogynem egységes csoportba sorolták (Simonovits 2012a). E szerint a dolgozat empirikus részében megkérdezett interjúalanyok azon véleménye, mely szerint előítéletes velük szemben a magyarországi társadalom, nem bizonyul igaznak. Bár ez az eredmény akkor lenne igazán releváns, hogyha magyarországi magyar is szerepelne a fiktív pályázók között, és hozzájuk viszonyítva derülne ki a kisebbségi csoportok elfogadottsága. Felmerül azonban a kérdés, hogy az azonos bőrszínnel, külsővel, nyelvhasználattal, kultúrával rendelkező és 2010 óta magyar állampolgárságot is igényelhető határon túli magyarok mennyire tekinthetők külföldieknek. A társadalomban végbemenő társadalomlélektani változások azonban mindenképpen hosszabb időt igényelnek a törvényi módosításoknál. Brubaker, Rogers; Feischmidt Margit; Fox, Jon és Grancea, Liana 2011-es kolozsvári, kvalitatív módszerrel végzett vizsgálatának alanyai saját megkérdezettjeinkhez hasonlóan a romániai és a magyarországi viszonyrendszer között megrekedve érzik magukat, mind az elfogadás, mind az azonosulás terén. Úgy gondolják, hogy románok magyarnak tekintik őket, a magyarországi magyarok pedig románnak, éppen ezért egyfajta talajvesztettséget és bizonytalanságot éreznek, a sehova nem tartozók közösségeként (Brubaker et al. 2011).

V. 3. Nemzetek együttélése

Az empirikus kutatásunkban megkérdezett interjúalanyok a legtöbb esetben úgy vélik, hogy a magyarországi társadalom előítéletes attitűdöt tanúsít irántuk. A TÁKI kutatás eredményei szerint azonban a magyarországi társadalom elfogadó velük, és jóval elfogadóbb, mint más külföldiekkel szemben. Ennek hátterében vélhetően Parrillo (1987) által bemutatott negatív önazonosság áll. Igaz ugyan, hogy hazai környezetben egyfajta nemzeti büszkeség, pozitív önazonosság jellemzi a megkérdezetteket. Az anyaországaikkal szemben, úgy tűnik mégis inkább egyfajta kisebbségérzet, negatív önazonosság kerül fölénybe. Ezt támasztja alá Biró A. Zoltán (1996) tanulmánya is. Az általa vizsgált székely fiatalok, a magyarországi munkavállalást követően „*saját világukban*” való visszatéréskor, hazai környezetben, a kilépés során szerzett negatív tapasztalatokat emelik ki. Ezzel életbe tartva otthoni környezetük kulturális patternjét.

A fenti eredmények ellenére a magyarországi társadalom elfogadó a határon túli magyarokkal kapcsolatban. Az istentiszteletre járás gyakorisága és a vallásosság intenzitása növeli a határon túli magyarok előnyben részesítését más külföldiekkel szemben. Minél fiatalabb és iskolázottabb valaki, annál inkább elfogad más külföldieket is a határon túli magyarok mellett. A vallásosság és az életkor növekedése növeli az előítéletességet más külföldiekkel szemben (Simonovits 2012b). A magyarországi bevándorlók zöme határon túli magyar. A 2012-es TÁRKI kutatás az ő társadalmi beilleszkedésüket zökkenőmentesnek tartja az azonos megjelenés, kultúra, nyelvhasználat és nemzeti hovatartozás miatt. Ezért kutatásuk kvalitatív részében csak más országból érkezett bevándorlókat kérdeztek meg. A kutatás során 21 interjút készítettek. Az ő esetükben, a beilleszkedés során nagy gondot jelent a magyar nyelv ismeretének hiánya, és a munkaerő piaci diszkrimináció. A második generációt már, az oktatási intézmények integrálják. Az első generációs szülők azonban keveset tudnak mind az oktatási mind a szociális intézményekről és az őket megillető támogatásokról. Ez szintén visszavezethető a nyelv problémájára. A kelet-ázsiai bevándorlókat a magyarországi piac vonzza, az afrikaiakat pedig az otthoni körülményeik ellehetetlenülése. Míg a kelet-ázsiaiakat korábban migrált családtagjaik fogadják és szervezik meg érkezésüket, addig az afrikai bevándorlók rendszerint egyedül érkeznek. A kínaiak hazavágyódnak, az arabok nem, az afrikaiak pedig körülményeik miatt ritkán látogatnak haza (Bernát et al. 2012).

A fenti vizsgálattal összehasonlítva, az empirikus kutatás során megkérdezett interjúalanyok mobilitásának elsődleges mozgatórugója a nyelv, a nemzeti identitás és az oktatás. Kapcsolataikat tekintve ismerősökkel is és rokonokkal is rendelkezhetnek az anyaországba. Sok esetben azonban önállóan érkeznek. Vallásuk, értékrendjük, szokásaik megegyeznek a fogadó ország lakosaival, azonban a kínaiakhoz hasonlóan hazavágyódnak és sokszor látogatnak szülőhelyükre. Válaszaikból kiderül, hogy az azonos nyelvi és kulturális dimenzió ellenére, egyéb puha változókkal mérhető beilleszkedési nehézségekkel találkozhatunk esetükben, melyek részletes ismertetésére az empirikus kutatásban térünk ki.

A magyarországi középiskolás korosztályt ebből a szempontból vizsgálja Szabó Ildikó és Örkény Antal kutatása. A középiskolások nagy részének a határon túli magyarokról elsősorban Erdély jut az eszébe. A gimnazisták a szakmunkástanulókhoz képest árnyaltabb és pontosabb ismeretekkel rendelkeznek a szomszédos országok magyar lakosainak számarányával és területi elhelyezkedésével egyaránt. Ugyanakkor többségi nyelvként a középiskolás diákok zöme a magyart jelölte meg. A TÁRKI kutatás eredményeihez hasonlóan a középiskolások is egy nemzettestként tekintenek a határon túli magyarokra (Szabó *et al.* 1998).

Vegyük szemügyre hazai közegben a többség és a kisebbség kapcsolatát! Mint minden interakcióban, itt is a nyelv jelenti az érintkezés fő csatornáját, jelen esetben a kétnyelvűség. Ezzel a kétnyelvűséggel általában a kisebbségi tagok rendelkeznek. A romániai magyarok többsége beszél románul, főleg az értelmiség tagjai. Ez a helyzet a kisebbség számára nyitja meg a kommunikációs csatornákat. Saját anyanyelve a privát szférába tartozó családi nyelv lesz, az általa használt hivatalos nyelv pedig az az államnyelv, mely idegen nyelvként jelenik meg. Ez a szituáció azt eredményezi, hogy saját nyelve másodrendű, veszélyeztetett nyelv lesz. Ebben az elnyomásban mégis a kisebbségi tagok jobban ragaszkodnak nyelvükhöz, mint az anyaországban élők, akik természetes közegük minden színterén anyanyelvükön kommunikálhatnak. A kisebbség tagjai azonban nem használhatják minden élethelyzetben anyanyelvüket, például a hivatalos közegben, a munkahely és az oktatás egyes területein. Ez a nyelv funkcionális korlátozottságához, csökkent használati értékéhez vezet. Ennek eredményeként sok esetben a kisebbségi tagok nem használják helyesen saját nyelvüket, a többségi nyelvből átvett jövevényszavakkal fűszerezik azt (Péntek, 2001).

Számos kutatás foglalkozik a románok és a magyarok viszonyával, Hunyady György (2010) nyolcvanas és kilencvenes években végzett vizsgálatai nagyobb mértékű ellentétéről tanúskodnak, mint a legfrissebb 2000 utáni kutatások. Mind 1981-ben és 1991-ben, mind a román és a magyar oldalról, a saját nemzet megítélése némi kritikával fűszerezve a középmezőnyben, a másik oldal viszont a mezőny végén helyezkedett el. Mintegy

tükörképként megjelenítve a két nemzet egymásról és önmagáról alkotott véleményét. S arra a kérdésre, hogy melyik ország jut eszükbe Európáról egyik nációs sem említette meg a szomszédos országot. Tehát sem a magyarok nem említették Romániát sem a románok Magyarországot ezzel a kérdéssel kapcsolatban (Hunyady 2010). Talán az sem mindegy, hogy melyik oldalról közelítjük meg a kutatási témát. Kérdés, hogy az ellentét idővel csökkent vagy a különbség arra vezethető vissza, hogy a későbbi kutatásokat elsősorban román nemzetiségű kutatók végezték? Erre enged következtetni Biró A. Zoltán (1996) elmélete is, mely szerint a kritikai észrevételeket az „*idegen világban*” nem, csupán a „*saját világban*” fogalmazzák meg az általa vizsgált székely fiatalok. E mellett valószínűleg az idő is szerepet játszik ebben a folyamatban, hiszen Bernáth Krisztina és Bögre Zsuzsanna 2011-ben publikált analízise, már egyfajta békés elfogadásról számol be.

Románia területén élő többség és a kisebbség kapcsolatával foglalkozik Soreanu, Raluca tanulmánya (2005). Megvizsgálja, hogy mit gondolnak önmagukról és egymásról a romániai románok és magyarok. Kutatásának eredményei alapján arra a konklúzióra jut, hogy mindkét csoport pozitív irányú elfogultságot mutat saját csoportjával szemben. A románok önmagukat rendesnek, vendégszeretőnek, intelligensnek és szorgalmasnak tartják. A magyarokat egységesnek, szorgalmasnak, civilizáltaknak és rendesnek látják, ugyanakkor büszkének és egoistának is. A magyarok önmagukra úgy tekintenek, hogy rendes, szorgalmas, vendégszerető, megbízható és becsületes állampolgárok. A románokat pedig rendesnek, vendégszeretőnek és vallásosnak tartják. A magyarok vallásosabb képet festenek a románokról, mint azok önmagukról. A saját csoportról egyöntetűen pozitív a másik csoportról pedig árnyaltabb képet festenek a megkérdezettek (Soreanu 2005).

A két nemzet egymással szemben tanúsított hozzáállásával kapcsolatban a többségi nemzetnek mindig lesznek előnyei a kisebbségi nemzettel szemben, melyek a hivatalos nyelvből, a domináns kultúrából és a politikai hatalomból eredő önérték érvényesítő képességből fakadnak. Ugyanakkor a romániai kisebbség legnépesebb csoportját alkotó magyarok, kifejezetten jól szervezett közösséget alkotnak. Robotin, Monica eredményei szerint az 1995, 1996 és 2002-es évben megkérdezett románok úgy látják a romániai kisebbség jogai teljes mértékben kielégítőek, míg a magyar megkérdezettek szerint a kisebbségi jogok bővítésre szorulnak. Mindkét csoport egyetért abban, hogy a romániai etnikumoknak lehetőségük van arra, hogy saját tradícióik szerinti életvitelt folytassanak. Érzékeny témát jelen az autonómia kérdése. Míg a román megkérdezettek 57,5 százaléka egyáltalán nem, 27,8 százaléka inkább nem ért egyet a többségében magyarok által lakott területek autonómmá válásával, addig a magyar megkérdezettek 75,4 százaléka teljes mértékben, 16,8 százaléka inkább egyet ért vele. A fenti két nemzet abban sem ért egyet, hogy

a hivatali ügyintézés anyanyelven történjen-e. Míg a magyarok 86 százaléka szükségesnek találja, addig a többségi nemzet 65 százaléka ellenzi azt (*Robotin 2005*).

Ugyanez igaz a magyar nyelvű felsőoktatással kapcsolatban. A románok 37,5 százaléka nem ért egyet a magyar tannyelvű állami egyetem alapításával, 4,6 százaléuk viszont támogatja. Abban az esetben, hogyha az egyetem alapítását önerőből finanszíroznák a támogatók aránya 16,6 százalékra nő, magyarországi forrásokból történő finanszírozás esetén pedig 19,2 százalékra. Ezzel szemben a magyar megkérdezettek 61,3 százaléka szeretne magyar tannyelvű felsőoktatást. 26,4 százaléuk, úgy gondolja, hogy ez a román és a magyar állam együttes feladata lenne. 8 százaléuk szerint a román, 2 százaléuk szerint a magyar államnak, 1,7 százaléuk szerint pedig magán tőkéből kellene alapítani az egyetemet. A többségi nemzet tagjai az oktatás alap és középszintjén támogatják a kisebbségek anyanyelvű képzését, a felsőoktatás szintjén azonban már nem. Mindeközben a romániai magyarok az oktatás minden szintjén igényelnék az anyanyelvű képzést (*Robotin 2005*). Voicu, Alexandru F. ezt gazdasági megfontolásokkal magyarázza. Minél kevésbé terheli az állam kiadásait, annál inkább támogatják a többségi nemzet tagjai a magyar nyelvű egyetemeket. Voicu elemzése kitér az állampolgársággal kapcsolatos hozzáállásra. A magyarok fele elfogadja, hogy román állampolgár, míg másik fele szívesebben lenne más ország állampolgára. A románok 86 százaléka örül annak, hogy Románia állampolgára. 20 százaléuk valamilyen okból szégyelli állampolgárságát. Ugyanez az arány a magyaroknál 40 százalék (*Voicu 2005*).

A románok és magyarok kapcsolatát vizsgáló kutatók (Paul, Ioana – Tudoran, Mirela – Chilariu, Luiza) arra a következtetésre jutottak, hogy a partiumi magyarok elfogadóbbak és nyitottabbak a többségi nemzet tagjai iránt, mint a tömb magyar területeken élő, belső erdélyi lakosok. Ugyanígy az erdélyi románok toleránsabbak a magyarokkal, mint az Erdély területén kívül lakó többségi nemzet tagjai. Úgy tűnik, az együttélés kedvez a tolerancia kialakulásának, és kedvezően hat a két nemzet kölcsönös elfogadására (*Paul et al. 2005*).

Liiceanu, Aurora (2005) azt vizsgálta, hogyan vélekednek önmagukról a románok és hogyan vélekednek róluk a magyarok. Míg a magyarok majdnem fele vallásosnak tekinti a románokat, addig a románok 18 százaléka gondolja ugyanezt. Egyikük sem tartja becsületesnek a többségi nemzetet, a románok 13, a magyarok 10 százaléka szerint becsületesek a románok. Míg a románok majdnem fele, addig a magyarok 14 százaléka tartja szorgalmasnak a románokat. Ugyanez igaz az intelligenciára, míg a románok 27 addig a magyarok 8 százaléka tartja intelligens nemzetnek. A vendégszeretet tekintve ugyanez az arány 61 és 38 százalék. Míg a románok nem tartják önmagukat képmutatóknak (4,4%), a magyarok inkább (16%). Sem a magyarok (4%) sem a románok (3%) nem tartják tisztának a románokat (*Liiceanu 2005*).

A két nemzet viszonyát együttműködőnek tekintik a románok 53 százaléka, és a magyarok 46 százaléka. Konfliktusokkal teli kapcsolatként értékeli a románok 23 és a magyarok 21 százaléka. Tehát egyetértés van a két nemzet között abban, hogy kapcsolatukat elsősorban kooperatívnak értékeli. Abban is egyetértenek, hogy a politikai hatalommal, az anyagi tőkével és a tekintéllyel inkább a többségi nemzet tagjai rendelkeznek. Az etnikai viszonyok javítását elősegítené a gyűlöletet szító programok betiltása, az integrált oktatás és a vegyes házasságok. A románok 92 és a magyarok 86 százaléka gondolja úgy, hogy a gyűlöletet szító programok betiltása javítana az etnikumok közötti kapcsolatokon. A magyarok 60, a románok 90 százaléka, teszi le a voksát az integrált oktatás mellett, míg a vegyes házasságokkal kapcsolatban a magyarok 69 a románok 84 százaléka gondolja ugyanezt (Liiceanu 2005).

Ugyanakkor Hatos, Adrian (2011a) arra az eredményre jut, hogy az informális kapcsolathálók, etnikai kritériumok alapján oszlanak meg. A romániai magyarok 88 százaléka nem barátkozik más etnikai csoporthoz tartozó személlyel. Chipea, Floarea is arra a konklúzióra jut, hogy mind a többség mind a kisebbség tagjai etnikailag endogám házasságban élnek (Chipea 2011). Kutatása a régió lakosainak toleranciáját méri. A Partium területén a romákkal (38%) szemben a legelutasítóbb és a magyarokkal (4,8%) szemben a legelfogadóbb a társadalom. Ez az eredmény szinkronban van a TÁRKI kutatás korábban prezentált eredményeivel. A magyarok intoleránsabbak (17%) a románokkal szemben, mint fordítva (0,8%). A városban lakók és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők magasabb együttműködési attitűdöt tanúsítanak a másik nemzettel szemben, mint a falusi lakosok és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők (Chipea 2011).

Săveanu, Sorana eredményei szerint diszkrimináció tekintetében a romániai magyarok harmincegy százaléka, míg a románok három százaléka érezte úgy, hogy már részesült hátrányos megkülönböztetésben a nemzetisége miatt. A férfiak (3,9%) magasabb arányban érzékelik a diszkriminációt, mint a nők (1,4%). Kérdés, hogy a férfiak érzékenyebbek e tekintetben, vagy az adatok arra utalnak, hogy a nemzetiségi kérdés inkább férfitörvényszerűség. A fiatalabbak szintén magasabb arányban érzékelik a diszkriminációt, mint az idősebbek. Ennek oka az is lehet, hogy a kisebbséghez tartozó idősebb generáció könnyebben kommunikál az ország hivatalos nyelvén, mint a fiatalabb korosztályok. Összességében a magyarok 81,7 százaléka érezte úgy, hogy nemzetisége miatt hátrányos megkülönböztetésben volt része. *„A magyarok diszkrimináltak, kirekesztett csoportok keretében helyezik el magukat”* (Săveanu 2011:290).

Bernáth Krisztina és Bögre Zsuzsanna (2011) közelebbről is megvizsgálta a romániai magyar kisebbség élethelyzetét. 45 interjút készítettek 65-80 év közötti nagyváradi

lakosokkal. Az általuk megkérdezett interjúalanyok saját megkérdezettjeink nagyszülőinek generációjához tartoznak. Ezt azért tartjuk fontosnak kiemelni, mert interjúalanyaink körében erős nagyszülői hatás mutatható ki. Vizsgálatuk szerint a megkérdezettek *elfogadóak a többségi nemzettel szemben, és a békés egymás mellett élést preferálják*. Társadalmi elfogadásról és sikeres karrierről számolnak be. Annak ellenére, hogy a legtöbben közülük magyar általános és középiskolába járt, mindannyian jól beszélik az ország hivatalos nyelvét. Lokális identitásuk megjelenik a személyes, a szubjektív, a területi és a szociális háló dimenzióiban. Erősen ragaszkodnak Nagyváradhoz, ami megfigyelhető, az emocionális hozzáállásban, az érzelmekben, az emlékekben, az emberi kapcsolatokban, az otthonhoz a szomszédsághoz és az épületekhez való viszonyban (Bernáth et al. 2011).

A fenti eredményeket összevetve az általunk megkérdezett interjúalanyokkal azt a különbséget találjuk, hogy míg az idősebb generáció jól beszél románul, addig a fiatalabbak kevésbé. Lehetséges, hogy a romániai magyarok elsősorban a munkába állást követően pótolják ez irányú ismereteiket. Erre enged következtetni a korábban ismertetett 2011-es kutatás is, melynek keretében öt családdal készítették fókuszcsoporthoz interjút. A megkérdezettek között egyaránt voltak románok és magyarok. Az interjúalanyok arról számoltak be, hogy ha egy társaságba csak egy román személy van, akkor a társalgás nyelve a román lesz, mely azonban gyakran és önkéntelenül átvált magyarra, hiszen a magyar anyanyelvűek számára gondot okoz a román nyelvű kommunikáció. A román ajkú megkérdezettek elmondták az ezzel kapcsolatos érzéseiket, azt hogy zavarja őket a jelenség, egyrészt azért mert követhetlenné válik számukra a kommunikáció fonala, másrészt pedig azért mert kirekesztve érzik magukat a társaságból. Bántónak, sőt sértőnek találják a jelenséget (Brubaker et. al. 2011). Mindenestre nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy egyik vizsgálat sem tekinthető reprezentatívnak kvalitatív jellege miatt. Azonban a társadalmi jelenségre felhívják a figyelmet. Bernáth és Bögre arra a következtetésre jut, hogy a megfelelő önérdek érvényesítéshez és nyelvtudáshoz nem szükséges az ország hivatalos nyelvén tanulni. Kérdés, hogy a fenti különbség kapcsolatban áll-e azzal, hogy a nagyszülők generációja elsősorban román tannyelvű intézményekben végzett, míg az általunk megkérdezett diákok magyar nyelven tanulnak a felsőoktatás szintjén is.

A lokális identitást tekintve egyértelmű egyezés található saját megkérdezettjeink véleménye és a fenti kutatás eredményei között. A többségi nemzet irányába tanúsított kooperatív hozzáállás pedig szintén jelen van a Nagyváradról és környékéről származó diákok attitűdjében, míg a tömb magyar területről érkező diákok, távolságtartóbbak a többségi nemzettel szemben. Kutatási eredményeink kimutatják a nagyváradi lakosok attitűdjének hatását a Partiumi Keresztény Egyetem diákjaira, hiszen a belső Erdélyből érkező diákok,

egyetemi éveik kezdetén elutasítóbb, míg egyetemi éveik végén elfogadóbb hozzáállást tanúsítanak a többségi nemzet tagjai iránt. Itt a felsőoktatási tanulmányok hatása is szóba jön. Egyrészt az egyetem berkein belül találkoznak és folytonosan hatnak egymásra a nagyváradi és az egyéb térségekről érkező hallgatók. Ebből a szempontból az intézmény városának diákjai erősebb hatást gyakorolnak az ide érkezőkre, mint fordítva. Ezt erősíti a tanárok rejtett tanterven keresztül megjelenő véleménye, mely a többségi nemzettel kooperáló, ugyanakkor saját identitást megőrző hozzáállást sugall. A diákok interpretációjából az derül ki, hogy tanáraik felhívják a figyelmet a többségi nyelv helyes ismeretének fontosságára, viszont mintákat adnak a nemzeti identitás szülőföldön való megőrzésére. Ezekhez a folyamatokhoz adódik az általános tendencia, mely szerint a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők általában véve elfogadóbbak más nemzet tagjai iránt, mint az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők.

Ahogy azt az empirikus fejezetek ismertetése során látni fogjuk, interjúalanyaink világát egy sajátos magyar közeg jelenti. Ezt a világot a későbbiekben „*magyar szigetként*” fogjuk jellemezni, hiszen ez a kifejezés utal arra, hogy ez a mikro társadalmi mező egy többségi társadalmi térben teremődik meg. A 2011-es kolozsvári kutatás (Brubaker et. al. 2011) szintén kiemeli ezt a jelenséget sajátos „*magyar világgént*” reflektálva rá. A szerzők a nyelvhasználat, az intézmények, és a politikával kapcsolatos reflexiók mentén mutatják be ennek a sajátos magyar világnak a működését. Eredményeik szerint az anyanyelv elsősorban a magánbeszélgetések, míg a román nyelv a hivatalosabb, személytelenebb témák diskurzusának eszköze. Az anyanyelvhasználatot biztosító intézmények hozzájárulnak ennek a sajátos magyar világnak a fennmaradásához. Kiváltképp az oktatási és az egyházi intézmények, melyek az azonos nemzetiségű tagok interakciójának elősegítése és az anyanyelvű kommunikáció terének biztosítása által megteremtik ezt a magyar világot. (Brubaker et. al. 2011).

VI. A határon túli magyar fiatalok élethelyzetének főbb dimenziói

A kutatás során vizsgált fogalom az élethelyzet. Ennek dimenziói az oktatás, a munkavállalás, az értékek, a vallás, a médiahasználati szokások, a szabadidős és közösségi tevékenységek, amelyekről adatokat gyűjtöttünk össze a korábbi kutatásokból. A Mozaik

2001 és 2011, Kiss és Barna 2011-es eredményeinek felhasználása mellett a Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjában készült adatbázis másodelemzését is elvégeztük. A lenti alfejezetek a határon túli magyar ifjúság általános élethelyzetét mutatják be.

A Mozaik 2001-es és 2011-es vizsgálatainak fő célkitűzése a 15-29 éves korosztályhoz tartozó határon túli magyar fiatalok régiónkénti összehasonlítása az életmód és az értékrend dimenziói mentén. Felvidék, Kárpátalja, Belső Erdély, Székelyföld és Vajdaság területi bontásaiban vizsgálja a határon túli magyar ifjúság élethelyzetét. Jelen fejezetben kiemelt figyelmet fordítunk a Mozaik 2001 Belső-Erdély és Székelyföld területi vonatkozásaira. Ebben az évben az adatgyűjtés módszere kérdőívek segítségével történt. Ezen kvantitatív kutatás eredményei átfogó és általános képet adnak a határon túli magyar fiatalok élethelyzetének egyes dimenzióiról. A 2011-es kutatás fókuszcsoporthoz interjúk mélyelemzése által történt. Kevésbé általánosítható, viszont saját kutatásunk eredményeivel összevethető konklúziókat tartalmaz. Ezért a Mozaik 2011-es eredményeire főként az empirikus fejezetekben hivatkozunk, saját kutatásunk eredményeinek érvényességét alátámasztva ezzel. Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjában 2005-ben készült adatbázis a Debreceni Egyetemen, a Partiumi Keresztény Egyetemen, illetve a Kárpátaljai Főiskolán tanuló hallgatók körében végtett kutatás adatait tartalmazza.

VI. 1. Oktatás

A Mozaik 2001-es adatfelvétel eredményei szerint a Felvidéken, a határon túli magyar fiatalok 85 százaléka tanul anyanyelvén, a többi régióban háromnegyedük, kivéve a Vajdaságot, ahol legjellemzőbb a párhuzamos tannyelvű képzés (*Szabó et al. 2002*). A vizsgálatunk szempontjából kiemelt területen a magyar ajkú diákok háromnegyede tanul anyanyelvén. Ez a jelentős számarány igazolja a kisebbség anyanyelvén való oktatásának szükségességét illetve a téma kutatásának fontosságát. Belső-Erdélyben minden tízedik fiatal tanulmányainak teljes idejét magyar nyelvű tanintézményekben tölti. 27 százalékuk párhuzamos magyar osztályba, 51 százalékuk felváltva hol román, hol magyar nyelvű tanintézményekbe, 10 százalékuk pedig végig román tannyelvű iskolába jár. A továbbtanulni szándékozó fiatalok 33 százaléka a szülőhelyén található magyar nyelvű intézményekben, 30 százalékuk román tannyelvű intézményekben, 15 százalékuk magyarországi képzőhelyeken, 10 százalékuk pedig egyéb külföldi országban szeretne továbbtanulni (*Csata et al. 2002*).

A Mozaik 2001 székelyföldi részkutatása Hargita, Kovászna és Maros megyére vonatkozik. A székelyföldi kutatásból kiderül, hogy az általános iskolától az egyetemig fokozatosan csökken a magyar nyelven tanuló diákok aránya. Az általános iskolások 71 százaléka, a szakiskolások 61 százaléka, a szakközépiskolások 44 százaléka, a líceumba járók 62 százaléka, míg az egyetemre vagy főiskolára járók 35 illetve 40 százaléka tanul magyar nyelven. A külföldi továbbtanulási lehetőségek közül választó fiatalok 15 százaléka Magyarországon, 2 százaléka pedig más külföldi országban szeretne továbbtanulni (*Bálint et al. 2002*).

A magyarországi felsőoktatásban való részvétel szándéka a következő megoszlást mutatja: a felvidékiek 22 százaléka, a kárpátaljaiak 45 százaléka, a belső erdélyiek 16 százaléka, a székelyföldiek 15 százaléka, míg a vajdasági fiatalok 23 százaléka szeretne a magyarországi felsőoktatás kínálatából választani. Ők jelentősen kevesebben vannak a hazájukban anyanyelvükön továbbtanulni szándékozóknál, mely válasz az első helyre került a megkérdezettek körében (*Szabó et al. 2002*). A fenti arány tükrözi a dolgozat empirikus részben megkérdezett személyek részarányát, akik közül 32 fő a hazai, 14 fő pedig a magyarországi felsőoktatásban vesz részt.

Ebből az összefüggésből kiderül, hogy a vizsgálatunk szempontjából érdekes csoportok, a belső erdélyi és a székelyföldi fiatalok szeretnék a legkisebb arányban a magyarországi felsőoktatásban részt venni. A kárpátaljai fiatalok szeretnék a legnagyobb arányban Magyarországon továbbtanulni, vélhetően azért, mert régiójukban kevés lehetőség kínálkozik a magyar nyelven való továbbtanulásra. Ők a Beregszászi Főiskola magyar nyelvű szakjai közül választhatnak. Ezek az eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy az anyanyelvű képzés biztosítása elengedhetetlen feltétele a kisebbségi csoportok szülőföldön maradásának, az értelmiség utánpótlásának feltételeinek biztosításához. Az anyaországban történő képzés elvonja az értelmiségi rétegek nagy részét a hazai környezetből. A többségi nyelven való értelmiségi integrálódás, pedig az első lépcsőfokon nyelvcserét, majd identitásváltást és végül asszimilációt eredményez. Mindkét út az anyanyelv közösségi szinten történő leépüléséhez vezet. Ez mind a kisebbségi identitás, a kultúraápolás és az anyanyelvű oktatás megőrzésének lehetőségeit szűkíti (*Péntek 2007*).

VI. 2. Külföldi munkavállalás

Az oktatást követően a következő fontos vizsgálati terület a munkavállalás. A magyarországi fiatalok közül a megkérdezettek 27 százaléka szeretne külföldön is dolgozni a tőkegyűjtés, nyelvtudás, a jobb élet és a tapasztalatszerzés reményében. 31 százalékuk gondolja úgy, hogy hazájában is talál munkát, 27 százalékuk pedig a külföldi nyelv ismeretének hiánya miatt maradna otthon (Szabó *et al.* 2008). A munkavállalás tekintetében a székely fiatalok 32 százaléka tervezi, hogy a külföldre megy dolgozni. Közülük 79 százalék Magyarországra, 21 százalék pedig főként Németországban és az Amerikai Egyesült Államokban menne a legszívesebben. A magyarországi munkavállalással kapcsolatban többségük egy év körüli időtartalomban gondolkodik, csupán 16 százalékuk szeretne véglegesen Magyarországon letelepedni. A munkavállalást főként tapasztalatszerzésnek és tőkegyűjtésnek, nem pedig a migráció lehetséges csatornájának tekintik (Bálint *et al.* 2002). Ez annak köszönhető, hogy a határon túli ifjúság számára a külföldi munkavállalás a gyors tőkeszerzés eszköze, a családalapítást megelőző egzisztencia megteremtése, és az önálló élet megkezdése céljából. A biztos hazatérés reményében mennének külföldre (Dániel 2013).

Nincsen számottevő különbség a magyarországi és a határon túli magyar fiatalok külföldi mobilitási szándékát illetően, mely az évek során sem változik jelentős mértékben. 2001-ben az erdélyi fiatalok 41-, 2008-ban 38 százaléka fontolgatja a külföldi munkavállalást. Tehát nem a szándék, hanem sokkal inkább a célország az, ami változik. 2001-ban mind a külföldi továbbtanulást, illetve munkavállalást tervezők döntő többségének, 75 százalékának Magyarország jelenti az elsődleges célországot. Ez az arányszám az évek során folyamatosan csökken, 2008-ban már csak 38 százalék. Ezzel párhuzamosan egyre inkább előtérbe kerül Németország, Ausztria, Anglia és Amerika, mint legkedveltebb célország (Kiss-Barna 2011). A jövőterveket illetően 2003-ban az erdélyi fiatalok 36 százaléka szeretne külföldre menni, közülük 30 százalék csak ideiglenes munkavállalási céllal, 6 százalék pedig biztos letelepedés céljából. 2008-ban már árnyaltabb a kép, 52 százalék turisztikai, 14 százalék tanulmányi, 33 százalék munkavállalási, 11 százalék pedig letelepedés céljából választana egy második országot. Ezeken a csoportokon belül is a külföldi munkavállalás elsősorban a fiatal férfiakra jellemző (Anghelescu 2011).

VI. 3. Médiahasználati szokások

Az identitás megőrzése szempontjából az anyanyelvű oktatásban való részvétel mellett fontos szerep jut a vallásosságnak és a sajtó használatának is. A következő alfejezetekben megvizsgáljuk, hogy a nemzeti identitás, hogyan hat a médiahasználat jellegére, illetve, hogy a sajtótermékek fogyasztása milyen módon hat vissza az identitásra, annak megőrzése és megerősítése szempontjából. Az őshonos kisebbségek elkülönülnek a többségi nemzet tagjaitól, nem akarnak beolvadni, asszimilálódni (*Pásztor 2005*). Ezt kifejezendő, továbbá identitásuk megőrzésének segítésére anyanyelvű sajtótermékeket fogyasztanak elsősorban (*Magyari 2005*). Az ott megjelent, a kisebbségi tudat szempontrendszerén keresztül közölt hírek (*Papp 2002*) identitást erősítő jelleggel hatnak kisebbségi tudatukra.

A földrajzi szétszórtságban elhelyezkedő határon túli magyar kisebbségek életében sajátos önszerveződésre és a távolság áthidalására képes közösségépítésre láthatunk példát az internetes oldalak segítségével. A Magyarországtól elcsatolt területek identitásának ápolása céljából létrehozott webes felületek 1998-ban indultak el. A határon túli magyarság számarányának megfelelően Erdélyben a legfejlettebb és a legelőrehaladottabb az internetes portálok használata (*Balázs 2006*). Célkitűzéseik közé tartozik az informálás, a tájékoztatás, a közösségi összetartozás építése és a kommunikáció elősegítése a határon túli magyarok életében, mely tényezők az identitás megőrzésében és kifejezésében játszanak nélkülözhetetlen szerepet.

Az erdélyi magyarok médiaszokásait feltérképező Magyari Tivadar által végzett 2003-as és 2004-es vizsgálatának eredményei szerint mind az újságolvasási, a rádióhallgatási és a TV nézési szokások területén a hazai és elsősorban magyar nyelvű sajtótermék fogyasztása dominál. Az újságolvasást tekintve a romániai magyarok 87 százaléka mindenképpen a magyar nyelvű, több mint 50 százalékuk a helyi magyar lapok tárházából választ olvasnivalót. Ez a csoport elsősorban a romániai magyar középosztályhoz tartozik, hiszen a lapolvasási szokások szoros összefüggésben vannak az iskoláztatás nyelvével és annak fokával (*Magyari 2005*).

Ezekkel a kutatási eredményekkel összhangban állnak a romániai magyarok internetezési szokásai is, hiszen elsősorban a magyar nyelvű webes felületekről szerzik az információkat (*Balázs 2006*). Gereben Ferenc kiemeli, hogy a határon túli magyarok körében a sajtó és könyvolvasás gyakorisága magasabb a magyarországi átlagnál, ezen belül is az a tendencia figyelhető meg, hogy a szórványban élő kisebbség esetében tapasztalható a

leginkább az olvasási hajlandóság. Az olvasott művek tartalmi csoportosítása szempontjából a határon túli magyarok elsősorban a szépirodalmi műveket olvasnak, míg a magyarországi olvasók inkább a nyugati bestseller szerzők könyveit részesítik előnyben. Gereben szerint ezek a tényezők az anyanyelven való olvasás identitásmegőrző szerepével magyarázhatóak: a kisebbségben és főként a szórványban élők az anyanyelven való olvasás által őrzik és ápolják nyelvtudásukat, identitásukat, védekeznek a beolvadás, az asszimiláció ellen (Gereben 1999a). Ezek mellett a kisebbségi csoport tagjai által szervezett kiállítások, a különböző rendezvények lehetőséget adnak az anyanyelven történő kibontakozásra és a műélvezetre. A személyes interakciók identitást megőrző és erősítő jelleggel bírnak. Az anyanyelv használatának, akár hétköznapi akár a médiumok terén többletértékei vannak. Ilyen a kulturális érték, melybe a kisebbség irodalmi, színházi, egyházi és más kultúrártékei tartoznak, melyek az adott nyelv használatának csatornáján keresztül képesek tovább élni és fejlődni. További többletértéket jelent a szimbolikus érték. A nyelv az önazonosság legfontosabb alkotóeleme és kifejezője is (Péntek 2005). A kisebbségi kultúra fontos hordozóeleme a Babeş-Bolyai Tudományegyetem keretén belül működő magyar nyelvű oktatás, amely a napi sajtó felkapott témája volt az utóbbi időben. Érdeklődésre tart számot mind a romániai magyar és a romániai román sajtó részéről. Kiemelt fontosságot nyert a nemzetközi nyilvánosság bevonása által (Murvai 2007). S mint ilyen a média szempontjából kiemelt témák közé sorolható.

A Mozaik 2001 felmérése szerint az erdélyi magyarok elsősorban a szépirodalmi kategóriába tartozó könyveket olvassák. Ezen a körön belül az egyetemi végzettséggel rendelkezők olvasnak a leggyakrabban. A minta 70 százaléka olvas magyar nyelvű írásokat, 35 százaléka pedig kizárólag magyar nyelven olvas. Az általuk legnézettebb televíziós csatornák a romániai és a magyarországi kereskedelmi adók. A Pro TV román nyelvű adót 18 százaléka, a TV2 és az RTL KLUB magyar nyelvű kereskedelmi adókat 17 illetve 16 százaléka, a Duna Televíziót pedig 9 százaléka preferálja. Az egyetemet végzett és az idősebb korosztályok csoportjában a legnézettebb a Duna Televízió. Az előbbi csoport 18 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a Duna Televíziót nézi a leggyakrabban. A fiatalok 80 százaléka rendszeres rádióhallgató, körükben a legnépszerűbb a Danubius rádió, ami megegyezik a magyarországi ifjúság rádióhallgatási szokásaival. Az erdélyi fiatalok 24 százaléka naponta olvas újságot, körükben a Bihari Napló, a Krónika és a Szatmári Friss Újság tartoznak a legolvasottabb újságok közé. Ez az eredmény összhangban van Magyarai Tivadar újságolvasási szokásokra vonatkozó eredményeivel (Csata et al. 2002).

A székelyföldiek 30 százaléka leggyakrabban a Duna TV-t nézi, 9-9 százaléka a Satelit és a TVR1-et, csupán 8 százaléka nézi az erdélyi minta által leginkább preferált PRO

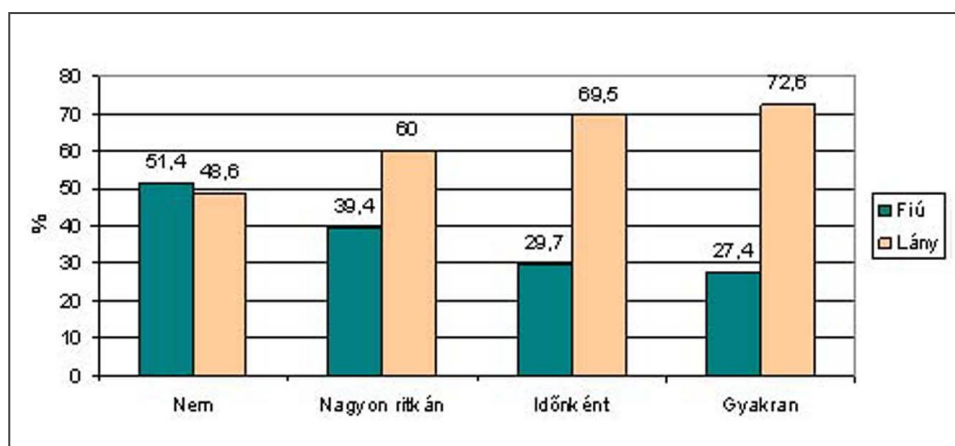
TV-t (*Bálint-Demeter 2002*). A belső-erdélyi és a székelyföldi minta összehasonlításának egyik kiemelkedő különbsége az, hogy míg a székely fiatalok elsősorban a Duna TV-t nézik, addig a belső-erdélyi fiatalok a romániai, azt követően a magyarországi kereskedelmi csatornákat nézik. A TV nézési szokásokban is kifejeződik az, ami a kutatás prezentálása során többször is vissza fog köszönni, hogy a székelyeknek némileg fontosabb a magyarság és az értékörzés, éppen ezért az ezt közvetítő TV csatorna is. Míg a belső-erdélyi fiatalok jobban elfogadják a többségi nemzet tagjait, és jobban engednek a globalizációs vívmányoknak is. Az évek során azonban e tekintetben közelítenek a magyarországi magyar és a románok szokásai felé. Míg 2001-ben a Duna TV, addig 2008-ban már a kereskedelmi csatornák nézettsége vezet körükben is (*Barna 2011*).

A legtöbb számítógép használó, Belső-Erdélyben (52%) és a Vajdaságban (50%) található. Legkevesebben Székelyföldön (33%) és Kárpátalján (32%) vannak (*Szabó et al. 2002*). A fenti eredményeket összevetve a Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportjának eredményeivel: Az Internet-használattal kapcsolatban az a fő különbség figyelhető meg, hogy míg a magyarországi magyarok többen szörföznek az Interneten, addig a határon túli magyarok több szépirodalmi művet olvasnak az internet-használat során. A magyarországi magyarok háztartásában szignifikánsan több személyi számítógép található, mint a határon túli magyarok háztartásában. A magyarországi magyarok 60 százalékának egy, 23 százalékának egynél több számítógép található az otthonában. 11 százalékuknak nincs számítógépe. A határon túli magyarok esetében 41 százalékuknak van, míg 50 százalékuknak nincs az otthonában számítógép. A romániai gazdasági fejlődés következtében ez a különbség folyamatosan csökken.

A rádióhallgatási szokásokkal kapcsolatos szignifikáns különbségek kimerülnek abban, hogy a magyarországi fiatalok gyakrabban hallgatják a kereskedelmi és a helyi rádiók adóit, határon túli társaiknál. A televíziózási szokások terén a korábbi kutatásokkal ellentétben nem mutatható ki szignifikáns különbség a határon túli és a magyarországi diákság között, mindkét csoportban vezetnek a magyarországi kereskedelmi adók, az RTL Klub és a TV2, melyeket az állami adók, az MTV 1 és az MTV 2 követnek. A 2005-ös vizsgálat eredményei már kimutatják a kereskedelmi adók felé történő elmozdulást.

A médiafogyasztással kapcsolatban az állapítható meg, hogy a határon túli magyarok több időt töltenek olvasással, azon belül is a szépirodalmi művek olvasásával, azonban kevesebb könyv van a birtokukban, így többen járnak könyvtárba. Az újságolvasási szokásokat a helyi lapok határozzák meg, vagyis mindhárom vizsgált területen a diákság az ott megjelenő lapok tárházából választ magának olvasnivalót. Így a nagyváradi fiatalok elsősorban a Bihari Naplót a beregszászi fiatalok pedig a Kárpátaljai hetilapot olvassák a

leggyakrabban. Az olvasási szokások, nemek szerinti bontásában mindkét csoportban a lányok vezetnek, akik gyakrabban olvasnak hasonló korú fiú társaiknál. Ez a különbség megmutatkozik, mind a határon túli, mind a magyarországi diákok esetében. Azonban míg a határon túliak csoportjában ez a különbség nem mondható szignifikánsnak, addig a hazai fiatalok körében meghatározó jelleggel bír. Az ő esetükben a nemi hovatartozás az olvasás, a templomba járás és az imádkozás magyarázó változójának tekinthető. A lányok mind a hazai, mind a határon túli diákok csoportjában gyakrabban járnak templomba, és gyakrabban imádkoznak. Az olvasási szokásokhoz hasonlóan a határon túli magyar fiatalok esetében ez a különbség nem szignifikáns, esetükben a nemi hovatartozás nem bír magyarázóerővel. Ellentétben a hazai diákokkal, ahol a lányok szignifikánsan gyakrabban járnak templomba, és gyakrabban imádkoznak. Ez alapján felvethető a kérdés, hogy az olvas és templomba járási gyakoriság területén meglévő nemi különbségeket a kisebbségi léthelyzet kumulálja-e?

5. ábra: A magyarországi diákok olvasási szokásai nemek szerinti bontásban (százalék)

A határon túli magyar fiatalok identitásának megőrzésében fontos szerepet tölt be az anyanyelven való olvasás, a felekezeti hovatartozás és a templomba járás. Az anyanyelven való olvasás egyfajta virtuális, míg a felekezeti hovatartozás egy valós, saját anyanyelvű közösséghez való tartozásnak tekinthető, mely az identitás kifejezésének és ápolásának fontos színtere. Ennek a folyamatnak az eredményeként a fiúk és a lányok olvasási és templomba járási szokásai közelítenek egymáshoz, hiszen az identitás megőrzése nemtől függetlenül meghatározó jelleggel bír a kisebbségi létben. A többségi helyzetben élők számára természetes az azonos csoporthoz való tartozás, a kisebbségi létben élők viszont folyamatosan szembetalálják magukat más hovatartozású csoportokkal, így felértékelődik mind a többségi nemzet tagjaitól való elkülönülés szándéka, mind az azonos identitású csoporthoz való hovatartozás igénye. Ez a tényező megmagyarázza, hogy kisebbségi helyzetben miért

közelítenek egymáshoz a nemi hovatartozásból eredő eltérő attitűdök az identitás megőrzését és ápolását segítő olvasási és templomba járási szokások területén (5. ábra).

A magyarországi fiatalok körében a szabadidőben otthoni és a televízió nézéssel töltött tevékenységet dominálnak, 90 és 70 százalékos részaránnyal. A 2008-as Ifjúságkutatás felhívja a figyelmet a közösségek hiányára. Ezt tükrözi a különböző szervezetekben való közreműködés hiánya is. A magyarországi fiatalok 71 százaléka semmilyen szervezethez sem tartozik (Szabó *et al.* 2008), ezzel szemben az erdélyi fiatalok 41 százaléka politikai, 16 százaléka valamilyen ifjúsági, 13 százaléka egyházi, 9 százaléka pedig különböző diák szervezetekhez kapcsolódik (Csata *et al.* 2002). Ezen belül is a partiumi fiatalok mutatják a legnagyobb aktivitást (Barna 2011). A gyakorlati élet tekintetében a romániai magyarok, mind a magyarországi magyaroknál, mind a romániai románoknál aktívabb tevékenységet folytatnak a civil szférában. Ezen a csoporton belül is a fiatal, 36 éven aluliak és a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők tekinthetők a legaktívabb csoportnak (Hatos 2011b). A dolgozat során bemutatott vizsgálat alanyai beleillenek ebbe a képbe. A diákok magas aktivitást tanúsítanak az egyetem körül szerveződő diákélet tekintetében.

Az informális közösségi élet leggyakrabban látogatott színhelyei a kocszmák, majd a kávézók. Az erdélyi fiatalok 46,8 százaléka hetente többször látogatja a PUB jellegű, 35 százaléka pedig a kávézó és teázó jellegű szórakozóhelyeket (Ercsei *et al.* 2011). Ennek okát a magyar nyelvű törzshelyek hiányában látják a megkérdezettek. Különösen Kolozsvárra, mint egyetemvárosra igaz, a magyar fiatalok felülreprezentált részvétele a helyi szórakozóhelyeken (Bodó 2013).

Baumeister és Muraven (1996) felhívják a figyelmet arra, hogy modern korokban a média fontos szerepet tölt be az egyéni identitások alakulása szempontjából. Nagyobb szerepet játszik az egyéni választás ezért az azt közvetlenül és hathatósan befolyásoló média is. A vásárlási szokásoktól az öltözködésen át az alapvető értékekig jelentősen befolyásolhatja a nézőket, az olvasókat és a hallgatókat. Mindeközben az egyéniség is felértékelődött. A korábbi évekkel szemben előtérbe került az egyediségnek és az egyéni fontosságérzetnek a dominanciája. Egy-egy reklám azt hirdeti nézőinek egy-egy termékkel kapcsolatban, hogy használatuk esetén különlegesek lesznek. Mennyivel inkább így lehet ez a kisebbségi csoportok esetében, akik saját közösségükhöz való tartozásuk. anyanyelvi médiahasználatuk által egyedinek és különlegesnek érezhetik magukat.

VI. 4. Vallás

A kisebbség körében erős vallásosság figyelhető meg ezért többségük tagja valamelyik anyanyelven működő felekezetnek (Tomka 1999). Ezekben a közösségekben saját kisebbségükhöz tartozó emberekkel ismerkedhetnek meg. Az itt létrejövő non-formális interakciókon keresztül sajátos egymás identitását erősítő légkör és közösség jön létre, az összetartozást erősítő kisebbségi tudat táptalaján.

A vallásosságot mérő összehasonlító vizsgálatok eredményei azt mutatják, hogy az erdélyi lakosság körében intenzívebb és gyakoribb a vallásos hit megjelenése, mint a magyarországi lakosság körében. Lengyelországot követve Románia a második legvallásosabbnak számító ország Európában, kiterjedtebb nemzetközi viszonylatban is tartja élvonalbeli pozícióját. *„A magukat Istenben nem hívőként jellemzők aránya az erdélyi magyarok között 5%, a románok között 3%, a magyarországi népességben ezzel szemben 27%”* (Tomka 1999:4). Ez a tendencia a vallásgyakorlatban is megmutatkozik: Az erdélyi lakosok számára fontosak az egyházi szertartások, a keresztelezés, a templomi esküvő, a temetés és a rendszeres templomba járás. A rendszeresen imádkozók számaránya az erdélyi magyar lakosok körében 70 százalék, míg a hazai magyarság körében csupán 38 százalék. Továbbá az erdélyiek számára más belső tartalommal és jelentéssel bír a vallásosság mint a magyarországi magyarok számára, hiszen az számukra a lelki támasz és a boldogság forrása, a mindennapi életükben sokkal központibb és meghatározóbb jelentőséggel bír (Tomka 1999). Ez a gondolatsor teljesezik ki Gereben Ferenc azon megalapításában, mely szerint a felekezeti hovatartozás az identitás ápolásának és megőrzésének fontos eszköze (Gereben 1998b). *„A vallásosság és a vallásgyakorlat jelentősége a kisebbségi helyzetben felértékelődik, és az egyéni és csoportidentitás megőrzésében fontos szerepet vállal”* (Gereben 1999b). Ugyanez igaz az olvasásra is, mely tényező szintén fontos nemzetmegtartó funkcióval bír (Gereben 1998a). A vallásos hit szórványterületen a legerősebb. Tehát minél kisebb az azonos identitással rendelkezők népsűrűsége egy adott területen, annál fontosabbá válik a vallás (Gereben 1999a). Különösképpen ott, ahol a többségi és a kisebbségi nemzet eltérő felekezethez tartozik. Jelen esetben a románok ortodox, a magyarok pedig főként református és katolikus felekezetekhez tartoznak. Mivel több különböző felekezet él egymás mellett, ezért a partiumi régió multikonfesszionális övezetnek számít. Ez a háttértényező színes és gazdag vallásosságot eredményez az erdélyi ifjúság körében. A felsőoktatásban tanuló hallgatók kétötöde református, negyede római katolikus, valamivel kevesebb, mint negyede

evangélikus és ortodox. A multikonfesszionális jelleg a felekezetek egymás mellett való létezésén túl a vallásosság fontosságára is hatással van. A másság mentén szerveződő csoportok jelenléte, ezen a téren is erősítő jelleggel hat a hovatartozás, jelen esetben a vallási hovatartozás fontosságára (Pusztai et al. 2012). A vallásosság hatással van kutatásunk témájának másik vetületére, az oktatásra is. Középiskolai osztályok továbbtanulási terveit az egyén kulturális és társadalmi tőkehordozói mellett azok a közösségi erőforrások is meghatározzák, amelyek az osztályközösség szülői háttérének összetételéből táplálkoznak. Azokban az osztályokban nagyobb a felsőfokú intézménybe történő továbbtanulási kedv, ahol a szülők többsége értelmiségi. Erre a tendenciára további pozitív hatást fejt ki az, ha nő a rendszeresen templomba járó szülők aránya, és az is, hogyha a diákok többsége vallásos baráti körben mozog (Pusztai et al. 2004).

Az ifjúság körében végzett kutatások eredményei szerint a felsőoktatás igénybevételelétől függetlenül, a felekezeti hovatartozást tekintve az erdélyi magyar fiatalok jelentős része, 53 százaléka reformátusnak, 27 százaléka pedig katolikusnak vallotta magát. 7 százalékuk unitárius, ugyancsak 7 százalékuk nem tartozik semmilyen felekezethez. Felekezettől függetlenül több, mint 80 százalékuk hisz Istenben, 50 százalékuknak nincsenek, 31 százalékuknak pedig vannak kétségei. A vallásosságtól erősen elhatárolódó, ateisták részaránya csupán 7 százalék. Az egyház tanítását 25 százalékuk követi, 60 százalékuk pedig a maga módján vallásos. A bizonytalanok és a vallástól elhatárolódók 7-7 százaléknyan vannak. 25 százalékuk heti rendszerességgel, 30-30 százalékuk havonta illetve évente jár templomba. A templomba járást teljesen elutasítók aránya 5 százaléknyi (Csata et al. 2002).

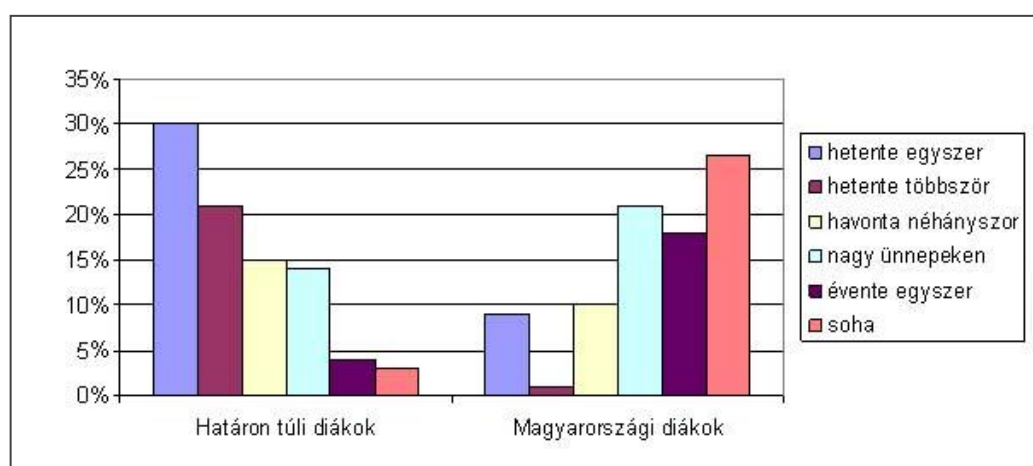
A székely fiatalok 87 százaléka vallásosnak tartja magát, ezen belül 25 százalékuk az egyház tanítását követi, 62 százalékuk pedig a maga módján vallásos. 7 százalékuk nem tudja megmondani, hogy vallásos-e vagy sem, 5 százalékuk pedig nem tartja magát vallásosnak. Heti gyakorisággal 21 százalékuk, havi gyakorisággal 27 százalékuk, évente 44 százalékuk, ritkábban mint évente, 6 százalékuk látogatja a templomokat, további 2 százalékuk egyáltalán nem jár templomba (Szabó-Bauer 2008).

Az Ifjúság 2000 vizsgálat adataival összevetve mind az erdélyi mind a székelyföldi magyar fiatalok vallásosabbak magyarországi társaiknál. Ez utóbbi csoport tagjainak 10 százaléka az egyház tanítását követi, 46 százaléka a maga módján, és 36 százalékuk nem vallásos. A bizonytalanok aránya 6 százalék. 8 százalékuk hetente, 9 százalékuk havonta, 24 százalékuk évente, 22 százalékuk ennél ritkábban jár templomba. A templomba járást teljesen elutasítók aránya 38 százalék (Szabó et al. 2002).

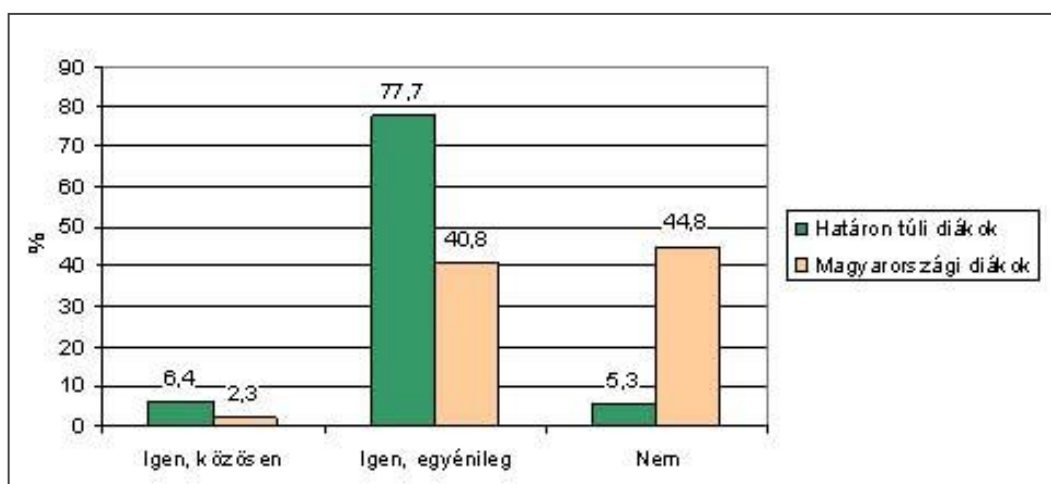
A 2000-ben végzett kutatás eredményeihez képest 2008-ban, akárcsak a templomba járás gyakorisága, a magukat vallásosnak tartóak aránya is csökkenésnek indult. Ekkor 7

százalék vallásos az egyház tanítása szerint, 43 százalék a maga módján, 43 százalék nem vallásos, 6 százalék pedig nem tudja eldönteni, hogy vallásos-e vagy sem. Az Ifjúság 2008 adatai szerint a magyarországi fiatalok templomba járási gyakorisága a következő megoszlást mutatja: 4 százalékuk hetente, 6 százalékuk havonta, 18 százalékuk évente, ennél ritkábban 29 százalékuk jár templomba. A templomba járást teljesen elutasítóak aránya 42 százalék (*Szabó et al. 2008*).

Összességében elmondható, hogy a határon túli fiatalok vallásosabbak magyarországi társaiknál. A Mozaik 2001-es adatfelvétel alapján az erdélyi és a székelyföldi mintákhoz hasonló tendenciák figyelhetők meg a felvidéki, kárpátaljai és a vajdasági régióban. A magyarországi mintán belül pedig a vallásosság intenzitásának csökkenése figyelhető meg az évről évre megismételt vizsgálatokban.

6. ábra: A határon túli és a magyarországi diákok templombajárási szokásai (százalék)

7. ábra: A határon túli és a magyarországi diákok imádkozási szokásai (százalék)

Ugyanezek az eredmények rajzolódnak ki Debreceni Regionális Egyetem kutatócsoportja adatbázisának elemzéséből: A vallásosság tekintetében, minden egyes dimenzióban szignifikánsan vallásosabbnak bizonyultak a határon túli diákok a magyarországiakkal való összehasonlítás során. A határon túli magyarok 60 százaléka református, míg 25 százaléka római katolikus felekezethez tartozónak vallja magát. A magyarországi diákoknál szignifikánsabban többen tartoznak valamelyik felekezethez és többen tartják magukat vallásosnak. Ez megnyilvánul abban is, hogy a határon túli magyar diákok 52 százaléka legalább hetente egyszer jár templomba, míg a magyarországi magyar diákok csupán 28 százaléka sorolható ugyanebbe a kategóriába. Döntő többségük, 66 százalékuk nagy ünnepek alkalmával vagy sohasem látogatja az egyházi rendezvényeket. Ugyanez a tendencia mutatható ki az imádkozás gyakorisága szerint is. A határon túli magyarok többsége, 84 százaléka rendszeresen, 5 százaléka sohasem imádkozik. Ez arány a következőképpen alakul a magyarországi hallgatók esetében: 43 százalékuk rendszeresen, 45 százalékuk pedig egyáltalán nem imádkozik. A vallásos értékek fontossága megmutatkozik meg abban is, hogy a határon túli magyarok 60 százalékának baráti köre jórészt vallásos fiatalokból áll. A magyarországi diákok esetében ez az arány fordított, 60 százalékuk baráti körének jelentős részét a nem vallásos fiatalok alkotják. A legmarkánsabb különbségek a határon túli és a magyarországi diákok között a templomba járás és az imádkozás gyakoriságában jelennek meg, melyet a 6. és a 7. ábra szemléltet.

A 2011-es kolozsvári kvalitatív vizsgálat felhívja a figyelmet arra, hogy ebben a társadalmi mezőben a vallásosság a fentiek mellett további tényezőkkel párosulva konzerválja az identitást. Ezt a további erőt pedig a felekezetek nemzetiség mentén való szegregációja jelenti. A románok az ortodoxokhoz a magyarok pedig főként a római katolikusokhoz és a reformátusokhoz tartoznak. A vallásilag homogén házasságok, nemzetileg is homogén házasságokat eredményeznek. Tehát a két változó tovább erősíti egymást. Nem is beszélve az eltérő felekezeti csoportosulások nemzetileg homogén interakciókat sűrítő és a nemzetileg heterogén találkozásokat ritkító hatásáról (*Brubaker et. al. 2011*).

VI. 5. Önmeghatározás

A Mozaik 2001-es vizsgálat kitér a nemzeti identitás kérdésére is. A kutatás alanyainak döntő többsége magyar nemzetiségűnek tartja magát. Ezen belül is az első helyen

a lokális identitás fontossága áll. A székelyföldi fiatalok 59 százaléka erdélyi magyarnak, egyharmada pedig egyszerűen csak magyarnak tartja magát (Bálint et al. 2002). A belső erdélyi fiatalok 53 százaléka erdélyi magyarnak, a székelyföldi fiatalokhoz hasonlóan, ugyancsak egyharmaduk vallja magát magyarnak. Mindkét vizsgált csoportban a fiatalok 90 százaléka büszke a származására, amit meghatározó elemnek tart identitása szempontjából (Csata et al. 2002). A regionális identitás dominanciája és az azzal kapcsolatos büszkeség az évek során sem csorbul (Székely 2013). A Mozaik kutatások nemzeti identitástudatra vonatkozó eredményei párhuzamba állíthatók a jelen dolgozatban bemutatott kutatás eredményeivel. A megkérdezett interjúalanyok többsége kiemeli az identitás lokális dimenziójának fontosságát. A 15-29 éves korosztály szerint a magyarsághoz való tartozás pozitív vonásokkal jellemezhető, amelyekkel azonosulnak. 29 százalékuk szerint inkább előnyt, míg 21 százalékuk szerint inkább hátrányt jelent a magyarsághoz való tartozás. Elenyésző a magyarságuk miatt szégyenérzetet érzők aránya (Csata et al. 2002). Mind az erdélyi, mind a székely csoport szerint a magyarsághoz való tartozás legfontosabb kritériuma, a magyar önmeghatározás és a magyar anyanyelv (Bálint et al. 2002).

Más nemzetekhez való viszonyulás tekintetében mind az erdélyi mind a székely fiatalok a többségi nemzettel szemben a legelfogadóbbak. A székelyföldiek 87 százaléka a saját nemzetükhöz tartozókkal alakítana kis szorosabb családi kapcsolatot. A románokat 16 százalékuk családtagnak, 12 százalékuk lakótársnak, és a legtöbben 29 százalékuk munkatársának fogadná el. Az elfogadási ranglistán őket követik a színes bőrűek, majd a zsidók és végül a romák (Bálint et al. 2002). Az erdélyi minta esetében ugyanez a sorrend figyelhető meg, az erdélyi fiatalok a legelfogadóbbak a saját nemzetükhöz tartozókkal, míg a legkevésbé elfogadóak a roma lakossággal (Csata et al. 2002).

A fent említett 2011-es kolozsvári kutatás szerzői ezzel szemben a nemzeti identitások egyfajta rugalmasságára hívják fel a figyelmet. Úgy gondolják, a nemzeti hovatartozás egyfajta perspektíva, látószög, melyből a történeteket szemlélni lehet. Szerintük szituációtól függ, hogy éppen valaki románnak vagy magyarnak tartja-e önmagát (177.). Úgy látjuk ez a következtetés nem nyugszik valós alapokon, hiszen a kutatók által bemutatott példák és tematikus elemzések arra utalnak, hogy az általuk megkérdezett kolozsvári lakosoknak nagyon is elemi fontossággal bíró és szilárdan elkötelezett identitással rendelkeznek. A 326. oldalon a szerzők által kiemelt gondolat: „Akármilyen történjen, én mindig ellenem leszek! Mert te magyar vagy én meg román vagyok!”. A 191. oldalon ismertetett portréban az egyik megszólaló határozottan elutasítja a „mi románok” kifejezést, még abban a kontextusban is, amikor Románia összlakosságáról van szó: „Mi nem románok vagyunk, mi magyarok vagyunk.” (Brubaker et al. 2011). Ezek a példák arra utalnak, hogy a román és magyar

identitás karakán és kölcsönösen elhatárolódó, egymással majdhogynem szemben álló, ahogy azt a korábban ismertetett Hunyady (2010) kutatás is szemléletesen elénk tárja, ahol a szerző egymás tükörképének szimbólumával jeleníti meg a románok és magyarok egymással kapcsolatos reflexióit. Szerintünk az etnicitás a személyiség mélyén lévő lényegi esszencia, belső tulajdonság, önvaló, mely meghatározza a cselekvést. A társadalomban való eligazodás és az egyéni döntések fő vezérelve. Értelmezésünkben a látószög inkább külső, a személyiségen kívül eső, társadalmi tényező, mint például a globalizáció, melyhez lehet viszonyulni. Lehet a globalizáció szempontjából, de lehet éppen azzal ellenkező szempontok mentén tekinteni a társadalmi folyamatokra. Ez a külső tényező szintén meghatározó az egyéni döntésmechanizmus szempontjából, az etnikum azonban a „Ki vagyok én?” kérdés megválaszolásában elsőrendű szerepet játszik.

Figyelembe kell vennünk, hogy a személyiség nem egy állandó szubsztancia, lényege a folyamatos fejlődés, mely az állandó változásban testesül meg. Ha az életkorok pedagógiája szempontjából tekintünk rá, láthatjuk, hogy az idő mint egyedüli tényező mennyi változást idéz elő egy személyben, mely eltérő nevelési módszerek használatát követeli. Hogyha figyelembe vesszük, hogy a mai ember egy gyorsuló ütemű, globalizálódó társadalomban él, több irányból érkező hatásnak kitéve, akkor feltehetjük, hogy a személyiség saját identitásának értelmezése szempontjából is változik. Így eljuthatunk Brubaker (2010) fenti megállapításához. Azt azonban cáfoljuk, hogy a személyiség önmeghatározásának egyik legfontosabb eleme, csupán egy látószög lenne, mely pillanatról pillanatra és szituációról szituációra változna. Ezt a kérdést kutatásunk során az utánkövetés eszközét használva válaszoljuk meg.

VI. 6. Értékrend

Általában véve minden alcsoportban az immateriális értékek a legfontosabbak az ifjúság számára. Vagyis a család biztonsága, az igaz barátság, a szerelem, a békés világ és a belső harmónia. Mind az erdélyi, mind a székelyföldi fiatalok esetében az első helyen a család, második helyen saját jövő fontossága, legutolsó helyen pedig a politika áll. Eltérést figyelhetünk meg az ezt követő rangsorokban, míg a székelyföldi fiatalok számára harmadik helyen a magyarság, negyedik helyen pedig a munka és a hivatás áll, addig az erdélyi

fiataloknál a nemzeti hovatartozás fontosságát megelőzi a munka és a környezet állapotának fontossága (*Szabó et al. 2002*).

A rangsor az évek múlásával sem változik. Az erdélyi fiatalok számára továbbra is a család a legfontosabb, ezt követi a biztonság és a jólét, végül a közéleti részvétel. A sort a nyilvános szférához kapcsolódó tevékenységek zárják. Jellemzően vonzódnak a tradicionális értékrendhez, ezért ragaszkodnak a hagyományos nemi szerepekhez is. A román fiatalokkal összevetve a határon túli magyar ifjúságot a hagyományos nemi szerepekhez való erőteljesebb ragaszkodás jellemzi. A különbség elsősorban abból fakad, hogy míg az előbbi csoport a felsőoktatásban eltöltött évek alatt úgymond modernizálódik és eltávolodik a hagyományos értelemben vett férfi és női szerepkörtől, addig a kutatásunk szempontjából célcsoportnak tekinthető minta tagjai az egyetemi évek során is megtartják eredeti hozzáállásukat (*Kiss-Barna 2011*).

A tradicionális értékekhez való ragaszkodást mutatja, hogy első helyen a székelyföldi fiatalok több mint felének, második helyen a kárpátaljaiak 42 százalékának, harmadik helyen az erdélyiek 40 százalékának, negyedik helyen a felvidékiek 37 százalékának, ötödik helyen a magyarországiak 36 százalékának, végül a hatodik helyen a vajdasági ifjúság 31 százalékának felel meg teljes mértékben szülei élete. A szülők életmódját leginkább elutasítók körében a vajdasági fiatalok vezetnek, 18 százalékkal (*Szabó et al. 2002*). A szülők életmódja a székelyföldi fiatalok számára jelent a leginkább követendő mintát. Ezzel az eredménnyel összhangban, interjúalanyaink közül a székely hovatartozással rendelkezők határolódnak el leginkább a globalizációtól. Mindkét változó arra utal, hogy a székelyföldiek körében fontosabb a tradíció és a hagyományörzés, mint a többi régióban élő magyar számára.

A kelet-európai országok fejlődésének időbeli megkésettsége eredményezheti a fenti tendenciát. A globalizáció nyugatról keletre tartó iránya a legkeletibb tartományban fejt ki leggyengébben a hatását. Azonban a globalizáció fokozódó térnyerésének ellenére sem veszi át a magyar ifjúság a nyugat-európai mintákat és értékrendet teljes egészében, hanem újraértelmezve és kritikus szemmel tekintve azokra, újraértékeli a tradicionális eszméket. Ez a fajta szelektív modernizáció specifikus jegyeket eredményez, a hagyományok talaján széthulló, a modernitás mentén újraépülő ifjúsági életmódban és értékrendben (*Gábor-Veres 2011*). A családi és lokális tradíciókat újraélesztő általános ifjúsági attitűd megjelenik saját alanyaink véleményének gyűjtőhalmazában is. A családhoz, a magyarsághoz és a kultúraápoláshoz vonzódo megnyilatkozásokkal találkozhatunk a beszélgetésekben. Az értékrendben megjelenő és a gyakorlati életben megvalósítható célok azonban nem mutatnak egyezést sem saját megkérdezettjeink, sem a korábbi kutatások alanyainak esetében. Igaz ugyan, hogy a család, a biztonság és a privát szféra értékei állnak a rangsor élén, azonban a

gyakorlati kivitelezésnél előnyt élvez a továbbtanulás, a munkavállalás, a lakásvásárlás és a biztos egzisztencia megteremtése, melyeket követően valósulhat meg a családalapítás (Mitulescu 2011, Veress 2011). Ily módon az immateriális értékek szellemi értelemben megelőzik a materiális értékeket, az időbeli megvalósulás tekintetében azonban a sorrend fordított. Ennek ellenére az erdélyi és a székelyföldi fiatalok optimistábbak saját jövőjük alakulását illetően, mint magyarországi társaik (Szabó et al. 2002).

A fenti vizsgálatok részeredményeiből kiolvasható az erdélyi magyar fiatalok életkörülményeit és attitűdjeit jellemző összkép. Abban a társadalmi miliőben, amelyben élnek a tradicionális értékekhez vonzódnak, elhatárolódnak a modernizációval beáramló nyugat-európai értékrendtől, mégis automatikusan abba az irányba tartanak. Egyre inkább kedvelik a kereskedelmi csatornákat, egyre több körükben a számítógépet, internetet és internetes chatprogramokat használók száma. Ugyanakkor kiemelt fontossággal bír körükben a család, a vallás, a kultúra és a szépirodalom. Abban a globalizálódó társadalmi térben, amelyben élnek, a tradicionális jegyekbe kapaszkodva tudják megőrizni nemzeti hovatartozásukat, nyelvüket és identitásukat, mely sajátos lokális identitásukban manifesztálódik.

VI. 7. Összegzés

A szakirodalom és a korábbi kutatások konklúziói összecsengenek az ISCED 5 adatbázis elemzése során kimutatott tendenciákkal. A határon túli és a hazai magyar hallgatók TV nézési szokásaiban nem mutatható ki szignifikáns különbség, a rádiózás és az újságolvasás terén már igen. E mellett a határon túli magyarok többet olvasnak és főként szépirodalmat, ami identitásuk megőrzésében játszik fontos szerepet, viszont kevesebbet szörföznek az interneten és kevesebb személyi számítógépük van, akárcsak könyvük, éppen ezért gyakrabban látogatják a könyvtárakat. A határon túli magyarok az említett vizsgálatok mindegyike szerint vallásosabbak magyarországi társaiknál.

Az erdélyi magyar diákok életében identitásuk megőrzése szempontjából fontos tényezőnek számít a felekezeti hovatartozás és az anyanyelven való olvasás, illetve az anyanyelvű sajtótermékek fogyasztása. Ezeken keresztül megkülönböztetik magukat a többségi nemzet tagjaitól és olykor az internetes honlapok segítségével virtuális, a felekezetekben pedig tényleges közösséget alkotva szintén ápolják és erősítik saját és

kisebbségi csoportjuk tagjainak identitását. A többség nyelvén publikált sajtótermék használata az asszimiláció egyik csatornájának tekinthető, így az azoktól való elhatárolódással és az anyanyelvű sajtótermékek fogyasztásával a határon túli magyar kisebbségek ápolják identitásukat, és mintegy gátat szabnak az asszimiláció folyamatának.

VII. Választások vonzások és taszítások mentén

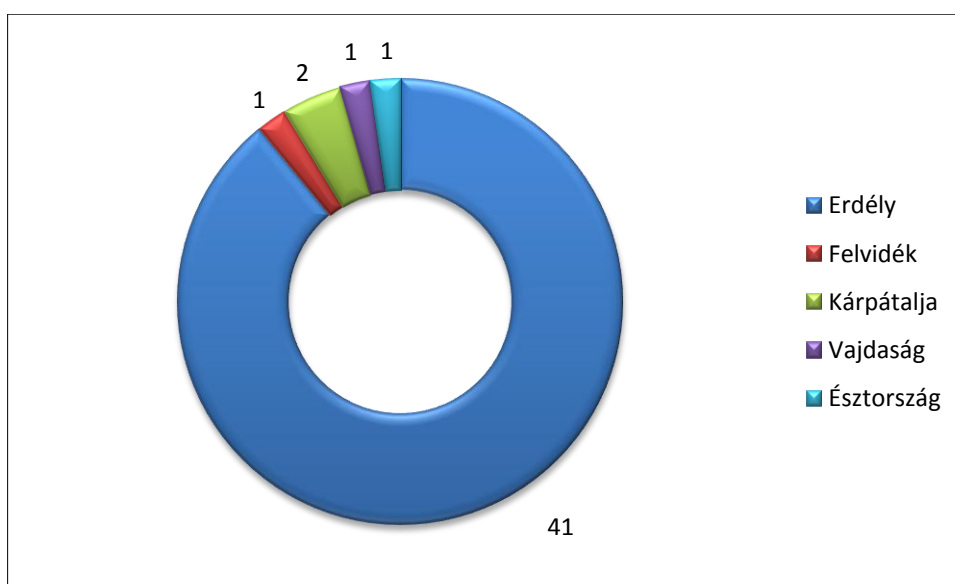
Választások vonzások és taszítások mentén. Ez a cím lefedi az összes empirikus fejezet témáját, hiszen a megkérdezettek különböző élethelyzetekbe kerülve döntéseket hoznak. Felsőoktatási intézményt, oktatási nyelvet, országot választanak. Anyagi helyzetűtől és hátrányos helyzetűtől megkövetve, szakmai ábrándok és jövőtervek mentén szárnyalva döntenek. Helyzetükből adódóan sajátos véleményekkel, értékrenddel rendelkeznek. A körülmények és a sajátos földrajzi helyzet mentén szerveződő vonzások és taszítások táptalaján létrejövő magatartásminták feltérképezésére és tipizálására vállalkozunk a kutatás során. Jelen fejezetben áttekintjük az interjúalanyok életpályáját a gyermekkortól kezdődően egészen az egyetemi évekig. A megkérdezettek motivációit és cselekvéseik mozgatórugóit, kiemelt figyelmet fordítva a szülői, a nagyszülői, az informális és a társas kapcsolatok hatásaira. A családi közösségekben illetve az önállóan meghozott döntések közötti különbségek elsősorban a *Magyarországra érkezés körülményei* című alfejezetben jelennek meg. Egyesek önállóan, míg mások családjukkal együtt érkeztek tanulmányaik helyszínére.

VII. 1. Az interjúk statisztikai adatai

Mielőtt elkezdenénk ismertetni a kérdésekre adott válaszokat, vessünk egy pillantást a minta általános mutatóira. Ebből az alfejezetből megtudhatjuk, milyen arányban szerepelnek a fiúk és a lányok a megkérdezettek között. Melyek a fő kibocsátó régiók, vagyis honnan származnak interjúalanyaink továbbá azt is, hogy hol, melyik intézményben tanulnak,

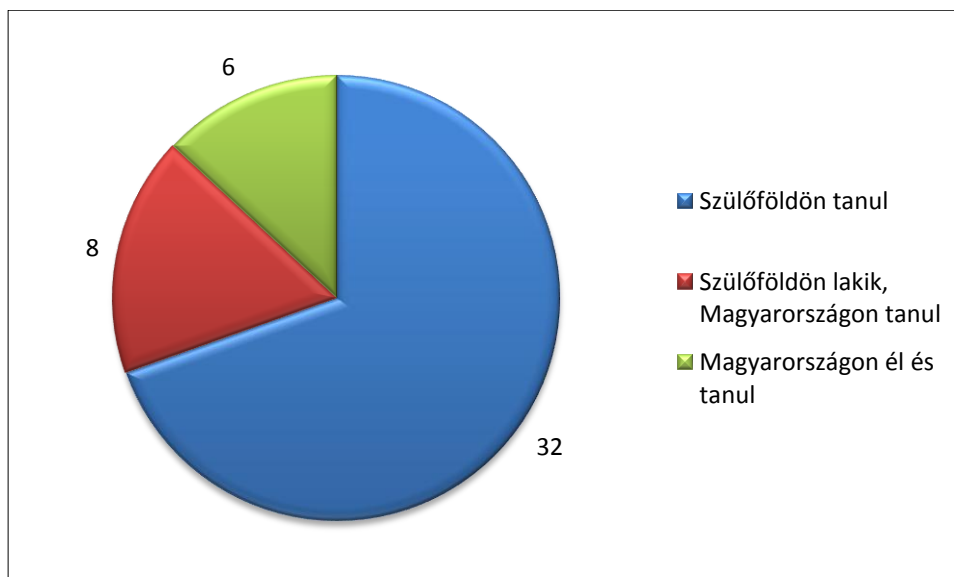
önállóan vagy családjukkal együtt költöztek. Előre bocsátjuk, hogy az interjúk kódja az intézmény kezdőbetűjéből (B, D, P) és az adatfelvétel sorrendjét jelölő számból áll.

A fiúk és a lányok egyenlő arányban képviseltetik magukat 23-23 fővel. A származási hely tekintetében a megkérdezettek döntő többsége, negyvenegy fő Erdélyből, két fő Kárpátaljáról, és egy-egy fő a Felvidékről, Vajdaságról illetve Észtországból származik (8. ábra). Az utóbbi csoportok tagjai színes és érdekes adalékokat adnak az erdélyi populációból vett minta jellemzése során. Azonban a megkérdezettek alacsony arányszáma miatt, a kutatás nem vállalkozik a régiók közötti összefüggések feltárására.

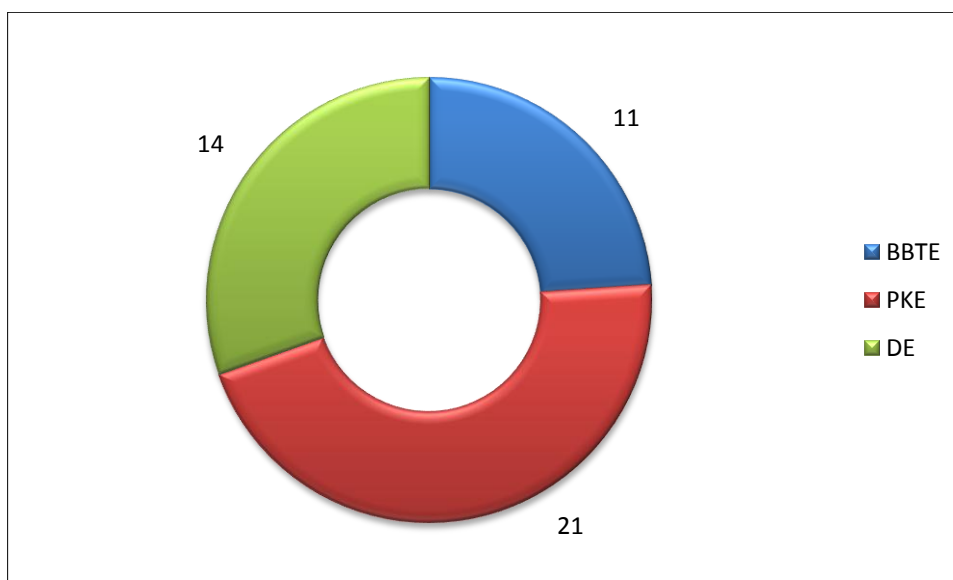

8. ábra: Kibocsátó régió (fő)

Kutatásunk alanyait a következő csoportfelosztás mentén hasonlítjuk össze. Szülőhelyén tanul a megkérdezettek jelentős része (32 fő, 70%). További tizennégy személy Magyarországon, akik közül nyolcan a szülőhelyükön laknak, hatan pedig már korábban áttelepültek az anyaországba (9. ábra). Ez a csoportfelosztás alkalmas a kötések és kötődések, illetve azok időbeli alakulásának puha változókkal történő feltárására. Ez a kutatási cél illeszkedik kutatási módszer kvalitatív jellegéhez. A regionális csoportfelosztáson belül szűkebb csoportalkotó tényezőt jelent az oktatási intézmény, mely a további összehasonlítás alapja. Például az egyetem választásának okai, az intézmény légköre illetve esélyegyenlőséget teremtő mutatói mentén. Az interjúalanyok 24 százaléka, 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetem, 46 százaléka, 21 fő a Partiumi Keresztény Egyetem, 30 százaléka, 14 fő a Debreceni Egyetem valamely szakán tanult a megkeresés idején (10. ábra).

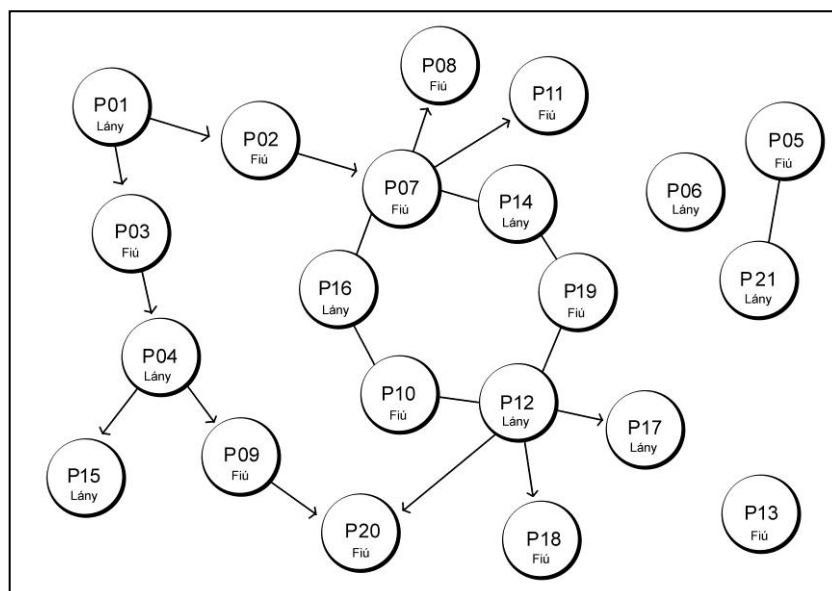

9. ábra: *Hármas csoportfelosztás (fő)*

10. ábra: *Oktatási intézmény szerinti megoszlás (fő)*

A 2007-es év őszi szemeszterében huszonegy interjút készítettünk a Nagyvárad Partiumi Keresztény Egyetemen. Kilenc lányt és tizenkét fiút kérdeztünk meg. A szakok megoszlása szerint nyolcan szociológiát tanulnak, öten reklámgrafikát, ketten pedig szociális munkások lesznek. További egy-egy fő került be a mintába, a turisztika, a teológia, és a zene szakokról, illetve a szociológia-teológia, a teológia-szociális munka, és a turisztika-teológia-szociális munka szakpárokról. A 11. ábrán szemléltetjük a hólabda módszert, melynek segítségével jutottunk el az egyes megkérdezettekhez.

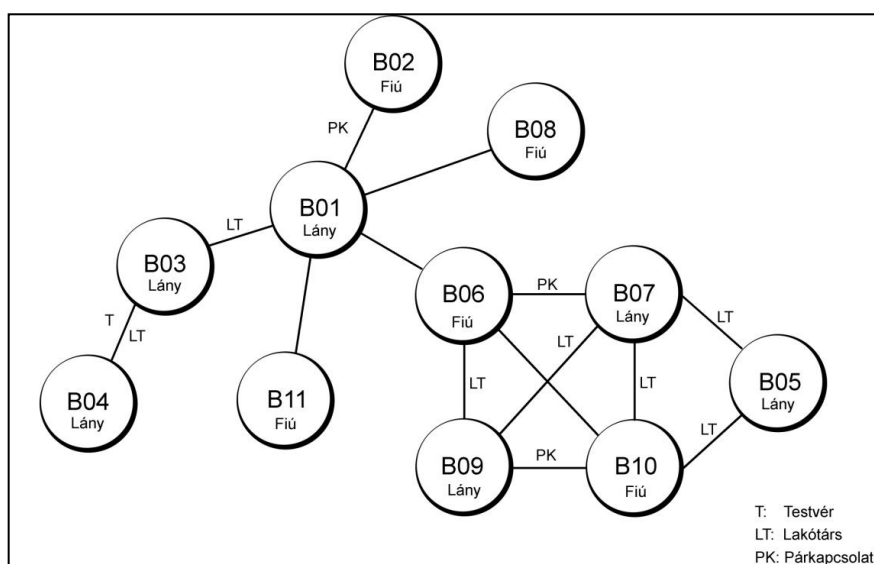

11. ábra: Hólabdamódszer

Társadalmi aktivitás tekintetében nyolcan aktív tevékenységet végeznek a Nagyvárad Magyar Diákszövetségben. Hárman a 'PárSor', egyetemi újság szerkesztői. Négyen magyarországi részképzésben vettek részt. Tizenhárman diákmunkát vállalnak az egyetem mellett. A domináns kultúrához való kapcsolódás kemény mutatói szerint három interjúalany vegyes házasságban született, egy fő pedig a Nagyvárad Állami Egyetemre jár. A mintába való bekerülését az indokolta, hogy a Nagyvárad Magyar Diákszövetségen és a Partiumi Keresztény Egyetem nyári rendezvényein keresztül kapcsolódik a többi diákhoz. Személye alkalmas kapcsolódási pontot jelenthetett volna a többi állami oktatásban, többségi nyelven tanuló, magyar hallgatókhoz. Ez a kutatási irányvonal viszont akkor hozott volna releváns eredményeket, ha az adatok felvétele és feldolgozása kvantitatív módon történt volna. A beszélgetésből elsősorban az derült ki, hogy ezek a diákok két-háromfős csoportokban barátkoznak egymással, elfogadóak és nyitottak a többségi nemzet tagjaival szemben. Egy kvalitatív kutatás előnyeinek kiaknázásához alkalmas terepnek bizonyultak azok az intézmények, amelyekben anyanyelvű képzés folyik. Ez a szakirodalmi áttekintéshez jobban igazodó, a gyakorlati életben hasznosítható következtetéseket és további kérdésfelvetéseket von maga után. Ez a szintér alkalmas közeget jelent annak a folyamatnak a megfigyelésre, mely Péntek (2005) szerint a huszadik században erősödött fel, mégpedig az anyanyelvű oktatás által. A közösségi szinten zajló nyelvi leépülés és identitásvesztés pozitív irányba történő elmozdítása a nyelv és a szociális identitás oktatáson keresztül történő megőrzése érdekében fontos tevékenység.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló megkérdezettek szintén a Partium területéről, Szatmár-megyéből származik. Döntő többségük informatika szakos, reál

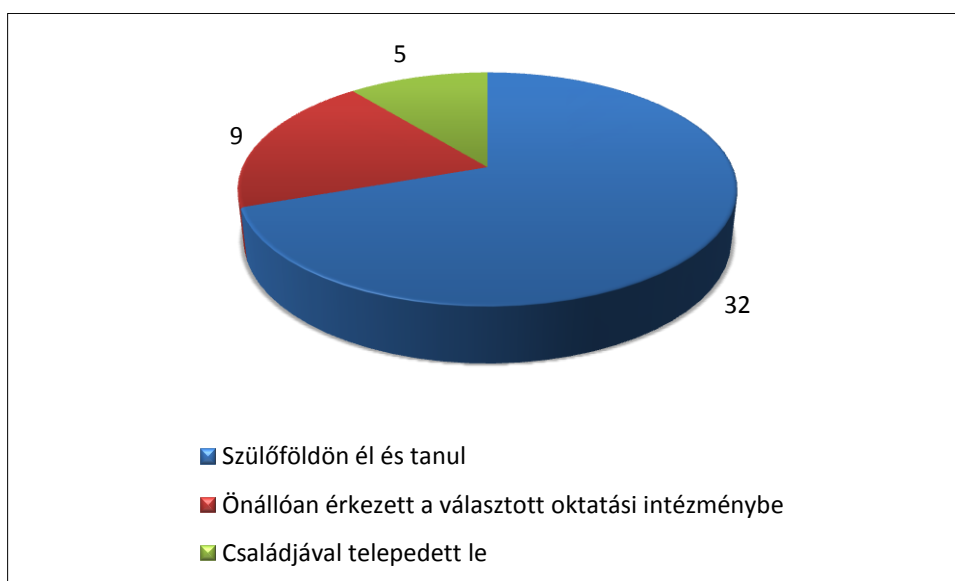
irányultságú. A Kolozsváron készült interjúk egy tizenegy fős baráti társaságot alkotó diákcsoportban kerültek rögzítésre. Tagjai közös szocializációs háttérrel rendelkeznek, amelynek dimenziói a területiség mentén is kirajzolódnak. Zárt közösséget alkotnak. Jellemzőik illeszkednek a coleman-i értelemben vett funkcionalista, zárt iskolaközösség elméletéhez, melynek tagjai értékeket és normákat közvetítenek egymás felé, befolyásolva egymás iskolai pályafutását, felsőoktatási integrációját (Pusztai et al. 2012). Egy a szatmárnémeti térségből származó diáktársaságról van szó, melynek tagjai formálisan két albérleti lakásban csoportosulnak. Magyarlakta településeken, magyar anyanyelvű családokban születtek. A kisebb településeken élők nem érintkeztek a többségi nemzet tagjaival, így csak a városokban lakók számára vált már gyermekkorukban tudatossá a kisebbségi lét ténye. Szülőhelyükön csak magyarul beszéltek, ezért az ország hivatalos nyelvét nem ismerték anyanyelvi szinten. Kolozsvári diákéveik során szembesültek először a román nyelv használatának fontosságával.

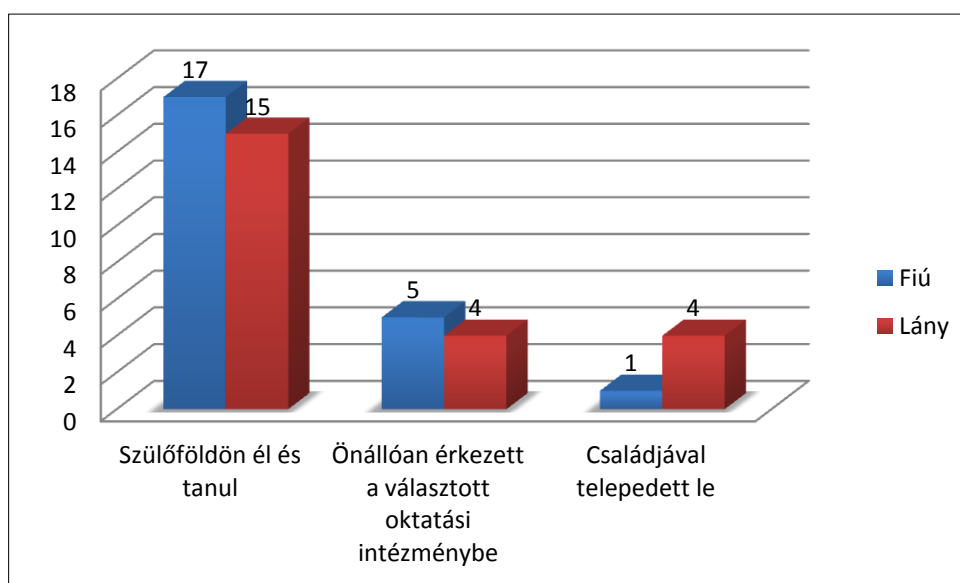
12. ábra: A BBTE megkérdezett diákjainak kapcsolathálója

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatóival készült interjúk kiindulópontja a debreceni részképzésen résztvevő B01 volt. Ő vezetett el a többi interjúalanyhoz. Mivel ugyanannak az informális közösségnek a tagjai, ezért a 12. ábra elsősorban a köztük lévő kapcsolathálót hivatott felvázolni. A felvételek hat lány és öt fiú véleményét tartalmazzák. Az itt készült interjúk szakonkénti megoszlása szerint nyolc matematika-informatika, egy fizika-informatika, egy biológia és egy angol nyelvszakos diák beszélgetéseit rögzíti. Míg a Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjei a leendő humán értelmiség, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetem interjúalanyai a leendő műszaki értelmiség köréből kerültek ki.

Az előző két intézmény összesen 32 megkérdezettje a szülőhelyén élt és tanult a megkérdezés idején. Debrecenben összesen tizennégy interjút készítettünk, hat fiú, és nyolc lány válaszolt a kérdésekre. Ebben a csoportban a megkérdezettjei körében nem rajzolódik ki a korábbiakhoz hasonló kapcsolatháló, így ennek ábrázolása sem vállalkoztunk. Kilenc diák egyedül érkezett Magyarországra, azzal a céllal, hogy magyarországi intézményekben folytassák tanulmányaikat. Öt megkérdezett családjával együtt telepedett le. Öt fiú és négy lány egyedül érkezett az anyanyelven történő továbbtanulás céljából. Négy lány és egy fiú pedig családjával együtt telepedett le és azt követően kapcsolódtak be az anyanyelvű képzésbe (13. és 14. ábra).

13. ábra: Út a felsőoktatáshoz (összes megkérdezett)

14. ábra: Út a felsőoktatáshoz nemek szerinti bontásban (fő)

A nemek szerinti bontást tekintve felvethető a kérdés, hogy vajon a fiúk bátrabban vállallják-e környezetük egyedül való elhagyását az anyaország képzési rendszerébe való bekapcsolódás érdekében? A lányok a családjukkal együtt áttelepültek körében felülreprezentáltak? A kérdés megválaszolása érdekében célirányos kvantitatív vizsgálat szükséges, melyre jelen dolgozat nem vállalkozik.

VII. 2. Családi és egyéni pálya

A megkérdezettek születésének idején, a nyolcvanas években, Romániában, a szülési szabadság három hónapig tartott. Ezért a szülők gyakran a nagyszülőkre bízták gyermekeiket. Az így kialakult szoros kötelék következtében a legtöbb interjúalany esetében erős nagyszülői hatás figyelhető meg, mely megjelenik a gyermekkori élményekben, a nyelvhez fűződő viszonyban és abban, hogy előszeretettel választottak magyar nyelvű képző helyeket már az óvodától kezdve. A következő idézetek illusztrálják az interjúalanyok nagyszülőkhöz való viszonyát, és az értékrend átadásának folyamatát. A megkérdezettek körében általános jelenségnek mondható az, hogy a szülők a román, míg a nagyszülők a magyar nyelvű képzőhelyeket részesítették előnyben. Az anya gyors munkába állása, és a nagyszülők gondos nevelésének következtében a harmadik generáció számára a magyar nyelvű képzőhelyek és a magyar nyelv szeretete elsődleges fontosságúvá vált. Az első és harmadik generáció közötti értékrend átadás meghatározó az identitás formálódása szempontjából.

„A családuk az sajnos nem alakult jól. Megszülettem Váradon és szétmentek a szüleim. Kitettek nagymamához, falura. ... Én nagyon szeretem azt a falut. Rossz tapasztalat volt, hogy anyukám azt mondta mamának, adjon román óvodába. Egy évig jártam magyar óvodába. Öt éves koromtól román óvodába. Az rettenetes volt. Semmit nem értettem az égvilágon. Alig vártam mindig, hogy menjek haza. A családi fotókon is látszik, hogy ötéves koromtól úgy megkomolyodtam. ... Azután, hála Istennek, magyar óvodába jártam.” [P01, szociológia szakos, lány]⁷

„Nagyszüleimmel is nagyon sok időt töltöttem. Két évig náluk laktam, mert közelebb volt az iskolához. Nagyon közeli kapcsolatban vagyunk velük.” Az apa Nagyváradtól 100 km-re dolgozik. Az interjúalany családja mégsem költözött a családfő után: „Mert nagyszüleim váradiak, és Váradon vettünk lakást. Nálunk a családban mindenki egyetemet végzett. Akkoriban ritkán végeztek egyetemet. Elvárják, hogy mi is elérjünk egy bizonyos szintet, ezért legalább egy Várad méretű

⁷ Az első idézett narratív részlet kapcsán szeretnénk leszögezni, hogy hangfelvétel alapján készült a leírás, mely igyekezett a megfogalmazások és a helyi szóhasználat formáit is megőrizni. Ebből adódóan a szöveg helyesírása nem követi az akadémiai normákat. A saját gyűjtéstű adatfelvétel gépelt formája elektronikus verzióban lementve.

városban lakjunk, és azért, hogy a nagyszüleimet segítsük. Ez benne van a mindennapi életben. Szombat, vasárnap elmegyünk hozzájuk ebédelni, bevásárolunk nekik, vagy bármi másra szükségük van, akkor mi itt vagyunk nekik.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

„Anyukám bent dolgozott Váradon. Én meg addig jól elvoltam nagyszüleimnél. Ott is mentem óvodába, magyar óvodába. ... Ez anyukámnak a meglátásmódja. Amit úgy nagyjából kezdenek átvenni a romániai magyarok. Ez pedig az, hogyha Romániában, a román nyelv a hivatalos, akkor menjél román suliba, mert akkor jobban tudsz érvényesülni. Gyakorlatilag ezért került ő (a testvére) román óvodába.” [P07, szociológia szakos, fiú]

Az idézetekből kiderül, hogy a nagyszülői tekintély önmagában is meghatározó jelentőséggel bír. Olykor a szülő és a nagyszülő választása egyenrangú ellentétként jelenik meg. Viszont ahogy P04 esetében is megfigyelhető, az elsődleges értékhordozó a nagyszülő attitűdje. P07 esete példa arra, ahogy a nagyszülő értékrendjét elsajátító harmadik generációs tag, tovább adja ezt az értékrendet saját környezetében, testvére számára. Testvére esetében az anyai hatás vált dominánsabbá, így román tannyelvű intézményekbe járt. P07 értékrend közvetítő szerepének következtében húga is egyre többször látogat magyar közösségeket.

A fenti idézetek szemléltetik azt, ahogyan a magyarázó változónak tekintett élethelyzet, vagyis a szülő gyors munkába állási kényszere miatt a nagyszülő bevonása a nevelésbe, hogyan hat a függő változónak tekintett intézményválasztásra, ezen keresztül pedig az identitásra. A nagyszülők hatása az identitás formálódás szempontjából elhanyagolhatatlan. Ez összhangban van Will Herberg három lépcsős asszimilációs elméletével, mely szerint a harmadik generáció identitásában már asszimilálódik, vallásához azonban még ragaszkodik. A speciális élethelyzetnek köszönhetően az interjúalanyok esetében csökken a második és erősödik az első generáció hatása, mely fokozza a harmadik generáció identitásmegőrző szándékát.

A Magyarországra áttelepült interjúalanyok, gyermekkorukból elsősorban kibocsátó országuk körülményeire és az akkori viszonyokra reflektálnak. Kilenc megkérdezett Erdélyből, ketten Ukrajnából, egy-egy fő pedig Szerbiából, Szlovákiából illetve Észtországból érkezett Magyarországra. A korábban bemutatott megkérdezettekhez hasonlóan, ők is elsősorban anyanyelvi környezetben éltek eredeti lakóhelyükön. D24 számára előnyt jelentett többnyelvű, kibocsátó környezete és az, hogy igen korán elkezdett idegen nyelvet tanulni:

„Nem cserélném el senkivel a gyerekkoromat meg azt sem, hogy Erdélyből jöttünk, mert akkora nagy háttérrel biztosít, hogy egy többnyelvű környezetből jövök. ... Már hatodikos koromban négy nyelven tanultam, megalapozta azt is, hogy milyen szakon tanuljak tovább.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

Ez összhangban van Ring Éva (2005) kutatásának eredményeivel, mely szerint a külföldi országokban erősebb az idegen nyelvoktatás, mint Magyarországon. Továbbá Magyarországon nem tanítják a környező országokban használt nyelveket. Azok ismeretét,

elsősorban a szomszédos országokból érkező bevándorlók hozzák be. Ez előnyt jelent az egyetemi felvételen és a munkaerőpiacon egyaránt (Ring 2005).

Az interjúalanyok elsősorban anyanyelvüket, a veszélyeztetett nyelv használatát részesítették előnyben a domináns hivatalos nyelvvel szemben (Péntek 2007). Így védekeztek az aszimmetrikus kétnyelvűség anyanyelv leépítő hatása ellen, melyhez a homogén magyar közösségek megteremtették a szükséges feltételeket. A kárpátaljai születésű D21 és D22 a többi erdélyi diákokhoz hasonlóan úgy emlékeznek vissza gyermekkoruk lakhelyére, mint egy tiszta magyar közösségre. Nem tudtak sem ukránul, sem oroszul. Az ország hivatalos nyelvét az ügyek intézése során kellett használniuk, azonban a többi nemzettől való elkülönülésük következtében csak magyarul tanultak meg beszélni.

„Az én környezetem abszolút magyar volt nem is nagyon voltunk kapcsolatban oroszokkal, nem is nagyon barátkoztunk velük. Élt bennünk a magyarság érzés, meg hogy az oroszok ránk települtek.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Kiskoromban 'klassz' volt Kárpátalján lenni, több magyar volt. ... Magyar óvodába jártam, ott minden magyar volt. Még semmi sem volt ukrán. Azt általános iskolában került be az ukrán nyelv a képzésbe ott is úgy, mint itt az angol, idegen nyelv oktatásaként.” [D22, történelem szakos, fiú]

Egzisztenciális szempontból különbözőképpen jellemezték a megkérdezettek, korábbi életüket: D23 és családja viszonylag jó körülmények közt élt. D24 szülei elvesztették munkájukat, ezért otthon készített játékokat árultak. Később a családfő Budapesten talált munkát, mely áttelepülésük kiváltó oka lett. Az egzisztenciális helyzet bizonyos esetekben a migráció végső kényszerítő ereje, az esetek nagy részében azonban az alávándorlás jelenségét figyelhetjük, a családfő nem talált végzettségének megfelelő munkát. D25 főleg a diktatúrára, a kommunizmusra, a szegénységre és a román nyelv ismeretének hiányából adódó, problémás hivatalos ügyek intézésére emlékszik vissza gyermekkorából. D26 bár igen korai életében, négy évesen költözött családjával Magyarországra, korai gyermekkori élményei mégis mély nyomot hagytak életében. Nagyon jól érezte magát a kibocsátó országban, ezért nehezen integrálódott a célországban. Beilleszkedésének folyamatát az itt kialakult párkapcsolata segítette.

„Apukám is anyukám is egy magasabb beosztásban dolgozott. Elég jól megéltünk, egzisztenciálisan. Volt egy három szobás lakásunk, mellette még telkünk, autónk. Csak jeggyel lehetett vásárolni, de édesanyám kereskedelembe dolgozott, így megvoltak azok a dolgaink, ami a többi ott lakó embernek esetleg nem. Felső középrétegbe tartoztunk.” [D23, magyar szakos, lány]

„Pár évig jól ment a játékbolt aztán a '90-es évek közepén az egésznek úgy lőttek. Már nem volt igény úgymond, mert bejöttek ezek az olcsó kínai játékok. Akkor apa átlépett a reklámgrafikához. '97-től Pesten dolgozott egy lapkiadónál, és '98-ban indítottuk el az áttelepedést.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„Itt Magyarországon sokkal jobb volt a helyzet, a kommunizmus is sokkal élhetőbb volt, mint ott. Ott nagyon nagy szegénység volt meg diktatúra.” [D25, orvosi, lány]

„Igazán nem panaszkodhatok, mert jó körülmények közt éltünk. A nagyszüleim is elég jó anyagi helyzetben voltak, és a szüleim is, apukám gépészmérnök, anyukám agrármérnök. Én nagyon jól éreztem magam otthon, négy évig én voltam az egyedüli kis unoka. Amíg anyáék dolgoztam mamáék vigyáztak rám én voltam mindig a központban. Nagyon jó volt, ezért sajnáltam talán, hogy eljöttünk és talán ezért dolgoztam fel ilyen nehezen.” [D26, angol szakos, lány]

A gyermekkorukban, családjukkal Magyarországra települt interjúalanyok, hasonlóan emlékeznek vissza születési helyükre, ahogy a határon túl lakó interjúalanyok megélik mindennapi életüket. Kiemelik a magyar közösségek meglétét, a magyar kapcsolatháló kialakulását. A következő alfejezetben az ebben a közegben szerveződött barátságok és kapcsolatháló jellemzőit tekintjük át.

VII. 3. Informális kapcsolatok és kötődések

A beszámolók szerint a barátok megválasztásának elsődleges mozgatórugója a közös nyelv ismerete. A magyar diákok előszeretettel barátkoznak magyar diákokkal. A Partiumi Keresztény Egyetem anyanyelven folyó oktatásának közegében, a rejtett tanterven keresztül, erős kohéziós erővel rendelkező kapcsolatháló alakul ki közöttük.

„De szó szó azért a magyar ember hamarabb köt barátságot, magyar emberrel. Ez zárja a köröket. Nincs sok román barátom, talán mert kielégítően sok magyar van ahhoz, hogy nem kell keresni még. És akkor, ha már választhat az ember, marad a magyar. Elsősorban azért mert nem tudunk rendesen kommunikálni.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Ha választani kell, hogy kivel legyek egy csoportba akkor biztos, hogy azzal, aki magyarul beszél.” [P06, zene szakos, lány]

„Különösebben nem vonz, hogy románul barátkozzak, mert nem vonz. Nem is lenne nagyon kivel, nincsenek román ismerőseim.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

„A románokkal jó a kapcsolatom. Mint említettem munkám során sokszor szóba kell álljak románokkal. De én nem is teszek különbséget köztük, hogy román vagy magyar. De az biztos, hogy magyar baráti körben mozgok. Jóval több a magyar ismerősöm, mint a román. Román baráti körben nem is forgok.” [P07, szociológia szakos, fiú]

P07 a románokkal szemben elfogadó. Ennek ellenére magyar baráti körrel rendelkezik. Esete kifejezi, hogy a hozzáállásnál és az attitűdnél erősebb magyarázó erővel bír az a társas közeg, amelyben a baráti kapcsolatháló szerveződik. Az oktatási intézmények a

közösségek és a barátságok szerveződésének bölcsői. Az oktatás nyelve domináns háttérváltozónak tekinthető a kapcsolatok szerveződése szempontjából is. A családi háttér és az oktatás közege együttesen alakítja ezt a változót. A vegyes házasságban született illetve a román tannyelven tanuló interjúalanyok együtt járást mutatnak ebben a tekintetben. Elfogadóbban viselkednek a többségi nemzet tagjaival szemben, és barátként is elfogadják őket. A magyar családi háttérrel rendelkező illetve anyanyelvükön tanuló interjúalanyok a skála másik végpontján helyezkednek el. Kapcsolataik magyar közösségekben szerveződnek. A hivatalos csatornákon kívül nem érintkeznek a többségi nemzet tagjaival. Ez is bizonyítja, hogy az oktatás a rejtett tanterven keresztül hatást gyakorol a közösségi identitásra, a kisebbségi közösségek kialakulására. A korábban román tannyelvű óvodába járó P18 és a román tannyelvű állami egyetemen tanuló P14, barátai vegyesen kerülnek ki a kisebbségi és a többségi nemzet tagjai közül.

„Vannak magyar barátaim és románok. Én nem különböztetem meg a nemzetiségeket.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

„Jó kapcsolatom van román emberekkel. Nem volt soha legjobb barátom román, de nem tartom lehetetlennek. Más a felfogásuk. Más a kultúrájuk, szokásaik, annyi, hogy sokszor csodálkozunk egymás szokásaink, nem lehet ugyanarról beszélni, nincsenek közös témáink. ... Azt észrevettem sajnos, hogy van a Partiumon pár ember, aki nagyon románellenes. Rosszul éreztem magam, hogy jöttem a román egyetemről. ... Úgy éreztem én is oda tartozom, próbáltam megvédeni. Nem akartam belefolyjni, de egy kicsit rosszul esett.” [P14, szociológia szakos, lány]

Két vegyes házasságban született interjúalany ellentétes véleményen van a fenti kérdéssel kapcsolatban. P04 édesanyja román nemzetiségű. Azonban ahogy azt az előző fejezetben bemutattuk esetében erős nagyszülői hatás érvényesül, melynek következtében magyar nyelven folytatja tanulmányait, már az óvodai évektől kezdődően. Barátaikat elsősorban magyar nemzetiségűek köréből választja. Példája megmutatja, hogy a nagyszülői hatás és az oktatás nyelve együttesen, erőteljesebben formálja az identitást és a kapcsolathálót a szülői hatáznál.

„Nem sok román ismerősöm van. Főleg magyar barátaim vannak. Úgy alakult ki. Mivel magyarok, könnyebben elbeszélgetsz velük.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

Ezzel szemben P08, aki szintén vegyes házasságban született, szívesen barátkozik románokkal és magyarokkal is. Esetében egyenlő mértékben érvényesül mindkét szülő hatása. Ő az egyetlen olyan megkérdezett aki, párhuzamosan megéli és összehangolja magyar és román identitását, kettős kötődése egyensúlyban van. Ez az iskolai pályafutásában is megjelenik, az állami egyetem politológia szakán végzett, mielőtt a Partiumi Keresztény Egyetemre jelentkezett. Beszámolójából az is kiderül, hogy a különböző nyelvű közösségek között egyfajta törésvonal húzódik.

„Vannak román oldalról is, magyar oldalról is barátaim. Ez annak köszönhető, hogy anyukám román és jól tudok románul, apukám magyar. ... Én nem hoztam össze a román barátaimat a magyar barátaimmal, mert nem tudták egymás nyelvét, és külön-külön jártam mindegyikkel.” [P08, szociológia szakos, fiú]

A családi háttér és az iskola közege együttesen magyarázzák a függő változónak tekintett kapcsolatháló szerveződését. Hatásuk külön-külön is megfigyelhető, de a két változó együtt fejt ki a legerőteljesebb hatást. Amennyiben mindkét vagy csupán az egyik szülő magyar, akkor fellép az oktatás nyelvének kérdése. A magyar nyelvű oktatási intézmények informális kapcsolathálóin keresztül szerveződött közösségek meghatározóak lesznek a későbbi fejezetekben tárgyalandó közösségi identitással kapcsolatban.

Alapvetően a székely származású interjúalanyok határozottabban elzárkóznak a többségi nemzet tagjaitól, mint az önmagukat erdélyi magyarnak valló diákok. Ez az elzárkózás a multikulturális nagyvárosi miliőben, ahol az egyetem működik, jelentősen oldódik. A Nagyvárad környéki, román-magyar határ közeli, magyar falvakból illetve Nagyváradról származó diákok mutatják a legnagyobb toleranciát a többségi nemzetiségűekkel szemben. Mivel maga az egyetem ebben a miliőben működik, a nagyváradi diákok gyakorolnak nagyobb hatást a székely diákokra. Egy székely interjúalany attitűdjében a következő változásokat eredményezte a Nagyváradon töltött négy év:

„Amikor eljöttem Váradra a mentalitásomon érződött, hogy székely vagyok, visszahúzódom voltam, és nem voltam olyan közlékeny, tele voltam előítéletekkel.” Most már a következőkképp vélekedik: „Annak ellenére, hogy én nem szeretem a román népet a román nemzetet, vannak nagyon jó román barátaim és le a kalappal előttük, sok magyar a nyomába sem érhetne.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

„Otthon nyugodtan szídtuk a románokat, mocskoltuk társaságban, de itt nem lehet, mert itt egy társaságban, tízből három román. Itt hiába jártatom a számat. Akkor az a közösség is kitagad, amibe most valamennyire belekerültem. Leszűkítjük a lehetőségeinket, hogyha nagyon elhatárolódunk a románokkal való kapcsolat felvétel lehetőségétől. Az is biztos, hogy nekem nagyobb előítéleteim vannak egy románval szemben, mint egy románval velem szemben. Én úgy érzem.” [P12, szociológia szakos, lány]

A székely származású P12 kiemeli, hogy az egyetem közegében elfogadóbb attitűdöt tapasztalt otthoni környezeténél. Az utánkövetés során kiderült, ebben a környezetben ő maga is toleránsabbá vált. A Partiumi Keresztény Egyetem Kollégiumának magyar közössége szinte szigetként fogja közre a magyar diákokat. Ennek következtében erős csoportkohézió, szociális identitás, kapcsolati és társadalmi tőke alakul ki körükben. Ahol a következőképp élik meg identitásukat:

„Igen tartjuk meg a magyarságunkat, legyünk magyarok, de okosan legyünk azok. Ne is annyira zártan, mert az sem vezet sehova. Nem kell mindent megtartani, azt kell megtartani, ami jó. És igenis át kell venni azt, ami a másik nemzetben jó, mert van mit tanulni. És szerintem kevesebb azzal az ember, ha nem tanul a másik nemzettől.” [P03, szociológia szakos, fiú]

Azok, akik a román nyelvű felsőoktatás kínálatából választanak, feltételezhetően kevésbé tanúsítanak elszigetelődő magatartást, mint azok a diákok, akik a magyar nyelvű oktatás képzéseiből választanak. Kevésbé elszigetelődő hozzáállásuk miatt román nyelvű képzések köréből választottak, ahol a többségi nemzett tagjaival való gyakoribb interakciók révén ez az attitűd tovább gyengül. A személyes kapcsolatok mentén a két nemzet tagjai közelebb kerülnek egymáshoz. Ezzel szemben a Partiumi Egyetemre járó diákok egy izolált magyar közösséget alkotnak, ahol kevésbé van alkalmuk a többségi nemzethez tartozó diákokat megismerni. Ez tovább fokozza az elszigetelődést és a magyar kapcsolatok keresését, annak ellenére, hogy hozzáállásuk elfogadó a többségi nemzet tagjai iránt. Ezen keresztül érvényesülhet a kiindulópontként megfogalmazott kutatási kérdés, mely szerint az egyetem az identitás megőrzésének és ápolásának kulcsszerepet játszó intézménye. A magyar egyetem közössége egyfajta magyar szigetet alkot egy román többségű környezetben.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei sem tanúsítanak ellenszenvet a románok iránt, azonban többségük nem tudná elképzelni, hogy baráti vagy párkapcsolati viszonyt ápoljon a román nemzetiséghez tartozókkal. Leginkább a magyarok társaságát keresik. Erőteljesebben elhatárolódnak a többségi nemzet tagjaitól, mint a Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjei. Ez mutatkozik meg abban is, hogy kizárólag a magyar rendezvényeket keresik. Két interjúalany eltérő véleménynel rendelkezik, ők úgy gondolják a nyelv gyakorlása miatt segítséget jelentene számukra a két nemzet közötti interakciók kialakulása. Sajnálják, hogy nincs szoros kapcsolatuk a román diákokkal. Elmondásuk szerint nincs alkalmuk a többségi nemzet tagjait közelebből megismerni. Nem tudják, hol keressék a társaságukat, hiszen magyarok között szerveződik formális és informális életterük egyaránt.

„Nincsenek román barátaim. Szerintem a románok se nyitottak annyira, hogy egy magyarral barátkozzanak. Én nem vágyom a társaságukra, jól megvagyok a magyarokkal. Megtartjuk a három lépés távolságot. ... Azért szerettem meg ezt a várost, mert egy olyan baráti társaságra találtam, akik nagyon jók. Évfolyamtársak, csoporttársak. De furcsa, mert mind Szatmár környéki. Szokták is itt mondani az egyetemen, hogy a szatmáriak, azok csak egymás között barátkoznak. Furcsa mód mi is tízen vagyunk de, mind egymás közt barátkozunk. Tényleg a szatmáriak nagyon jól megértik egymást.” [B01, informatika szakos, lány]

„Összetartunk, és mindenhova együtt megyünk. Leginkább az albérlő társakkal vagyunk jóban. Mind szatmáriak és utána jönnek a csoporttársak.” [B03, informatika szakos, lány]

„Román barátaim sincsenek, sőt nem is szeretek barátkozni olyanokkal, akiknek román barátai vannak. Vagy ha barátkozom is vele, akkor nem megyek a barátaimhoz. Nem szeretek így társaságban románokkal menni. Sőt csak magyar bulikba megyünk, ahol csak magyarok vannak.” [B04, angol szakos, lány]

„Nem tudok olyan jóba lenni azokkal, akik nem az én környékemről jöttek ide. Teljesen másképp fognak fel dolgokat. Teljesen más a felfogás, más az életvitel.” [B10, informatika szakos, fiú]

„Gyerekkoromban nem érzékeltem, hogy magyar vagyok, nem volt belőle problémám, jól éreztem magam, mindenki magyar volt körülöttem. ... Jó lenne, ha

lennének román barátaim, mert jobban segítene felszabadulni, a kommunikációban. ... De nem vagyok egyáltalán kapcsolatban románokkal, nincsenek román ismerőseim. Most, hogy menjek od?. Nincs egy közös óra. Semmi. Nem tudunk beszélni. Az angol szakon vannak együtt csak a románok a magyarokkal. Nagyon ki van alakulva ez a magyar hálózat. Van ez a Kolozsvári Magyar Diákszövetség.” [B08, informatika szakos, fiú]

A lokális identitás a kapcsolathálóban is megjelenik. Míg a Partiumi Keresztény Egyetem falai között, Erdély különböző területeiről érkező diákok között megvalósul az interakció, és egymás befolyásolása is, addig a multikulturális egyetemen az albéreletekben szerveződött közösségek szorosan kapcsolódnak a lokális identitáshoz, a származáshoz. A kolozsvári diákok egy sajátos informális mikroközösséget alkotnak. Mindkét diákcsoport elhatárolódik a többségi nemzet tagjaitól a barátságok és főként a párkapcsolatok terén. Életterüket elsősorban magyar közösségek alkotják. A Kolozsváron megkérdezett diákok esetében ez a változó tovább szűkül a lokalitás mentén, hiszen ők elsősorban a szatmárnémeti környékéről származó magyar ajkú diákokkal barátkoznak. E tekintetben egyedül B08 jelent kivételt. Testvére példája láttán, aki román tannyelvű intézménybe járt, így román közösségben mozgott, ő is vágyik a többségi nemzetiségűekkel kötött barátságokra a nyelvgyakorlás miatt. Hozzáállása mégsem jelenik meg a gyakorlati életben, hiszen az attitűdnél erősebb magyarázó erővel bír a nemzeti hovatartozás, a nyelvismeret és a megszilárdult magyar közösségek összetartó ereje.

A vegyes házasságot döntően mindkét diákcsoport tagjai elutasítják:

„A múltkor láttam egy műsort, hogy egyre többen keverednek magyarok románokkal. Nem tartom jó ötletnek, úgy értem egy idő után el fognak veszni a magyarok.[...] Sose volt román barátom, sose nyitottam román fiúk felé.” [B01, informatika szakos, lány]

„Nem az ellentét miatt, de nem tudom elképzelni, hogy ha elveszek egy román valakit, az egyik gyerekem ortodox legyen. A szerelem kifürkészhetetlen, de mivel nem nagyon ismerek románokat, így nem nagyon fenyeget a veszély.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

Mind az egyetemre érkező, mind a korábban áttelepült interjúalanyok a magyar kisebbségi közegben kialakult tartós barátságokról, erős kötődéssel bíró kapcsolatháló kialakulásáról számolnak be. A költözéssel járó kapcsolati tőke elvesztését elsősorban az idő és az életkor befolyásolja. Minél fiatalabb korban történt a helyváltoztatás, és minél több idő telt el azóta, annál inkább erősödik a magyarországi társadalmi tőke. A választott egyetem helyszínére közösen érkező közösségek pedig idővel felbomlanak az újjá alakuló kapcsolati hálóban.

A Magyarországra áttelepült interjúalanyok többsége magyar falvakból származik, ezért ők is elsősorban magyarokkal barátkoztak eredeti lakóhelyükön. Ebben a társadalmi miliőben született D11 és D12 barátsága is, akik Székelyhídon ismerték meg egymást. Ugyanabba a nagyváradi középiskolába jártak és együtt érkeztek Debrecenbe. D13 kivételével

az interjúalanyok többsége Magyarországon nehezen pótolja hátrahagyott kapcsolatait. A társadalmi tőke hiánya jellemző rájuk. D13 viszont már egyetemi éveinek kezdetén jelentős baráti körre tett szert, melynek következtében jól érzi magát a választott intézményben. A többiek arról számolnak be, hogy a barátságok kialakulása tekintetében az otthoni magyar kapcsolatok a dominánsak, a többségi nemzettel alig-alig érintkeztek, csupán a hivatalos ügyek intézése során, hiszen magyar iskolákban, magyar közösségekben szervezték életüket.

„Teljesen más jellegű, ez a barátság, mint egy otthoni barátság. Van, hogy általános iskolai barátság és még mindig sokkal mélyebben tudok vele beszélni, mint egy itteni barátnőmmel [...] Az egyetemi évek elején egy albérletben laktunk többekkel, mindenki erdélyi magyar volt. Egy társaságba jártunk, erdélyiek, mondták is, hogy irigylik sokan milyen szoros ez a társaság, de ők is végeztek, kimentek külföldre dolgozni, ott maradtak.” [D14, biológia szakos, lány]

„Imádok itt lenni Debrecenben. Itt vannak az ismerősök, barátok, de ha a szüleim itt lennének, még jobb lenne. Így is nagyon jó, mert egy olyan barátot találtam, aki olyan, mint az öcsém. A szülei úgy kezelnek, mint a saját fiúkat.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

Hasonlóan vélekednek azok a megkérdezettek, akik korábban települtek át Magyarországra. D24 a mai napig erősen kötődik a szülőhelyén élő ismerőseihez. Olyan kapcsolatok szövődtek ott, melyek a család migrációja ellenére is megmaradtak. Ezek az erős kötéssel bíró kapcsolatok teremtik meg a határon túli magyarok számára az otthonosság érzését a hazai környezetben, elvesztésük pedig a gyökértelenség érzését. Ez valószínűleg abból ered, hogy a határon túli magyarok számára különösen fontosak a barátok. Ez összhangban van Hatos (2011a) eredményeivel, melyek szerint, a romániai fiatalok több időt töltenek a barátokkal, mint a magyarországi fiatalok. D25, aki fiatalon, kétévesen került Magyarországra családjával együtt, a szüleivel kapcsolatban említi a fenti folyamatot.

„Jó barátokat hagytunk ott. És ezek úgy hiányoznak” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„A mai napig nehéz, mert vannak baráti családok, ismerősök. Általában mind erdélyiek, akik Erdélyből jöttek át, de azért úgy nehéz, hogy maga a teljes család a rokonok azok nem ott vannak. Egy picit mintha ilyen létbizonytalanság lenne. Jobb az úgy, ha az ember ott van a család barátok között és bármikor számíthat rájuk. Nekünk már más tesómmal, mert nekünk itt alakult ki a baráti körünk. De hát ők felnőtt korban jöttek át. Úgyhogy nekik más.” [D25, orvosi, lány]

Az észtországi születésű D16 megszólalásából kiderül, hogy Észtországban, a kisebbségben élő oroszok és magyarok egyaránt elhatárolódnak a többségi nemzetet alkotó, észtektől. Ugyanez igaz a kárpátaljai, a szerbiai és az erdélyi származású interjúalanyokra is.

„Az észtek abszolút elzárkózóak voltak az oroszokkal szemben. Én orosz környezetben nőttem fel, és nem csodálkozom az, hogy nem igazán tanulnak meg az oroszok, észtil. Hiszen nincsenek is észti kapcsolataik, meg barátságok nem szövődnek általában. Délután a gyerekek szabadon kimehettek az udvarra, de az észtek és az oroszok mindig külön játszottak és én két szót nem váltottam észti gyerekekkel.” [D16, magyar szakos, lány]

„Mi nem megyünk el egy szerb szórakozóhelyre, mert elmegyünk és akkor tuti verekedés lesz. Olyan nincs, hogy egy magyar fiú egy szerb szórakozó helyen megjelenik” [D15, biológia szakos, fiú]

A nagyváradi származású, D17 szintén kiemeli, hogy a többségi nemzetiségűekkel nem barátkozott *„oda vissza nem kerestük egymást” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]*. A többségi nemzettől való elhatárolódás a kisebbségi kapcsolathálók erősödését eredményezi. Így a kisebbségi tagok körében kölcsönös elfogadás és „mi” tudat alakul ki.

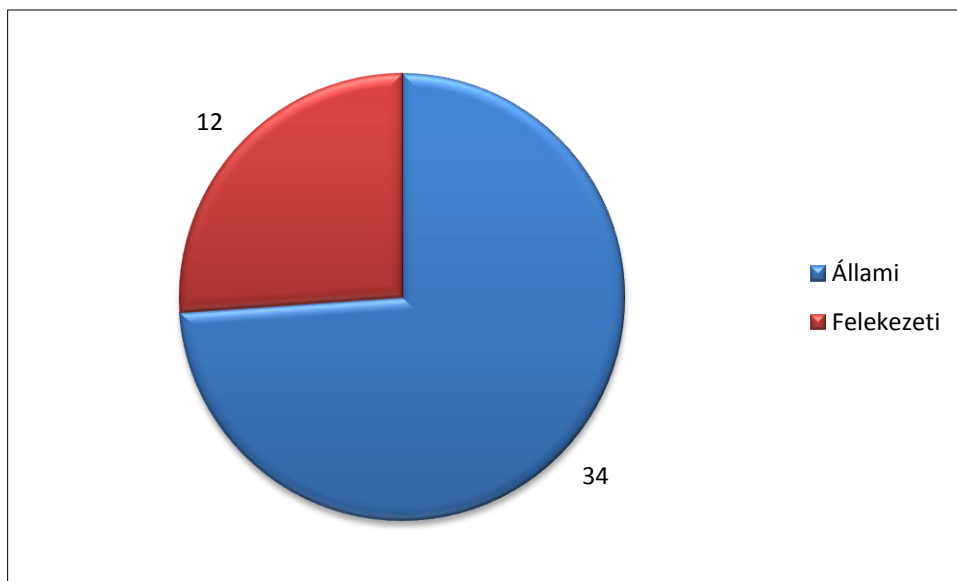
Ez az elhatárolódás összességében a többségi nemzettel szemben a legerőteljesebb. Egy interjúalany kivételével, aki román tannyelvű iskolába járó testvére példáján keresztül jónak tartja a többségi nemzett tagjaival való barátkozást a román nyelv gyakorlása és elsajátítása céljából. Az interjúalanyok többsége nem vágyik román nemzetiségű barátokra. Úgy gondolják a nyelv az, ami a leginkább elválasztja őket a többségi nemzet tagjaitól. A fiúkra inkább az jellemző, hogy nem tudatosan, hanem a nyelvi különbségekből eredő élethelyzet miatt határolódnak el a románoktól. Ehhez hozzájárul az is, hogy nincs közös órájuk, vagy egy olyan közös fórum, ahol érintkezhetnének ennek a két nemzetiségnek a tagjai. A Partiumi Keresztény Egyetemen pedig egy olyan közeg alakul ki, ahol az ország különböző helyeiről érkező diákok a gyakori interakciók révén hatással vannak egymás véleményére. Az első évesektől a végzősök felé haladva az a tendencia rajzolódik ki, hogy egyre inkább elfogadó és békés egymás mellett élést támogató vélemény alakul ki a diákok között.

VII. 4. Iskolai pályafutás

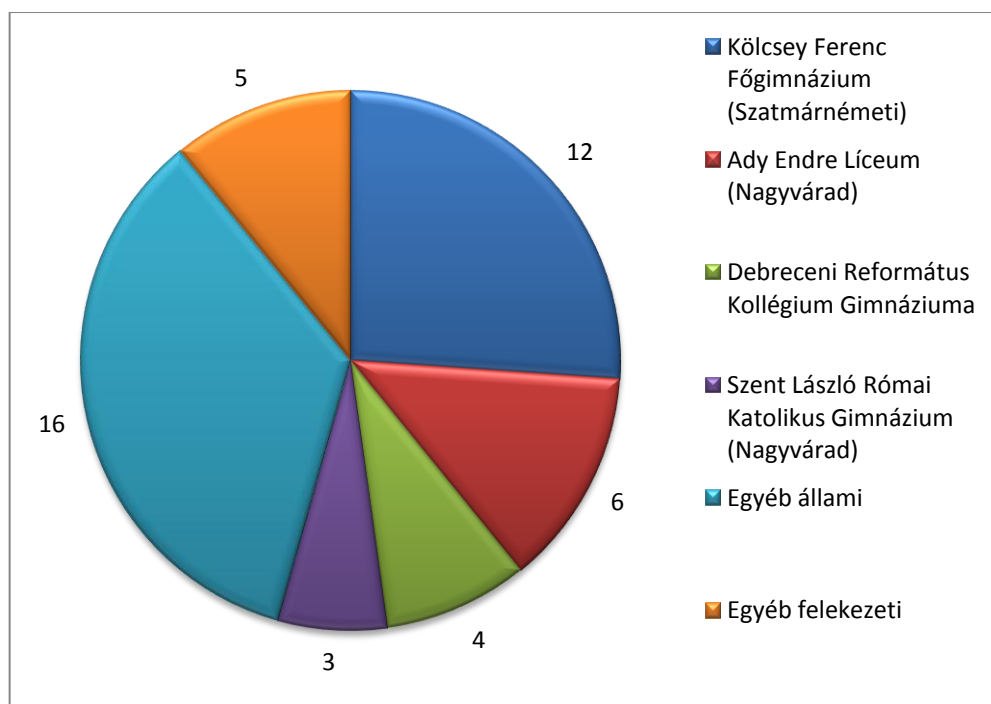
Jelen kutatás eredményei szerint az iskolai pályafutással kapcsolatban a felekezeti és az állami középiskolák mentén rajzolódtak ki a legmarkánsabb különbségek. A megkérdezettek többsége, körül-belül háromnegyede, 34 fő állami intézményekben érettségizett, körül-belül egynegyedük, 12 fő járt felekezeti középiskolába (15. ábra).

Jelentős részük, alig több mint egynegyedük, 12 fő a Szatmárnémetiben található Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban tanult. Ez a minta összetételére vezethető vissza, hiszen a kolozsvári megkérdezettek ebből az alma máterből származnak. Ez is alátámasztja azt, hogy informális kapcsolataik mennyire stabilak, hiszen több éves múltra tekintenek vissza. Arányaiban nézve az interjúalanyok körében népszerű középiskoláknak számítanak még: a nagyváradi Ady Endre Líceum (6 fő), a Szent László Római Katolikus Gimnázium (3 fő) és a

Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma (4 fő). A két nagyváradon mind választása szintén a kutatás helyszínére vezethető vissza. Mind Nagyváradon mind Debrecenben meginterjúvált hallgatók nagy része erről a területről származik. Ez utóbbi középiskola népszerűsége a gimnáziumi évek megkezdése előtt Magyarországra telepedett interjúalanyok körében felülreprezentált. Egyéb állami középiskolába járt a megkérdezettek 35 százaléka, azaz 16 fő, és egyéb felekezeti középiskolába további 11 százalékuk, azaz 5 fő. A 15. és a 16. ábra kördiagramján szemléltetjük, az interjúalanyok által választott középiskolák gyakorisági megoszlását.

15. ábra: A megkérdezettek kibocsátó középiskolái (fő)

16. ábra: Beiskolázó középiskolák

A kvalitatív tartalomelemzés szerint az interjúalanyok a felekezeti középiskolákat barátságos, jó hangulatú intézményeknek tartják. Ezt a narratívákból vett idézetekkel érzékeltetjük:

„A Szent László Katolikus gimnáziumba jártam. Azért mentem oda, mert oda mentek mások is az osztályomból. Meg azzal a tudással máshova nem vettek volna fel.” [P01, szociológia szakos, lány]

„A Szent László Római Katolikus Liceumba jártam. Kis iskola volt két párhuzamos osztállyal. Magyar volt ott mindenki, még a román tanárok is. Nyugodtabb mert kisebb. Aki akart közvetlen kapcsolatba kerülhetett a tanárokkal.” [P08, szociológia szakos, fiú]

„A Szent László Gimnáziumba jártam. Felekezeti gimnázium. Kellems környezet. Meg, ami egy vallásos kisiskolával jár. Az általános iskola egy nagy ipusztriális iskola volt, a tanárokkal nem volt szoros kapcsolat, bejöttek, megtartották az órát. A középiskolában már nem az volt, hogy csak bejönnek és leadják a leckét, hanem emberségesebb tanítás volt. Kicsi iskola, ha kimész a folyosóra nincs olyan, hogy tanárral ne találkozz, ne beszéljess vele. Vagy ne ismerjen mindenki név szerint, úgy diákok, mint tanárok. És ez egy jó érzés, egy otthonos érzés. ... Ott már egy tudatos nevelés folyt. A vallásos magyar ünnepeket megtartottuk. A magyar nemzeti ünnepeket is. Felvonultunk, koszorúztunk. A tanárok véleménye egy nagyon egészséges gondolat volt, az hogy meg kell őrizni a magyarságot, de azért meg kell tanulni románul. El kell helyezkedni, magyarként, szerintem ez korrekt. ... Volt egy barátom is, aki odament és mondták, hogy milyen jó sulis. Mentem és vittem a két legjobb barátomat.” [P03, szociológia szakos, fiú]

Az előző három interjúalany katolikus, a következő két interjúalany pedig református felekezeti középiskolában tanult. Az egyik a nagyváradi székhelyű Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnáziumban, a másik a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Református Kollégiumban.

„Itt végeztem a középiskolát is, a Lorántffy Zsuzsanna Református Gimnáziumban. Már akkor elindult egyházi síkon az életem. ... Jó volt a közösség, most is a legközelebbi barátaim a liceumból valók.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

„A Székely Mikó Református Kollégiumban jártam. ... Itt csendes napok voltak, itt gitáresteket tartottak, itt volt közösségi rendezvény. Más volt a hangulat. Kicsi iskola volt, és olyan otthonias az egész. Jobban tudtak a tanárok odafigyelni az emberekre. Közvetlen kapcsolat alakult ki a tanárok és a diákok között.” [P17, teológia szakos, lány]

Az interjúalanyok válaszai alapján, felekezettől függetlenül, mind a református, mind a katolikus iskolák, barátságos, hangulatos, kis létszámú képzőhelyek. Közösségteremtő és identitásformáló erővel bírnak. A coleman-i értelemben vett társadalmi tőke az iskolaválasztásra is hatással van, hiszen a barátok befolyása ezen a téren elhanyagolhatatlan. Az informális kapcsolatok sajátos vonzerőt gyakorolnak az iskolaválasztásra. Az interjúalanyok kivétel nélkül pozitív hangvételben emlékeznek vissza az itt töltött diákévekre. Kiemelik az otthonos környezetet, a családi hangulatot, a tanári figyelmet és közvetlenséget, melyek segítik a hátrányos helyzetű diákok felzárkóztatását. Ez alapján úgy

tűnik, hogy a felekezeti oktatás kilép a tömegoktatás hatásai alól. Ezzel szemben az állami középiskolákban végzett diákok emlékei kevésbé pozitív színezetűek. A gyerekgyár és az ipusztuális intézmény kulcsfogalmai jelennek meg a narratív beszámolókbán. A fentiekkel való összehasonlításbent bemutatunk két idézetet, az állami középiskolában végzett interjúalanyoktól. Az egyik a nagyváradi székhelyű Ady Endre Líceumban, a másik a szatmárnémeti Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban érettségizett.

„Nagyon nagy iskola. Az Ady próbál nagyon erős elméleti liceum lenni. Hat-hat osztály, s olyan, mint egy gyerekgyár. Nem otthonos, nem igazán éreztem jól magam. Öt-nyolcban nagyon jó osztályom volt, de hideg. Lehet, hogy én kicsit érzékenyebb vagyok. Nem adtak az egyéniségre, egyszerűen gyerekgyár, nem volt egyénisége, volt egy-két jó tanár is, de az kevés.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]

„Teljesen magyar gimnázium. Szatmár legjobb hírű magyar gimnáziuma. ... Ott nagyon jó társaságba voltam. Összetartott az osztály és jó volt a társaság.” [P16, szociológia szakos, lány]

A fenti idézetekben nem találunk utalást a tanári szerepkörre, vagy annak közvetlenségére. Sem az iskola által nyújtott otthonos, családi környezetre. A tömegoktatás jeleit figyelhetjük meg, ahol a diákok önszerveződő erején múlik a közösségi légkör megteremtése. A fentiek alapján azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a kisebbségi oktatáson belül más-más funkciók érvényesülnek attól függően, hogy felekezeti vagy állami intézményekről van-e szó. A kisebbségi oktatás jellegéhez további hatások társulnak a felekezeti középiskolákban. Ezek a mechanizmusok elsősorban a rejtett tanterven és az informális kapcsolathálón keresztül érvényesülnek. A magyar tannyelvű felekezeti középiskolákból szinte automatikusan a magyar tannyelvű felekezeti felsőoktatásra esik a választás. Ilyen értelemben a Partiumi Keresztény Egyetem alma materének tekinthetőek. A későbbi fejezetekben látni fogjuk, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemet a felekezeti középiskolákhoz hasonlóan jellemzik a diákok. Így közép és felső szintű felekezeti oktatás párhuzamba állítható.

Hasonlóan a Partiumi Keresztény Egyetem interjúalanyaihoz, a Debreceni Egyetemen tanuló megkérdezettek is előszeretettel választottak a felekezeti középiskolákat, melyekhez kellemes emlékek kötik őket. Egy fő a sárospataki református gimnáziumban tanult. A családjukkal Magyarországra költözött interjúalanyok pedig két fő kivételével a Debreceni Református Kollégiumban jártak. Hárman közülük önállóan érkezettek a magyarországi középiskolába, megelőzve ezzel családjuk Magyarországra költözését, illetve megkönnyítve a felsőoktatásba való bekapcsolódásukat.

Több Partiumi Keresztény Egyetemre járó megkérdezettbhez hasonlóan, ketten a nagyváradi Ady Endre Elméleti Líceumban jártak. És többi szatmári származású, Kolozsváron tanuló interjúalanyhoz hasonlóan, a Debreceni Egyetemen tanuló D14 is a

Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban kezdte meg középiskolai pályafutását, ahol nagyon jól érezte magát. Gimnáziumi évei alatt az oktatási mobilitás csatornáján keresztül egy győri középiskolába került. A beilleszkedésével kapcsolatos általános nehézségeket tovább fokozta, hogy középiskolás évei közepén történt a lakhelyváltoztatás. A szülőföldre való erős ragaszkodása, a társadalmi tőkevesztés és az új közegben való integrálatlansága következtében D14 a következőképp hasonlítja össze erdélyi és magyarországi középiskolai élményeit:

„A Kölcseybe jártam. Ott új közösség volt, mire kialakult addigra elmentem Győrbe. Ott borzasztó zárkózott lettem. Jó tanuló voltam. Rokonaim fölajánlották, hogy lenne-e kedvem oda menni, és már akkor is elég karrierista voltam. Oda akartam menni egyetemre, ott akartam élni. Ez bennünk volt, hogy ott jó minden, mindenki kedves, minden jobb. ... Borzasztó nagy honvágyam volt, éjszakákat átsírtam. De volt bennem egy tudat, hogy ezt én akartam és én akkor végig csinálom. Elég ritkán jöhettek haza csak szünetekben. Addig egy hétig nem voltam távol szüleimtől. Úgy nőttek fel, hogy én majd a szép Magyarországon futok be karriert, és a karrierért áldozatot kell hozni. Az az anyaország, minket leszakítottak. Úgy nőttünk fel, táplálták bennünk a magyar tudatot.” [D14, biológia szakos, lány]

D14 nem érezte igazán jól magát ez alatt az időszak alatt, középiskolás évei nem hozták meg számára a várt eredményt. D18 viszont, aki középiskolás éveit a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumában kezdte otthon érezte magát abban a középiskolában ahová járt. A fenti két diák tapasztalata alátámasztja azt a korábban levont megállapítást, mely szerint az interjúalanyok jobban érzik magukat a felekezeti oktatás közegében.

A családjukkal együtt Magyarországra települt interjúalanyok közül négyen a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában tanultak. Itt határon túli származásukat pozitív értéként élték meg. D23 középiskolás éveit megelőzően negatívumként élte meg romániai származását, viszont ez a felekezeti középiskolában megváltozott, a szégyenérzetet büszkeség és érdeklődés váltotta fel. Akárcsak a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai esetében a Szent László Római Katolikus Líceum, a Debrecenben tanuló diákok esetében a Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma jelenti azt a középiskolát, ami a megkérdezettek körében a leginkább népszerű, illetve ami hozzájárul a nemzet és a magyarságtudat ápolásához.

A családjukkal együtt érkezett interjúalanyok, az áttelepülést megelőzően magyar tannyelvű képzőhelyekre jártak. Az ottani közoktatással kapcsolatos beszámolóiknak hasonló a mondanivalója, mint a korábbi csoportok megkérdezettjeinek. Kiemelik a tanároknak a magyar kultúra megőrzésével kapcsolatos törekvéseit, a magyar nemzeti ünnepek megtartását, a többségi nemzetiségűektől való elhatárolódást.

„Vásárhelynek a legrégebbi középiskolájában tanultam egy fél évet a Bolyaiban. Ami református gimnázium. Magas színvonalú iskola. ... Olyan szempontból szerencsém volt, hogy abba az iskolában tanulhattam, mert amikor

átköltöztünk szó nélkül átvettek a refibe, mert ismerték azt az iskolát.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

D24 annak ellenére, hogy csak fél évet jár szülőföldjén középiskolába, nehezen élte meg osztályközösségétől való elszakadását. Felekezeti középiskolába járt, mely a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának erdélyi párjának tekinthető, így különösebb akadályok nélkül válthatott középiskolát a két ország között. Hozzá hasonlóan D22, D23 és D25 is szívesen emlékeznek vissza debreceni felekezeti középiskolájukra.

„A refis évek teljesen pozitívak voltak számomra. ... Ott már pozitívan csapódott le, hogy erdélyi magyar vagyok főleg a tanárok szintjén, a diákok szintjén is. Ott már kíváncsisággal, érdeklődéssel fordultak felém. Onnantól kezdve büszkén hangoztattam, hogy Nagyváradon születtem és magyar vagyok. ... A gimnáziumi éveim alatt volt egy nagyon erős kötődésem Erdélyhez és Nagyváradhoz, nem honvágy szinten, hanem valami plusz és odatartozás. Bármilyen dolgot is igyekeztem ahhoz kapcsolni. Átjártam nyaranta, gyűjtöttem az erdélyi dolgokat.” [D23, magyar szakos, lány]

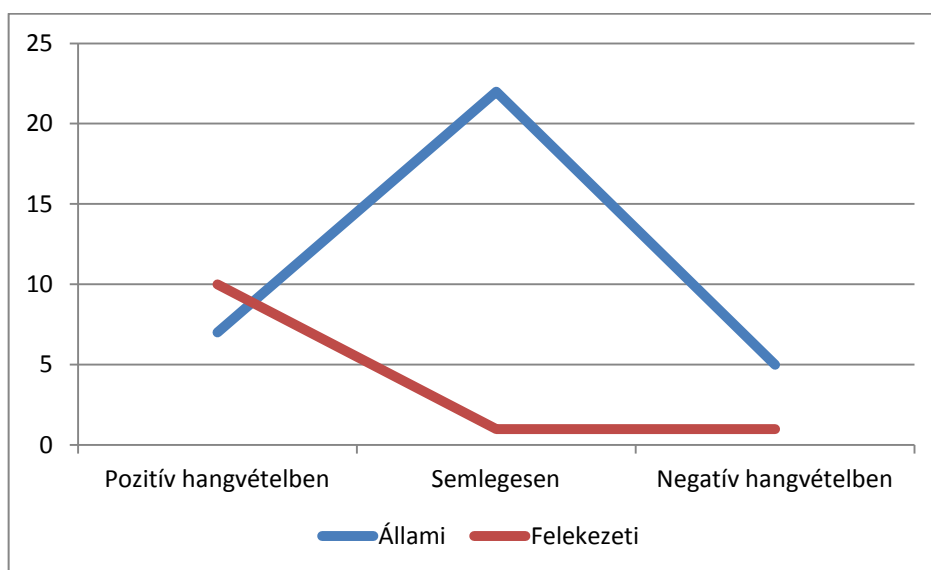
„Szerintem nagyon jó iskola, a magyarságra nevel, meg hitre. Tehát sokkal többet ad szerintem, mint egy állami iskola. Szerintem azért is megérte, hogy ideköltöztünk, hogy a refibe járhattam.” [D25, orvosi, lány]

D22 származásához való viszonya a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumának identitást erősítő funkciója kifejeződik abban, ahogy visszaemlékszik, egy középiskolai élményére. A diákok azt a feladatot kapták, hogy kutassák fel családfájukat. Források hiányában egy viskai lelkész segítségével kutatta családfáját, melynek eredményeire a következőképp emlékszik vissza:

„Volt egy vizsgafeladatunk a református gimnáziumban társadalomismeretből kellett megcsinálnunk, és engem is nagyon érdekelt, hogy honnan származik a családunk. ... Sikertült egész régre is visszamennünk. Ugye ez nekünk fontos, édesapámnak is mert így, ha valaki a származásunkat megtámadja, hogy ugye külföldről jöttünk be, akkor úgy meg tudjuk mutatni, hogy ugye több száz évre visszamenőleg mi magyarok vagyunk. Úgyhogy ez volt a fő indíttatása a dolognak.” [D22, történelem szakos, fiú]

A narratívákban elhangzott kulcsfogalmak három kategóriába történő rendezését (pozitív, semleges és negatív hangvétel) követően készített az SPSS kereszttáblás futtatás eredményeit a 17. ábra szemlélteti. A kvalitatív tartalomelemzés eredményeivel összhangban, a felekezeti középiskolában végzett diákok többsége pozitív, az állami középiskolában érettségizett hallgatók többsége, pedig semleges hangvétellel beszél középiskolás emlékeiről. Az alacsony létszámú, barátságos légkörű iskolákra szívesebben emlékeznek vissza a megkérdezettek. Ahol a barátságos légkör alakítói a tanárok. A tanári figyelem és közvetlenség az a változó, amely a tanulók számára az otthonos hangulatot megteremti. Ezeken a képzőhelyeken nem a felekezeti hovatartozás és a vallásos liturgiák jelentik a pozitív emlékeket, sokkal inkább a létszám és az intézményi hangulat szempontjai. E tekintetben nem a felekezeti iskolák a leginkább közkedveltek, mégis a kis létszámú intézmények ebből a körből kerülnek ki, így a legpozitívabb jellemzést ez a csoport kapta. Az

állami fenntartású intézmények, ahol sok esetben a magyar osztályok a többségi tannyelvű osztályokkal párhuzamosan folynak, pedig a tömegképzés jellemzőivel lettek felruházva a megkérdezettek narratíváiban.

17. ábra: A középiskolák emléke fenntartói típusonként (fő)

A felsőoktatási intézmények szerint való bontás, egy újabb keresztmetszet mentén való összehasonlítás lehetőségét teremti meg. Összehasonlítva a Partiumi Keresztény- és a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet, a felsőoktatás szintjén is kirajzolódnak a fenti különbségek, melyekre a későbbi fejezetekben részletesen kitérünk. Ez utóbbi csoport interjúalanyai egy-két kivételtől eltekintve a Kölcsey Ferenc Főgimnáziumba jártak. Középiskolás éveikre a következőképp emlékeznek vissza:

„Azért választottam azt a középiskolát, mert magyarul szerettem volna tanulni. A szakot pedig azért, mert mindig is a reál érdekelt. Tiszta magyar iskola volt.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

„Március tizenötödikét és október hatodikát is megünnepeltük. Kis előadásokat készítettünk, amit a román tanárnak is bemutathattunk. Felolvastunk, énekeltünk, színdarabokat írtunk.” [B03, informatika szakos, lány]

Külön említésre méltó B10 esete, aki a könnyebb beilleszkedés és a nyelvtanulás reményében román tannyelvű középiskolába jelentkezett. Azonban az ott tapasztalt élményei miatt a többi magyar ajkú társával együtt fél éven belül átiratkozott a magyar tagozatos osztályba.

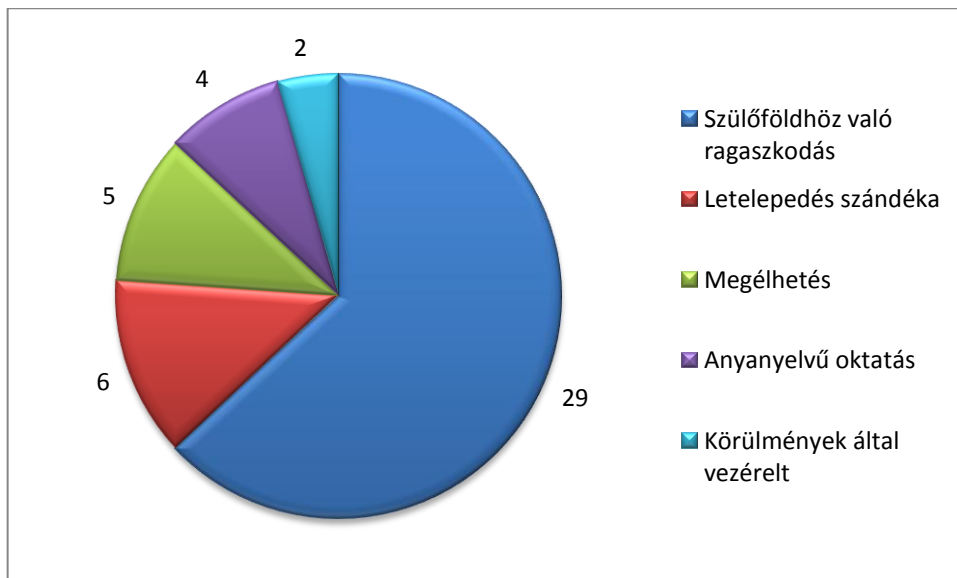
„Fél évig húztam. Hárman voltunk magyarok, ketten átmentek magyar szekcióba és aztán én is átmentem. A román tanár nagyon rossz jegyeket adott, meg is buktam két tantárgyból. A diákok mindig kicsúfoltak. Aztán nem bírtam elviselni. Rossz volt a közérzetem. Nem volt kivel beszélgetni. Velem nem beszélgettek. Én nem bírtam, muszáj volt átmenni. Nagyon jó érzés volt átmenni. Ott hamar beilleszkedtem, nagyon. Már ismertem őket. Ott már az volt a baj, hogy

átvittem a rossz jegyeket. Ott már nagyon jól érzetem magam. Ott már mindenkiel nagyon jóba voltam.” [B10, informatika szakos, fiú]

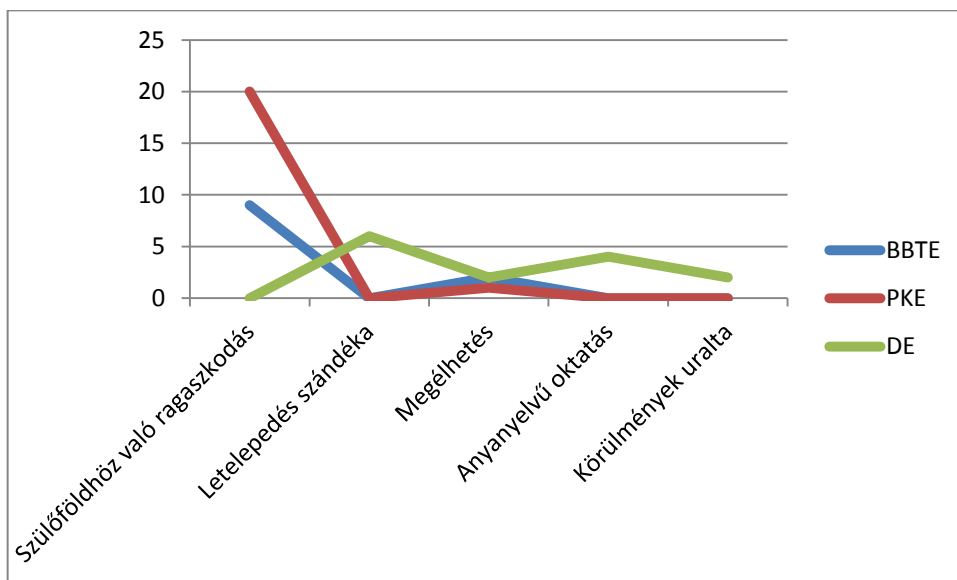
A középiskolás évek alatt tartós barátságok és kapcsolatok szövődtek. Párkapcsolatok, melyek házasságban teljeseztek ki. A Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban szerveződött informális kapcsolatok egy olyan magyar közösséget jelentettek, ahol a diákoknak amellet, hogy anyanyelvükön tanultak, lehetőségük nyílt a hagyomány és a magyar kultúra ápolására. Már itt is megjelenik az a sajátos önszerveződés, mely az egyetemen töltött évek során teljesezik ki, ebben az általunk vizsgált mikroközösségben. B10 esetében pedig láthatjuk, milyen hatással van az oktatás nyelve az életmód egyéb változóira. A nyelvi hátrányok, a tanulmányi előmenetelt és a közösségbe történő beilleszkedést is nehezítik, melyek egyéb kulturális különbségekkel társulva a tanulás terén motiválatlanságot, a közösségi élet szempontjából pedig marginalizált helyzetet eredményeznek. B10 esete felhívja a figyelmet az anyanyelvű oktatás fontosságára, mely a későbbi fejezetek témája.

VII. 5. Magyarországra érkezés körülményei

A családi és egyéni pálya különbségei legélesebben a Magyarországra érkezés körülményeiben jelennek meg. Azok a megkérdezettek, akik egyénileg, felsőfokú tanulmányaik elvégzése céljából érkeztek Magyarországra, egy folyamatként élték meg az elvándorlást, miközben folyamatosan mérlegelhatték, hogy hol érdemes majd letelepedniük az egyetem befejezését követően. Azok, akik családjukkal együtt költöztek az anyaországba, hirtelen váltásként élték meg az elvándorlást, a társadalmi tőke hiányát pedig veszteségként. Jelen alfejezetben a fenti két csoport migrációjának motívumait vizsgáljuk meg, melyek közül a magyar nyelvű közegben és oktatásban való részvétel, illetve a magyar nyelvű munkahelyen való elhelyezkedés biztos reménye bizonyultak a legfontosabb szempontoknak. A 18. és a 19. ábrából kiderül, hogy megkérdezettjeinket, mely tényezők befolyásolták elsősorban, amikor a helyben maradás és az elvándorlás közötti választást fontolgatták. A helyi felsőoktatásban résztvevő hallgatók által használt kulcsszavak a szülőföldhöz való ragaszkodás köré csoportosultak, melyet 29 fő említett. Mivel ez a csoport felülreprezentált a mintában, ezért a 18. ábra kördiagramján az ő motivációjuk, a szülőföldhöz való ragaszkodás szerepel az első helyen.

18. ábra: Lakóhely választásának összetevői (fő)

19. ábra: Lakóhely választásának oka intézmények szerinti bontásban (fő)
(sig: 0,000)

A Debreceni Egyetemet választók körében, a magyar nyelvterületre történő letelepedés szándéka, melyet hat fő emelt ki, ötvöződik az igénybe vehető oktatás nyelvi lehetőségeivel, melyet négy fő hangsúlyozott. Narratíváink szerint a migráció fő mozgatórugóját az anyanyelvű oktatás lehetősége és a letelepedés szándéka jelenti. Az eredeti lakóhely vonzerejét pedig a szülőföldhöz való ragaszkodás mértéke befolyásolja, melyet erősít az érdeklődési körnek megfelelő magyar nyelvű képzés igénybevételének lehetősége. A két változó ok okozati összefüggését bizonyítja az, hogy az SPSS programmal lefutott

keresztábra eredménye szerint a lakóhely választásának oka szignifikáns összefüggést mutat az oktatás helyszínével.

A szövegek kvalitatív tartalomelemzésének eredményei szerint két diák esetében arra láthatunk példát, amikor az egyéni pálya befolyásolja a család lakóhely változtatásának szándékát. Mindkét esetben az idősebb testvér volt az úttörő, akik önszántukból tanultak magyarországi középiskolában. Oktatási mobilitásukat az egész család Magyarországra költözése követte. Így a fiatalabb testvérek, már a célországban laktak, egyetemválasztásuk idején.

„Egy nagyon fontos oka van. A szüleim az mondták, hogy az ő két fiúk itt kell, hogy éljen Magyarországon. Itt kell, hogy tanuljanak, magyar értékrendet, oktatást kell, hogy tanuljanak, és ezért költöztek át ezért hoztak át minket. ... Még Kárpátalján éltünk, amikor ő (idősebb testvére) ide járt Nyíregyházára középiskolába. Saját elhatározásból, gondolt egyet és ide felvételizett. És a határon úgy járt át stoppal, mert nem volt rendszeres járat, busz vagy vonat” [D22, történelem szakos, fiú]

Ahogy a fenti idézetben, úgy a többi beszámolóban is arra találunk utalást, hogy a jobb életkörülmények reménye mellett a családi migráció elsődleges oka a gyermekek magyar nyelvű képzésben való részvétele.

„Anyukámnak volt a motivációja, hogy a gyerek magyar iskolában tanuljon, és magyar egyetemre járjon. Főleg azért települtünk át, hogy egy teljesen magyar környezetben nőjek fel. A jobb élet reménye nem igazán motivált minket, mert egzisztenciálisan sokkal jobban éltünk ott, mint itt. Azóta is. Azt tudtuk, hogy le kell mondanunk nagyon sok dolgról nagyon sok dolgot fel kell adnunk, hogyha átjövünk Magyarországra.” [D23, magyar szakos, lány]

„’89-be települtünk át, három éves voltam. Debrecenbe költöztünk egyből, mert apukám itt talált állást. Már itt kezdtem az óvodát, általános iskolát. És itt vagyunk azóta, persze nagyon gyakran járunk vissza, mert ott laknak a nagyszülők, rokonok. De már ez az otthonom, Debrecen. ... Azért költöztünk át, mert szüleim azt szerették volna, hogy mi magyarul tanuljunk. Meg hogy az anyanyelvünket használhassuk.” [D25, orvosi, lány]

Az általunk vizsgált esetekben a két idősebb fiútestvér mellett, egy kivételtől eltekintve az apa volt az úttörő. Az apa munkavállalása jelentette a migráció első lépését. A családfő előre ment megteremteni a család számára a migráció útját a célországban. Ez összhangban van a VII. 1. fejezet 14. ábrájának eredményével, mely szerint a fiúk bátrabban teszik meg az első lépést egy külföldi ország felé, mint a lányok.

„Az egésznek az anyagi háttere miatt, anyukámnak már nem volt lehetősége otthon dolgozni. ... ’97-től apa Pesten dolgozott egy lapkiadónál, és akkor ’98-ban indítottuk el az áttelepedést. ... Először nagyon-nagyon izgalmas dolog volt, fű költözünk Magyarországra. Amikor már átköltöztünk jöttek a nehézségek. Akkor jött, hogy iskolába kell menni, teljesen más közösségek. Az egész baráti kör ott maradt. Nagyon nehéz volt.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

A fenti idézethez hasonlóan, a többi interjúalany is beszámol a beilleszkedés kezdeti nehézségeiről, érzelmi válságairól, az új kapcsolatok kialakulásnak hosszú idejéről. Ez alatt gyökértelennek, hazátlannak, támasz nélkülinek érezték magukat. Főleg azok a

megkérdezettek, akik nem az oktatási mobilitás csatornáján keresztül változtattak lakóhelyet. Ez utóbbi csoport az egyetemi évek alatt fokozatosan kialakította társadalmi kapcsolat hálóját. A lakhelyváltogatás motivációi között, az anyanyelvű képzésben való részvétel vágya mellett megjelenik, a romániai szocializmus miatt kialakult nélkülözés elől való menekülés is. A Magyarországon való jobb érvényesülés és anyagi helyzet reménye, mely a legtöbb esetben, egy-két kivételtől eltekintve teljesült is. Kivételes esetnek számít a szerbiai születésű D15 motivációja, akit a háborútól való félelem hozott Magyarországra. Narratívájában ötvöződik a családi és az egyéni pálya, hiszen a szülőkkel közösen meghozott döntést, a két testvér önállóan kivitelezte. A szerbiai magyar nyelvű oktatással kapcsolatban elmondja, hogy az elvándorló magyar ajkú népesség miatt az anyanyelvű képzés terén hiány van. Így amennyiben anyanyelvükön szeretnének továbbtanulni a magyarországi képzésbe kell bekapcsolódniuk.

„Szüleim úgy csinálták, hogy legalább mi elmehessünk innen. Már a gimnázium alatt beadtuk a papírokat az állampolgárságra, és megkaptuk. Ingyen tanulhatunk. Az egyik háború érte a másikat. Úgy éreztük, hogy nem lesz ez így jó, itt maradni. ... Csak az öregek maradnak otthon, a fiatalok eljönnek. Folyamatosan kevesebb magyar gyerek van. Van, ahol csak hét magyar gyerek van, azért nem nyitnak egy magyar osztályt.” [D15, biológia szakos, fiú]

Összeségében Az egyéni és családi pályával kapcsolatban a hazai magyar tannyelvű felsőoktatást választó diákok körében erőteljes nagyszülői hatás figyelhető meg, mely befolyással van az iskolaválasztásra és a nyelvhasználatra. Az informális kapcsolatok az eredeti lakóhelyen erőteljes hatást fejtenek ki az esetünkben függő változóként szereplő tényezőkre, az identitásra, az iskolaválasztásra és a társadalmi hangulatra. Az elvándorlást választó megkérdezettek, a hátrahagyott kapcsolati tőkét veszteségként élik meg, melyek idővel fokozatosan veszítenek intenzitásukból, gyengülő hatást fejtenek ki a többi változóra, az új lakóhelyen szerveződő kapcsolatháló erősödésével párhuzamosan. A Magyarországra való költözést legtöbb esetben az apa kezdeményezi. Az egyedül érkezők többsége fiú, a lányok legtöbb esetben az idősebb fiútestvért követik. Mind a hazájukban maradt, mind a migrációt választó megkérdezettek körében közkedvelt a felekezeti oktatás, ahol családias, kis közösségekben vállalhatják és megélhetik identitásukat.

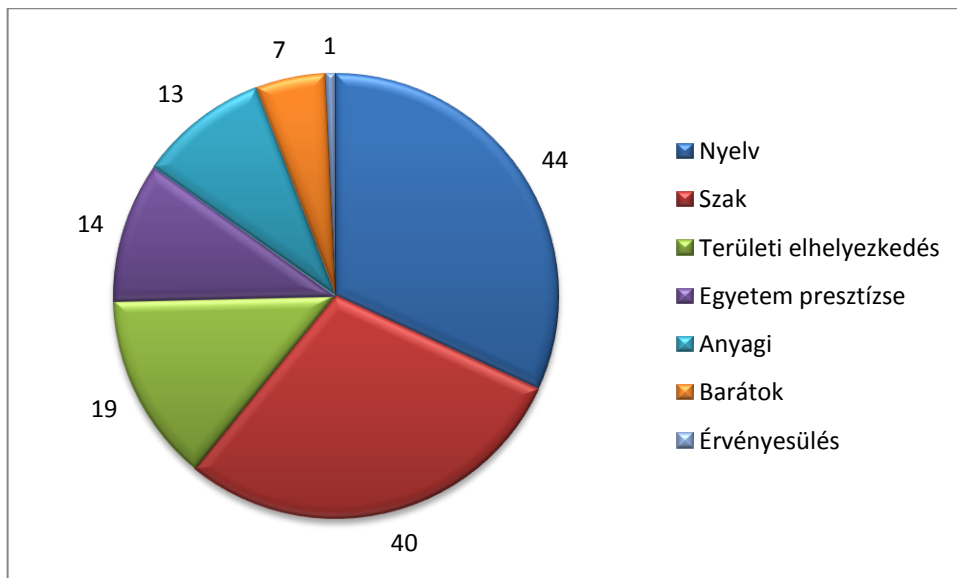
VIII. Egyetemi „közeg”

Az egyetemi „közeg” című fejezetben áttekintjük a diákok intézményválasztásának belső motívumait. Bemutatjuk, hogyan érzik magukat abban a mikrokörnyezetben, amelyben vannak. Milyen az adott intézmény hangulata, légköre, a külföldi tanulmányutak népszerűsége illetve egyéni karrierre gyakorolt hatása? Milyen az anyanyelvű kisebbségi felsőoktatás közösség teremtő, egyéni és szociális identitásra gyakorolt hatása? Hogyan érvényesülnek a felzárkóztatás mechanizmusai az általunk vizsgált intézményekben, hogyan valósul meg az esélyteremtés? A kisebbségi felsőoktatás milyen nyelvi problémákkal küzd a többségi környezetben? Megjelenik-e és ha igen, hogyan a hivatalos nyelv ebben a felsőoktatási szegmensben?

VIII. 1. Egyetemválasztás

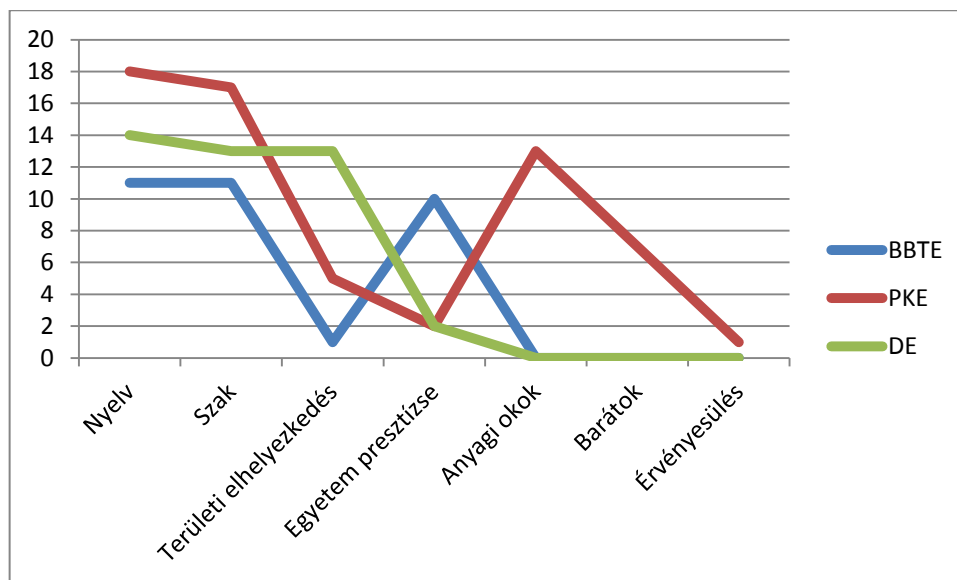
Az egyetemválasztással kapcsolatban a megkérdezettek körében az anyanyelven való továbbtanulás lehetősége bizonyult a legmeghatározóbb magyarázó változónak. Ezt követik az anyagiak és a lokális kötődés. Az egyetem megválasztásánál három válasz megjelölése esetén 44 említést kapott a nyelv fontossága, 40-et a szak, 19-et az intézmény területi elhelyezkedése, 14-et az egyetem presztízse, 13-at az anyagi okok, 7-et a barátok választása, és csupán egy említést az érvényesülés szempontja. A 20. ábrán bemutatjuk az említések fontosságának sorrendjét százalékos bontásban.

A háttérváltozók intézményválasztásra gyakorolt magyarázóereje a vizsgálat három helyszíne mentén történő bontás szerint következőképpen alakul: a Babeş-Bolyai Tudományegyetem tizenegy megkérdezett diákjának említései a nyelv (11 említés), a szak (11 említés) és az egyetem presztízse (10 említés) köré csoportosulnak. Mondhatni a válaszadók száz százalékosan az első három helyre tették a fenti változókat. A Partiumi Keresztény Egyetem huszonegy meginterjúvolt hallgatójának pedig a nyelv (18 említés), a szak (17 említés) és az anyagiak (13 említés) jelentik a legfontosabb választási szempontokat. Negyedik helyen áll a barátok ajánlása 7 említéssel. A Debreceni Egyetemet választó tizennégy interjúalany számára a nyelv (14 említés), a szak (13 említés) és az egyetem területi elhelyezkedése (13 említés) jelentik a döntő tényezőket.

20. ábra: Oktatási intézmény választásának összetevői (említések)

Összességében mindhárom intézmény diákjainak közös vonása az, hogy az oktatás nyelve és a szakmai érdeklődés határozzák meg továbbtanulási terveiket. A különbség az egyetem presztízisének, az anyagi lehetőségek és a területi elhelyezkedés szempontjainak fontossági sorrendjéből adódik. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemet választóknak a többiekénél meghatározóbb magyarázó erővel bír az egyetem presztízse, a Partiumi Keresztény Egyetem mellett döntők számára pedig az anyagi körülmények és az informális kapcsolatháló húzóereje. Itt fejtik ki hatásukat azok a vallásos közösségek, barátok és a vallásossághoz társuló egyéb tényezők, melyek a hátrányos helyzetből a felsőoktatási intézmények felé mozdítja a diákokat. Ezt támasztja alá az a tény is, hogy ebben a körben a többi csoporthoz képest felülreprezentáltak a felekezeti középiskolákból érkező diákok. A Debreceni Egyetemet választók számára, a többi csoport tagjainál fontosabb szempontot jelent az intézmény területi elhelyezkedése. Tehát a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet azok választják, akiknek az egyetem presztízse, a Partiumi Keresztény Egyetemet azok, akiknek az anyagiak jelentenek fontos szempontot és hajlamosak barátaik választását követni. A Debreceni Egyetem úgy tűnik jól megközelíthető mind a Magyarországra költözött, mind az áthallgató diákok számára, hiszen körükben kiemelkedik a területi elhelyezkedés említéseinek száma (21. ábra).

21. ábra: Oktatási intézmény választásának oka intézmények szerinti bontásban (említések)

A kvalitatív elemzésből kiderül, hogy a Belső-Erdélyből érkező diákok számára a Partiumi Keresztény Egyetem, a kolozsvári intézménnyel szemben, a nagyobb távolság ellenére olcsóbban elérhető alternatívát jelent. Ebből a tényezőből ered az anyagi szempontok gyakori említése. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai a következőképpen nyilatkoznak választásukkal kapcsolatban.

*„Pszichológiát akartam tanulni, de pszichológia itt nem volt, csak az állami egyetemen. Ellenben az állami egyetemen román nyelvű. És ahhoz, hogy az ember jó pszichológus legyen és hozzá is értsen a szakmájához, ahhoz nagyon jól kell, beszélje azt a nyelvet. **Kolozsvárra anyagi okok miatt nem tudtam elmenni. Így maradt a Partiumi Keresztény Egyetem.**” [P02, szociológia szakos, fiú]*

„Anyagilag nem tehettem meg, hogy a Bolyait válasszam, hogy elköltözzek Kolozsvárra. Ott nem biztos, hogy bekerültem volna egy ösztöndíjas helyre. Fizessek 'kintlakást' vagy bentlakás. Fizessek tandíjat.” [P07, szociológia szakos, fiú]

„Mivel magyarok vagyunk ezért csakis az anyanyelvünkhöz kötődünk. Ha román iskolába mentem volna, biztosan sok hiányosságom lett volna a magyar nyelvből. Szüleim mindig ragaszkodtak ahhoz, ha magyarul beszélünk, akkor magyar iskolába tanuljunk.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

Az anyagi szempontok, a nyelv és a szakmai érdeklődés mellett az egyetemválasztást a lokális kötődés is meghatározza. P19 döntését az anyanyelvű képzés igénybevételének vágya, a lokális kötődés, az anyagi és a társadalmi tőke együttes hatása befolyásolta.

*„Nem tetszik a város (Kolozsvár), drágábbak a tandíjak. Ha nem jutok be tandíjmentes helyre, szüleim nem tudták volna fizetni. Drágább ott az élet. ... **Egyetem után szeretnék itt maradni Nagyváradon**, és itt állást keresni. Itt szeretnék dolgozni Váradon. Ha Magyarországon végezném el képzést, lenne egy csomó procedura az átfordítással.” [P16, szociológia szakos, lány]*

*„Fő oka az volt, hogy szeretem Váradot. Elégé **ragaszkodom a városhoz**. Ide kerültem liceumba, és az után a négy év után már nem volt kedvem elmenni, pedig igazából a média szak érdekelt. Az itt nincs. Kolozsvárra kellett volna menjek vagy Csikba. De anyagiak miatt sem akartam elmenni. Megvolt már a baráti*

társaság, ismerősök, kapcsolatok a Diákszervezetnél, nem vágytam el egy idegen városba, teljesen mindent előről kezdeni.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

Amennyiben az elhelyezkedéssel kapcsolatos félelmek erősebbek, mint az anyanyelven való továbbtanulás vágya, úgy az a szempont dönt, mely szerint az ország hivatalos nyelvén könnyebb érvényesülni. Ez a szempont elsősorban azok esetében jelenik meg, akiknél erősebb a lokális kötődés, mint a nemzeti identitás. Erőteljesebben kötődnek ahhoz a földrajzi közeghez, amelyben élnek, mint a magyarságukhoz. Az állami egyetem szociológia szakán tanuló P14 választását az elhelyezkedéssel kapcsolatos félelmek motiválták:

*„Nyolc osztályt magyarul végeztem és kicsit meg voltam ijedve. Szerettem volna román nyelvű iskolába menni, hogy megtanuljam a román nyelvet. Nagyon megijesztettek, hogy **ha magyarul tanulok, nem lesz egy jó állásom egy jó szakmám.**” [P14, szociológia szakos, lány]*

A fenti idézetekben az egyetemválasztással kapcsolatban kirajzolódó magyarázó változók szerint, az interjúalanyok legszívesebben az anyanyelvükön tanulnak tovább. Választásaikat meghatározza szüleik anyagi helyzete. Érzelmi téren pedig a földrajzi helyhez és a társadalmi mezőhöz való kötődés.

A Partiumi Keresztény Egyetemet választó diákok, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemtől a magasabb albérleti díjak, és tandíjköltségek miatt tartozódnak. A román és a magyar tannyelvű képzőhelyek közti választást az anyanyelvű képzés és a jobb érdekérvényesítés dilemmája dönti el. A magyarországi intézményektől szintén a költségek és a lokális kötődés tartja vissza az interjúalanyokat. Ahogy P16 megfogalmazza, a romániai munkavállalás érdekében a magyarországi diplomaszerzést követően román nyelven kell különbözeti vizsgát tenniük a hazatérni vágyóknak. Ezért a továbbtanulás helyszínét a jövő terveihez kell igazítani. A felsőoktatási intézmény választását tehát az anyagi lehetőségek és a földrajzi környezethez való kötődés befolyásolja. Az anyanyelvükön tanulni vágyó, hátrányos helyzetű és erős lokális identitású diákoknak kiváló továbbtanulási lehetőségük kínálkozik a Partiumi Keresztény Egyetemen. Hozzájuk hasonlóan, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjait is elsősorban az anyanyelven való továbbtanulás lehetősége motiválta, a szakok és az intézmény megválasztásában. Mivel az itt tanuló megkérdezettek nem tekinthetően hátrányos helyzetűeknek, ezért többségük a magyarországi továbbtanulás lehetőségén is elgondolkozhatott.

*„A mi osztályunkból is sokan kimentek. A jobb tanulók inkább itt maradtak, mert itt jobb az egyetemnek a színvonala. **Kolozsváron nagyon jó az egyetem, híres. Nagyon jó tanáraink vannak.** ... Felmerült nálunk is, de én nagyon ragaszkodó típus vagyok. Most is azon vagyok, hogy mikor megyünk már vissza (Szatmárnémetibe). Az is közrejátszott, hogy akkor három éve már B01-gyel jártunk, össze akartunk házasodni. Ő Kolozsvárra akart jönni, és nekem sem kívánta semelyik porcikám, hogy Magyarországra menjek. Szüleim azt mondták,*

hogy próbáljam meg. Anyukámnak az elképzelése az, hogy én sokkal boldogabb lennék, ha Magyarországon lennék, pedig én meg vagyok győződve róla, hogy én jól vagyok itt, ahol vagyok. Itt van rám szükség.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

„Sok osztálytársam ment Magyarországra egyetemre. Akkor szóba került, és átgondoltuk. Főleg pénzügyi okok miatt nem mentem. Tandíjat kellett volna fizetni és a szállás is drágább lett volna. Főleg, hogy itt van a húgom, és ha az egyik elment volna biztos, hogy a másik is szeretett volna. És azt nem bírták volna anyagilag a szüleink.” [B03, informatika szakos, lány]

A magyarországi képzőhelyekkel szemben a diákok többsége elsősorban anyagi okok és a képzés színvonala miatt választotta a Babeş-Bolyai Tudományegyetem magyar nyelvű szakjait. Amíg B02 nem is vágyódik Magyarországra, jól érzi magát szülőhelyén, addig B03 és B04 testvérpár elsősorban az anyagi okok miatt döntött romániai magyar tannyelvű képzőhely mellett. Ők Magyarországra vágynak, és az utánkövetés idején már Magyarországon is laknak. B05 beadta a felvételi papírjait egy magyarországi egyetemre, azonban a felvételi ideje egybeesett az érettségivel, ezért nem tudott megjelenni a felvételin. B11 sikeresen bejutott a Debreceni Egyetem, programozó matematika szakjára. Ő maga sem tudja miért döntött inkább a Babeş-Bolyai Tudományegyetem mellett.

Velük szemben a következő idézetekben éppen a magyarországi felsőoktatásban tanuló interjúalanyok indíttatásait láthatjuk. A fenti narratívákhoz képest kevésbé játszik meghatározó szerepet a tudatos döntés, a határozott mérlegelés. Az első két idézetben a körülmények mentén való sodródás és a szülők biztatása eredményezi a választást.

„Lényegében az döntött, hogy hamarabb volt itt (Debrecenben) a felvételi, és ide bejutottam. Utána már nem is mentem el romániai egyetemekre felvételizni. Meg voltam elégedve, hogy itt sikerült. A szüleim szorgalmazták, hogy próbáljam meg. Bennem nem volt annyira tudatos, hogy ide szeretnék jönni mindenképp.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Ide kerültem Debrecenbe mondhatom, hogy véletlenül, mert Kolozsvárra akartam menni, mindig is. Csak felvetette anya, hogy mehetek Debrecenbe is és akkor inkább ide jöttem. Jobban vonzott, mint Kolozsvár. Mert ugye azelőtt én még nem jártam Magyarországon és már csak azért is. Meg utánanéztem az interneten és úgy találtam a Debreceni Egyetem viszonylag jó. Színvonalas így országos szinten. Amikor említette anya, felcsillant a lehetőség, hogy le is telepedhetek én itt. Csak jobban meg lehet itt élni, mint otthon. Jobbak a feltételek, a kereseti lehetőségek.” [D12, biológia szakos, fiú]

Az interjúalanyok egy része arról számol be, hogy a szülők befolyása is közrejátszott magyarországi intézményválasztásukban. Ez kifejezi azt, hogy a családi háttér ebből a szempontból is meghatározó jelentőséggel bír, mind a motivációt, mint az anyagi lehetőségeket tekintve. Debrecen előnyös földrajzi elhelyezkedésének, az intézményválasztást meghatározó magyarázó ereje jelenik meg a következő narratívában. D13 Marosvásárhelyre szeretett volna menni. Szülei azonban anyagi megfontolások miatt, a lakóhelyüktől egyenlő távolságra lévő nagyváradi és debreceni képzőhelyek alternatíváját kínálták fel számára.

„Hozzánk Nagyvárád is és Debrecen is 60 km-re van, ezért választottam inkább Debrecent. ...Szüleim azért nem örültek, mert tudták, hogyha kijövök, és itt megtetszik, akkor itt maradok. És már a nyolcadik hónap után megtetszett. ...Amikor szeptemberbe el kellett költöznöm, azt nagyon nehezen éltem meg. De ma már azt mondom életem legjobb döntése volt, hogy itt vagyok Debrecenben. Mint szakot nagyon szeretem, és a csoporttársaimmal nagyon jól megvagyok.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

Azok a diákok, akik középiskolás éveiket Magyarországon töltötték, már nem választhattak a határon túli egyetemek köréből, hiszen a környező országok nem fogadják el a magyarországi képzőhelyeken kiállított érettségi bizonyítványt. Emiatt a magyarországi oktatásban való részvétel, a végleges migráció egyirányú utcájának tekinthető.

„Mivel román állampolgár voltam nem kaphattam kollégiumot. Mivel itt érettségiztem a románoknak járó támogatást sem kaphattam. ... Ezzel az érettségivel ott nem felvételizhettem volna. Ott is érettségizni kellett volna. Ottani érettségivel lehet idejönni, de ittenivel oda már nem. Különben visszamentem volna Marosvásárhelyre, orvosira.” [D14, biológia szakos, lány]

„Szlovákiába csak nagyon bonyolultan lett volna lehetséges továbbtanulni, mert ott nem fogadták el az érettségit. Egyértelmű volt, hogy Magyarországra.” [D18, informatika szakos, fiú]

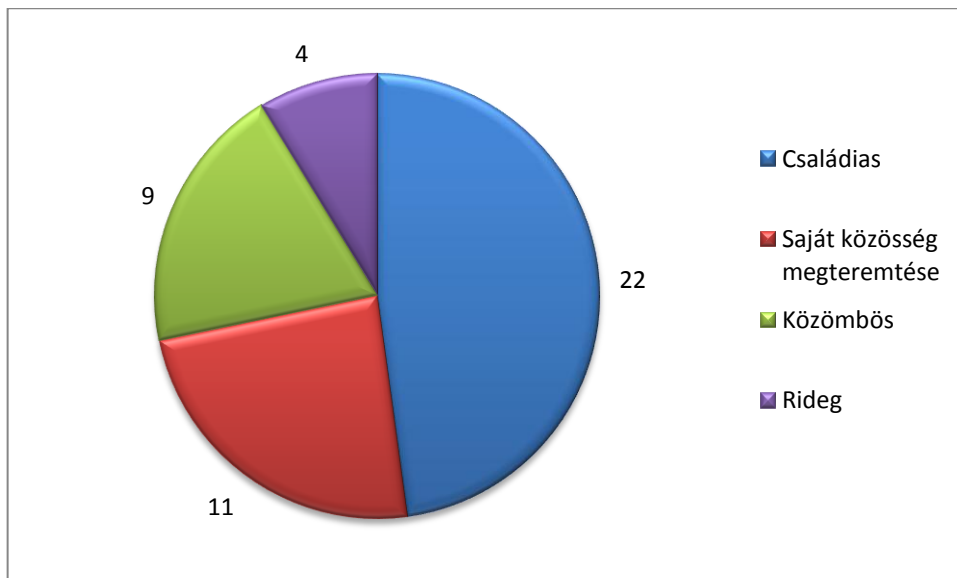
Ez utóbbi csoport tagjai magyar anyanyelvű környezetből választottak magyar tannyelvű intézményt, így a fenti kérdések és dilemmák esetükben nem állnak fenn. Legyen szó akár a közép akár a felsőoktatás éveiről, legtöbb Magyarországon tanuló interjúalany narratívájában megjelenik a letelepedés vágya vagy annak a lehetősége, így esetükben az oktatási mobilitás csatornáján keresztül történő migrációról beszélhetünk. Ez a tendencia az Európai Unió mobilitást elősegítő politikájának hatása miatt már a rendszerváltást követő első években megjelent, azóta fokozatosan erősödik.

Igaz ugyan, hogy a 2011-es kolozsvári vizsgálat szerint a kisebbségi magyarok anyanyelvű iskolaválasztása automatikus. Viszont mind az általunk megkérdezett alanyok mind a kutatók által ismertetett „Karcsi és Ági” portré arra utal, hogy az oktatás nyelve nagyon is átgondolt. Az anyanyelven való könnyebb eligazodás mellett, a későbbi könnyebb munkába állás és érvényesülés, markáns ellenérvként, a román nyelvű oktatás mellett teszi le a voksot. Ez megjelenik interjúalanyaink narratíváiban és a fenti kutatás „Karcsi és Ági” portréjában is, ahol a gyermek ebből a megfontolásból került többségi nyelvű oktatási környezetbe (Brubaker et. al. 2011). Az interjúalanyok felsőoktatásának választásaiban megjelenik az a fajta individuális szabadság, melyet Baumeister és Muraven (1996) az egyéni érdek családi és kollektív érdek fölé helyezéseként jellemez. A kollektív érdek az lenne, hogyha az egyének a közösség életben maradásának érdekében anyanyelvükön tanulnának, a családi érdek pedig az, hogyha a szülők közelében. Az egyéni érdekek a nyelvhasználat szeretete, a közösségben való otthonos eligazodás és az egyéni érdekérvényesülés szempontjai köré csoportosulnak. Baumeister megállapításához híven saját megkérdezettjeink is az egyéni

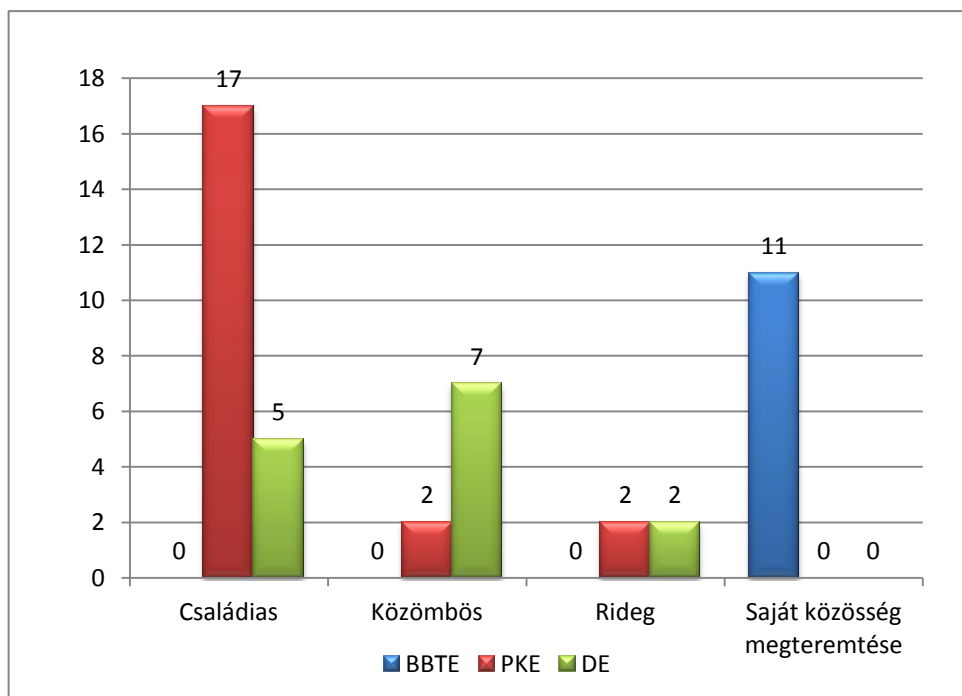
érdekek dimenziói mentén érvelnek és magyarázzák választásukat. Azért tanulnak magyarul, mert mind a nyelvi, mind a mikrotársadalmi mezőben könnyebben elboldogulnak. Azért fontolgatják a román nyelvű felsőoktatást, mert megkönnyíti a későbbi érvényesülést. Azért mennek Magyarországra tanulni, mert így mindkét érvet összekapcsolhatják, vagyis anyanyelvükön érvényesülhetnek. Vagyis szempontjaik az egyéni érdek által vezéreltek.

VIII. 2. Egyetemi légkör, diákszemmel

A következő alfejezet megválaszolandó kérdése az, hogy hogyan érzik magukat a diákok abban az intézményben, amelyet választottak. Vajon elégedettek-e a választásukkal? Mely háttértényezők befolyásolják az intézménnyel kapcsolatos elégedettséget? Az összesített adatok fényében (22. ábra) az látjuk, hogy a hallgatók zöme jól érzi magát az egyetem falain belül. 22 fő családi hangulatra talált, további 11 fő, akik a kolozsvári megkérdezettek közül áll, pedig saját mikroközösségükön belül teremtik meg ezt a családi légkört. A legritkábban közömbös (9 fő) és a rideg (4 fő) hangulatot említették a diákok. A részletesebb bontást tekintve, megtudhatjuk, hogy hogyan néz ki az interjúalanyok véleménye intézményenként (23. ábra). A Kolozsváron tanuló diákok egyöntetűen azon a véleményen vannak, hogy saját mikroközösségükben érzik magukat otthonosan (11 fő), a Nagyváradon tanuló hallgatók leggyakrabban a családi hangulatot emelték ki (17 fő), a közömbös és a rideg hangulatot csupán 2-2 fő említette közülük. A Debrecenben megkérdezettek pedig, igaz hogy nagy szórással, a közömbös (7 fő), majd a családi (5 fő) végül a rideg jelzőt ketten használták. Az interjúk kvalitatív elemzése során részletes és árnyalat képet kapunk arról, hogy hogyan reflektálnak az intézmény hangulatára a hallgatók.

22. ábra: Az egyetem légköre diákszemmel (fő)

23. ábra: Az egyetem légköre intézmények szerint (fő)

A kvalitatív tartalomelemzés segítségével, következő interjúidézetek által bemutatjuk, hogy milyen a Partiumi Keresztény Egyetem hangulata a diákok szemszögéből. Ez a függő változó a tanárokkal való kapcsolat változójával szoros összefüggést mutat, hiszen a pedagógusok aktív részesei egy oktatási intézmény hangulatának kialakításának. Ezért az interjúalanyok gyakran reflektálnak tanáraikra is e téma kapcsán.

„Nagyon családias a hangulat. Én nagyon jól érzem itt magam. Ha még egyszer kellene egyetemet választanom, akkor lehet, hogy startból a Partiumot választanám. Annak ellenére, hogy ez egy kényszerválasztás volt, nagyon jól érzem magam. Én tökéletesen meg vagyok elégedve vele. A légkörrel és a

tanárokkal is. A tanárokkal talán jobban, mint a légkörrel.” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Az itteni emberekkel nagyon pozitív tapasztalataim vannak. ... Itt nincs olyan, hogy valaki elsőéves és cikizni kell, vagy, hogy valakit utálni kell. ... Azt látom, hogy itt egy kicsit nyitottabbak az emberek és kevésbé előítéletesek, mint ahonnan jöttem.” [P12, szociológia szakos, lány]

„Megtalálsz mindenféle embertípust. Ha komoly dolgokról akarsz beszélni, akkor is megtalálsz két-három embert, akihez átmenj. Elmentek valahova egy üdítőt meginni. Ha el akarsz menni bulizni, ahhoz is találsz. Ha egyszerűen városba menni ahhoz is. Változatos a közösség, meg kell ismerni mindenkit” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

P12 a megkérdezés idején első éves hallgató, nagyfokú nyitottsággal és befogadó készséggel találkozik a magyar egyetemen. A Partiumi Keresztény Egyetem hallgatója kevésbé tapasztal bármilyen típusú előítéletet, mint tömb-magyar lakóhelyén. P19 a sokszínű közösségre hívja fel a figyelmet. Arról számol be, hogy senki sem érezheti magát egyedül a változatos egyetemi közegben. A jó hangulatú légkör az otthonosság érzésben teljesedik ki, ami a hátrányos helyzet leküzdésének egyik fontos faktora. A következő interjúrészlet szemlélteti az otthon biztonságát nyújtó kollégiumi hangulatot.

„Itt vagyok igazán otthon. Itt olyan mintha egy nagyobb fajta családban lakték. Ha nincs egy szelet kenyérem, van akitől kérjek. Ha éhes vagyok, akkor megetetnek. Ez ugyanígy megy fordítva is. Itt nagyon jó. Itt közösség van, tényleg azt tudom mondani. S szeretem.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

„Úgy érzem, sok mindenről lemaradok. Akik itt vannak a kollégiumban, azok tudnak mindent. De itt vannak a hirdetőtáblák, ha az ember elég szemfüles, akkor aktívan is tud élni.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

A közösségteremtés elsődleges színtere a kollégium, az albérletben lakó P15 úgy érzi, hogy tennie kell azért, hogy időben értesüljön a különböző rendezvényekről. A beszámolókból az derül ki, hogy főként a kollégiumban lakó diákok érzik otthonosan magukat az egyetem közösségében. Szoros kapcsolatháló, erős csoportkohézió alakul ki közöttük, mely a szociális identitás meglétének és ápolásának egyik fontos színtere. A város különböző helyein lakó interjúalanyok vagy kimaradnak ebből, vagy tenniük kell azért, hogy a közösség aktív részesei legyenek.

A közösségteremtés következő színtere a Nagyvárad Diákszövetség. A városi magyar diákszövetség berkein belül tevékenykedő hallgatók egy csoportta kovácsolódtak. Mivel a városi magyar diákjai elsősorban a Partiumi Keresztény Egyetemen találhatók, ezért mind a városi, mind az egyetemi diákszövetségnek elsődleges célcsoportját a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói jelentik. Ennek eredményeképpen a két diákszövetség közötti viszonyt a hallgatókért folyó verseny jellemzi. Mindkét diákszövetség különböző rendezvényeket, gólyabálokat és gólyatáborokat szervez a hallgatók számára. Így azok egy rendkívül színes spektrumú programkínálatból választhatnak. A programok mellett munkalehetőségeket is

kínálnak, ami főként a hátrányos helyzetű diákok számára jelenthet fontos pénzkereseti forrást.

„A másik előnye a Nagyváradi Magyar Diákszövetségnek, hogy vannak diákmunkák. Például szórólapozás, amiből meg lehet szerezni bizonyos kis zsebpénzt.” [P10, turisztika szakos, fiú]

A megkérdezettek közül egy diák a Nagyváradi Állami Egyetemen tanul. Azért kerülhetett be a mintába, mert a Nagyváradi Magyar Diákszövetség rendezvényein keresztül kialakult diákok közösségének tagja. A vele készített interjúból arra következtethetünk, hogy az állami egyetemen tanuló diákok egyfajta szociális identitásvesztéssel rendelkeznek. Nem tartoznak egy erős kohézióval bíró csoporthoz, vagy ha tartozni akarnak, akkor azt nem az oktatási intézményekben keresik.

„Ahogy látom összetartóbbak a Partiumon. A román egyetemen úgy barátkoznak, hogy kettesével, hármassával, négyesével maximum. Nincsen ilyen csapat, hogy legyenek benne tízen.” [P14, szociológia szakos, lány]

A Partiumi Keresztény Egyetem közösségteremtő funkcióval bír a leendő magyar értelmiség körében, melyen keresztül az hozzájárul az ott tanulók szociális identitásának erősítéséhez. Az egyetemi légkör szempontjából a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai esetében meghatározó, hogy párhuzamosan zajlik a magyar és a román tannyelvű képzés. Így a diákközösségek kialakulása nem az egyetemen, vagy a kollégiumban történik, hanem elsősorban önszerveződők. A megkérdezettek esetében ennek színterei az albérletek.

„Csak azok mennek kollégiumba, akiknek tényleg semmilyen más lehetőségük nincs, mert annyira drága a kint lakás. De nagyon-nagyon rossz a helyzet, mert nagyon lerobbantak a kollégiumok. ... Két szobás lakásban lakunk négy lány. Két-két lány egy szobában. Nekem mondjuk, nagyon tetszik. ... Hiányzik a család, de megvan egy olyan baráti társaság, Kolozsváron, hogy elég háromhetente hazamenni.” [B01, informatika szakos, lány]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem kollégiuma teljesen más jellegű, mint a Partiumi Keresztény Egyetemé, ezért a diákok körében felülreprezentáltak az albérletek. Mivel nem tekinthetők olyan mértékben hátrányos helyzetűeknek, mint a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai, ezért könnyebben meg is engedhetik ezt maguknak. Így a szociális identitás nem intézményen belül, hanem az informális csatornákon keresztül kialakult közösségekben szerveződik. Mindkét egyetemen diákjaira az a jellemző, hogy a magyar tannyelvű egyetemen belül valamilyen formában megteremtik azt a sajátos magyar közeget, amelyen keresztül megélhetik és tovább erősíthetik identitásukat. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival szemben a Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói nem utalnak a tanárokkal való közvetlen kapcsolatra. Mivel az ide érkező diákok nem tekinthetők hátrányos helyzetűeknek, ezért vélhetően a tanári közvetlen segítségnyújtást sem igénylik olyan mértékben. A terepen történő résztvevő megfigyelés során, az egyik órán tett látogatás alkalmával, módunkban állt a tanár rejtett tantervhez kapcsolódó üzeneteit is megfigyelni. Ez az informális üzenet

összhangban volt a diákok véleményével, mely szerint Románia gazdasága fejlődik. Ez a vélemény az optimista jövőkép kialakítását, a leendő értelmiség otthonmaradását segíti. Ez az optimista jövőkép megjelenik a diákok véleményében is. Egyikük így fogalmaz:

„A technikai újdonságok hamarabb megjelentek Magyarországon. Én úgy veszem észre, hogy Románia felzárózik. Meg vagyok a román állammal elégedve. ... Minden kéznél van ahhoz, hogy Románia fejlődésnek lendüljön. Tíz év múlva Románia fejlettebb lesz, mint mondjuk Magyarország.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

A következőkben bemutatjuk azt, hogy hogyan érzik magukat a külföldi lakhellyel rendelkező diákok a Debreceni Egyetemen, és hogyan jellemzik annak légkörét.

„Itt is nagyon jó és otthon is nagyon jó, talán összességében egy picit jobb otthon. De vizsgaidőszakban egy hónapot voltam otthon és már nem találtam a helyem, megszoktam a csoporttársaimat nap, mint nap, nagyon hiányoztak. Itt van P, barátom, olyanok vagyunk, mint a testvérek.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Nagyon szerettem azt a képzési formát, ami ott volt, Tartuban. Kiscsoportos képzés, a tanárok nagyon közvetlen, jó viszonyt alakítottak ki a diákokkal. Szenzációs tanáraink voltak. És sok meghívott tanárunk volt Moszkvából, Pétervárról. Debrecenben nem éreztem ennyire jónak, ha már így összehasonlítom a kettőt. Ott megvolt az a kis közösség, az a műhelymunka, és a műhely szellem, hogy együtt munkálkodunk, azért hogy több ismeret szerezzünk, és ez örömet okoz. Sok közös rendezvény volt. Meglátogattuk például a magyar lektort és leültünk vele teázni, beszélgetni. És közben persze szó esett irodalomról. Kölcsönadta a könyveket. Ezt a légkört nem lehetett visszaadni. Itt meg ugye más, nagy évfolyamok és eléggé személytelenné vált az oktatás.” [D16, magyar szakos, lány]

„Itt mi a román lányok voltunk. Voltunk vagy tízen, mi egy külön kaszt voltunk. A többiek főleg székelyek voltak, nekem nagyváradi, nagyvárosi lányként, nehéz volt velük is kapcsolatba kerülni.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]

„A gimnázium sokkal védettebb volt, egyházi szárnyak alatt. Az egyetemi évek alatt sokkal jobban kijött, hogy én határon túli vagyok. A mostani identitásom sokkal jobban kialakult az egyetemen, sokkal több ütközés volt.” [D18, informatika szakos, fiú]

A fenti interjúrészletek az mutatják, hogy a magyarországi képzőhelyeken nem érzik olyan jól magukat a diákok, mint a hazai egyetemeken magyar közösségeikben. Egyfajta társadalmi tőke és szociális identitásvesztés jellemzi őket. A szerbiai származású D15 úgy látja, annak ellenére, hogy egy budapesti egyetemről átjelentkezett a debrecenibe, a tömegoktatás közösségromboló erejével találkozott. D16 kiemeli a Tartu-i Egyetemen folyó műhelymunkát és jó közösségi hangulatot, melyet szintén nem talált meg a nagy létszámú hallgatót oktató egyetemen. D17 számára sérelmet jelentett az, hogy az egyik tanár romának tartotta, illetve az hogy a vele nem teljesen azonos identitású és kultúrájú székely lányokkal sorolták egy csoportba. D18 esetében megmutatkozik az, hogy a magyarországi felekezeti középiskolában nem érezte magát különállónak, míg az egyetem közegében, hovatartozásával kapcsolatos konfrontációk során erősödött identitástudata. D12 és D13 viszont megtalálták helyüket választott felsőoktatási intézményükben, ahol jól érzik magukat.

A korábban Magyarországra költözött interjúalanyok áttelepülésében jelentős motivációs erőt jelentett a magyar nyelvű oktatásban való részvétel vágya. Korábban lehetőségük volt beilleszkedni az egyetem társadalmi közegébe. Ez megmutatkozik abban is hogy az előző csoportnál nagyobb arányban nyilatkoznak pozitívan az intézmény hangulatáról.

„Nagy váltás volt a gimnázium után. Sok minden másképp működött, de jól éreztem magam. Azt hogy erdélyi magyar vagyok teljesen pozitívan éltem meg. Abszolút pluszként számították az emberek. Pozitívan könyvelik el. Hamar megszoktam az új környezetet, az új dolgokat.” [D23, magyar szakos, lány]

„Angolon nagyon jó kis csapat van tényleg. Összetartó kis csapat és ez hiányozni fog. ... Imádom, legjobb hely. Azt tanulom, ami érdekel. ... Érdekes embereket ismertem meg, rengeteget tanultam rengeteget fejlődtem. Sokkal nyitottabb lettem, mint azelőtt. ... Nem csak a közösség jó, hanem amit adnak az is.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

A már Magyarországon lakó diákok arról számolnak be, hogy jól érzik magukat a választott felsőoktatási intézményben. A korábbiakban is találkoztunk D24 azon véleményével, hogy azért is örül az áttelepülésnek, mert hazai környezetben nem lett volna lehetősége egy ilyen színvonalas egyetemen angolt és néderlandisztikát tanulni. Az interjúalanyok kiemelik az oktatás jó színvonalát, a tanárok szakmai felkészültségét és a jó egyetemi hangulatot. A Magyarországon lakók összességében jobban érzik magukat az egyetemen, míg a tanulmányi céllal érkezők az egyetem berkein belül szembesülnek a hátrahagyott kapcsolati tőke elvesztésével és hiányával. Rezignált hangnemben emlékeznek vissza otthoni barátságaira.

VIII. 3. Hátrányos helyzet és felzárkózás

A korábbiakban láttuk, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemet elsősorban az anyagi szempontokat is figyelembe vevő hallgatók választják. Ezzel szinkronban az egyetem felkarolja a hátrányos helyzetű diákokat, melyen keresztül hozzájárul a második esély megteremtéséhez. A megkérdezett diákok többsége, alacsonyan iskolázott, hátrányos helyzetű családokból származik. Ez megmutatkozik abban is, hogy az egyetemválasztás okai között mindegyikük megemlíti az anyagi szempontokat. A következő interjúrészletek illusztrálják a diákok élethelyzetét:

„Egyedül anya keresett, apa nem dolgozott megszűnt a munkahelye. Úgy csináltam végül, hogy suliztam is és dolgoztam is. Kettőtől tízig dolgoztam. Reggel hatkor keltem, mert hat óra húszkor ment a buszom. Héttől kettőig suliba voltam.

Kicsit fárasztó volt nem tudtam tanulni. Tizenegyedikbe csak azzal maradtam, amit órán összeszedettem. Meg amit reggel olvastam héttől egész nyolcig, míg nem volt óránk. Meg hétvégén. Csak ezek voltak. Én így kihúztam a tizenegyediket.” [P11, turisztika, teológia-szociális munka szakos, fiú]

*„Én a Coronával⁸ megyek haza, de olyan drága hogy nem szoktunk jegyet venni és akkor adunk a kalauznak. ... **Ezen a matracon alszom mellette a nagy bőrönd, abba tartom a ruháimat, egy dobozba a könyveimet.** ... Minden reggel, kivéve vasárnap, hordom az újságot. Hogyha reggel kilencre megyek iskolába, akkor fel kell, keljek, ötör vagy fél négykor.” [P06, zene szakos, lány]*

*„Ez a munka, napi nyolc óra. Délután négytől éjszaka tizenkettőig. Hétköznapiakon, hétvégén kettőig. De ezt P12-vel fogjuk felváltva csinálni. Az óráim nagy része az délelőtt van. Úgyhogy pont jó, délután jövök ide délelőtti egyetem. ... **Egész nyár végéig úgy volt, érettségi után, hogy nem megyek sehova továbbtanulni. Mert nem igazán van rá pénz.** Aztán felvetődött, mint lehetőség, hogy ez olcsóbb, mint Kolozsvár, vagy más egyetemek, és hogy ne maradjak otthon.” [P17, teológia szakos, lány]*

*„**Alkalmi munkából, szociális ösztöndíjból élek. ... Árvaházban nőttem fel** és nekem megadatott ez a lehetőség, hogy ami bennem létezik, azt csiszoljam, és fejlesszem. Ettől vagyok ilyen büszke, mert ettől lehet. Ez bennem volt, hogy nekem ide el kell jutnom.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]*

A Partiumi Keresztény Egyetemen megkeresett hallgatók jelentős része hátrányos anyagi helyzete miatt diákmunkában vesz részt. P11 már a középiskolás évei alatt is dolgozott. P06 első éves zene szakos hallgató. Édesanyja négy gyermeket nevel. Óvodás éveit Magyarországon töltötte, hiszen ekkor megélhetési gondok miatt, édesanyja Magyarországon vállalt munkát. Anyagi gondjai, egyetemi évei alatt sem szűntek meg. P17 számára egyedüli lehetőségként kínálkozott fel a Partiumi Keresztény Egyetemen való továbbtanulás. P13-hoz hasonlóan alkalmi munkából finanszírozza tanulmányait. P08 korábban az állami egyetem politológia szakán végzett a megkeresés idején a Partiumi Keresztény Egyetemen szociológiát tanult. A két intézmény összehasonlítása során úgy látja, hogy az állami egyetemre inkább tehetősebb, míg a Partiumi Keresztény Egyetemre inkább hátrányos helyzetű diákok járnak.

„A román egyetemen ügyvéd gyerekek voltak, ügyészgyerekek, bíró gyerekek. Nagy befolyással, sok pénzzel. Más volt az, amit otthon kaptak, mint amit a magyar egyetemen az átlag. Itt kevesebb az ügyvédgyerek és befolyásos ember gyereke, mint a nagy állami egyetemen, pláne ilyen szakon. Arra az egyetemre az elitgyerekek jártak. Ide pedig átlagemberek járnak.” [P08, szociológia szakos, fiú]

Sokak számára a Partiumi Keresztény Egyetem jelenti az egyetlen lehetőséget a továbbtanulásra, hiszen több tandíjmentes helyet biztosít, mint a többi állami egyetem Romániában. Nagyvárakon alacsonyabbak az albérleti- és különösképpen a kollégiumi költségek. Így a Partiumi Keresztény Egyetem, jelentős merítési bázisát a hátrányos helyzetű, de magyar nyelven tanulni vágyó fiatalok alkotják. Felzárkóztatásukat már azzal is segíti, hogy lehetőséget biztosít a továbbtanulására. A következő interjúidézet olvasása során

⁸ Nemzetközi gyorsvonat

megfigyelhetjük felzárkózás mechanizmusát egy olyan hátrányos helyzetű diák esetében, aki a középiskolában lemorzsolódottnak számított:

„A legjobb tanárok karoltak fel ezen az egyetemen már az elejétől fogva. Nekik köszönhető, hogy eljutottam valameddig. Támogattak anyagilag is, mert eléggé rosszul álltunk akkoriban. És akkor nem kellett már annyit dolgozzak, mert eleinte éjszaka dolgoztam a kórházba, hogy tudjak bejárni. Kifejezetten nekik köszönhető, mert a családommal szemben mentem és onnan nem sok támogatást kaptam. Olyan értelemben, hogy én nagyon alsó származású vagyok. Szegény, iskolázatlan szülők gyermeke.” [P01, szociológia szakos, lány]

P01 érzékletesen vázolja fel, ahogy tanári segítséggel családi háttére ellenére sikeresen felzárkózott. Ezáltal az egyetem befejezését követően, egy magyarországi doktori képzésben nyert sikeres felvételt. Erős vallásosság is jellemzi, mely szintén a sikeres felzárkózás egyik magyarázó változójának tekinthető. Hozzá hasonlóan a szintén erősen vallásos, teológia szakos, P13 esélyteremtését mutatja az hogy gyermekotthonból jutott el az egyetemig.

Pusztai (2008) kutatásai felhívják a figyelmet arra, hogy a felekezeti középiskolák a tanári figyelmen és segítségnyújtáson keresztül hozzájárulnak a hátrányos helyzetű diákok felzárkóztatásához. Jelen kutatás eredményei szerint ez a folyamat a felsőoktatás szintjén is érvényesül. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai szintén részesülnek egyfajta kiemelt tanári figyelemben, és segítségnyújtásban, amely az anyagi segítségtől a szakmai felvilágosításig terjed. Az anyagi segítségnyújtás keretén belül, különböző ösztöndíjpályázatokon keresztül támogatják a diákokat, illetve különböző kutatásokba vonják be őket. A következő interjúrészletek bemutatják a Partiumi Keresztény Egyetem diákjainak tanárokkal való kapcsolatát.

*„Odafigyelnek és próbálnak segíteni. Olyan nem volt, hogy odamentünk egy tanárhoz és kértünk tanácsot és azt mondja, hogy gyertek vissza jövő héten, mert most éppen nem érek rá. **Nagyon odafigyelnek a diákokra és igyekeznek mindenben segíteni,** mind anyagilag, mind az oktatás szempontjából, és társadalmilag is támogatnak, hogy tudjál érvényesülni.” [P02, szociológia szakos, fiú]*

*„Nálunk mindenkinek Kolozsvár az álma, az mindenkinek a Harvardja itt Romániában. De ott akkora hajtás van. Egyszerűen nyírják az embereket, és nem érdekel senkit, hogy milyen bajod van. Nincs emberség. Lehet, hogy sokkal nívósabb az egyetem, de **nekem sokkal nagyobb szükségem van a közvetlen kapcsolatra, megértésre. Olyasmire, amit úgy érzem, hogy itt megkapok.** Nem feltétlenül szellemi javakkal gyarapodtam itt, hanem inkább emberi dolgokkal. Bejön egy tanárom és azt kérdezi, »Na, reggeliztetek-e, és van-e mindenki hol egyen, és van-e hol aludjatok? Aki váradi, az segítsen annak, aki messziről jött! S hogy mentek haza? S tudtok-e jegyzetelni? S mit segítsünk?« akkor azt mondom, hogy jó helyre kerültem. Én így érzem.” [P12, szociológia szakos, lány]*

A fentiek alapján láthatjuk, hogy a legtöbb ide érkező diák esetében, anyagi okok is közre játszottak az egyetemválasztásban. Utólag mégis megelégedéssel gondolnak döntésükre, hiszen segítőkész és készséges tanárookra találtak. A diákok többsége megemlíti a Partiumi Keresztény Egyetemen kapott tanári segítségnyújtást, a tanárokkal való jó

kapcsolatot. Összességében azt mondhatjuk, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen a kisebbségi felsőoktatás terén önként vállalt szegregáció a felzárkóztatás sikeres jeleit mutatja. Ez a felekezeti, kisebbségi egyetem a tanári figyelmen keresztül és a családi légkör megteremtése által hozzájárul diákjainak hatékony felzárkózásához. Mind a vallásosság, mind a tanári figyelem, mind az otthonosság az esélyteremtés hatékonyságának háttérváltozóinak tekinthetők.

A Partiumi Keresztény Egyetem a vertikális mobilitás mellett a földrajzi értelemben vett oktatási mobilitást is lehetővé teszi, hiszen számos diákja tanul az anyaországba egy-egy szemeszter erejéig. Ez szintén segíti a sikeres felzárkózást. Az ösztöndíjprogramokban részt vevő diákok arról számoltak be, hogy pótolhatatlan tudásanyagot és gyakorlati tapasztalatokat szereztek. Van olyan diák, akinek tanulmányútja során forrt ki grafikai stílusérzéke, és van olyan, aki magyarországi látogatása során írta meg szakdolgozatát. A részképzésre vonatkozó interjú eredményeket a következő fejezetben tárgyaljuk.

VIII. 4. Külföldi tanulmányutak

A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai az adatfelvétel idején nem vehettek részt az Erasmus ösztöndíj programokban az intézmény akkreditációs problémái miatt. Így a Balassi Intézet által szervezett ösztöndíjprogramokra jelentkezhettek. Ezen keresztül a budapesti, a debreceni és a szegedi egyetemekre juthattak el. A Balassi Intézeten által felkínált ösztöndíj összege havi 41 400 Forint, ami mellé kollégiumi férőhelyet is kapnak a diákok. Ez a szakmai fejlődés mellett anyagi fellendülést is jelenthet számukra. A hallgatók a magyarországi egyetemen bármilyen kurzust látogathatnak. Továbbá lehetőségük van potenciális migrációjuk elsődleges célországát megtekinteni. A hallgatói mobilitás mellett az oktatói mobilitás is jelen van, hiszen a magyarországi egyetemekről számos vendégtanár tanít a Partiumi Keresztény Egyetemen. Így a magyarországi alapítású és finanszírozású egyetemre, anyagi és tudástőke konvertálódik át a magyarországi képzőhelyekről. Az interjúalanyok véleménye megegyezik abban, hogy a magyarországi egyetemek felszereltebbek, mind a tárgyi feltételeket, mind a könyvtárállományt illetően. A képzést színvonalasnak tartják. Viszont hiányolják az otthon megszokott családi légkört. A következő interjúidézetek az ezzel kapcsolatos reflexiókat mutatják be:

„Már másodjára vagyok itt, Debrecenben, a hittudományin. Voltam egy hónapot februárban, és most két és fél hónapot nyertem. Az államvizsga dolgozat

miatt jöttem, hogy azt megírjam. Könyvtár. Meg hogy vezessék, két vezető tanár van, egy ott egy itt.” [P11, turisztika, teológia-szociális munka szakos, fiú]

„Az egyetem, ami nagyon tetszett, a felszereltsége összehasonlítva az ittenivel. Látszik, hogy nem úgy lett az egész épület kialakítva, mint itt, hogy kaptak valahova egy épületet, beköltöztek, és akkor legyen egyetem, és csináljuk valahogy, ahogy megy. Látszik, hogy az tényleg egy egyetemnek lett építve. És más a légkör is kicsit. Meg főleg a felszereltség. Minden teremben projektor, nagyobb a könyvtár. Szerintem ez szükséges a diákoknak, egész más oda járni. De nagy közösség nem volt kialakulva. Állandóan cserélődtek az emberek. ... Főként azért mentem ki, mert kellett anyag a szakdolgozathoz, teológiából.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

„Megtudtam, ha megnyerem még ösztöndíjat is kapok. Havi 40 000 Forint, a Balassi Intézetől. Így aminek nagyon tudok örülni, hogy 'anyumék' nem kell, hogy pénzt küldjenek nekem semmilyen formában. Nekem elég, ahogy én élek. Keveset eszek. Nem költekezek pluszba.” Viszont „ott nincs ilyen élet, mint itt. Senki nem ismer senkit kivéve a kisebb közösségeket.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

A narratívák arra utalnak, hogy kevésbé zajlik közösségi élet az anyaország egyetemein, viszont az oktatás színvonala magasabb, az eszközökkel valló ellátottság jobb a külhoni kisebbségi egyetemnél. P11 számára a szakdolgozatírásban jelent segítséget a tanulmányi mobilitás, P19 kiemeli a tárgyi feltételekben megjelenő különbségeket. P20 számára pedig anyagi fellendülést jelent a tanulmányút. A diákok tapasztalatai alapján a tanárok is igyekeznek fejleszteni a képzés színvonalán. Ez szintén összhangban van a tanár-diák kapcsolat korábban ismertetett jellegével.

*„Most már kialakult egy munkastílusom. Főként a gyermekillusztrációkat szeretem. Népmesés stílusban dolgozom. Budapesten a részképzésen alakult ki. ... Az oktatás jobban tetszett. Az oktatás színvonala nagyon tetszett és voltak olyan tanárok, akik pozitívan álltak hozzánk. ... **Mi elmondtunk ezt a különbséget az itteni tanárainknak és most próbálják ők is behozni ezeket.** Kezdenek kiállításokat szervezni a diákok munkáiból.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]*

A megkérdezettek számára a magyarországi tanulmányutak elsődleges célja a könyvtárak felkeresése és a szakdolgozatírás volt. A hallgatók kiemelték a magyarországi képzés és felszereltség színvonalát. Azok a diákok, akik anyagi gondok, vagy lokális kötődésük miatt a romániai magyar képzések köréből választottak, az ösztöndíj programokon keresztül bekapcsolódhatnak a magyarországi képzésekbe.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem az adatfelvétel idején akkreditált felsőoktatási intézmény, ezért diákjai részt vehettek az európai csereprogramokban. A megkérdezettek közül ketten Csehországba, ketten pedig Magyarországra utaztak a tanulmányi ösztöndíj keretében. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival ellentétben, nem tartják színvonalasabbnak a magyarországi képzést, az egyetemek hasonló színvonalát emelték ki.

„Ez egy Európai Unió ösztöndíj, Erasmus. Az egyetemen meghirdették, és átlag szerint döntenek el, hogy ki megy és ki nem. ... Tetszik az egyetem, hasonlít a miénkhez. Érződik rajta, hogy ugyanolyan színvonalú. Ami nem tetszik nekem benne, hogy itt szétszórva vannak az emberek. Nálunk otthon csoportokban vagyunk. És azért megvan annak a hangulata, ha ugyanazokkal az emberekkel jársz órára. Szerintem ott jöttünk mi össze. ... Az elején volt olyan, hogy álltam az

ablakban és néztem kifele, és azon gondolkoztam, hogy bennem most annyi erő van, hogy gyalog hazamennék. Annyira honvágyam volt és annyira hiányzott minden.” [B01, informatika szakos, lány]

B03 így emlékszik vissza pécsi ösztöndíjára: „Konkrétan rossz élményem nem volt, csak nem éreztem túl jól magam. Lehet, hogy az is közrejátszott, hogy unatkoztam. De rosszindulatú emberekkel nem találkoztam. ... Nem tűntek valami barátságosnak ott az emberek. Nálunk, aki később kapcsolódik be az oktatásba, nem is lehet észrevenni, hogy később jöttek. Leültetjük őket, beszélgetünk velük, és ha megyünk valahova, akkor őket is hívjuk. Mi akárhova megyünk leülünk, és megbeszéljük hol találkozunk. Amikor ott volt a gólya buli akkor vártam, hogy oda jöjjenek hozzám és megbeszéljük, de nem jött oda senki. Másnap egy csoporttársam megkérdezte, miért nem voltam a gólya bulin.” [B03, informatika szakos, lány]

„Csehországban voltam ösztöndíjjal, de nem vágyok vissza, pedig nagyon jók voltak a körülmények.” [B06, informatika szakos, fiú]

A Balassi Intézet által szervezett magyarországi részképzéseken, a hallgatók kedvük szerint állíthatják össze az általuk látogatott kurzusokat, tanulmányi teljesítményükről nem kell elszámolniuk a küldő intézmény felé. Addig az Erasmus programban résztvevőknek, meghatározott számú kreditet kell összegyűjteniük, külföldi tanulmányaik során, majd arról elszámolniuk a küldő intézmény felé. A megkérdezett diákok beszámolóiban közös, hogy a kedvező körülmények ellenére egyikük sem érezte igazán jól magát a tanulmányi ösztöndíj során. A fogadó és a küldő intézmény különbségei között kiemelték, hogy hazai egyetemükön szervezettebb az informális közösség, jobb közösségi hangulat uralkodik.

Mégis a határon túli egyetemek köréből választó diákok érdeklődnek a legnagyobb mértékben a külföldi tanulmányi utak iránt. A magyarországi felsőoktatásban résztvevő interjúalanyok már elenyésző számban. Csupán a magyarországi társadalomba való beilleszkedéssel legnagyobb mértékben küzdő interjúalany, D14 vett részt egy koppenhágai Erasmus programban, ahol nagyon jól érezte magát. A többiek azonban nem számoltak be az ösztöndíj programokban való részvétel szándékáról sem. Nem tanúsítanak olyan nagyfokú érdeklődést ez iránt, amit D11 és D21 véleménye is kifejez. A Magyarországra áttelepült, és a társadalmi integráltság magasabb fokán elhelyezkedő interjúalanyok szintén nem említik a tanulmányutakban való részvételt, még a tervezés szintjén sem. Ahogy D21 kifejezi, már nem vágyik egy harmadik országba sem ideiglenesen, sem letelepedés céljából. Elég volt számára egyszer egy nagy horderejű változás. Ebben is megmutatkozik, hogy mobilitásukat nem változatosság kedvelésé motiválta, hanem az anyanyelvű környezetbe való bekerülés. Ezt nem áldoznák fel egy olyan országért, ahol újra kisebbségnek számítanának.

„Nem vonz a külföldi részképzés. Félek is egy kicsit megint egy új helyre beilleszkedni. Mennyire éri meg az állandót valami változóért felcserélni, annyira nem szeretem a változatosságot.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Most azt érzem, nem mennék külföldre. Utazgatni szeretek, de ha azt mondaná valaki, menjek el Angliába pár hónapra ösztöndíjjal, akkor én azt mondanám, miért mennék el. Ennyi környezetváltás elég volt nekem, hogy most azt mondjam, itt nagyon jól vagyok, és akkor én nem akarok sehova menni. Nem is

fordult meg soha a fejembe, hogy elmenjek.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

A fenti véleményekkel szemben az egyetlen Magyarországon tanuló, külföldi tanulmányúton résztvevő megkérdezett a következőképp vélekedett: „Nagyon jó volt ott. A laborok is jobban felszereltek. Ott tapasztaltam meg először, hogy mit jelent kutatónak lenni. Ha volt egy ötletem kipróbálhattam, egyenrangú félként kezelik a diákokat. Meg más kultúra.” [D14, biológia szakos, lány]

A magyarországi közegben gyökértelenné vált, D14 az egyetlen, aki külföldi ösztöndíj programban való részvételéről számolt be. Koppenhágában töltött egy szemesztert. Nagyon jól érezte magát Dániában, ami összhangban van Magyarországról való elvágódásával. Annak ellenére, hogy viszonylag korán, középiskolás éve alatt került be a magyarországi közoktatásba, mégis ő az, aki a megkérdezett interjúalanyok közül a leginkább elvágódik.

A társadalmi integráció magas fokán elhelyezkedő személyek, már átértékelték a kapcsolati és egyéb, áttelepüléssel járó veszteségek élményét. Az új kötődések kialakulásának hosszú folyamatát, a jogi ügyintézés akadályait, a társadalomba való beilleszkedést, mind anyagi mind egyéb területeken, vagyis az új otthonteremtés teljes folyamatát. Az újra otthonra talált személyek már nem kívánják még egyszer átélni a környezetváltással járó veszteségeket és nyereségeket sem. Pozitívumként élik meg, ha az általuk gyermekkorukban vágott anyaországban mind jogi, mind anyagi, társadalmi és érzelmi síkon beilleszkedtek. Ezek az interjúalanyok már nem vágnak egy harmadik országba. Mint a későbbiekben látni fogjuk, a legtöbben közülük a jövőtervekkel kapcsolatban is azt a gondolatot fogalmazzák meg, hogy nem kívánnak Magyarország határain kívül élni, letelepedni.

VIII. 5. Nyelvhasználat

Gereben Ferenc (1999a) szerint az iskolázottsági szint növekedésével párhuzamosan csökken a magyar nyelvű oktatásban résztvevő hallgatók száma Románia területén. A magyar ajkú diákok háromnegyede végezte magyarul az általános iskolai tanulmányait, 50 százalékuk a középiskolát is. A felsőfokú tanulmányaikat viszont csupán egyharmaduk. Gereben vizsgálatai azt is kimutatták, hogy a fiatalabb korosztályok az identitás területén is alacsonyabb szintű elköteleződést mutatnak az idősebb korosztályoknál, ami a nemzeti hovatartozással kapcsolatos sérelmek hiányára vezethető vissza (Gereben 1999a). Jelen vizsgálatban megkérdezett interjúalanyok a fent bemutatott, általánosan érvényesülő tendencia ellenére magyar nyelven végzik felsőfokú tanulmányaikat, mely összefüggésben áll identitástudatukkal. Feltételezhetően nagyobb mértékű elköteleződéssel rendelkeznek

kortársaiknál, ami nyelvhasználatukban is megmutatkozik. Nyelvhasználatukat jellemzi, hogy otthon, a családi szocializáció során kivétel nélkül mindannyian a magyar nyelvet sajátították el. Családi és baráti körben kizárólag a magyar nyelvet használják. Tanulmányaikat magyar nyelven folytatták. Szórakozási helyszíneiket a magyar nyelv használatának lehetőségei alapján választják. Az ország hivatalos nyelvét szükség esetén használják. Ismereteik ezen a téren hiányosak.

Annak ellenére, hogy a Partiumi Keresztény Egyetem anyanyelvű képzést biztosító intézmény, előfordul, hogy a diákoknak a többségi nyelvet kell használniuk. Az oktatói hiány miatt vannak olyan kurzusok, melyeket csak az állami egyetemmel együttműködve tud biztosítani az intézmény. Ilyen esetekben vagy a román tannyelvű képzésbe kell bekapcsolódniuk a diákoknak, vagy román anyanyelvű tanár érkezik hozzájuk. Az interjúk készítésének idején a Partiumi Keresztény Egyetem az akkreditáció problémájával küzdött. Ezért a még nem akkreditált szakok esetében az ország hivatalos nyelvén, más egyetemekről érkező bizottság előtt kellett államvizsgát tenniük a hallgatóknak. A diákok egy része úgy gondolja, hogy nem azért érkezett, egy anyanyelvű képzést biztosító intézménybe, hogy románul tanuljon. A diákok egy másik csoportja viszont úgy véli, ez előnyös a későbbi munkába állás és a hatékonyabb önértékelés szempontjából. A következő idézetek szemléltetik a diákok eltérő hozzáállását a fenti problémával és általában véve a román nyelv használatával kapcsolatban:

„Vannak 'x' tantárgyak, amelyekre nincsen magyar szakos tanár. Az állami egyetemről hoznak ilyenkor tanárt. Úgyhogy román nyelven tanultuk azt a két-három tantárgyat. Nehezebb volt váltani, magyarról románra. De komolyabb problémák nem voltak. A tanárok is nagyon nyitottak, megértők, komolyak, rugalmasak. Semmilyen súrlódásról nem tudok.” [P02, szociológia szakos, fiú]

„A szakok itt jól vannak megoldva, mert nagyrészt tanuljuk ugyanazt románul is, mint magyarul. ... Viszont ez hozzátartozik. Hogyha már a határok megváltoztak, román nyelv a hivatalos nyelv. Tehát nagyon jól csinálja ez a rendszer, hogy tanítja a diákjait románul. Mert elhelyezkedni mégiscsak Romániában fog, a végzett diák. S ezért kell, hogy beszélje az ország hivatalos nyelvét.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Az egyetemen senki nem fog megtanulni románul, aki eddig nem tudott, az biztos. Végül is magyar egyetem. Ezért vagyunk felháborodva. Mi azért mentünk magyar egyetemre, hogy magyarul államvizsgázzunk. És ez sehol nem volt benne a felvételi tájékoztatóban, hogy nekünk lesznek román óráink. Ez sem volt benne, hogy lesznek román tantárgyaink.” [P11, turisztika, teológia-szociális munka szakos, fiú]

A diákok többsége a román nyelvvel kapcsolatos hiányosságairól számol be, még a román tannyelvű egyetemre járó P14 is. A fenti idézetekből kiderül, hogy a megkérdezett diákokat elsősorban az anyanyelvű képzés lehetősége vonzza a Partiumi Keresztény Egyetemre. A román nyelvvel kapcsolatos hiányosságaikra hívják fel a figyelmet, melyből adódóan nehezen tudnának elboldogulni a hivatalos tannyelvű képzőhelyeken. A hallgatók

egy része pozitívként értékeli, hogy bizonyos tantárgyakat csak a román nyelvű kurzusokat keretében hallgathatnak, hiszen így könnyebben megtanulhatják a nyelvet. A diákok másik csoportja pedig nehézséget és akadályt lát ebben.

Míg a Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok elsősorban a román nyelvű egyetemi órákhoz, és a várható román nyelven történő államvizsgához kapcsolják a nyelvhasználattal kapcsolatos problémákat. Addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett diákok, az egyik nyelvszakos diák kivételével arról számoltak be, hogy az egyetemen egyáltalán nem is találkozhatnak a román nyelvvel, csupán a hivatalos ügyek intézése során vagy a többségi nemzetiségűekkel való érintkezés során.

„Most az egyetemen semmit nem tanulunk románul. Ami románul van azok a hivatalos dolgok az egyetemen. Ez egy kicsit rossz, mert elfelejtettem. És amikor elmegyek állást keresni, akkor románul kell beszélnem. Mert ez az állam nyelve. Majd belejövök.” [B01, informatika szakos, lány]

„Itt volt nehéz, mert a tanáraink fele román – angol szakon – csak románul beszélnek velünk. Majd felrobbantam, mert értettem a mondatot angolul, de románul nem tudtam leírni, magyarul le tudtam volna.” [B04, angol szakos, lány]

Az egyetemi képzés keretén belül a román nyelvvel csak az angol szakos interjúalany találkozhat. Az angol szakon nincs külön választva a magyar és a román anyanyelvű csoport. Így előfordul, hogy a magyar diákoknak nem az angol, hanem a román szöveg megértése okoz nehézséget, ezért nem tudnak lefordítani egy román szöveget angolra, vagy egy angol szöveget románra.

Az interjúk beszélgetésekben közös vonást jelentett az interjúalanyoknak az a véleménye, mely szerint a román nyelv használatának nehézségeivel főleg Kolozsváron találkoztak, ahová egyetemi éveik során kerültek. A 2001-es népszámlálás kapcsán szóba került az anyanyelv használatának lehetősége a hivatalos ügyintézés során. Ennek kritériuma, hogy a kisebbség a lakosság minimum 20 százalékát tegye ki. A 2002-es népszámlálási adatok szerint a kolozsvári magyar ajkú lakosság lélekszáma ez alatt a küszöb alatt található, hiszen csupán 18,83 százalékát alkotják a város össznépességének, így nem jogosultak anyanyelvük használatára a hivatalos közeg színterein (Brubaker et. al. 2011). A nemek között e tekintetben meghatározó különbség figyelhető meg. A lányok sokkal érzékenyebben reagálnak erre a kérdésre. Úgy érzik, hogy lenézik őket helytelen nyelvhasználatuk miatt. Ezzel szemben a fiúk véleménye szerint, a nyelvhasználat nehézséget okoz ugyan, de a többségi nemzet tagjai segítőkészségükkel mutatkoznak e téren. Ezt szemléltetik a következő idézetek is. A lányoktól vett megszólalások:

„Itt Kolozsváron sokkal jobban érzem, hogy az emberek, hogy néznek rám a buszon, hogyha magyarul beszélek. Megszólal a telefonom, és magyarul beszélek, úgy néznek rám, mintha nem tudom, honnan jönnék.” [B07, informatika szakos, lány]

„Nem beszélünk románul, csak amikor muszáj, és akkor van egy félelem bennünk. Vannak olyanok is, akik kikacagnak és akkor nem mersz megszólalni. Van egy ilyen érzés is.” [B09, biológia szakos, lány]

Viszont a fiúk körében a következő vélemény típus dominál:

„Éppenséggel elboldogulok, de biztos, hogy az akcentusom miatt észreveszik rajtam, hogy magyar vagyok. De nem volt ebből semmi megkülönböztetés vagy ilyesmi.” [B08, informatika szakos, fiú]

„Nem tudsz úgy beszélni románul, helytelenül beszélsz, egyből rájönnek, hogy magyar vagy. De nem szoktak problémázni soha. Ugyanúgy viselkednek veled, mit az összes többivel, én legalábbis úgy veszem észre.” [B06, informatika szakos, fiú]

B10 nyelvhasználatával kapcsolatos véleménye híven összegzi a csoportra jellemző általános attitűdöt.

„A magyarság miatt nem, de hogy nem tudom tökéletesen a román nyelvet, azért szenvedek egész életemben. Nem merek megszólalni, mert félek, hogy kikacagnak, mert rosszul mondok valamit, vagy nem értem meg, amit mond, mert olyan gyorsan mondja, vagy olyan akcentussal mondja a szavakat.” [B10, informatika szakos, fiú]

A fenti két csoportra az a jellemző, hogy előszeretettel használják a magyar nyelvet, mely identitásuk megélésének és kifejezésének egyik fő motívuma. A Debreceni Egyetem megkérdezettjei nem reflektálnak a nyelvi problémákra. Helyváltoztatásuk automatikusan megoldotta a fenti kérdést. A nyelvhasználatával kapcsolatban arról számolnak be, hogy hasonlóan a hazai egyetemeken tanuló interjúalanyokhoz, magyar közegben töltötték gyermekkorukat, amikor az ország hivatalos nyelvével csak ritkán, elsősorban az óvodában, általános iskolában találkoztak. Mivel gyermekkorukban települtek át, így nem tapasztalták meg a hivatalos nyelv ismeretének hiányából adódó problémákat, ezért esetükben csupán érintőlegesen említjük a nyelvhasználat sajátosságait.

Összegzésképp az egyetemi közeggel kapcsolatban az a különbség mutatható ki a vizsgált intézményekben, hogy míg a Partiumi Keresztény Egyetemre elsősorban a hátrányos helyzetű, anyanyelven tanulni vágyó fiatalok jelentkeznek, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet a színvonalas képzésért választják a hazai környezetben magyarul tanulni vágyó diákok. A Debreceni Egyetemre elsősorban migrációs szándékkal érkeznek a jelentkezők. A Partiumi Keresztény Egyetem családi légkört teremt a diákok számára, a tanári segítségnyújtáson keresztül pedig segíti az oda járó hallgatók felzárkózását. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen az informális csatornákon keresztül alakulnak ki a közösségek. A Debreceni Egyetemen jól érzik magukat a megkérdezettek, de esetükben nem rajzolódik ki egy jól körülhatárolható csoport, egyfajta szociális identitásvesztés jellemzi őket.

A külföldi tanulmányutak iránt elsősorban a hazai egyetemek köréből választó diákok érdeklődnek. A Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói előszeretettel vesznek részt magyarországi részképzésen, kiemelik a magyarországi képzés színvonalát. A Babeş-Bolyai

Tudományegyetem diákjai kedvelik európai Erasmus programokat, azonban hasonlóan vélekednek a hazai és a külföldi egyetemek színvonalával kapcsolatban. Mindkét csoport megkérdezettjei kiemelik a saját egyetemükön található családi közegét. A Debreceni Egyetemen tanuló interjúalanyok csekély mértékben érdeklődnek a külföldi ösztöndíjak iránt, legtöbbjük úgy érzi elég volt egy földrajzi mozgás az életükben. Esetükben nem jelennek meg a nyelvhasználatból eredő problémák, hiszen migrációjuk következtében ez a kérdés automatikusan megoldódott. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai különböző módokon élik meg azt, hogy néhány tantárgyat románul kell tanulniuk. Érdekes módon a két tannyelvű, Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatási közegében a diákok nem találkoznak az ország hivatalos nyelvével, kivéve a nyelvszakokon. Mindhárom intézmény megkérdezettjeire az jellemző, hogy anyanyelvükön működő informális közösségekben vesznek részt, melyekhez való kötődéseiket a következő fejezetben tárgyaljuk.

IX. Kötődések

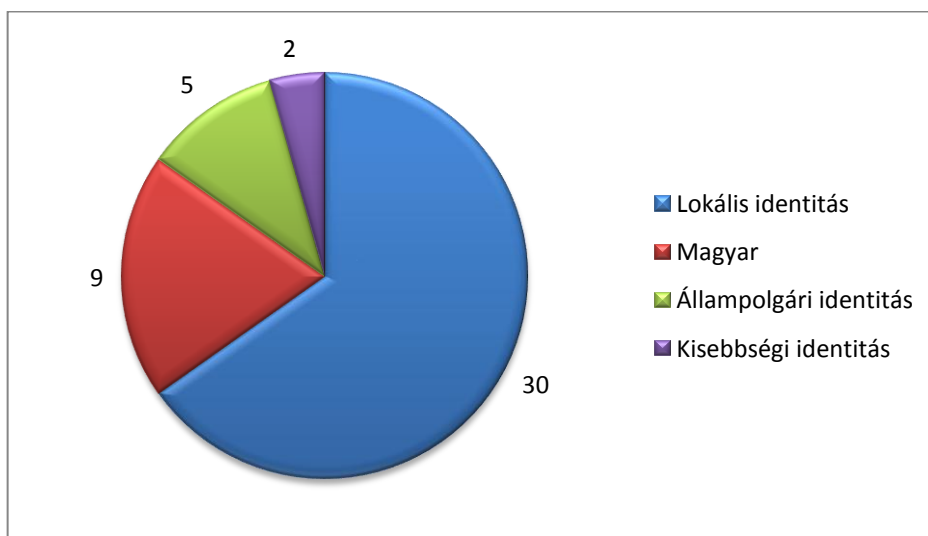
Ebben a fejezetben megvizsgáljuk a megkérdezett diákok önazonosságát, ezt követően pedig saját nemzetiségükhöz, a lokális és a területi, a vallási illetve más nemzetekhez való kötődéseiket. A kisebbségek esetében gyakori jelenség a bipolaritás, azaz kettős kötődés. A domináns és a kisebbségi kultúra vonzásterében közeledések és távolodások folytonos változása figyelhető meg. Egyéntől függően egyik vagy másik irány lehet a mérvadó a mindennapi élethelyzetekben és az azokkal járó döntési szituációkban. Ritkán előfordulhat az is hogy valaki a vonzáster közepén, teljes egyensúlyban éli életét.

IX. 1. Identitás

A másokhoz való viszonyt nagymértékben meghatározza az, hogy az egyén hogyan viszonyul önmagához. Minek tartja, hogyan identifikálja önmagát. Abban a társadalmi miliőben, amelyben mozog, melyik csoporthoz csatlakozik, melyik közösség önazonosságát vállalja fel. A határon túli magyar diákság előtt ez a kérdés nagyon is nyitva áll, hiszen az identitástípusok sokaságából választhatnak. Sodródhatnak a hivatalos közeg irányába az

asszimiláció útján, vallhatják kisebbségi identitásukat, azonosulhatnak állampolgárságukkal vagy nemzeti hovatartozásukkal. Kisebbségi identitásukat megélhetik alsóbbrendű, veszélyeztetett formában, vagy bátran vallhatják, hangoztatva kisebbségi kultúrájuk értékeit. Vajon a leendő erélyi magyar értelmiség beleillik-e a Péntek (2005) felállított védekező identitás kategóriájába? Vajon az anyanyelvű felsőoktatás ad-e akkora szárnyakat, hogy egyéni, és közösségi szinten a kisebbségi tagok feladva védekező identitásukat az önmegvalósító identitás felé mozduljanak?

A megkérdezettek válaszait kvantifikálva, az SPSS program futatásainak eredményeit láthatjuk a 24. ábrán, melyből kiderül, hogy a *Mozaik 2001 és 2011-es* kutatások eredményeivel szinkronban, saját megkérdezettjeink is elsősorban a lokalitás mentén határozták meg önazonosságukat. A szóban elhangzott narratívák elemzése során egy interjúalanyt egyetlen kategóriába soroltunk. Harminc megkérdezett, erdélyinek illetve székelynek tartotta önmagát. A többi válaszlehetőség jóval kevesebb említést kapott. Kilenc fővel a második leggyakoribb említést a magyar önidentifikáció kapta. A harmadik helyen az állampolgári identitás áll, melyet öt fő említett. A sort a kisebbségi identitás zárja, melyre csupán két fő hivatkozott. Az eredményekből az derül ki, hogy az általunk megkérdezett alanyok közül kevesen élik meg egyfajta elnyomásként identitásukat. Az állampolgári identitás, pedig inkább a kétnyelvűekre, a vegyes házasságban születettekre vagy az eltérő kultúrákat nagymértékben elfogadó személyiségtípusokra jellemző. A válaszolók büszkeséggel beszélnek önazonosságukról, nem szabadkoznak vagy védekeznek hovatartozásuk miatt. Valószínűleg a nyelv leépülése ellenébe ható Péntek (2007) által felvázolt XX. századi pozitív változások nem álltak meg a nyelvi hatásoknál, hanem azon keresztül továbbgyűrűzve a mai felsőoktatásban résztvevő hallgatók identitására is befolyással bírnak.

24. ábra: Identitás típusai (fő)

A narratívák kvalitatív tartalomelemzése alátámasztja a kvantifikált változók futtatásainak eredményeit. Az interjúalanyok többsége a lokális identitáshoz kapcsolja hovatartozását. Pozitívumként élik meg magyarságtudatukat, amely büszkeséggel tölti el őket. Ez igaz mind a lokalitást, mind a magyarságot hangsúlyozó interjúalanyok esetében. A vegyes házasságban született illetve az állami egyetemen továbbtanulók állnak a legközelebb a többségi nemzet tagjaihoz. Ezt kifejezi az is, hogy magyar nemzetiségű hovatartozásukat kiegészítik azzal, hogy ezzel egyidőben Románia állampolgárai is.

*„Általában azt mondom, hogy **erdélyi vagyok**. Igazából mások vagyunk. Sok mindenben különbözünk, mentalitásba, gondolkodásformában a magyarországi magyaroktól. Igazából ezért mondom, hogy erdélyi magyar vagyok.” [P03, szociológia szakos, fiú]*

*„Én **székely vagyok**. Tartozom valamihez. Elmondom, hogy székely vagyok az olyan jó nekem, és büszke vagyok valamire, hogy tartozok egy megyéhez, egy nemzetiséghez, egy kultúrához.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]*

*„Én **székelynek tartom magam**. Mindenki azt mondja, hogy a székelyek magyarok, de ez szerintem két külön nép.” [P09, reklámgrafika szakos, fiú]*

*„**Magyar vagyok**. Úgy is vagyok a népszámlálásban számon tartva. Romániai magyarnak vagy erdélyi magyarnak most ez a legújabb szlogen. Magyar és kész.” [P02, szociológia szakos, fiú]*

Ezzel szemben a vegyes házasságban született interjúalanyok a következőképpen nyilatkoznak ebben a kérdésben:

„Én román állampolgár vagyok. Magyar nemzetiségű, román anyanyelvű. ... Nálunk a magyar nyelv, a magyarság dominált a házban. Mivelhogy apuka után veszik a vallást, én római katolikus vagyok és magyar. Az apa neve, az apa vallása és az anyanyelv. Nekem az anyanyelvem, az román. Én római katolikus vagyok és magyar.” [P08, szociológia szakos, fiú]

*„**Erdélyinek**. Nem akarnám se magyarnak, se románnek mondani magam. Mindkettőnek van pozitívuma is és negatívuma is. Inkább ilyen kis erdélyi, az olyan is-is.” Egy másik beszédkörnyezetben pedig a következőket mondja: „Az az érdekes, hogyha románból volt egy rossz jegyem, mindenki azt mondta, de anyád román. Hogyha magyarból volt egy rossz jegyem, akkor senki nem mondta, **te magyar vagy**, édesapád magyar, bátyád magyar, nagyszüleid magyarok vagy ilyesmi. Olyan érdekes.” [P04, reklámgrafika szakos, lány]*

„Én magyarnak tartom magam és próbálok is az maradni. Rájöttem arra, hogy kell egy hely, ahol otthon érzem magam.” Az identitás tárgyi kifejeződéseire láthatunk példát esetében, egy piros fehér zöld színű karkötőt visel, mellyel kifejezi nemzeti hovatartozását, és annak fontosságát: „Olyan, mint egy kabala, mikor ránézek tudjam, hogy magyar vagyok. Ugyanakkor másoknak is mutatom azt, hogy én hova is tartozom, milyen nemzetiségű vagyok, milyen nyelvet beszélek.” [P10, turisztika szakos, fiú]

P08 párhuzamosan éli meg román és magyar identitását. Ez megjelenik az iskolai pályafutásában és kapcsolathálójában is. Korábban az állami egyetemen végzett, román és magyar tagokból álló baráti körrel rendelkezik. P04 és P10, gyermekéveiket magyar ajkú nagyszüleiknél töltötték, így esetükben erős nagyszülői hatás figyelhető meg, ami hatással van identitástudatuk alakulására. P10 határozottan magyarnak tartja magát, ami kapcsolatban áll

azzal az életrajzi elemekben fellelhető ténnyel, hogy szülei különélése miatt, román nemzetiségű apjával korlátozott volt a kapcsolata. *P04* a lokális hovatartozással hidalja át a nemzeti kérdést. Ugyanakkor egy másik beszédkörnyezetben, önkéntelenül is magyarnak nevezi önmagát és testvérét is. A család mellett az oktatás közege szintén az identitás háttérváltozójának tekinthető. Tehát akik a két nemzet közötti középső ponton helyezkednek el, azok identitása is a többi magyarázó változó mentén sodródik. Ez megfigyelhető román nyelvű állami egyetemre járó *P14* esetében, aki nemzeti identitása mellett állampolgári identitását is kiemeli.

„Magyar nemzetiségű, és román állampolgár. Mindkét szülőm magyar.”
[*P14, szociológia szakos, lány*]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett interjúalanyok önmeghatározásban is fontos helyet képvisel a lokalitás, melyhez büszkeség társul. Csupán egy-két interjúalany esetében jelenik meg az állampolgári identitás. Például *B08* esetében, aki az informális kapcsolatok terén is arra utal, hogy szívesen barátkozna a többségi nemzet tagjaival, ő az aki ebből a csoportból a legtoleránsabb velük szemben. Illetve *B03* esetében, aki rezignált hangnemben teszi oda a romániai jelzöt magyarsága elé, és aki többször is kiemeli, nehezen éli meg, hogy a határmódosítások alkalmával éppen lakóhelyük közelében húzták meg az új határvonalat.

„Én büszke vagyok arra, hogy erdélyi magyar vagyok. Én örülök neki, hogy ott vagyok. Ad nekem valami erőt, hogy ott vagyok magyar.” [B01, informatika szakos, lány]

„Mi magyarnak tartjuk magunkat, büszkék vagyunk arra, hogy magyarok vagyunk. Mert én igenis büszke vagyok rá.” [B04, angol szakos, lány]

„Én úgy nőttem fel, hogy igenis magyar vagyok. ... Olyan mintha nem is Romániába élnék, mert nem szólók senkihez románul, mindenki magyarul beszél. Mintha Magyarországon lennék legalábbis. [...] A tanárok is úgy neveltek, hogy magyar színházba járjunk. Arra voltunk nevelve, hogy maradjunk meg magyaroknak.” [B07, informatika szakos, lány]

„Különböző úrlapok kitöltése során a magyar vagyok, de román állampolgár, tudatosult bennem.” [B08, informatika szakos, fiú]

„Romániai magyarnak tartom magam, ezzel együtt kell élni. Ez a Trianon dolog mindig elkeserít.” [B03, informatika szakos, lány]

A fent bemutatott narratívákhoz hasonlóan a Debreceni Egyetemen tanuló megkérdezettek körében is a lokális identitás jelenik meg leggyakrabban az önmeghatározásban, azonban egyre meghatározóbbá válik a magyarság.

„Magyarnak tartom magam mindenféleképpen, erdélyi magyar. Erre büszke vagyok, mert nagyon szép helyről származom.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Én büszke vagyok arra, hogy oda születtem, szeretem mindenkivel tudatni. Magyar vagyok. Annyi, hogy román állampolgár vagyok, ott nőttem fel nem érzem magam románnak, magyar vagyok.” [D14, biológia szakos, lány]

„Nekem sokat jelent hallani a Himnuszt és a Szózatot. Nekem vigyázva áll a lelkem is.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]

„Magyar, én ezt mondom. Néha hozzá teszem, hogy kárpátaljai magyar, de ez lényegtelen.” [D22, történelem szakos, fiú]

„Még mindig erdélyinek. Mert még mindig többet éltem ott, mint itt. Igaz, hogy tudatos életemet már itt, mert mégiscsak ide jártam középiskolába, egyetemre.” [D24, angol-néderlandisztika szakos, lány]

„Erdélyi magyarnak tartom magam. Mindenképpen és erre nagyon büszke vagyok. Sosem fogom elfelejteni, hogy én ott születtem. Meg tényleg mindenki tudja rólam az egyetemen is. És tényleg nagyon szeretem, mondom már ez az otthonom, de mindig megmaradok erdélyi magyarnak.” [D25, orvosi, lány]

D17 identitása szempontjából egyszerűen magyarnak tartja magát, „nem kell erre címkét tenni”. Úgy véli Magyarországon ez természetes, elsősorban azok tudják ezt értékelni, akik külföldön élnek. Viszont fontos számára a magyarság. D24 büszke származására, erdélyi magyarságára, bár identitásában megjelenik egyfajta bizonytalanság. Azt mondja, hogy még mindig erdélyinek tartja magát, mely időhatározóban benne foglaltatik a jövővel kapcsolatos bizonytalanság, talán valamikor eljön az az idő, amikor már nem teszi oda az erdélyi jelzőt. Mindenesetre pozitívumként gondol származására, melyre büszke és cselekedeteinek meghatározója. D25 a legelkötelezettebb ebben a tekintetben, ő rendelkezik a legkarakterisztikusabb véleménnyel. Büszke származására és határozottan erdélyi magyarnak tartja magát. Mindenkivel tudatja származását, és a jövőben is ragaszkodni kíván hozzá. Pedig ő az, aki a legkorábbi életévben, két évesen települt át családjával Magyarországra, ennek ellenére, erős elkötelezettséget mutat szülőföldje iránt. Vélhetően az áttelepüléskor betöltött életkor mellett a szülői attitűdök is jelentős mértékben befolyásolják, az áttelepültek szülőföldjükhöz való viszonyát, identitását.

Annak ellenére, hogy jelen csoportba tartozó megkérdezettek is kiegészítik magyarsághoz való hovatartozásukat az erélyi, kárpátaljai jelzőkkel, származási helyre való utalással. A Magyarországra áttelepült interjúalanyok a magyarországi magyarokról elkezdnek többes szám első személyben, a határon túli magyarokról pedig többes szám harmadik személyben beszélni. Az integráció jele az, hogy a magyarországi magyarokkal azonosulnak. Ezért jelen fejezetben teszünk egy rövid kitekintés a többes szám harmadik személyt alkotó határon túli magyarokról formálódó vélemény tekintetében.

„Talpraesettek. Én mondom a kárpátaljaiakon, de akár az erdélyieken is észreveszem messziről, hogy nem itteni magyarok, kiszúrom a tömegből őket. De hamar alkalmazkodnak.” [D22, történelem szakos, fiú]

„Ott meg a mindennapi élete benne van, hogy nekik harcolniuk kell azért, hogy magyarok és ez nekik nagyon fontos. Meg annyira nem tört be a nyugati kultúra. És szerintem természetesebbek meg egyszerűbbek az emberek. Minden téren. Lelkileg is, öltözködésben is, mindenben egyszerűbben és szerintem ez nagyon jó.” [D25, orvosi, lány]

A megkérdezettek tiszteletet és nagyrabecsülést éreznek a határon túli magyarok iránt. D22 úgy gondolja a határon túli magyarok megbízhatóak és talpraesettek. D25 pedig kiemeli az egyszerűségüket mind anyagi mind érzelmi síkon. Pozitívumként hangsúlyozza a globalizációtól való elhatárolódásukat. Annak ellenére, hogy Kárpátaljáról, illetve Erdélyből

származnak, és identitástudatukban megjelenik lokális származásuk, érdekes módomban többes szám harmadik személyben beszélnek szülőföldjükön maradt rokonaikról, illetve társaikról. Már nem velük alkotnak egy mentális közösséget, hanem a magyarországiakkal, hiszen a magyarországiak jellemzése során használják a többes szám első személyt. Azok az interjúalanyok, akik önállóan érkeztek a magyarországi egyetemre, tanulmányaik ideje alatt határon túli lakóhellyel rendelkeznek, a következőképpen élték meg magyarságukat hazai környezetükben:

„Mókás volt, mert olyan volt, mint egy titkos társaság nem értették, mit beszélünk. Érdekes volt, én nagyon örülök, hogy oda születtem végül is ott magyarnak lenni teljesen más, mint itt magyarnak lenni. Semmiképpen nem hátránynak tartom, hanem inkább előnynek. ... A magyarok között ez ilyen cinkosság lehet. Ez egy plusz. – És mi az, ami összetartja a magyarokat? – Barátság. Mélyebb barátságok alakulnak.” [D14, biológia szakos, lány]

„Egymás közt összetartóak a szerbek is, és a magyarok is. Magyarországon pedig nem összetartóak. Nálunk nem volt ilyen, hogy kicsúfolni a másikat, hanem összetartás volt.” [D15, biológia szakos, fiú]

„Inkább előnyben volt részem, mert sok nyári tábor szerveztek. A magyar társaság nagyon aktív volt. Csak összegyűltünk délutánonként, esténként játszottunk magyarul beszélhettünk. Néha magyar filmeket nézhettünk. Inkább előnyt jelentett a magyarság, mint hátrányt én úgy érzem. [...] Mindenki mindenkivel tartotta a kapcsolatot, barátságok is abból szövődtek. Mostanában is összejárunk.” [D16, magyar szakos, lány]

A megkérdezettek úgy gondolják, hogy a hazai környezetükben összetartóbb közösségek szerveződnek, mint Magyarországon. A magyarságot pozitívan élik meg. D13 inkább előnynek, mint hátránynak tartja, a kisebbségi létet pedig érdekesnek és izgalmasnak. D15 kiemeli, hogy Szerbiában mind a magyarok mind a szerbek összetartóbbak és bizakodóbbak. Hasonlóan vélekedik az Észtországból érkező D16 is, aki az észtországi magyar közösségekben pozitívként élte meg kisebbséghez való tartozását. A legszélsőségesebb D18 véleménye, akinek büntudta van amiatt, hogy elhagyta hazáját. Szaktudását pedig a magyarság javára szeretné fordítani. D11 esetében a magyarság szülőföldön való megőrzése előző megszólalásaihoz hasonlóan szintén vallásos meghatározottsággal bír. Szeretne tenni valamit az otthoni magyarság ügyéért, hiszen több lelkész is felhívta erre a figyelmét. Összességében a megkérdezett interjúalanyok pozitívan élik meg magyarságukat, főként kisebbségi közegükben, ahol a kisebbségi lét az összetartozás és a közösségépítés fő szervező eleme.

A narratívák utalásai szerint a szülőhelyükön szorosabb kapcsolatok, összetartóbb közösségek alakulnak ki. A magyarországiak távolságtartását határon túli származásuknak tulajdonítják, melynek formái megjelenését a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás eredményeiben látják. A hazai egyetemeken tanuló megkérdezettek úgy vélik, hogy a magyarországi magyarok románnak, a románok pedig magyaroknak tartják őket. Ez

kettős elhatárolódást eredményez, ami erős lokális identitásukban és közösségi hovatartozásukban jelenik meg. Ezáltal mind a magyarországi magyaroktól, mind a románoktól elkülönülnek, és saját mikroközösségeikben élik meg mindennapjaikat. A magyarországi magyarokkal kapcsolatos reflexiókat egyfajta vágyakozó távolságtartás jellemzi. A megkérdezettek úgy gondolják, hogy a magyarországi magyarok nem tanúsítanak kellő mértékű érdeklődést irántuk. Ezt főként a kettős állampolgársággal kapcsolatos népszavazás eredményeire alapozzák, melyre úgy tekintenek, mint egy olyan eseményre, amely egy népcsoport identitásán egyfajta sérülést eredményezett.

„Elég nehéz erről mesélni, nem szeretem ezt a témát felhozni, mert kellemetlen, de nagy arcúletés volt minden esetre. Szerintem arról kérdezte meg a magyarországi magyarokat, hogy magyar-e a magyar és ők azt mondták, hogy nem.” [D12, biológia szakos, fiú]

*„Nem tudok azonosulni azzal, hogy Bukarest a fővárosunk, azzal sem, hogy tulajdonképpen én is ide tartozok. Folyamatosan arra tekintünk, Budapestre tekintünk. Nekünk az a lényeges, hogy veletek mi történik. Nem is vagyunk annak az országnak a része. Azt megmondták, hogy nem vagyunk egy nemzettest sem. Mégis mindig az a lényeges, hogy mi történik Magyarországon. [...] **A fordulópont december ötödike volt. Én azóta különböztetem magam,** azóta mondom szóban, de tudatban még mindig nem tudok azonosulni vele, hogy vagytok ti abban az országban, és vagyok én ebben az országban. Szóban használom. De még mindig az a lényeges, hogy ti ott mit csináltok, vagy Budapesten mi folyik.” [P01, szociológia szakos, lány]*

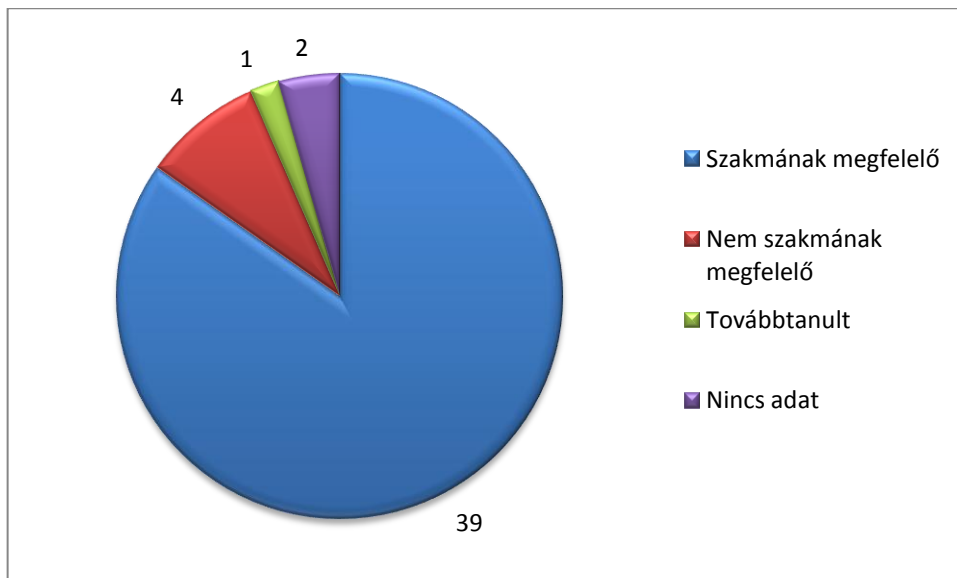
Lokális identitástudatuk megjelenik más csoportoktól való elhatárolódásukban és elkülönülésükben is. Leginkább a saját régiójukból származó hallgatókkal tartanak intenzív kapcsolatot. A Kolozsváron tanuló hallgatók szülőhelyüktől távol eső területen is megtalálták a kapcsolatot és a kötődést a saját régióból származó társaikkal. Ez az erős csoportidentitás megjelenik a románoktól, a magyarországi magyaroktól, sőt más erdélyi magyar kisebbségi csoportoktól való elkülönülésükben. A közös mentalitás, a közös kultúra és gyökerek összetartják őket, ugyanakkor választóvonalat jelentenek más csoportoktól. A többi közösségtől való elkülönülés adja meg a csoport határait, és erős összetartozást eredményez, ami a gyakorlatban a barátok megválasztásában nyilvánul meg.

Az interjúalanyok identitásának kettős arculata van. Egyrészt erős magyarságtudatukban, másrészt erős lokális kötődésükben nyilvánul meg. Erős magyarságtudatuk az identitás etnicitást megőrző funkciójával kapcsolatban a többségi nemzet tagjaitól határolja el a megkérdezetteket. Erős lokális kötődésük, az identitás meghatározásában megjelenő erdélyi jelző, a magyarországi magyaroktól való megkülönböztetés eszköze. Kiemelendő, hogy egyikük sem használja a partiumi jelzőt. Identitásuk és annak ereje tehát kettős alapon nyugszik, amit viselkedésük és beszámolóik is alátámasztanak. Ez a gyakorlati életben úgy jelenik meg, hogy szabad idejüket legszívesebben együtt töltik, szórakozási helyeiket a magyar nyelv használatának lehetőségei alapján

szelektálják, továbbá barátaikat kizárólag a magyar ajkúak köréből választják. Ez összhangban van a Mozaik kutatások eredményeivel, mely szerint a határon túli magyar ifjúság nem egyszerűen magyarnak tartja magát, hanem területileg meghatározott magyarsággal rendelkezik (Szabó *et al.* 2002). A narratívákon keresztül viszont az is kimutathatóvá válik, hogy az a szűk réteg, amely Románia állampolgárságának tényét is hozzáteszi magyar nemzetiségéhez, ez a vegyes házasságból származó, illetve a többség nyelvén tanuló interjúalanyok esetén fordul elő a leggyakrabban.

IX. 2. Szakmai identitás

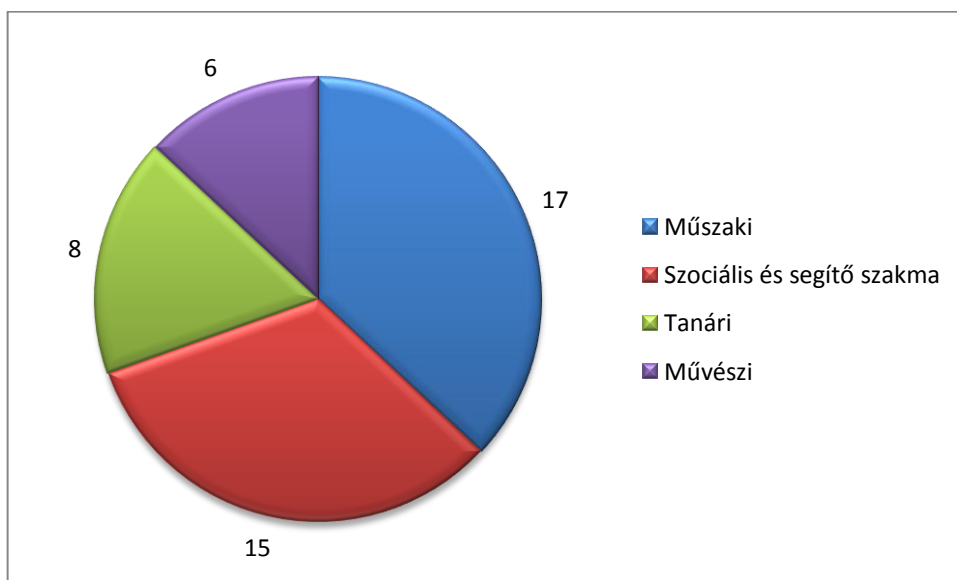
A megkérdezettek alapvetően a szakmai identitás szempontjából is erős elkötelezettséget mutatnak. Ez abban is megmutatkozik, hogy legtöbbjük szakmai érdeklődésének megfelelően választott szakot, hiszen a szak jelent meg legtöbb esetben a választás szempontjainál. A negyvenhat interjúalany közül heten doktori képzés keretében is továbbtanultak. Egy interjúalany nyilatkozta csupán azt, hogy a Partiumi Keresztény Egyetem az utolsó pillanatban adta meg számára a továbbtanulás lehetőségét, a család anyagi deprivációja miatt, ezért a szak megválasztása nem jelentett szempontot, csupán a továbbtanulás ténye. Egy interjúalany választotta volna inkább a pszichológiát, azonban a magyar nyelven való továbbtanulás fontosabb tényezőt jelentett, ezért szociológiára jelentkezett a Partiumi Keresztény Egyetemre. Két interjúalany tett említést arról, hogy szülői hatásra nem jelentkeztek az általuk preferált Marosvásárhelyi Művészeti Egyetemre. Ezért egyikük a Debreceni Egyetem pedagógia, a másik megkérdezett a Partiumi Keresztény Egyetem szociológia szakára járt a megkérdezés idején. A megkérdezettek többsége elégedett szakjával. Erős szakmai identitásuk abban is megmutatkozik, hogy a munkát találók többsége (39 fő) szakmájának megfelelő munkakörben helyezkedett el az utánkövetés idején. Csupán négyen vannak, akik nem a szakmájuknak megfelelően helyezkedtek el (25. ábra).

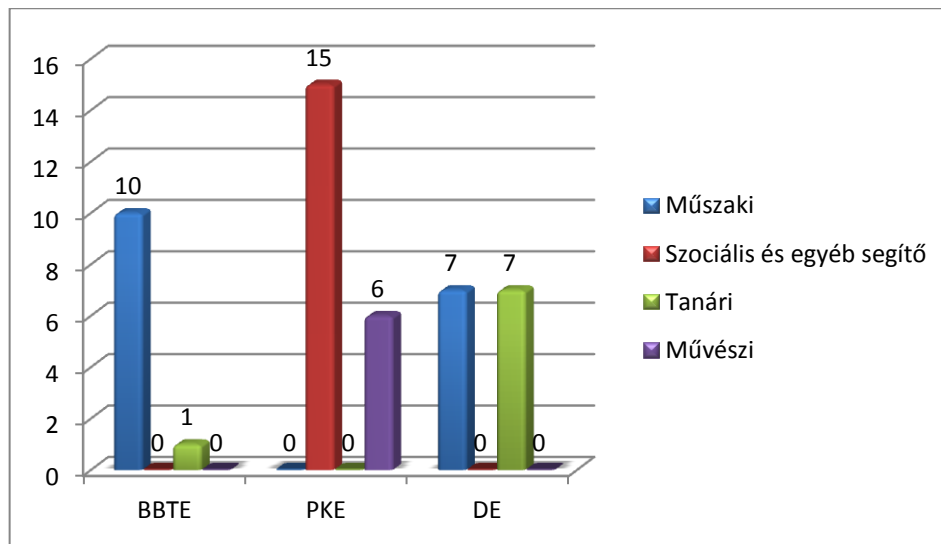
25. ábra: *Munkaerőpiaci integráció (fő)*

Szakmai identitás szempontjából a következő csoportokat alkottuk (26. ábra):

- Műszaki: informatika, (kutató) biológus, orvosi szak (17 fő)
- Szociális és egyéb segítő: szociológia, teológia, turisztika szak (15 fő)
- Tanári: angol, magyar, pedagógia, történelem szak (8 fő)
- Művészi: reklámgrafika, zene szak (6 fő)

26. ábra: *Szakmai identitás (fő)*

27. ábra: Szakmai identitás intézményenként (fő)

Intézmények szerinti bontásban a szakmai identitás a következő megoszlásokat mutatja: A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei elsősorban a leendő műszaki értelmiség tagjaiból kerültek ki (10 fő), akik ennek megfelelően helyezkedtek el később a munkaerőpiacon. Egy fő kivételével, aki angol szakos, és az utánkövetés idején az Eötvös Lóránd Tudományegyetem doktorandusz hallgatója. A Partiumi Keresztény Egyetem interjúalanyai elsősorban a szociális és egyéb segítő (15 fő), másodsorban a művészi szakokról (6 fő) kerültek ki. Ennek megfelelően a személyes megkeresés idején is empátikusak és segítőkészek voltak, érdeklődést tanúsítottak kortársaik és a külföldi tanulmányutak iránt is. A Debreceni Egyetemről kikerülő megkérdezettek egyenlő arányban oszlanak meg a tanári és a műszaki értelmiség között 7-7 fővel képviseltetve magukat (27. ábra).

Tovább folytatva Pusztai (2010, 2012) gondolatmenetét, az empirikus fejezetek eredményeiből azt látjuk, hogy a vallásos baráti kötések, és a vallásos értékrend és hozzáállás hatásai nem állnak meg a középiskolai és a felsőfokú tanulmányok szintjén, hanem a tanulmányi eredményesség mutatóin túl kihatnak az egész szakmai pályafutásra és a szakmai identitásra. A vallásosság szakmai identitásra gyakorolt hatását a megkérdezettek vallásos baráti körének meglétéből, vallásos értékreferenciáinak mutatói által mérhetjük, melyeket a következő fejezetben mutattunk be.

IX. 3. Értékek és vallásosság

A Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjeinek értékrendjében vezet a család és a hagyományok követésének fontossága. Az interjúalanyok többsége előtérbe helyezi a családot a karrierrel szemben és a tradíciót a nyugati értékeket közvetítő globalizációval szemben. Bár a *Mozaik kutatások* eredményei azt mutatják, hogy a határon túli fiatalok többsége előnyösnek tartja az Európai Unió csatlakozást, jelen kutatás alanyai azt csupán Erdély politikai önállósodásának reményében támogatják.

„Arra vágyom, az az életcélom – nem az, hogy nagy karriert csináljak – hanem az hogy legyen egy szerető férjem, éljek egy meleg otthonba, s éljek szépen. S megéljem az életemet, ne csak leéljem. S minél több értéket megtapasztaljak, s átörökítsek, s szeretetben éljek.[...] Abszolút az a boldogságom, amit mondtam, hogy gyerekeket neveljek. S célom csakis az, hogy jó feleség legyek, s jó anya.” [P12, szociológia szakos, lány]

*„Én ultrakonzervatív vagyok, bár nem úgy tűnik, de, akik ismernek, azok tudják. **Az álmod az a tipikus, család, gyerek, feleség.** Tudom, hogy nekem kell egy nyugodt ház, fészek, ahol csinálom a dolgaimat. Este hazamenjek nyugodtan és szeretetben. A lényeg, hogy legyen egy stabilitás az életembe.” [P03, szociológia szakos, fiú]*

A család-karrier értékpárban, egy fő kivételével, a többség, a karrierrel szemben a családot részesíti előnyben. Továbbá elhatárolódnak a nyugati értékektől és az azt közvetítő globalizációtól. A Partiumi Keresztény Egyetem megkérdezettjeihez hasonlóan, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjaihoz szintén családcentrikusak. Ez megmutatkozik abban, hogy a jövőtervek és a szülőföldre való ragaszkodás egyik magyarázó változója a nukleáris családhoz való kötődés. Az előző csoporttal szemben körükben nem rajzolódik ki olyan erőteljesen a nagyszülői hatás. A globalizáció-tradíció értékpárban a megkérdezett interjúalanyok egyértelműen a hagyományápolást pártolják, például néptánc és népdaléneklés formájában. A globalizációval beáramló nyugati értékrendre és életmódra úgy tekintenek, mint a szokások végleges kiirtásának eszközére. A beszélgetések részletei szemléltetik, azt, hogy a megkérdezett hallgatók, hogyan viszonyulnak a globalizáció kérdésköréhez.

„Egyáltalán nem vagyunk mi europánizálódva, szerencsére. [...] Az elveinket tényleg nem adjuk fel olyan könnyen. Nem multisodunk el annyira. Nem olyan gyorsan. Ez a globalizáció egyszóval. Jobban meggondoljuk azt, hogy kimenjünk-e külföldre dolgozni vagy ne.” [P12, szociológia szakos, lány]

„Próbálják átirányítani gazdasági kapcsolatokra a határon túli magyar kapcsolatokat, hogy ne kulturális szempontokra épüljön. Az valóban nem olyan érzelmi és hűsbavágó, ez is a globalizációval jön.” [P01, szociológia szakos, lány]

„A régi székelek sokkal életrevalóbbak. Nem ilyen technológizált környezetben nőttek fel. Megmaradtak emberekként, nem lettek ilyen divatemberek.” [P08, szociológia szakos, fiú]

P13-at a globalizáció vívmányai tartották vissza attól, hogy letelepedjen egy Nyugat-európai országban, ahol egy évet töltött, misszionárius hallgatóként:

„Mert az egy nagyon más világ számomra, túlságosan jó és fejlett világ, globalizáció szemszögéből. Ott mindenki azzal törődik, hogy minél jobb és vagányabb dolga legyen, elfeledkeznek bizonyos dolgokról. Félttem, hogy elfelejtem az itthoni kultúrát, ami nekem nagyon fontos, én nagyon hazafias vagyok, és nagyon szeretem.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]

A fenti idézetben láthatjuk, hogy a hagyományokhoz, szokásokhoz, egyszóval a tradícióhoz való ragaszkodás, a hovatartozás egyik fontos építőeleme. Ez az attitűd, az erős nemzeti és szociális identitástudattal együtt véd a nemzetek olvasztótégelyével szemben. Legyen az akár a többségi nemzet tagjai közé való asszimilálódás, akár az anyaország vagy a külföldi országok vonzása, akár az értékek és kultúra mentén egységesítő tendenciával bíró globalizáció, melyet negatív dolgokkal azonosítanak. Ez az attitűd egyszersmind hozzájárul identitásuk megőrzéséhez, és véd a beolvadástól. Ez egy erőteljesebb identitástudatban manifesztálódik, mely a nyugati értékektől is elhatárolja tagjait, hiszen az elhatárolódás jelenti a közösség megőrzésének egyik forrását. Azonban Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei az Európai Unióhoz való csatlakozást pozitív színben tüntetik fel, a nemzeti ellentétek megszüntetésének eszközét látják benne.

„Van román magyar konfliktus, de nincs háborúskodás vagy ilyesmi, és úgy érzem, hogy ez az egész letűnőben van. Még néhány év és el fogjuk ezt felejteni. Bekerülünk az Európai Unióba, valahol egy kicsit egységesebbek leszünk a többi állammal.” [B02, fizika- informatika szakos, fiú]

A vallásosság tekintetében a Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákokat általában véve az jellemzi, hogy hisznek Istenben és rendszeresen imádkoznak. Fontosabb számukra az Istenben való hit, a vallás formális kifejeződéseinél. Nem tartják fontosnak a hagyományos értelemben vett vallásosságot, a templomba járást, a felekezeti különbségeket. A megkérdezettek közül hárman, rendszeresen járnak templomba. Szintén hárman vannak, akik egyáltalán nem tartják magukat vallásosnak és nem hiszek Istenben.

„Vallásos vagyok abban az értelemben, hogy elhiszem és vallom azokat az elveket, amelyek le vannak írva a Bibliában. Néha szoktam imádkozni. Nem vagyok vallásos abban az értelemben, hogy minden vasárnap vagy minden szombaton elmenjek a templomba vagy a zsinagógába” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Imádkozni szoktam. Sosem kötötten, kivéve a Miatyánk. Egy beszélgetést szoktam folytatni. A lényeg, hogy tisztázza a gondolataimat, olyankor jobb gondolatok, válaszok jutnak az eszembe.” [P03, szociológia szakos, fiú]

„Hiszek Istenben, elmondom minden este az imát, de nem járok minden vasárnap templomba, hanem amikor utamba esik, akkor bemegyek, imádkozom, teszek pénzt a perselybe. Este imádkozom, megköszönöm az eltelt napot. Nem abba nyilvánul meg, hogy ki mennyit ül templomban, hanem abba, hogy mi az, amit érzel.” [P16, szociológia szakos, lány]

„Református vagyok. Annyira vallásos nem vagyok, elég ritkán járok templomba, de minden este szoktam imádkozni lefekvés előtt.” [P18, reklámgrafika szakos, fiú]

„Vallásos ember vagyok. Hiszek Istenben. Szoktam Bibliát olvasgatni, hetente háromszor, négyszer. Imádkozni is szoktam. Templomba nem szoktam gyakran járni.” [P07, szociológia szakos, fiú]

A három nem vallásos interjúalany a következőképpen nyilatkozik erről a kérdésről:

„Reformátusnak kereszteltek meg de, nem tartom a vallást fontosnak sőt, pogánynak vallom magam. Nem járok templomba, nem adózok.” [P09, reklámgrafika szakos, fiú]

„Spirituális vagyok, de nem vallásos. Szeretek elfilozofálgatni a dolgokat, de nem látam értelmét, hogy elmenjek templomba. Én úgy tartom, hogy a Biblia egy etikai kód.” [P10, turisztika szakos, fiú]

„Nem, de vannak dolgok, amikhez tartom magamat. A húsvéti ételszenteltetés. Én nem vagyok vallásos, egyáltalán nem imádkozok, nem járok templomba. Nem tartom ezt számomra fontosnak, mert én nem hiszek Istenbe. De szokás szintjén én nagyon szeretem. Például a húsvéti ételszenteltetés nálam egy kötelező dolog. Reggel hatra én ott vagyok a templomba. Kijön a pap, mond egy pár szót, viszik a szentelt vizet körbe, s hintik meg szentelt vízzel körbe a korsarakat.” [P20, reklámgrafika szakos, fiú]

A fenti idézetekből láthatjuk, hogy az önmagukat vallástól elhatároló interjúalanyok esetében is megfigyelhetők a vallásos kötődések. Az egyiküket megkeresztelték, ennek ellenére nem tartja követendő értéknek. A második a spiritualitáshoz vonzódik. Míg a harmadik a szokások szintjén ragaszkodik a valláshoz, például a húsvéti ételszenteléshez.

A vallásosság szintén közösségteremtő erővel bír. Így a felekezeti képzésben résztvevő, döntően vallásos interjúalanyok közösségé szerveződését, a kisebbségi lét és a tanári hozzáállás mellett a vallásosság is indukálja. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai körében, a vallásosság mentális és gyakorlati szinten egyaránt meghatározó. Kivétel nélkül minden interjúalany vallásosnak tartja magát. Többségük a római katolikus.

„Vallásosnak tartom magam (római katolikus). Járok templomban és Szatmáron egy közösségbe. Nagyon fontos a vallás, ha nem voltam templomban, zavar. Az egyházi esküvő a fontos, nem igénylem az állami esküvőt.” [B02, fizika-informatika szakos, fiú]

„Mélyen nem, de minden vasárnap elmegyek templomban.” [B03, informatika szakos, lány]

„Én mindig úgy vagyok, hogy amit adott a jó Isten azt úgy kell vinni, mert azt úgy adta. [...] Én úgy érzem, hogy nem véletlenül vagyunk mi ott, és én hiszek, abban, hogy valaki irányít minket és azért tett oda, mert nekünk ott a helyünk. És én jól érzem ott magam. Van valami varázsa az ottani magyaroknak, valahogy összetartóbbak. Szeretem őket. Ha ide születtünk, ha itt is van ugyanolyan lehetőség, mint odaát akkor miért ne csináljuk itt. Úgy érzem, hogy magyarul tanító tanárra mindig szükség lesz.” [B01, informatika szakos, lány]

A narratívákból kiderül, hogy a megkérdezettek számára, a vallás mind tartalmi, mind formai szempontból fontos. B01 hozzászólásában megjelenik a vallás és az identitás kapcsolata. Hisz abban, hogy nem véletlenül született arra a helyre ahova szültetett, és abban, hogy valaki fentről irányítja és kézben tartja sorsát. Ebből kifolyólag úgy gondolja, hogy szülőhelyén van a helye és a feladata. B02-t zavarja, ha nem megy el a vasárnapi Istentiszteletre. B03 pedig saját bevallási szerint nem mélyen vallásos, viszont heti

rendszerességgel jár templomba. Ez szinkronban van a *Mozaik kutatások* eredményeivel, melyek szerint a határon túli magyar fiatalok döntő többsége vallásos (Szabó et al. 2002).

A Debreceni Egyetemen tanulók esetében a legkevésbé a szerbiai származású interjúalany tartja magát vallásosnak. Legerősebben pedig a lelkeszi szülővel vagy nagyszülővel rendelkezők. Három interjúalany életében meghatározó jelentőséggel bír a vallásosság, míg a többiekre elsősorban az jellemző, hogy a kibocsátó országban még gyakorolták, míg a célországban kevésbé fontos számukra. Hogyha az Istenben való hitet tekintjük a vallásosság kritériumának, akkor egyedül a szerbiai származású interjúalany nem tekinthető vallásosnak.

„Én nem látom ellentmondásosnak a vallásosságot és a biológiát. Van evolúció, de az nem önmagától, hanem az Isten keze által, és ezáltal meg tudtam maradni vallásosnak, úgy hogy biológus vagyok. Inkább otthon szoktam templomba járni. Kisváros, ahol nem kell felvenni ezt a rohanó tempót.” [D12, biológia szakos, fiú]

„Reformátusok vagyunk, de amióta Debrecenben vagyok nincs időm járni, de vallásosnak tartom magam. Imádkozok minden este, de a túlzott vallásosság nem vall rám.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

„Már pici koromtól templomba jártam. Római katolikus vagyok, első osztályos koromtól jártam hittan órára. [...] Még itt egyetemen néhányszor elmentem templomba. Itt most nem gyakorlom a vallásomat.” [D14, biológia szakos, lány]

A szerbiai születésű, DE15 nem tartja magát vallásosnak: „Szüleim meg vannak keresztelve, mi a tesómmal nem. Sose jártunk templomba.” [D15, biológia szakos, fiú]

D17 nagyapja kezdetben református lelkész, politikai meghurcoltatások miatt baptista lelkész lett. Szabadideje nagy részét a baptista gyülekezetben folytatott tevékenységek töltik ki, vagyis bibliaóra, zenetanulás, táborozás. A vallásosság *„beleivódott a mindennapokba életvitelszerűen, nagyon meghatározó volt.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]*. D11 erős vallási elköteleződése mutatkozik meg abban is, hogy ennek a mutatónak mentén szerveződnek a barátságai.

„Itt is sikerült megismerkedni keresztény emberekkel. Jobban örülök, ha keresztényeket ismerek meg. Akkor olyan nagy baj nem érhet. Valahogy biztonságot ad, hasonlóan gondolkodnak. A barátok kiválasztásának az elsőrendű a kereszténység a másodrendű a nemzetiség, erdélyi.” [D11, informatika szakos, fiú]

„Járunk templomba rendszeresen, reformátussághoz kötődünk. Egyetemistaként jobban meg tudtuk élni, jártunk közösségbe. Most már más, nincs szabad ideje az embernek. Most Bibliaolvasásra, templomba járásra, imádkozásra korlátozódik. Igazából keresztény közösségem most nincsen.” [D18, informatika szakos, fiú]

Ebben a csoportban a vallásosság tekintetében a legerősebb elköteleződést D11, D17 és D18 mutatják. D17 nagyapja, D18-nak, apai nagyapja és apja egyaránt lelkészek voltak. D11 pedig keresztény közösségekből választ barátokat. A románok magyarok közötti ellentétben is fontos magyarázó erő képvisel vallásossága, melyet a nemzeti kérdések fölél

helyezett. Barátait szándéka szerint a vallásosság, nem a nemzetiség különbségei mentén választja. A fenti három interjúalany kivételével a többiek kiemelik azt, hogy hazai környezetükben, ahol egyébként is vallásosabbak az emberek, többet jártak templomba. Viszont a magyarországi közegben egyre kevésbé. A vallásosság tekintetében legalacsonyabb intenzitást a szerbiai születésű D15 mutatja. Sem ő maga, sem szülei nem vallásgyakorlók. Ez a tendencia is összhangban van a *Mozaik 2001, 2011* kutatások eredményeivel, hiszen a határon túli magyarok közül összességében a szerbiaiak a legkevésbé vallásosok, őket követik a magyarországi magyarok. A Magyarországra áttelepült interjúalanyokra az jellemző, hogy vallásosnak tartják magukat, hisznek Istenben viszont a vallásosság formai kifejeződéseit már kisebb mértékben gyakorolják.

*„Református vagyok, gyakorolom is, bár elég ritkán jutok el templomba.”
[D21, pedagógia-történelem szakos, lány]*

„Mi is rendszeresen járunk templomban. Én nem, nekem nincs rá lehetőségem. Van rá lehetőségem csak időm nincs. Viszont szüleim rendszeresen járnak.” [D22, történelem szakos, fiú]

A határon túli felsőoktatásban résztvevő interjúalanyoknál azt láthattuk, hogy a vallásosság formai kifejeződése fontosabbak, mint a Magyarországra áttelepült interjúalanyok esetében. Számukra az Istenben való hit fontosabb a vallás formai kifejeződésénél. Az egyetemre érkezők csoportja tulajdonképpen átmenetet képez, hiszen véleményükben annak adnak hangot, hogy a szülőföldjükön még gyakrabban, magyarországi egyetemi éveik alatt azonban már ritkábban, járnak templomba. Összesen három interjúalany tartotta meg vallásosságát a célországban is. A többi megkérdezettel kapcsolatban azt látjuk, hogy a magyarországi közeg gyengíti a vallásosság formai kifejeződéseinek mindennapi életben való alkalmazását, mely a Magyarországra települt interjúalanyok esetében a legdominánsabb, hiszen vallásosnak tartják magukat, azonban ritkán gyakorolják azt a mindennapokban.

IX. 4. Célországba való integráltság foka

A szülőföldhöz való viszony D11 és D18 esetében összhangban van a korábbi fejezetben tárgyalt vallásos meggyőződésükkel. D18-nak büntudata van amiatt, hogy nem az otthoni magyarság javát szolgálja. Ebben a tekintetben, ugyanígy, ahogy erős vallásos meggyőződésével is közel áll D11-hez. Úgy gondolja:

„Úgy érzem, felelősséggel tartozom, az ottani magyarokért. Lelkiismeretfurdalásom van, hogy ott kellene helyt álljak, viszont nem teszem, ezért valamennyire árulásnak is érzem. [...] Igazából az értelmiségi réteg az, amelyik meg tudja tartani az ottani magyarságot. Inkább ott kéne maradni és erősíteni az ottani közösséget. ... Azzal, hogy eljöttem Szlovákiából, azzal az ottani magyaroknak rosszabb lett valamennyivel, úgy érzem.” [D18, informatika szakos, fiú]

„Fontos a magyarságom, mert magyarnak neveltek, a legjobb itt Magyarországon magyarul. Ez is érdekes, hogy erdélyi magyarnak lenni azt jelenti ott kitartani. Lelkészek mondják azt, hogy fontos az, hogy ne menjen el az értelmiség és én mégis eljöttem. De azért én még tudok tenni az otthoniakért, tehát ez bennem van.” [D11, informatika szakos, fiú]

„A szívem mindenképp szatmári. De az a helyzet, hogy már annyira gyökértelennek érzem magam, mivel a barátaim már nem egy helyre tömörülnek. Szatmár az mindig a szívem csücske lesz. Szeretek ott lenni. Mégiscsak ismerem azt a várost, ismerem az embereket.” [D14, biológia szakos, lány]

„Ha befejezem az egyetemet, haza kell menni katonának, ha nem, akkor nem mehetek haza többet. [...] Nem mondanék le az állampolgárságról, mert szeretem a földet meg a várost. Ha az országot nem is annyira, magát a földet, a várost szeretem. [...] Amikor az ember elkezd az egyetemet alig várja, hogy megszabaduljon Szerbiától, a nyomortól. És akkor átmentem Pestre ott tanultam, ott meg már alig vártam, hogy hazamenjek. Szeretek haza járni.” [D15, biológia szakos, fiú]

A fenti interjúidézetekből kiderül, hogy a táj szépsége, a társadalmi és a földrajzi környezet egyaránt a szülőföld iránti ragaszkodást váltja ki az interjúalanyokból. A megkérdezettek úgy gondolják, ott van az a társadalmi közeg, ahol igazán jól érzik magukat, ahol az igazi barátaik vannak. A földrajzi mozgás viszont szétmorzsolja ezeket a közösséget. Ahogy D14 és D15 is megállapítja nem csupán ők, hanem informális kapcsolathálójuk többi tagja is elvándorolt. Így hazalátogatásuk már nem nyújtja azt az élményt, amit ott lakásuk ideje alatt megszoktak. Ennek ellenére kivétel nélkül, az idézett és a nem idézett interjúalanyok is, szívesen látogatnak szülőföldjükre. Ebben a beilleszkedési folyamatban egyrészt a szülőföldhöz, másrészt a célországához való ragaszkodás figyelhető meg. Az idő elteltével egyre inkább csökken az első és egyre inkább erősödik a második. Ebben az alfejezetben bemutatjuk milyen kötődésekkel rendelkeznek a tanulmányi céllal érkező interjúalanyok szülőföldjükkel kapcsolatban.

„A rokonság az, ami odaköt anyukámnak a testvérei ott laknak és szerintem ott is fognak maradni, és velük nagyon jóban vagyunk, meg nagymamám, meg a térség. Nekem rosszul esik ez a hortobágyi puszta ahhoz képest, hogy én a Kárpátok tövében csücsültem. A hegyek és a környezet miatt jól esik visszamenni, igazából már barátok nem nagyon kötnek oda.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Időnként úgy érzem, hogy innen többet tehetek az ottaniakért, mintha ott maradtam volna. Azt hogy hogyan tudok segíteni, azt még nem tudom. De akarok tenni valamit majd. [...] De ha most lenne egy olyan lehetőségem, hogy Erdélyben autonómia lenne akkor én szerintem visszaköltöznék. Legalábbis így részidőben, mert nagyon hiányzik.” [D24, angol-néerlandisztika szakos, lány]

„Én örülök, hogy itt élek és, hogy itt képviselhetem Erdélyt, meg talán valamilyen szinten én is tovább adhatom egy kicsit. Biztos ennek is célja van tényleg, hogy én is hirdessem, hogy mi van ott.” [D25, orvosi, lány]

„Rokonaim, családom, nagyszüleim, az a ház ahol felnőttem. Az még a mienk. Maga a hely, maga Mihály falva, olyan levegő sehol a világon nincs máshol. Eltávolodtam onnan, de még mindig az az alfa meg az omega, még mindig ott a legjobb. Csalódok egyébként, amikor hazamegyek, mert várok valamit, és nem azt kapom. De jó lenne már hazamenni, és amikor ott vagyok, fű remek, de most mit kezdek magammal, de jó lenne már visszamenni Kisújszállásra. Ez egy kicsit rossz, hogy istenigazából sehol nem érzed magad otthon, ez rossz. De még mindig inkább Mihály falva, mint Kisújszállás.” [D26, angol szakos, lány]

Az interjúalanyok elsősorban az otthon maradt családtagok, rokonok, és a földrajzi környezet miatt ragaszkodnak szülőföldjükhöz. Az előző csoporthoz képest a barátok alacsonyabb számban kerülnek említésre. A megkérdezettek büszkék származásukra, szülőföldjükre, az ott élőkre. A földrajzi közeget, a tájat szebbnek tartják. D24 és D25 is megemlíti, hogy szeretne valamit tenni a határon túli magyarság ügyéért, tehát szülőföldjükhöz való ragaszkodásuk jövőterveikben is kifejeződik.

A szülőföldhöz való ragaszkodás bemutatását követően, jelen alfejezetben rátérünk annak vizsgálatára, hogy mennyire illeszkedtek be az interjúalanyok az anyaországban, a választott célországban. Jelen csoport tagjai nem magyarországi migránsok, hiszen a felsőoktatásba való bekapcsolódás miatt érkeztek Magyarországra. Mégis a fentiekben vázolt tendencia miatt, az oktatást egy állomásnak tekinthetjük a migrációs folyamatban, ezért fontos a célországba való integráltságot is szemügyre venni. D11 esetében megfigyelhetjük azt a pontot, amikor már szülőhelyéhez sem kötődik annyira, viszont új lakhelye még nem tölti be az előzőét. Így egyik helyen sem érzi igazán otthon magát. Ennek ellenére azonban nem szeretne egy harmadik országban lakni.

„Magyarországon nem igazán vagyok még otthon, azért megvan, hogy erdélyi magyar vagyok. [...] Nem kötődöm annyira ide. Hova kötődöm? Elvesztettem az otthont. Haza se kötődök már annyira. Ennyi erővel mehetnék tovább is, de nem szeretnék.” [D11, informatika szakos, fiú]

Nem elhanyagolható tényező, hogy a megkérdezés idején D11 nem rendelkezett tartós párkapcsolattal, ami fontos magyarázó változó a megkérdezettek új környezetben kialakulandó otthonosságérzésében. D14 számára sok tekintetben nem teljesültek előzetes elképzelései:

„Rájöttem, hogy mégiscsak, amire ráépítettem az életem az nem létezik. Ez Magyarország, ide tartozunk, ide húz a szívünk, ez a hazánk. Már nem érzem így. Sok minden megváltozott, nem szeretek itt lenni, én otthon szeretek lenni. Otthon jól érzem magam, itt nem.” [D14, biológia szakos, lány]

A fenti példa is azt mutatja, hogy a társadalmi integráltság elsődleges magyarázó változója a párkapcsolat megléte. Amióta D14 párkapcsolatban él, jelentős mértékben változott lakóhelyéhez való viszonya, bővült informális kapcsolathálója. Párkapcsolatának

következtében kezdi otthon érezni magát Magyarországon. Integráltság érzete viszont nem éri el azt a szintet, hogy Magyarországon akarjon letelepedni, viszont abban az országban nagyon jól érzete magát, ahova külföldi ösztöndíjjal ellátogatott, ezért egy harmadik célországban tervezi jövőjét, egyetemi éveinek befejezését követően.

„Most kezdem igazán azt a szót használni, hogy otthon. Most érzem először, hogy otthon vagyok, amióta M. van. Most már itt is otthon. Egyre jobban érzem itt magam. Kezdem itt otthon érezni magam, hogy emberek vesznek körül. Bővül a társaság. Valószínűleg ez is közrejátszik, hogy inkább otthon érzem itt magam. Ugyanúgy el tudok már itt is beszélgetni emberekkel. Most már úgy annyira nincs bennem különbség. Egyre több ember van. Komfortosabbá teszi az ittlétet, itt is van kihez szólni. [...] Végül is most már kezdenek barátaim lenni, de igazi barátaim még mindig otthon vannak, pedig kilenc éve itt vagyok. [...] Én nem szeretek itt lenni, én el akarok innen menni. Akárhová, akár külföldre akár haza, én itt nem szeretek lenni, már várom, hogy végezzek és elmenjek innen, Magyarországról.” [D14, biológia szakos, lány]

„Sehova sem tartozom, mindig haza vágyom, pont azért mert sehova sem vagyok otthon. Hova is tartozom? Ha átültetik a gyökereket, akkor van ez így. Amíg a mamí élt addig éreztem, hogy otthon vagyok. Most a kis saját családom az ahol végül is otthon vagyok. De más az, amikor több generáció él együtt.” [D17, könyvtári informatika szakos, lány]

D17 véleménye összhangban van D11 és D14 véleményével, a lakhelyváltozás miatt gyökértelennek érzi magát, nem érzi igazán otthon magát Magyarországon. D15 úgy érzi származása miatt távolságtartóbbak vele az emberek. Kívülállóság érzete idővel gyengült, amikor Budapestről Debrecenbe költözött, viszont nem szűnt meg teljesen. A korábbi megszólalásokkal ellentétben D16 otthon érzi magát választott célországában. Bár egy távolabbi országból érkezett, úgy hogy nem ismerte a magyarországi körülményeket, viszonyokat. Az egy éves külföldi ösztöndíjprogram keretében megtetszett neki Magyarország, ahol letelepedett és családot alapított.

„De végül is azért maradtam itt, merthogy férjhez mentem, és nem tudom számomra tényleg ez az otthon és ez a haza. Talán ebben annak is van nagy szerepe, hogy Észtországban duplán idegenek voltunk, mert az oroszok számára magyarok voltunk, az észtek számára oroszok voltunk. Magyarországon nem így érzem, itt tényleg otthon érzem magamat. Ez is nagy szerepet játszott ebben, hogy végül is így döntöttem, hogy itt maradok.” [D16, magyar szakos, lány]

„Nem voltak ismerőseim, de könnyen akadtak, azért én sem vagyok egy zárkózott ember. ... Jól érzem magam itt. Szeretem a munkám és a környezetet, ahol dolgozhatok.” [D12, biológia szakos, fiú]

D11-gyel szemben, akivel együtt egy városból érkeztek az egyetemre, D12 jól érzi magát célországában, ahová az oktatási mobilitáson keresztül került. Az egyetemválasztással kapcsolatos kérdésre adott válaszában is megjelenik a hosszú távú migráció célja, az utánkövetés idején ez már meg is valósult, akkori párjával összeházasodtak, és PhD hallgató a Debreceni Egyetemen. A fenti megszólalásokból láthatjuk, hogy D12 és D16 otthon érzik magukat választott országukban. Ehhez a csoporthoz tartozik D13 is, akinek korábban idézet mondataiban láthatjuk családi környezetre talált az oktatási mobilitás útján, és jó társaságra.

D18 átmenetet képez ebből a szempontból, mert úgy érzi, beilleszkedett, nem érzi idegennek magát, viszont megjegyzi, a gyökértelenség egy kicsit zavarja. D11, D14, D15 és D17 kifejezetten rosszul érzik magukat Magyarországon. Gyökértelennek érzik magukat, nem találtak igazi jó közösségre, melyben otthon érezhetnék magukat. D14 éppen ezért egy külföldi országba szeretne migrálni.

A beilleszkedéssel kapcsolatos nehézségek közt az interjúalanyok megemlítik a kapcsolatok elvesztését, a kulturális különbségeket, akár a beszédben akár az öltözködésben. A hivatali ügyek problematikus voltát, a szülők munkakeresésének procedúráit, az iskolai és a társadalmi környezetben való beilleszkedés akadályait. Mindannyian arról számolnak be, hogy a kezdeti időszak volt nehezebb, a kezdeti váltás, ami egyre inkább könnyebbé vált, a kibocsátó ország kötődéseinek gyengülésével, a fogadó ország kötődéseinek erősödésével. D25 gyermekkorában került Magyarországra, ezért számára könnyű volt a beilleszkedés, ez is azt bizonyítja, hogy a társadalmi integrálódás másik fontos magyarázó változója az idő. Minél korábbi életkorban költözik valaki, annál könnyebben szokja meg az új közeget, az új környezetet. Másrészt minél több idő telt el a költözés óta, annál nagyobb mértékű társadalmi integráció figyelhető meg. A fogadó országban az új kapcsolatok kiépülésével, a barátságok kialakulásával egyre jobban beilleszkednek az interjúalanyok.

„Én úgy gondolom, hogy már itt Debrecenben 'ittthonabb' vagyok, itt jobban érzem magam, mint ott. Ott meg a környezet, ami közelebb áll hozzám. De azt hiszem, hogy néhány év és azt fogom mondani, hogy Debrecennek a környezete áll közelebb. [...] Én abszolút beilleszkedtem, nem volt ezzel gondom, szerintem azért is volt könnyebb, mert középiskolában is ide jártam és ez abszolút megkönnyítette a dolgomat.” [D21, pedagógia-történelem szakos, lány]

„Teljesen olyan volt mintha itt születtem volna. [...] Hét éve kerültem ide Debrecenbe, szeretem ezt a várost, megszoktam, nem is szeretnék innen elmenni. Nagyon szép városnak tartom. A szellemiségét szeretem, hogy civil város, a szívem csücske volt. Azt nagyon szeretem, hogy diákváros.” [D22, történelem szakos, fiú]

„Debrecen nagyon hozzám nőtt. Debrecenben kezdtem el gyökerezni. Most már így itthon és otthon Erdélyben. Azt se mondhatom, hogy kétlaki vagyok, de Erdély az mindig otthon lesz. Haza megyek, és itthon vagyok.” [D24, angol-néerlandisztika szakos, lány]

„Én már itt nőttem fel, itt alakult ki a baráti köröm. Ő miattuk nagyon szeretem Debrecen, szép városnak tartom. Olyan jó itt lakni. [...] Úgy gondolom, hogy nekem meg a nővéremnek már Debrecen az otthon, de anyuék sohasem fognak teljesen ide tartozni.” [D25, orvosi, lány]

„Három éve kezdtem megbékülni ezzel a helyzettel, nagyon nehezen szakadtam el. Három éve találkoztam a barátommal. Miatta megváltozott a véleményem, egyre nehezebben hagytam őt itt, és egyre ritkábban mentem haza, és egyre rövidebb ideig. Vágytam vissza, hogy lássam, meg vele legyek. És az ő révén nagyon sok embert ismertem meg, akik mai napig nagyon jó barátaim. Egyre könnyebb lett.” [D26, angol szakos, lány]

Összességében az interjúalanyok már inkább Magyarországon érzik magukat otthon. D24 úgy fogalmaz, hogy itt is itthon és ott is otthon, ellentétben D11-gyel, akinek dilemmáját az anyaország és a szülőföld közötti választás problémája jelenti. Tehát az előző csoportban

még láttunk olyan példákat, melyek a választással járó vagy-vagy helyzetet hordozták, míg jelen csoport megkérdezettjei, már választottak, választásuk idővel a társadalmi integráció által megerősítést nyert. Kettős kötődésük inkább abban nyilvánul meg, hogy szívesen beszélnek szülőföldjükéről, büszkéek származásukra, szívesen látogatnak el oda, és szeretnének tenni valamit az ott lakó emberek ügyéért. Integrálódtak a cél országba. Fontos különbség, hogy összességében jelen csoport megkérdezettjei korán és családjukkal együtt, míg az előző csoport megkérdezettjei későbbi életkorban és egyedül, az oktatási intézményekben való részvétel miatt kerültek Magyarországra. Az adatfelvétel idején még a döntésmeghozatal időszakában voltak, a tanulmányaik során szerzett tapasztalatok és barátok pedig elősegíthetik a végleges letelepedést, hiszen ők a felsőoktatásban szerzett tapasztalatok és kialakult lehetőségek következtében hoznak meg egy végleges döntést. Míg jelen csoport tagjai azért tanulnak magyarországi felsőoktatásban, mert már letelepedtek. Esetükben lezárult a döntési procedúra, már nem mérlegelnek, hanem pozitív visszaigazolásokat keresnek döntésük helyénvalóságára. Már nem a jó választásra, hanem az integrációra figyelnek elsősorban, ami megkönnyíti számukra a beilleszkedést az előző csoport tagjaihoz képest.

Csupán *D23* számolt be arról, hogy a kibocsátó országhoz képest, súlyos anyagi tőkevesztést szenvedtek, esetükben az integráció anyagi téren ütközött nehézségbe. A többiek elsősorban a társadalmi tőkevesztést és a kulturális különbségekből eredő integrációs nehézségeket említik. Abban is közös az interjúalanyok véleménye, hogy úgy gondolják, számukra könnyebb volt az integrálódás, mint szüleik generációjának. Ők már itthon érzik magukat Magyarországon, de úgy látják, szüleik sohasem fogják igazán otthon érezni magukat a fogadó országban. Ez is visszavezethető az életkor társadalmi beilleszkedésre gyakorolt magyarázó erejére.

Hasonló eredményekre jut Gál Gyöngyi (2013) *A Magyarországra áttelepedett pedagógusok szakmai és társadalmi integrációja* című disszertációjában. Kutatása rávilágít arra, hogy az általa vizsgált erdélyi pedagógusok az áttelepedés folyamatát egyfajta traumaként élték meg, ami talajvesztettség és gyökértelenség érzésében manifesztálódott. A társadalmi integrációt elősegítő változók az idő, a kapcsolatháló, párkapcsolat, a biztos önkép, a szerepekhez való alkalmazkodás képessége és a új társadalmi környezetben való eligazodást segítő személy jelenléte. A fenti kutatás interjúalanyai kiemelik a szülőföld fontosságát és az ahhoz való ragaszkodást a migrációt követő életszakaszban is. A megkérdezettek között van olyan személy, aki a szülőföld hiányát az édesanya hiányához hasonlítja. Ebből következtethetünk az erdélyi magyarok erős földrajzi tér iránti kötődésére. Továbbá Gál megkérdezettjei is kiemelik az eredeti lakóhelyen kötött barátságok erősebb emocionális funkcióját, melyet az új lakóhelyen nem találtak meg. Ennek ellenére a megkérdezettek

többsége sikeres szakmai integrációt és pedagóguspályát futott be. Összehasonlításképp elmondhatjuk, hogy az általunk megkérdezett diákok könnyebb helyzetben vannak, amennyiben szakmai pályafutásukat megelőző diákéveiket is a célországban töltik, hiszen ezalatt lehetőségük nyílik szakmai és baráti kapcsolatok létesítésére. Összességében elmondható, hogy a diákévek alatt könnyebb és mélyebb integráció valósítható meg, mint a szakmai pályafutás közben történt migráció esetében.

IX. 5. Jövőtervek

A hazai környezetben tanuló diákok elsősorban szülőhelyükön tervezik jövőjüket. Erős lokális identitással és szülőföldhöz való ragaszkodással rendelkeznek. Többségük csak abban az esetben költözne külföldre, ha hosszabb távon sem találna munkát jelenlegi lakóhelyén. Ez esetben migrációjuk elsődleges célországa Magyarország lenne. Viszont egy-két évre szívesen elutaznának külföldre tapasztalatszerzés céljából.

„Inkább itt élek Romániában, mint Magyarországon. Mert nézzük a román nemzetet, annak is van egy kultúrája. Én szeretem Romániát ebből a szempontból, mert mindig felmozgat valamit.[...] Nagyon szeretem Romániát földrajzilag is, kellemes, szép helyen van, Magyarország olyan kis lapos. Emiatt élnék itt Romániában, Erdélyben.” [P13, teológia-szociális munka szakos, fiú]

„Szeretem ezt a várost, mindenképpen szeretem és büszke vagyok rá, hogy váradi vagyok. Váradon szeretnék maradni, maximum tanulni, vagy rövid időre dolgozni mennék ki külföldre” [P02, szociológia szakos, fiú]

„Itt születtem. Ez az ország biztosított tanulási lehetőséget. Ennek az országnak a javára szeretném használni a tudásom. Egyedüli gyermek vagyok, nem szeretnék messze kerülni.” [P16, szociológia szakos, lány]

„Hosszútávon nem vágyom el. Barátok ismerősök, rokonaim nagy része itt él Váradon. Nekem ez számít, nem szeretném elveszíteni teljesen a gyökereimet.” [P19, szociológia-teológia szakos, fiú]

P13 testvére Budapesten lakik, mégis szilárdan ragaszkodik szülőföldjéhez. P19 a hátrahagyott társadalmi tőke hiányára hívja fel a figyelmet. Kiemeli azt, hogy a család, a rokonok és a barátok jelentik elsődlegesen azt a kapcsolatot, ami a szülőhelyéhez kötik. Úgy gondolja, ezek pótolhatatlanok. Az után követés idején a legtöbben hazájukban helyezkedtek el, viszont P11 Walesben töltött egy évet, a Christian Holiday Centerbe. P06 Brüsszelben, P19 pedig Budapesten dolgozik. A fent bemutatott tervekkel szemben, elvágódást tükröz P15 hozzászólása:

„Én Budapestre szeretnék menni, vagy Pécsre vagy még távolabbra, nem tudom.” – mesterizni – „Pécsen vagy Sopron van, úgy tudom. Sopron meggyőzött tíz éve voltam ott és nagyon szeretnék visszamenni, Pécsen meg egy fél éve. Tetszett

a város, ott el tudnám képzelni, meg vannak ismerősök.” [P15, reklámgrafika szakos, lány]

A jövőtervekben megmutatkozik az erőteljes szülőföldhöz való ragaszkodás. Az interjúalanyok döntő többsége nem szeretne elszakadni attól a közegetől, amelyben él. Ezt a kötődést a rokonok és barátok elő kapcsolata, illetve magához a földrajzi helyhez és a kulturális közeghez való ragaszkodás motiválja. Kivéve P15-öt, aki Magyarországra vagy akár más nyugat-európai országba vágyik. A jobb lehetőségek miatt szinte mindegyik interjúalany felveti kérdést, hogy bizonyos ideig külföldön kell munkát vállalnia. Viszont amíg ez a többi interjúalanynál inkább egyfajta kényszerpályát jelent, amivel csak rövid ideig kívánnak élni, addig P15 hosszú távon keresi ennek lehetőségét. Egyfajta optimista jövőkép jellemző rájuk, Románia fellendülésével kapcsolatban. P03 megjegyzi, hogy Románia egyre több lehetőséget nyújt, fejlődik. Ez az optimista jövőkép összhangban van a *Mozaik 2001, 2012-es* kutatások eredményeivel.

„Most úgy néz ki Románia sokkal több lehetőséget nyújt, mint külföld. Fejlődik, kell a munkaerő és azok az emberek, akik megragadják a lehetőségeket.” [P03, szociológia szakos, fiú]

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem tizenegy megkérdezettjének többsége a megkeresés idején azt tervezte, hogy az egyetemi éveket követően visszatér születési helyére és ott helyezkedik el. Az otthon maradás szándékát firtató kérdésekre adott válaszok a következő főbb okok köré csoportosíthatóak: a család, a barátok, az ismerősök megtartó ereje, illetve az idegen környezettől és az ismeretlentől való félelem. Az utánkövetés során kiderült, hogy heten Romániában maradtak. Közülük négyen visszaköltöztek Szatmárnémetibe, hárman Kolozsváron telepedtek le. Négyen Magyarországra költöztek, egyikük Szegedre, hárman pedig Budapestre. Az egyetemi éveket követően lokális környezetükben hazatérő interjúalanyok a következő gondolatokat mondták a megkérdezés idején:

„Menjek egy ezer idegenbe, új környezet, új barátok, új szokások, új hely. Mikor már itt tudom, hogy milyen, megszoktam, nem érzem magam rosszul. Félek az idegentől, hogy ott hogy fognak fogadni vagy, hogy esetleg kudarcot vallok, nem fogom jól érezni magam.” [B06, informatika szakos, fiú]

„Itt van a nagy ház, itt van apukám, anyukám, és nekik is kell öreg korukra valaki, és BB06-nak ugyanúgy. Ott vannak a szülei, egyetlen gyerek. Vagy kiviszed őket is, de ők már hova menjenek, nem is nagyon vágnak ki.” [B07, informatika szakos, lány]

„Ha befejezem, szeretnék tanár is lenni. Inkább Károlyban szeretnék tanítani, főleg abban az iskolában ahol én végeztem szívesen tanítanék. Nem akarok Magyarországra menni, én nem vagyok az a típus. [...] Hát barátaik nincsenek ott az embernek azért az csak számít, meg a család. A szüleimet, most hagyjam itt vagy őket is vigyem.” [B08, informatika szakos, fiú]

Elsősorban a szülői háttér, a barátok és az újrakezdéstől való félelem motiválja választásukat. A fenti kötődések határozzák meg döntéseiket. Számukra ezek a legfontosabb a

kötődések. A Kolozsváron maradó interjúalanyok a következő véleményt fogalmazták meg az adatfelvétel idején:

„Szatmárra szeretnék visszamenni mindenképp, mert nekem Kolozsvár túl nagy város. Szatmár egy kisváros, de nekem pont megfelelő.[...] Hogyha az ember talál egy olyan állást, amire vágyik, és amit Szatmáron nem kapna meg, akkor nem tartom lehetetlennek, hogy Kolozsváron maradjak. De nem ott képzelem el az életemet és a barátaim se. Mindenki azt mondja, hogyha egy mód van rá akkor hazamegyünk.” [B01, informatika szakos, lány]

„Az a végleges konklúzióm, hogy én nem akarok innen elmenni. Szerintem nagyon jól meg lehet itt élni, nincs probléma. Magyarországon is ugyanígy élnek az emberek. Itt is megveszik a lakást, az autót. [...] Szatmárra visszamegyek mese nélkül. Utálom ezt a nagyvárost, poros zajos, mindenki nacionalista. Sokkal több veszélyt stresszt hord magában. Az én otthoni kis városomat szeretem, ott otthon érzem magam, itt nem tudom. Szerelmes vagyok a szülőhelyemben.” [B02, fizika-informatika szakos, fiú]

„Egy időre ki akarok menni külföldre pénzt keresni. Itt szeretnék élni mindenképpen, anyagilag is megéri, ez az ország a lehetőségek országa. Nyugatabbra telítettebb a piac. De itt még nagy lehetőségek vannak, nagyot lehet fejlődni főleg a technika terén. Viszont nincs összehasonlítási alapom, de szertetem ezt a helyet annak ellenére, hogy tele van románokkal.” [B11, informatika szakos, fiú]

A választott egyetem helyszínén maradók közül ketten az adatfelvétel idején azt tervezik, hogy visszatérnek szülőföldjükre, a Partium területére. Azonban az egyetem befejezését követően mindketten Kolozsváron találtak munkát, egy olyan cégnél, amelynek közvetítésével egy-egy félévre, külföldre mehettek dolgozni. Ennek keretében töltöttek néhány hónapot Svédországban, Olaszországban és Budapesten. Azt követően Kolozsváron alapítottak családot. B11 jövőterveit illetően egy-két évre szívesen kimenne külföldre pénzszerzési lehetőségek miatt, viszont az ott szerzett tőkét hosszú távon hazájában kívánja kamatoztatni. Őket kevésbé motiválja az ismeretlentől való félelem. Inkább a szülőföld szeretete és a jövőbe vetett bizalom határozza meg választásukat. Románia számukra a lehetőségek országa. Bizakodóbbak, határozottabbak és nem keresik annyira a biztonságot és a biztos családi hátteret. Ez abban is megmutatkozik, hogy B01 számára a szülőhöz és a születés helyéhez való ragaszkodásnál az utóbbi bizonyult erősebbnek. Annak ellenére, hogy édesanyja, Magyarországon kötött házasságot, az otthonmaradást választja.

„Édesanyám most fog februárba férjhez menni, Magyarországra. Tulajdonképpen nekem ott (Szatmárnémetiben) most már csak a nagymamám marad, meg a párom. [...] Az a kérdés: »Nem akartok átjönni ide? Segítek nektek, majd szerzünk nektek is munkahelyet.« És mondtuk, hogy nem.” [B01, informatika szakos, lány]

A Magyarországra költözött interjúalanyok a megkeresés idején a következőket válaszolták a jövőtervekkel kapcsolatos kérdésekre.

„Az igazat megmondva sajnálnám is a szüleimet, de Romániát nem. Szívesen élnék ott. Amikor egyszer-egyszer jön, hogy mondanék valamit a románoknak, de nem tudok, akkor mindig azt fogadom meg, hogy kiköltözök Magyarországra.” [B04, angol szakos, lány]

„Mikor kisebb voltam azt mondtam, hogy én biztos ki fogok menni Magyarországra, csak az anyanyelvemen beszélnék. Viszont ott sem érezném magam otthon. Most már itt születtem, akkor maradjak is itt. [...] Én itt megtaláltam a helyem. Itt könnyebb lenne, aztán lehet, hogy egy év múlva kimegyek, de most így gondolom. Kimehetek, hogyha lesz egy munkám, amit szeretek és jól érzem magam. Itt is jól érzem magam.” [B09, biológia szakos, lány]

Közülük hárman már a megkeresés idején határozottan vonzódtak Magyarországra. B03 párkapcsolata révén, testvére B04 pedig tanulmányai révén került Budapestre, az Eötvös Loránd Tudományegyetem ösztöndíjas doktorandusz hallgatója. B10 párját követve Szegedre költözött, ahova B09 munkalehetősége miatt került. Később B10 Pesten vállalt munkát. A Magyarországra költözött pár kapcsolata megszakadt. Míg a két otthonmaradó pár házasságot kötött és családot alapított.

Az anyaországba továbbtanulás céljából érkező megkérdezettek egy döntési folyamat valamely lépcsőfokán állnak. Vannak köztük olyanok, akik tudatosan döntöttek a magyarországi felsőoktatási intézmény mellett a végleges letelepedés céljából, vannak köztük olyanok, akik bizonytalanok a végleges döntést illetően és olyanok is, akik egy harmadik országba szeretnének menni. A jövőtervek szempontjából ez a csoport mutatja a legnagyobb szórást, ami összhangban van azzal, hogy lakóhelyük szerint még kötődnek kibocsátó országhoz. Tulajdonképpen csak a képzésben töltött idő alatt kötődnek Magyarországhoz. Egyetemi éveik befejezését követően különösebb kötöttségek nélkül választhatnak otthont maguknak. D16 Magyarországon talált otthonra és függetlenségre, itt alapított családot. A felsőoktatásban való részvétele során kialakuló körülményei pedig tovább könnyítették letelepedéssel kapcsolatos döntésének meghozatalát. D13 a legcéltudatosabb, ő az, aki a legjobban érzi magát Magyarországon. Hozzá hasonlóan határozott álláspontot képvisel D12, aki az után követés idején a következőket mondja:

„Igazából véve, már amikor magyarországi egyetemre jelentkeztem, nagyon valószínű volt, hogy nem fogok otthon munkát vállalni. A könnyebb utat és a jobb megélhetési lehetőségeket választottam.” [D12, biológia szakos, fiú]

„Miután a párom megkérte a kezemet el kellett döntenem, hogy vele maradok, itt maradok. De talán még korábban is, nem tudom, megszoktam, hogy itt vagyok és már nem is vágytam haza. Nagyon tetszett ez az önállóság, ez a szabadság. Nem volt nehéz döntés, mert egy folyamat volt, és a végén magától adódott.” [D16, magyar szakos, lány]

„Szeretem ezt a várost és nem szeretném elhagyni. Nem szeretnék innen elmenni, eleve azért is jöttem ki, mert Magyarországon szeretnék letelepedni. Szeretném megkapni az állampolgárságot. Nekem itt jó, én már barátokat szereztem, elég nagy kört, én már nem szeretnék innen elmenni.” [D13, pedagógia szakos, fiú]

D13 már első éves hallgatóként nagyon jól érzi magát választott célországban, ahová szeretné, ha szülei is követnék. Vele ellentétben D14 nem érzi jól magát Magyarországon, végleges letelepedésének helyszínét illetően bizonytalanság jellemzi. D14-hez hasonlóan D15 sem érzi jól magát új környezetében, a lakhelyváltás gyökértelenséget eredményezett

életében. Ő is bizonytalan végeleges lakóhelyét illetően, szeretne világot látni és megtalálni azt a helyet, ahol otthon érzi magát.

„Utazok, megnézem a világot. Ha már kiutaztam magam valahol letelepedni. Igazából nem érzem magam sehol otthon, régen otthon éreztem magam Szerbiában, de ahogy telt az idő ott se éreztem magam otthon, amikor eljöttem otthonról, akkor már sehol nem éreztem magam otthon. Pesten se, itt se érzem magam otthon. De ha hazamegyek, akkor se érzem azt, hogy otthon vagyok. Úgyhogy valahogy meg kéne találni, hogy hol érzem azt.” [D15, biológia szakos, fiú]

„Úgy érzem, hogy nem én döntöttem el, hogy itt Magyarországon akarok lakni, csak így jöttek ki a dolgok.” [D18, informatika szakos, fiú]

„Én azt fogom megtanulni, hogy itt hogyan kell tanítani, és ha visszamegyek otthon nehezebb lesz. Ha hazamegyek, akkor még románul is le kell vizsgázni és ez egy kicsit rémisztő. Azon szoktak megbukni az emberek. [...] Körvonalazódik, hogy inkább itt, de még itt nem vagyok teljesen otthon.” [D11, informatika szakos, fiú]

D11 esetében erős a végleges letelepedéssel kapcsolatos bizonytalanság. Identitása szempontjából a korábbi fejezetekben bemutatásra kerülő interjúalanyokhoz hasonlóan erdélyi magyarnak tartja magát, azonban nem rendelkezik olyan mértékű kötődéssel a szülőföldjéhez, mint a korábbiakban bemutatott kolozsvári diákok. Dilemmája viszont elárulja, hogy szülőföldjének vonzása egyáltalán nem elhanyagolható. Az utánkövetés idején Magyarországon talált munkát és kötött házasságot. Új kötései választott intézménye helyszínén tartják. D18 véleményében is megjelenik az, hogy a magyarországi egyetemválasztás meghatározza a diákok jövőjét, végleges letelepedését. A magyarországi képzésben való bekapcsolódás gyengíti a hazai kapcsolatok továbbélését, melyet a lassan kialakuló, új kapcsolatok váltanak fel. A magyar nyelv szakmai ismerete, a Magyarországon történő kapcsolati tőke kialakulása és a megnyíló lehetőségek determinálják az anyaországban történő munkavállalást. Az egyetem helyszínén kialakult párkapcsolatok szintén ezt erősítik, segítve a magyar társadalomba való integrálódást és az otthonosság érzésének kialakulását. A külföldi országok hivatalos nyelvismeretének hiánya és a magyarországi diploma különbözeti vizsga útján történő elismerése nehezíti a Magyarországon érettségizett vagy diplomázott hallgatók szülőföldre való visszatérését, és erősíti az interjúalanyok Magyarországon való letelepedésének szándékát. A választott egyetem helyszíne nagymértékben hozzájárul a hallgatók jövőjének alakulásához. Ezzel ellentétes választás elsősorban D14 és D15 esetében merül fel. Jelen kvalitatív vizsgálatból nem kívánunk általános érvényű konklúziókat levonni, tekintettel a vizsgálati módszer jellegére. A fenti interjúidézetek során olyan diákok életébe és életérzésébe tekinthetünk be, akik az otthonvesztés, otthonteremtés dimenziójának valamely lépcsőfokán helyezkednek el. D11 esetében láthatjuk, hogy a kezdeti bizonytalanság a körülmények miatt, idővel biztos választássá alakul. A kezdeti otthontalanság érzése, az évek során otthonosság érzésbe fordul, különösen a házasságkötés és a családalapítást követően.

A következő csoportban láthatjuk azt, ahogy a szülőföldre való ragaszkodást idővel, a választott ország ragaszkodása váltja fel. Azok az interjúalanyok, akik családjaikkal együtt már korábban döntöttek letelepedésüket illetően, a jövőben nem szeretnék megváltoztatni a szüleikkel együtt meghozott döntést, és nem szeretnék egy harmadik célországba vándorolni. Jövőterveinek elődleges helyszíne Magyarország, azon belül is tanulmányaik helyszíne, Debrecen. Erős elköteleződést mutatnak a helyben maradással kapcsolatban. Már nem szülőföldre, hanem választott országhoz ragaszkodnak elsősorban. Magyarország migrációs veszteségeit számba véve elhanyagolhatatlan fontosságú ennek a csoportnak a kötődése. D22, aki hét éve került Debrecenbe, a következőképp nyilatkozik a városról:

„Én biztos nem megyek külföldre, én Magyarországon maradok. Itt itthon vagyok és nem áll szándékomban innen elmenni, bármilyen rosszra fordulna is a helyzet Magyarországon. Én itt fogok maradni, mert a nehézségek elől nem menekülni kell, hanem megoldani őket meg leküzdeni. Az identitástudatom, magyarságtudatom miatt is elég nehéz volna külföldön maradni. Az nekem egy kudarc, egy börtön lenne, hogyha kikényszerítenének külföldre.” [D22, történelem szakos, fiú]

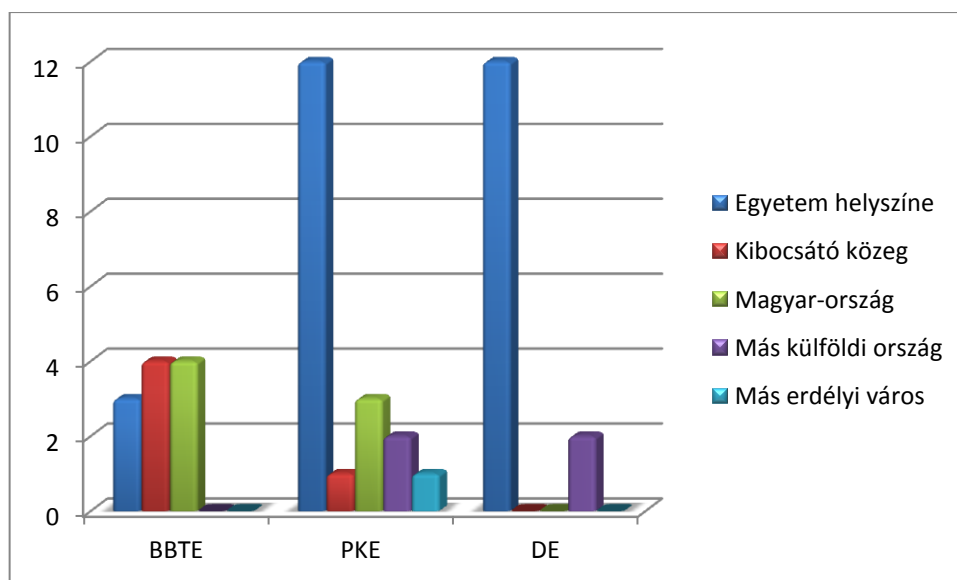
„Én mindenképpen itt maradok. Nem mennék külföldre száz százalék. Nekem nagyon fontos, hogy magyar vagyok. És az is akarok maradni. És nem szeretnék elmenni külföldre. Egyáltalán nem. Nyaralni világot látni lehet, de oda költözni, meg ott dolgozni egyáltalán nem. Sose.” [D25, orvosi, lány]

„Most már nem mennék vissza semmi értelme. Ez már butaság lenne. Mikor kicsi voltam ez volt a mániám, de nem. Nagyvárosba szeretnék élni, például Debrecen. Nem vágyom külföldre, talán kimenni egy évet Angliába. De itt maradnék, elég volt nekem így egyszer leszakadni, még egyszer új embereket szerezni, nem. Jó itt.” [D26, angol szakos, lány]

A megkérdezettek véleménye összecseng. Debrecenben képzelik el jövőjüket, elhatárolódnak egy harmadik külföldi országba való migráció lehetőségétől. Az áttelepült interjúalanyok esetében szülőföldre való ragaszkodást felváltja a célországhoz, Magyarországhoz való ragaszkodás. D26 megfogalmazza, hogy az integrációs nehézségek leküzdése után már nem lenne értelme visszamenni a kibocsátó országba. Főleg azért, mert párkapcsolata kialakulását követően Magyarországon is otthonra talált. D22 és D25 kiemelik, hogy magyar hovatartozásuk miatt mereven elhatárolódnak egy külföldi országba való migrációtól. Bár nem idéztünk D24-től a korábbi megszólalásaival szinkronban, Debrecenben tervezi jövőjét párjával, az utánkövetés idején már házastársával. Ennek megfelelően egyetemi éveit követően Debrecenben vállalt munkát.

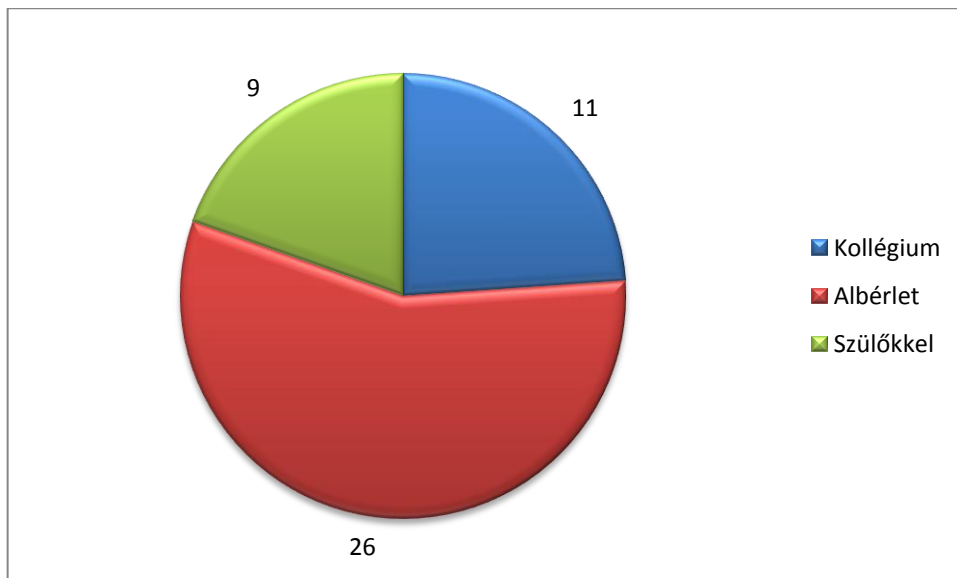
Jelen csoportba tartozó megkérdezettek elsősorban abban különböznek egymástól, hogy áttelepülésük következtében a társadalmi integráció mely fokán állnak. Valamilyen szempontból nehézséget okozott számukra a kezdeti időszak, akár a költözéssel járó anyagi, illetve kapcsolati tőke veszteség, akár a hivatali ügyintézés miatt. Azonban mindannyian egyre inkább integrálódnak a célországba, ahol egyre inkább otthonra találnak.

A 28. ábra összesíti az utánkövetés eredményeit. Intézményi bontásban tárja elénk, hogy a tervekkel összhangban végül hol telepedtek le a megkérdezettek. Válaszaik szerint ötféle csoportba soroltuk a megkérdezetteket: a felsőoktatási tanulmányok helyszínén maradók, a születés helyére visszatérők, Magyarországra költözők, külföldre vagy más erdélyi városba átköltözők. Az eredmények azt mutatják, hogy ebből a szempontból a legmeghatározóbb a felsőoktatás intézményének helyszíne. A Megkérdezettek majd 30 százaléka abban a városban talált munkát és alapított családot, ahol felsőfokú tanulmányait végezte. Ez a változó a legerősebb hatást a Debrecenben tanuló diákcsoportra fejt ki. Közülük csupán ketten nem integrálódtak be a fogadó ország anyanyelvi közegében és egy harmadik célország felé mozdultak el. Senki sem tért vissza a kibocsátó közegbe. Tehát a határon túli magyarok számára Magyarország elsősorban cél, nem pedig tranzit országot jelent. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai is a legtöbb esetben Nagyváradot választották (12 fő).

28. ábra: Az intézmény hatása a letelepedés helyszínére (fő)

Ezt a tendenciát az egyetem integráló hatása mellett erősíti, hogy a megkérdezettek 20 százaléka (9 fő) szüleivel élt a felsőfokú tanulmányok idejében, az intézmény helyszínén, 26-an albérletben és csupán 11-en kollégiumban (29. ábra). Tehát akik albérletben, vagy a szüleikkel laknak, már a felsőfokú tanulmányok alatt integrálódnak az oktatás helyszínének helyi társadalmába, lakókörnyezetébe. Ez erősíti a kapcsolatháló és a társadalmi tőke kiépülését vagy erősödését, ami könnyebb jövőbeli munkaerő piaci integrációt eredményezhet.

29. ábra: *Lakóhely típusa a felsőoktatási tanulmányok idején (fő)*

A nagyváradai diákok alacsony számban és nagyjából egyenlő szórásban választottak más erdélyi várost, Magyarországot vagy a konkrét szülőhelyre való visszatérést. A Kolozsváron tanuló leginkább összetartó, legerősebb kapcsolathálóval rendelkező diákcsoport mutatja a legnagyobb szórást ebben a kérdésben. Körülbelül egyharmaduk maradt az egyetem helyszínén, további egyharmaduk Magyarországra, vagy Szatmárnémeti környékére költözött az egyetem befejezését követően.

Összességében a megkérdezett diákokat elsősorban az jellemzi, hogy identitástudatukban elkülönülnek mind az anyaországbeliektől, mind a többségi nemzet tagjaitól. Önazonosságuk elsősorban a lokalitás mentén szerveződik. Lokális kötődésük a csoportszerveződés formáiban, informális kapcsolathálóikban is megmutatkozik. Magyarságukra büszkék, jellemző rájuk saját nemzetük pozitív tulajdonságokkal történő felruházása. Vallásosnak tartják magukat, az Istenbe vetett hit fontosabb számukra a vallás formai kifejeződésénél. A földrajzi helyhez való ragaszkodásukat elsősorban az jellemzi, hogy legtöbbször ahhoz a területhez kötődnek, amely életük jelenlegi helyszínét is jelenti. Ez megmutatkozik a jövőterveikben is, hiszen egy-két kivételtől eltekintve jelenlegi lakhelyükön tervezik életüket és munkába állásukat. A határon túl lakó hallgatók jelenlegi lakóhelyükhöz ragaszkodnak, míg a Magyarországon élők esetében ez a ragaszkodás az anyaországhoz való egyre szorosabb kötődésben jelenik meg.

X. Következtetések

Jelen fejezetben összehasonlítjuk az előzőekben vizsgált csoportok főbb jellegzetességeit. Azokat a diákokat, akik határon túli származásúak, de magyarországi képzési rendszer hallgatói, és azokat a diákokat, akik a hazai – jelen esetben az erdélyi – képzési lehetőségek kínálatából választottak. Hat olyan diákkal készítettünk interjút, akik erdélyi születésűek, de Magyarországon telepedtek le, és a magyarországi felsőoktatási intézményekben vesznek részt. Nyolc interjút készítettünk olyan diákokkal, akik erdélyi születésűek, és ott rendelkeznek állandó lakhellyel, azonban a magyarországi felsőoktatásban vesznek részt. Tizenegy interjú felvételére került sor a hallgatók azon csoportjával, akik a szülőhelyük területén lévő egyetemek kínálataiból választottak. Ezek a diákok a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói, viszont a Partium területén, Szatmárnémetiből illetve a környező településekről származnak. További huszonegy olyan diákkal készítettünk interjút, akik a Partiumi Keresztény Egyetemen tanultak a megkérdezés idején.

Összehasonlítva a Partiumi Keresztény Egyetemet, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemet és a Debreceni Egyetemet meginterjúvolt diákjait, az **anyagi helyzet** szempontjából az rajzolódik ki, hogy míg a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai inkább hátrányos helyzetű családi háttérrel rendelkeznek, addig a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen megkérdezett diákok az anyagi dimenzió köztes skáláján helyezkednek el. Megengedhetik maguknak a romániai magyar egyetemek köréből a színvonalasabb, de drágább egyetemen való továbbtanulást. Viszont a magyarországi képzőhelyek anyagi szempontból már nehezen lennének elérhetőek a számukra. A Magyarországon tanuló diákok tekinthetőek anyagilag a leginkább jól szituáltaknak. Hiszen ők megengedheti maguknak egy külföldi országban való továbbtanulást. Ez a háttérváltozó meghatározó, hiszen az egyetemválasztást tekintetében döntő szempontot jelent az anyagi helyzet. Az anyagilag jobb helyzetben lévő családok diákjai választják a Kolozsváron működő egyetemet, míg a hátrányosabb helyzetű diákok a nagyváradi Partiumi Keresztény Egyetemet. Közös vonás, hogy mindkét csoport tagjai a hazai magyar nyelvű felsőoktatás kínálatából választottak. A Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok hátrányosabb helyzetű családokból származnak, ezért esetükben fontos a felzárkóztatás, melynek eszközei az otthonos hangulat, a családi légkör, a segítőkész tanárok. Ennek megvalósításának kedvez a kis létszámú intézmény. A Babeş-Bolyai Tudományegyetemen is megfigyelhető a tanári hatás, viszont ott inkább az attitűd formálójaként jelenik meg, nem a közvetlen segítségnyújtásban. Az órai előadásokon

elhangzott informális tanári véleményen keresztül formálja a nemzettudatot és erősíti az otthon maradás szándékát.

Mindhárom csoport esetében kirajzolódik egy domináns **középiskola**, amelyben a megkérdezettek többsége végzett. A Szatmárról és környékéről származó Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló diákok esetében ez a középiskola, a Kölcsey Ferenc Főgimnázium, mely meghatározó jelentőséggel bírt az interjúalanyok véleményalkotásában. A Kölcsey Ferenc Főgimnáziumban a nemzeti ünnepek megtartása és a tanári hatás jelentősen befolyásolta az interjúalanyok identitástudatának formálódását és fontosságának felértékelődését. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai esetében ez a középiskola a Szent László Római Katolikus Líceum és az Ady Endre Líceum. Az előbbi a diákok beszámolóí alapján egy kellemes hangulatú kis létszámú felekezeti középiskola, ahol szintén megtartják a nemzeti ünnepeket, és amely a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói utánpótlásának bázisának tekinthető, a hátrányos helyzetű diákokat felzárkóztató programja és felekezeti jellege miatt. Körükben a második legnépszerűbb középiskola az Ady Endre Főgimnázium, mely egy nagyobb létszámú iskola, ahol az előbbihez képest kevesebb tanári figyelem jut egy diákra, és kevésbé tartják otthonosnak. A Magyarországon tanuló diákok előszeretettel választják a Debreceni-, illetve a Sárospataki Református Kollégium Gimnáziumát. Mindhárom csoport megkérdezettjeinek körében közkedvelt a felekezeti oktatás.

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjai a leginkább elégedettek az **oktatás színvonalával**. Szerintük a romániai magyar nyelvű képzés követelményei magasabbak a magyarországinál. A Partiumi Keresztény Egyetem diákjai ellenben úgy gondolják a magyarországi képzés színvonalasabb a hazai képzésnél. A diákok véleménye összhangban van az Európai Egyetemek Szövetségének hivatalos besorolásával. Az európai kritériumok alapján felállított rangsor szerint a Babeş-Bolyai Tudományegyetem a legjobbak közt, a Partiumi Keresztény Egyetem pedig a mezőny végén található.⁹

Míg a Partiumi Keresztény Egyetem diákjai, az egyetem akkreditációs problémái miatt nem kapcsolódhattak be az Erasmus programokba, ezért magyarországi **tanulmányutakon** vettek részt. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hallgatói Erasmus programok segítségével látogattak Magyarországra és más európai országokba. A fenti két oktatási intézmény megkérdezettjei között a magyarországi tanulmányutak a legnépszerűbbek. A Magyarországon tanulók azonban csekély számban érdeklődnek a külföldi országok iránt.

A **közösségszervező erő** meghatározása során arra az eredményre jutottunk, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen, amelyik kisebbségi, felekezeti felsőoktatási intézmény, a

⁹http://eduline.hu/felsooktatas/2011/9/8/20110908_romania_egyetemi_rangsor Letöltés ideje: 2011. 09.08.

közösségek az egyetem formális közegében teremtnének meg. Akár az óralátogatás, akár a kollégium, akár a diákszövetség esetében. A Debreceni Egyetemen a megkérdezett diákok között nem mutatható ki ilyen jellegű kapcsolatháló. Az itt tanuló megkérdezettek integrálódnak a többségi egyetem tagjai közé. A korábban kapcsolatban lévő interjúalanyok kapcsolata is feloldódik ebben a közegben. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem ebből a szempontból félutasnak tekinthető, hiszen a többségi és kisebbségi szakok egymással párhuzamosan működnek. Ebből a szempontból a közösségszervező erő is félutasnak tekinthető, hiszen a közösségi kapcsolatok az informális kapcsolathálón keresztül teremtnének meg illetve formálisan a csoportos óralátogatások alkalmával.

A diákszövetségeken belül leginkább a humán beállítottságúak, főleg a szociológia szakosak tekinthetők a legaktívabbaknak. A kolozsvári minta leendő műszaki értelmisége ebből a szempontból nem tanúsít különösebb aktivitást, ahogy a Debreceni Egyetem megkérdezettjei sem. Viszont az **identitás** fontossága minden csoportnál hasonló jelleget ölt. Cohen (1994) eredményeihez hasonlóan saját kutatásunkban is azt tapasztaltuk, hogy az egyéni identitásválasztások, a szociális identitás patternjét jelentős mértékben meghatározzák. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezett diákjai elsősorban ugyanarról a területről származókkal barátkoznak. A Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok ezzel szemben vegyesen, vagyis származási helytől és lokális identitástól függetlenül barátkoznak egymással. Ebből a szempontból a kollégium egyfajta olvasztótégelynek tekinthető, hiszen az Erdély különböző területeiről érkező magyar diákokat integrálja. Az így kialakult csoportok valóban jelentős mértékben különböznek a többi közösségtől, és a kollektív identitás meghatározói. A Magyarországon tanulók esetében nem mutatható ki erős szociális identitás. A Magyarországon tanuló diákok kezdetben a velük együtt érkezőkkel alkottak szerves közösséget, idővel azonban ezek a közösségek feloldódnak a Magyarországon kialakuló kapcsolati tőke vonzásai által. Ezért a megkérdezettek harmadik csoportjában nem rajzolódik ki egy jól körülhatárolható és összetartó csoport.

A **vallásosságot** tekintve mindhárom csoport tagjait az jellemzi, hogy előtérbe helyezik az Istenbe vetett hitet az egyházi közösségben folytatott vallásgyakorlattal szemben. A Partium területéről származó Babeş-Bolyai Tudományegyetemen tanuló interjúalanyok vallásossága mutatja a legerősebb intenzitást, a Magyarországon tanulóké pedig a legalacsonyabbat. Többen megemlítik, hogy az anyaországban kevésbé gyakorolják a vallásukat, mint eredeti lakhelyükön. Ez a tényező alapvető fontosságú, hiszen az az egyházi közösségek identitás megélésének szinterei. Romániában a nemzeti identitás a felekezeti hovatartozásban is megjelenik. A többségi nemzet tagjai főként ortodox, a kisebbségi tagok, pedig elsősorban református, másodsorban katolikus felekezetekhez tartoznak. Tehát a vallási

hovatartozás és a nemzeti identitástudat változói szignifikáns korrelációt mutatnak. Például egy református közösségbe ellátogató magyar fiatal további magyar személyekkel találkozhat és barátkozhat. Saját felekezetükben saját nemzetükhöz tartozó egyénnel ismerkedhetnek meg, és velük alkotnak szerves közösséget. Ez is hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi magyarok és románok informális kapcsolathálói etnikai hovatartozás tudaton alapuló szegregációt mutatnak. Ezen keresztül a felekezeti hovatartozás vagyis a vallásosság is hozzájárul a nemzeti és szociális identitás ápolásához és megőrzéséhez.

A megkérdezettek sérelmezik a december ötödikei népszavazás eredményét. Ennek következtében úgy gondolják, hogy a románok mellett az anyaországbeliek is kirekesztik őket. Ezért élesen elhatárolódnak elsősorban a román, másodsorban a magyarországi magyaroktól. Saját mikrokörnyezetükben élnek meg magyarságtudatukat. Az *identitás* tekintetében, mindhárom csoport tagjai, hasonlóan a Mozaik kutatások eredményeihez, kiemelik erdélyi magyar hovatartozásukat. A hazai egyetemeken tanuló interjúalanyok ezt a hétköznapi életükben is megtapasztalják. Saját mikrokörnyezetük tekinthető életterük elsődleges helyszínének. Míg az anyaországba vándorló megkérdezettek említést tesznek ugyan származásuk regionális jellegéről, viszont a magyarországi magyarokkal azonosulnak. Az ő esetükben elsősorban a nemzeti identitás domináns, míg a szülőföldön maradók számára mind a nemzeti mind a szociális identitás meghatározó. A lokális identitás tekintetében a szülőföldhöz való ragaszkodás az otthon maradók körében erős, ami a lakóhelyet változtatók közt áttevődik a Magyarországhoz való ragaszkodásra.

A *jövőterveket* illetően szintén megjelenik a párhuzam a fent vizsgált csoportok között. A megkérdezettek elsősorban tanulmányaik helyszínéhez ragaszkodnak. Adott esetben szülőföldjükhöz, adott esetben Magyarországhoz. Erős körükben a lokális kötődés. A helyben maradt csoport tagjai esetében optimista jövőképpel találkozhatunk, saját életükkel, elhelyezkedési lehetőségeikkel és az ország gazdasági felzárkózásával kapcsolatban egyaránt.

A *nyelvhasználattal* kapcsolatban szülőföldjükön maradó interjúalanyok esetében megjelennek az ország hivatalos nyelvének használatából adódó problémák és nehézségek. Ilyenekkel a lakóhelyet változtató interjúalanyok esetében már nem találkozunk, hiszen számukra a problémát a kapcsolati tőke hiánya jelenti. Míg az előbbi csoport tagjai erős társadalmi tőkével és kapcsolati hálóval rendelkeznek. Ez az oda születés tényéből, a saját és családi múlt gyökereiből táplálkozik. A kisebbségi lét, az összetartozás és a többségi nemzettől való különbözőség és elkülönülés tudata is erősíti. Érdekes különbség a hazai egyetemeken tanuló diákok csoportjai között, hogy a magyar-román tannyelvű Babeş-Bolyai Tudományegyetemre járó diákok arról számolnak be, hogy úgy érzik, egy teljesen magyar nyelvű közegben mozognak. Minden órájuk magyarul van, a hivatalos nyelvet csupán a

hivatalos ügyek intézésénél kell használniuk az egyetemen. A magyarországi alapítású, magyar tannyelvű egyetemen tanuló diákok viszont arról panaszkodnak, hogy az akkreditáció problémái miatt románul kell államvizsgázniuk – külső bizottság előtt – és románul kell szakdolgozatot írniuk. Az anyanyelvű oktatók hiánya miatt pedig néhány órájuk románul van megtartva az állami-, vagy akár a Partiumi Keresztény Egyetemen.

A nyelvhasználat kérdésköréhez hozzátartozik az is, hogy azok, akik Magyarországon tanulnak, kisebbségi léthelyzetből, többségi léthelyzetbe kerülnek, ahol anyanyelvük többségi és hivatalos nyelvnek számít. Ehhez társul, hogy legtöbb esetben plusz nyelvtudást hoznak magukkal, kibocsátó országuk hivatalos nyelvét. Mivel a magyarországi képzések keretében nem helyeznek hangsúlyt a kelet-európai nyelvek oktatására, így mind a felvételinél, mind a diplomához szükséges nyelvvizsgák megszerzése terén illetve a munkaerőpiacokon is előnyt élvezhetnek a Magyarországon született, de kelet-európai nyelvet nem beszélő társaikkal szemben (*Ring 2005*).

Ezzel szemben a szülőföldön élők anyanyelve kisebbségi nyelvi szerepet tölt be. A nyelvi különbségek mentén, a többségi nemzet közegén belül szerveződő, anyanyelvű mikroközösségeket erős kapcsolathálók jellemzik és tartják össze, ami az identitás megélésének, ápolásának, és az erős szociális identitás kialakulásának fontos színtere. Ebből a szempontból az áttelepültek egyfajta szociális identitásvesztéssel küzdenek. Esetükben az integráció magyarázó változója a migrációt követő idő és a családalapítás. Továbbá a társadalmi integráltságot jelentősen befolyásolja az áttelepülés idején betöltött életkor. Minél fiatalabb korban kerül sor a mobilitásra, annál nagyobb mértékben integrálódik az egyén a célországban.

Azt feltételeztük, hogy a felsőoktatás képzésének választott nyelve meghatározó jelentőséggel bír. Azonban nem csupán a nyelvvel kapcsolatban beszélhetünk meghatározó jelentőségről, hanem a képzési intézmény területi elhelyezkedését illetően is. Feltételezésünk szerint azok a hallgatók, akik Erdélyben laknak, de magyarországi felsőfokú intézményekben szerzik meg képesítésüket, nem egyszerűen az oktatás nyelve miatt választják ezeket az intézményeket, hanem a jövővel kapcsolatos terveik, és letelepedéssel kapcsolatos szándékaik miatt is. Ezek a tervek kifejezésre jutnak az intézményválasztásukban. Azoknál a diákoknál, akik már korábban letelepedtek Magyarországra, migrációs szándékaikban a gazdasági motiváció mellett a kulturális indíttatások játszották a főszerepet. Tehát az anyanyelvi képzés és munkába állás lehetősége jelentette számukra az elsődleges mozgatóerőt. Feltételezésünk szerint az iskolaválasztás területe és a migrációs szándék erős kapcsolatot mutat. A Magyarországra letelepedni vágyók előszeretettel választanak magyarországi egyetemeket, míg az erős lokális kötődéssel rendelkezők, a szülőföldön maradás mellett döntők, elsősorban

az erdélyi egyetemek köréből választanak. Tehát a választott felsőfokú képzés területi elhelyezkedése kifejezi a mobilitási szándékokat és migrációs attitűdöket. Ezek mellett a választott intézmény helyszínére a lakóhely közelsége is hatást gyakorol.

A vizsgálat során készített interjúkban megfigyelhető, hogy a mobilabb személyek a **migrációt** választják még akkor is, ha az lemondásokkal jár az anyagi és a társadalmi tőke területén. Az interjúalanyok legtöbbször a magyar nyelvű, színvonalas képzés miatt hozta meg ezt a döntését. Az interjúk beszélgetésekben megjelenik a párválasztás magyarázó ereje a letelepedés területi megválasztásával, és az integrációval kapcsolatban. Arra is láthattunk példát, hogy a szülőhelyen maradás és a magyarországi képzésben való részvétel miatt kialakuló kettős kötődés milyen dilemmákkal jár. Az áttelepültek már részt vettek egy migrációs folyamatban, ami megkülönbözteti őket az otthon maradtak csoportjától, ezért jobban ragaszkodnak lakóhelyükhöz. Ennek ellenére mindkét minta fő jellemvonása, hogy alanyai nem kívánják elhagyni jelenlegi életterületüket. Terveik között nem szerepel a migráció. A Magyarországon lakók esetében legfőképp azért, mert ezáltal értelmüket veszítik a már meghozott migrációs áldozatok, és a korábbi lakhelyváltogatás. Elmondásuk szerint elég volt egy nagy horderejű változás az életükben. Így nem tervezik a külföldön való tanulást és munkavállalást sem ideiglenesen, sem véglegesen. A szülőföldön található egyetemek köréből választó minta alanyai szintén ragaszkodnak jelenlegi lakóhelyükhöz. Esetükben ez egyet jelent a szülőföldön maradás szándékával. Kötődésük erős lokális identitásukra utal, mely a magyarság megőrzésének vágyából és a jövőbe vetett fejlődés reményéből táplálkozik.

X. 1. A főbb vizsgálati csoportok összehasonlítása

A Partiumi Keresztény Egyetemen megkérdezett diákok között két főbb csoport rajzolódott ki. Az első a Nagyvárad Magyar Diákszövetsége belül aktív tevékenységet vállaló diákok csoportja. Akik az egyetem kulturális életét szervezik, az egyetemi újság, a „*PárSor*” szerkesztése által pedig hatást gyakorolnak a diákokra. Meghatározó szereppel rendelkeznek a diákok szabadidős tevékenységének szervezésében. Főleg a szociológia szakosak, akik a Nagyvárad Magyar Diákszövetsége belül a szociológiai szakosztályt alapították. Azt mondhatjuk tehát, hogy a megkérdezettek között a szociológia szakos hallgatók mutatják a legnagyobb *aktivitást* a társas cselekvések szempontjából. A másik

csoportot a művészeti képzésében részt vevő hallgatók csoportja alkotja. Ők a zene, illetve a reklámgrafika szakok hallgatói. A zene szakos diákok külföldi tanulmányutakon vesznek részt, előadásokat tartanak. A reklámgrafikai képzésben résztvevő diákok előszeretettel vesznek részt külföldi tanulmányi versenyeken, kiállításokon és különösen érdeklődnek a külföldi tanulmányutak iránt. Ennek a szaknak a fontossága abból adódik, hogy egy népszerű és piacképes szak, ami hatékony vonzerőt jelenthet a többi egyetemmel szemben.

Egy másik csoportszerveződési erőt jelent *a szülőföld*. A Nagyváradról és környékéről származó diákok többségének véleményében hangsúlyos a többi nemzettel szembeni tolerancia és elfogadás. A tömbmagyar területekről érkező székely diákok erőteljesebben hangsúlyozzák magyarságukat és határozottabban elkülönülnek a többségi nemzet tagjaitól. Ez az eredmény összhangban van Paul, Tudoran és Chilariu (2005) kutatásának eredményeivel, mely szerint a partiumi magyarok toleránsabbak a románokkal szemben, mint a belső erdélyi magyarok. Identitásuk a lokalitás köré szerveződik. Elsősorban erdélyi magyarnak, illetve székelynek tartják magukat. Az önmeghatározásban elkülönülnek mind az anyaországiaktól, mind a többségi nemzetiségűektől. Elsősorban magyar közösségben töltik szabadidejüket, magyar diákokkal barátkoznak. Ennek gyakori oka a román nyelv ismeretének hiánya.

A Partiumi Keresztény Egyetem hátrányosabb helyzetű diákokat integrál, a hátrányosabb helyzetű diákok számára biztosítja a felzárkózás lehetőségét. A hallgatók beszámolóiból kiderül, hogy a Partiumi Keresztény Egyetemen alacsonyabb a tandíj, mint a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen. Anyagilag kifizetődőbb Nagyváradon lakni és a Partiumi Keresztény Egyetemre járni, mint Kolozsvárra vagy külföldre menni. A külföldi tanulmányutak elsődleges célterülete Magyarország. A megkérdezettek körülbelül negyede töltött egy vagy két szemesztert Budapesten csere-diákként, hárman reklám grafikusak. Többségük arról számolt be, hogy Nagyváradon jobban érzik magukat. Érdeklődéssel tekintenek ugyan Magyarországra felé, életüket azonban Erdélyben tervezik. Nem szándékunk a kutatás eredményeiből általános érvényű következtetéseket levonni, hiszen jelen vizsgálati módszer kvalitatív és a megkérdezett interjúalanyok, a leendő magyar értelmiség aktívabb tagjai közül kerültek ki. A kutatás felhívja a figyelmet arra, hogy a Partiumi Keresztény Egyetem lehetőséget és teret biztosít a romániai magyar értelmiség képzésére és utánpótlására, egy otthonos magyar közösség világában.

Az identitástudatot vizsgáló kérdésekre az interjúalanyok egyöntetűen és erőteljes határozottsággal erdélyi magyarnak tartották magukat. Erős magyar identitástudatuk megmutatkozik abban is, hogy a lakóhelyük területén lévő magyar nyelvű felsőfokú képzési körből választották szakjukat. A Babeş-Bolyai Tudományegyetem megkérdezettjei közül

három válaszolta azt, hogy anyagi okok is szerepet játszottak abban, hogy a hazai és nem a magyarországi egyetemek tárházából választották szakjukat. Egyikük kiemelte az eltérő oktatási rendszer adottságaiból adódó felkészülésbeli nehézségeket az egyetemválasztás szempontjai között. Azonban a megkérdezett interjúalanyok többsége azért választott a kolozsvári egyetem magyar nyelvű szakjai közül, mert hazai terepen kívánta folytatni egyetemi pályafutását. Ez a tendencia tükröződik abban is, hogy B03-at, aki határozatlan, és B04-et kivéve, aki Magyarországon szeretne élni, az interjúalanyok többsége Erdélyben képzelel el az életét. Erősen elhatárolódnak attól, hogy Magyarországra vagy más külföldi országba költözzenek. Elmondásuk szerint alapvetően jól érzik magukat abban a közegben, ahol élnek, és némiképp félnek a külföldi élet kihívásaitól és nehézségeitől.

A Debreceni Egyetemen tanuló diákok vizsgálatának egyik legfontosabb konklúziója az, hogy a magyarországi képzésben való részvétel szinte determinálja az anyaországban való meggyökereződést, a kialakuló társadalmi tőke, az oktatás nyelve és a bizonyítványok magyarországi elismertsége folytán. A kibocsátó ország hivatalos nyelvén való különbözeti vizsga letétele, és ugyanezen a nyelven adódó munkavállalási lehetőségek, megnehezítik az anyaországban végzetek szülőföldre való visszaáramlását.

Az interjúalanyok döntő többségét az iskoláztatás anyanyelven való igénybevételének a lehetősége hozta Magyarországra. Ez történik azokban az esetekben is, amikor a teljes család áttelepül, és akkor is, amikor a diákok önállóan hagyják el országukat annak érdekében, hogy Magyarországon részt vehessenek a magyar nyelvű felsőoktatásban. Az országok közötti életszínvonal különbségei ellenére az is előfordul, hogy a családok számára nem anyagi nyereséget, hanem éppen ellenkezőleg, veszteséget jelent az áttelepülés. A külhoni országok akkori vezetése nagymértékben megnehezítette az áttelepülők helyzetét. Ingatlanaikat alacsony áron értékesíthették, amelyből meghatározott összeget az állam számára kellett befizetniük. Az illegális áttelepülők lakásait államosították.

Az anyagi tőke változása mellett a vándorlás együtt jár az eredeti lakhelyen szerzett informális kapcsolatok elvesztésével. Az ismerősök, barátok, rokonok, adott esetben családtagok elhagyásával. Az új lakhelyen történő társadalmi tőke kiépülése pedig hosszú folyamat. Igaz ugyan, hogy az áttelepülők többsége létesített valamilyen kapcsolatot már az áttelepülést megelőzően, a magyarországi magyarokkal. Olyanokkal, akik segítették az itteni meggyökerezést és talpra állást, azonban ez nem pótolhatta teljesen a hátrahagyott ismerősöket, rokonokat.

Érdekes elem az, hogy a kutatásban egy Észtországból áttelepült interjúalany is szerepel. Bekerülését az indokolja, hogy ő is határon túl, magyar családban született, édesanyja Ukrajnából költözött Észtországba. A mintaválasztás kíváncsiainak megfelel,

annak ellenére, hogy nem a Trianon következtében elcsatolt területek valamelyikéből érkezett. Őt is a magyar nyelven folyó képzés igénybevételének lehetősége hozta Magyarországra. Az interjú során elmondta, hogy a húga is követte őt, és Debrecenben tanult, az egyetemet követően viszont hazatért. Kettejük eltérő választásban a társadalmi integrációt befolyásoló magyarázó változó jelenik meg. A megkérdezett interjúalany Magyarországon kötött házasságot és alapított családot, míg hűgát észtországi párkapcsolata hazájához kötötte.

Magyarország, a magyar nyelvű oktatásban való részvétel lehetősége miatt jelent vonzerőt. A társadalmi integráltságot jelentősen befolyásolja a házasságkötés és a családalapítás. Ez a tendencia több interjúban is megfigyelhető. Például, *D26*, annak ellenére, hogy viszonylag korai életévében, hatévesen történt az áttelepülés, évekig gyökértelennek érezte magát Magyarországon. Az interjú során arról számolt be, hogy ez a majd tíz évig tartó érzése akkor változott meg, amikor megismerte a párját. *D11* végleges letelepedéssel kapcsolatos, évekig húzódoó dilemmája is eldől a házasságkötésekor. *D18* szintén utal arra, hogy Magyarországon kötött házassága jelentős mértékben hozzájárult választásához. *D14* és *D15* elvágódása a legerőteljesebb, ők azok, akiknek párja vagy házastársa szintén elvágódik Magyarországról. Az utánkövetés idején *D15* feleségével együtt Japánba került.

Az interjúalanyok többsége arról számolt be, hogy hosszútávon, Magyarországon tervezik életüket. Sokan közülük ezt azzal magyarázták, hogy elég volt egy költözés, egy ilyen nagy horderejű változás, az életükben, már stabilitásra vágnak. Sokan közülük az előbb említett okok mellett ezt azzal is indokolják, hogy meglepő lenne az, hogy a szülők a gyermekeik képzése és magyar nyelvű munkalehetősége miatt vállalták az áttelepülés terheit, ők mégis egy harmadik országba vándorolnának. Az áttelepült interjúalanyok esetében az figyelhető meg, hogy a szülőhelyhez való ragaszkodás áttevődik az anyaországra. Ragaszkodnak ahhoz, hogy Magyarországon éljék le életüket. Az anyanyelven való mindennapi kommunikáció és továbbtanulás sok esetben a migráció mozgatórugója, amit az anyaországban kapnak meg. Megtapasztalták, mit jelent kisebbségben élni, egy harmadik céllországban való letelepedésük újból kisebbségi léthelyzetet eredményezne.

A fent ismertetett interjúalanyok másik fontos sajátossága, hogy legtöbbjük a migrációval egy plusz nyelvtudást hozott magával, ami rendszerint növeli az egyetemi felvételik alkalmával elért pontszámaikat, ezen keresztül könnyebbé válik a magyarországi egyetemekre való bejutásuk. A diploma megszerzéséhez elegendő még egy további nyelvből nyelvvizsgázniuk, illetve a munkaerőpiacokon várhatóan szintén előnyöket fognak élvezni kelet-európai nyelvtudásuk miatt. Ahogy arra Ring Éva tanulmányában felhívja a figyelmet, a magyarországi nyelvoktatás elsősorban a nyugat-európai nyelvek oktatására fókuszál. A kelet-európai nyelvek viszont szintén keresettek a munkaerőpiacokon, mivel a szomszédos

országokkal való kommunikáció bizonyos cégek esetében fontos cél. A környező országokban beszélt nyelvek ismeretével pedig elsősorban a külföldi országokból származó, anyaországban élő magyar kisebbségek rendelkeznek (Ring 2005).

X. 2. Az interjúkból kirajzolódó válaszadói típusok

A csoportalkotás, melyhez igazodnak a válaszokból kirajzolódó típusok, tulajdonképpen már a mintavételi eljárás során megtörtént. Hiszen elsősorban a szülőföldjükhöz ragaszkodó interjúalanyok választottak a hazai egyetemek köréből. Az elvágódók pedig a magyarországi egyetemet látogatják. A harmadik csoport tagjai már döntöttek, Magyarországon telepedtek le. Szülőföldre való ragaszkodásukat felváltotta az anyaországhoz való ragaszkodásuk. Ezeken a csoportokon belül vannak eltérések, fokozatok, átmenetek. Például a szatmárnémeti származású, Debreceni Egyetemen tanuló *D14*, hasonlóan a többi szatmárnémeti származású, viszont Kolozsváron tanuló interjúalanyhoz, erősen ragaszkodik kibocsátó közegéhez. Ő az, aki a legkisebb mértékben integrálódott a célországba, aki a legkevésbé érzi ott otthon magát. Ezért válaszaival közelebb állnak a Babeş-Bolyai Tudományegyetem diákjaiéhoz, mint saját csoportjához, ami összhangban van azzal, hogy ugyanarról a területről származnak.

2. táblázat: Az interjúkból kirajzolódó válaszadói típusok

	1. típus	2. típus	3. típus
Szülőföldjükön tanulók	Aktív kisebbségi	Kapcsolatteremtő	Éber, a lehetőségekre figyelő
Oktatási mobilitás szereplői	Tudatos migráló	Körülményektől vezérelt	Elvágódó
Magyarországra költözött	Aktív cselekvő	Elvegyülő, beilleszkedő	Nehezen elszakadó

Az első csoportban megkülönböztethetjük a mindenképp otthonmaradók alcsoportját. Aki csak otthoni környezetben érzi jól magát. Elkötelezettek az erdélyi magyarság ügyéért, amiért tenni is szeretnének valamit. Ennek megfelelően nemzeti identitástudatuk erős. Ide tartozik például *P01* és *B01*. Ez a típus alkalmas az aktív kisebbségi mag kialakítására, ezért *aktív kisebbségnek* neveztük.

Az első csoporton belül a második típust jelentik azok az interjúalanyok, akik szeretnék hazájukban maradni, viszont számukra kevésbé fontos a magyarságtudat. Hazájukhoz, elsősorban, mint földrajzi helyhez ragaszkodnak. Ebbe a típusba sorolható például P03, aki minden nemzetből a pozitív értékeket tartaná meg, és kiemeli a saját nemzetére jellemző negatívumokat is, továbbá azt hogy Románia fejlődik, és mind gazdaságilag, mind földrajzilag alkalmas életteret és színteret jelent jövője szempontjából. Ide tartoznak még a vegyes házasságban született interjúalanyok, a román tannyelvű állami egyetemre járó P14, és B08, aki kiemeli a táj földrajzi értékeit, szívesen barátkozna a többségi nemzet tagjaival. Ez a csoport a kisebbségi tagok azon rétegét jelenti, amelyik alkalmas a többségi nemzettel való hatékony kommunikációra, párbeszédre, mely révén segíti a kisebbség érdekeinek érvényesítését. Ezt a típust *hídnak* neveztük el, hiszen saját identitásának megtartása mellett, hatékony kommunikációt, zökkenőmentes együttélést teremt a többségi nemzet tagjaival. Hidat jelent a többségi és a kisebbségi nemzet tagjai között.

A harmadik típusba a bizonytalanok tartoznak, akik elvágódna hazájukból a jobb lehetőségek reményében. Érzelmileg mégis kötődnek szülőhelyükhöz, nehezen hagynák ott barátaikat, társadalmi környezetüket. Kevésbé domináns értékrendjükben a magyarságtudat, toleránsabbak más nemzetek iránt. Ide tartoznak például a reklámgrafika szakos P15 és P18, akik jobb lehetőségek esetén Magyarországon vállalnának munkát. Illetve P19, aki a részképzésen megszerette Magyarországot. Elgondolkodik azon, hogy Budapestre költözzön, bár nehezen hagyná ott azt a társadalmi közeget, amelyben él. Ide sorolható még a Kolozsváron tanuló B03 és B04 testvérpár, illetve B09, akik már egyetemválasztásukat megelőzően elgondolkodtak a magyarországi képzés lehetőségén. Az utánkövetés idején B03, magyarországi párja miatt Budapesten él, B09 pedig Szegeden vállalt munkát. Ezeknek az interjúalanyok a jó lehetőségeket keresik. Ezért ezt az alcsoportot *éber, a lehetőségekre figyelő* típusnak neveztük el.

A második csoport, vagyis a Magyarországon tanuló, de állandó lakhellyel szülőföldjükön rendelkező interjúalanyok első típusa, már elhatározta, hogy Magyarországon szeretne letelepedni a jövőben, ezzel a határozott szándékkal, választott magyarországi képzőhelyet. Ebbe a típusba tartozik például D12 és D13, akik már jövőterveikkel összhangban választottak magyarországi képzőhelyet, így az oktatási mobilitás csatornáján keresztül könnyebben integrálódhatnak a fogadó országba. Már korábban elhatározták, Magyarországon szeretnék letelepedni, így a kapcsolódási pontokat keresik, ami segíti beilleszkedésüket. Szándékukkal összhangban jól is érzik magukat Magyarországon. Őket *tudatosnak* nevezzük, akik önszántukból, egyedül, családjukat hátrahagyva választották az oktatási mobilitáson keresztül a Magyarországra történő migrációt. Nem gyűjtenek érveket és

ellenérveket a maradás-visszatérés tekintetében. Szemben a következő típussal melynek tagjai egyetemi éveik alatt kívánják eldönteni, hogy Magyarországon vagy hazájukban vállaljanak-e munkát és telepedjenek le.

A következő típus jellegzetes példája *D11*. Érveket és ellenérveket gyűjt a romániai, illetve a magyarországi letelepedéssel kapcsolatban. Felveti az otthon vagy itthon dilemmáját, hiszen úgy érzi, nehezen tud választani a két hely között, nehezen mondana le bármelyikről is. Ugyanakkor egyik helyen sem érzi igazán otthon magát. Még nem érett meg benne a döntés, a körülmények alakulására vár. Ennek a típusnak tipikus példája *D18* élethelyzete, aki a körülményektől vezérelve Magyarországon telepedett le és alapított családot. Érzelmi síkon viszont ezzel a döntéshelyzettel kapcsolatos dilemmája nem ért véget. Felveti, hogy a határon túli magyarság ügyében igazán a kisebbségi értelmiségnek van döntő szerepe, mely szerepet Magyarországon való letelepedésével hátra-, vagyis cserbenhagyott, ami feszültséget okoz az interjúalany számára. Bár erre a típusra jellemző a nehezen meghozott döntés, mégis *körülményektől vezérelt* típusnak nevezzük, hiszen ezt a nehezen kiforrott döntést, mind *D11*, mind *D18* esetében a körülmények alakulása formálta, a körülményekre alapozva hozták meg végső döntésüket. Jelen csoport harmadik típusát *D14*, *D15* és *D17* alkotja. Nem érzik otthon magukat a választott egyetem társadalmi közegében. *D14* és *D15* még nem döntöttek a végleges letelepedést illetően. A szülőföld és egy harmadik külföldi ország vonzása közt mozognak. *D17* már választott, családot alapított a cél országban ezért nem gondolkozik azon, hogy egy harmadik országban telepedjen le. Viszont társadalmi integrációja nem valósult meg, családalapítása ellenére sem, nem érzi igazán otthon magát. *D14* és *D15* keresik azt a helyet, ami az otthont jelenti, akár egy harmadik célországba. Ezt a típust *elvágyódónak* neveztük el.

A gyermekkorukban Magyarországra települt interjúalanyok esetében az idő és az életkor függvényében a társadalmi integráció eltérő fokozatait láthatjuk. Nincs körükben olyan, aki szembehelyezkedne szülei döntésével, és az áttelepülés átélése után visszatérne szülőföldjére, vagy egy harmadik országban menne. Viszont érzelmileg mindannyian ragaszkodnak eredeti lakóhelyükhöz. *D23* főleg a középiskola hatására tanúsított fokozott érdeklődést szülőföldje iránt, a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumába járt. *D24* és *D25* rajongással telve beszélnek szülőföldjükről, melyért tenni is szeretnének. Ezt a típust *aktív cselekvőknek* nevezzük, akik az anyaországból szeretnék segíteni a külhoni magyarságot.

D21 és *D23* viszonylag könnyen beilleszkedtek a célországban, ahol jól érzik magukat. Érzelmi síkon sem élik meg különösebb veszteségnek hazájuk elhagyását, nem vágnak oda gyakran visszalátogatni, nem él bennük az a vágy, hogy tegyenek valamit az

ottani magyarság ügyéért. Ezért ez a típus az *elveyülő, beilleszkedő* nevet kapta. D26 nehezen integrálódott a célország viszonyai közé, évekig visszavágyott szülőföldjére. Párkapcsolatának kialakulását követően kezdte el jól érezni magát a fogadó országban, ezért ezt a típust *nehezen elszakadónak* nevezzük. Ez utóbbi csoport tagjai, a határon túli magyarokról többes szám harmadik személyben, a magyarországi magyarokról többes szám első személyben beszélnek. Tehát ők már a magyarországi magyarokkal azonosulnak, büszkéek származásukra, viszont magyarországi közegből szemlélik a határon túliak ügyét. Az integráció mélységében találunk köztük különbséget, azonban e téren is viszonylag együtt mozognak az interjúalanyok. Otthonra találtak a célországban, ott tervezik jövőjüket, már nem dilemmáznak egy döntési folyamatban. A következő táblázatban összefoglaljuk az egyes csoportokhoz tartozó típusokat.

A 2. táblázat szemléleti, azt, hogy mindhárom csoport első típusára egyfajta tudatos és aktív hozzáállás jellemző. Az *aktív kisebbségi* mag tudatosan választja a helyben maradást, és a kisebbségi közegben való aktív tevékenységet, a kisebbség hatékonyabb önérdék érvényesítésének céljából. A *tudatos migrálók*, önként és határozott szándékkal választják Magyarországot. Az *aktív cselekvők* pedig az anyaországból szeretnék támogatni a külhoni magyarság ügyét. Mindhárom csoport második típusára jellemző a simulékonyság, az alkalmazkodás. A *kapcsolatteremtő* csoport hatékonyan alkalmazkodik a többségi környezethez, mellyel nem konfrontálódik. A multikulturalizmus pozitívumaira figyel. A hatékony kommunikáció és érdekvérvényesítés képviselői. A *körülményektől vezérelt* típus azokhoz a lehetőségekhez és körülményekhez alkalmazkodik, melyek az oktatási mobilitás során adódnak. Az *elveyülő, beilleszkedő* típus a migrációt követően teljes egészében alkalmazkodik új életteréhez, a magyarországi közeghez, ahol tevékeny életet él. Mindhárom csoport harmadik típusára a lassú beilleszkedés, és a nehéz elszakadás ugyanakkor a folyamatosan felmerülő változás a jellemző. Az *éber, lehetőségekre figyelő* típus nehezen szakadna el attól a társadalmi miliőtől, amelyben él, ugyanakkor mégis elvágódik a körülmények miatt. Az *elvágyódó* típus még nem illeszkedett be Magyarországra, de már szülőhelyén sem találja hátrahagyott otthonát, további migrációs lehetőségeken gondolkodik. A *nehezen elszakadó* típusra pedig a beilleszkedési nehézségek és a szülőföldhöz való erős ragaszkodás jellemző.

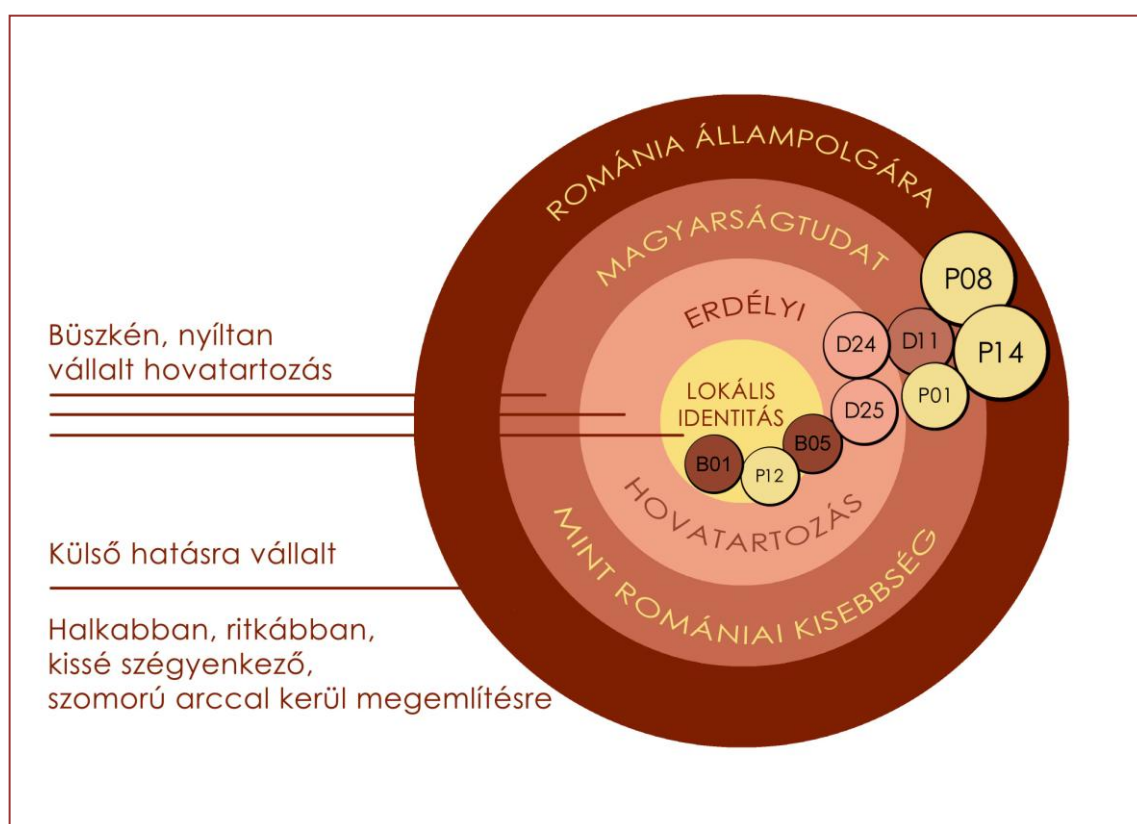
X. 3. Az identitás szerkezeti képe

Az Európai Unió nemzeteket egyesítő, harmonizációs politikájának égisze alatt az országhatárok átjárhatóvá váltak, már nem jelentenek akadályt a nemzeti és kulturális különbségek sem. A kulturális sokszínűség elfogadottsága és a jogharmonizációs politika a kisebbségben élő személyek élethelyzetén keveset változtatott. Önmaguk létét a többségi nemzethez való viszonyuk, az azoktól való nemzeti és identitásbeli különbségek alapján definiálják.

A kvalitatív kutatások megteremtik annak a lehetőségét, hogy a kutatási terület sajátosságai átjárják a kutatás egész tartalmát, továbbá lehetőséget adnak a visszakérdezésre, a kérdések korrekciójára azok helytelen értelmezése esetén. Emellett kiválóan alkalmasak adott csoport belső viszonyainak a feltárására. Többet jelentenek pusztán véleményvizsgálatnál, hiszen a személyiség, az érzések, attitűdök mélyét kutatják. A kvalitatív vizsgálatok segítségével összekapcsolhatóvá válnak az életút eseményei az attitűd kialakulásával. Így lehetőséget teremtenek a személyiséget ért hatások és azok következményeinek feltárására, összefüggésük magyarázatára. A hatások elsősorban az életrajzi elemekben keresendők, amelyek az attitűd, az identitás, a jövőtér és a hozzáállás mutatóira gyakorolnak befolyást. Az életrajzi események tekinthetők magyarázó változónak, amelyek elsősorban a kisebbségi létben és a földrajzi elhelyezkedésben nyilvánulnak meg. A függő változóként definiálható attitűd és identitás fogalompárja pedig sajátos csoportkohézióban, erdélyi identitástudatban jelenik meg. Ennek a sajátos identitásnak a magját a lokális identitás képviseli, mely az erdélyi magyar hovatartozáson belül tovább bontja a hovatartozás-tudatot a földrajzi szegregáció mentén. A lokális identitás elsősorban a székelyek, illetve a Kolozsváron tanuló, ám Szatmárnémetiben született koherens diákcsoport esetén érvényesül. Azonban míg a szatmári diákok identitástudata szabadidejük közös megszervezésében is megjelent, addig a Nagyváradon tanuló székely diákoknál a területi szegregáció elsősorban az identitás tudatában, az önbesorolásban, önmeghatározásban és értékrendjükben jelenik meg. Hiszen választott egyetemük egy multikulturális közegben működik. Nagyon fontos számukra a székely önmeghatározás és a család, viszont barátaik vegyesen kerülnek ki a székely és a többi erdélyi magyar diák közül.

A területi meghatározottság mentén szerveződött lokális identitást összefogja az erdélyi hovatartozás és a magyarságtudat. Szintén a földrajzi hovatartozás determinációjaként néhányan zárójelesen hozzáteszik a romániai állampolgárság tényét. Ez inkább tekinthető

külső kényszernek, mint az identitás centruma felé közelebb eső előbbi három komponens, amelyeket az önként vállalt büszkeség jellemzi (30. ábra). Az ábrán elhelyeztünk néhány olyan megkérdezettet, akik jellegzetes példái a fent vázolt identitás valamelyik altípusának. P08 kettős nemzetiségű családban született, ennek megfelelően mindkét nyelvet kitűnően beszéli, mindkét nemzet szociális közegében otthonosan mozog. Kapcsolatai azonban a nemzeti hovatartozás mentén elkülönülnek, külön-külön találkozik a kisebbségi illetve a többségi nemzet tagjaival. Így ő sem jelent találkozási pontot a többségi és a kisebbségi csoportok között. Román anyanyelvűnek és állampolgárnak, viszont magyar nemzetiségűnek tartja magát, az önmeghatározásban, a nyelvhasználatban és a társadalmi tőkében is kifejeződik identitástudatának kettős arculata.

30. ábra: A diákok identitásának szerkezeti képe

P14 a Nagyváradi Állami Egyetem szociológia szakára jár, román nyelven folytatja tanulmányait. Magyar nemzetisége mellett, kifejezetten fontos számára a románokkal való kapcsolattartás, és román állampolgársága. Fontosnak tartja az országhoz való alkalmazkodást, hiszen a jobb érdekérvényesítés reményében folytatja tanulmányait az ország hivatalos nyelvén. Ez a két eset kifejezi azt, hogy mind a vegyes házasságban született, mind a román nyelven tanulók számára a nemzeti hovatartozás mellett nagy jelentőséggel bír állampolgárságuk, illetve az ország, ahol élnek. D11 azért található a *magyarságtudat, mint*

romániai kisebbség dimenziójában, mert az oktatási mobilitás útján történt lakóhely változtatása ellenére fontos számára a romániai magyar kisebbség sorsa. Megfogalmazza azt a vágyát, hogy az anyaországból is szeretné segíteni a romániai magyar kisebbség ügyét. *P01* ugyanilyen megfontolásból került ebbe a körbe. Magyarországi PhD képzésben szerzett tapasztalatait a romániai kisebbség javára szeretné használni. *D24* és *D25* annak ellenére, hogy családjukkal már gyermekkorukban Magyarországra költöztek, erősen ragaszkodnak erdélyi hovatarozásukhoz. Rendszeresen ellátogatnak szülőföldjükre, amelyről rajongással telve beszélnek. Azért emeltük ki az ő esetüket, mert helyváltoztatásuk miatt karakterisztikusabban kirajzolódik erdélyi önmeghatározásuk fontossága, otthon maradt társaiknál, akiknél ez az önmeghatározás természetesebb jelleget ölt. *B01*, *B05* és *P12* számára az identitás tudati dimenziója mellett fontos a területhez való cselekvő ragaszkodás is. Szeretnének szülőhelyükön maradni, vállalják azt a közeget, amelyben élnek.

A fenti identitástípusokat viszonyítva a Péntek (2007) által felállított *agresszív*, *többségi*, *védekező*, *kisebbségi* és *közömbös* anyaországiak identitástípusaihoz. Úgy találjuk, hogy a kisebbségi magyarok identitása valóban egyfajta védekezést mutat mind az asszimilációval, mind az anyaországba való elvándorlással szemben. Ennek a fajta védekezésnek az eredményességét mutatja a közösség fennmaradása és jó érdekérvényesítő képessége. Azonban a védekezés nem egyedüli és nem feltétlenül a legdominánsabb identitásbeli jegy. Sokkal inkább a határozottság és a büszkeség a jellemzője. Büszke identitástípusnak is nevezhetnénk. A többségiek *agresszív* identitásának leginkább néhány politikai közszereplő ad hangot. A román politikai vezetés nem engedni az egyetem nyelvi önállósodását, melyben azonban inkább a területi szeparatizmustól való félelméről tesz bizonyosságot (Brubaker et. al 2011). Ilyen értelemben a többségi identitás is védekező jegyeket hordoz. Az anyaországiak *közömbös* identitásával kapcsolatban, jelen vizsgálat eredményei alapján nem áll módunkban válaszolni. Viszont leszögezhetjük, hogy a 2012-es TÁRKI kutatás eredményei szerint a magyarországi lakosság elfogadó a határon túli magyarokkal. A jelenlegi politika meglehetősen segítő és felkaroló hozzáállást tanúsít a határon túli magyarok felé. Az anyaországba érkező magyar ajkú bevándorlók szintén a *közömbös* identitástól távolítják a magyarországi összlakosság ezen véleményét. Ugyanakkor Péntek jó meglátását tükrözi az anyaország határain kívül élőkől az állampolgárságot megtagadó 2004 december ötödikei szavazás eredménye. A fentiek alapján azt a következtetést vonjuk le, hogy az anyaországiak ebben a kérdésben vegyes hozzáállást tanúsítanak. A romániai többségiek védekezéssel vegyes félelemmel elfogadják, és olykor inkább szóban támadják a kisebbségi tagokat, tetteikben viszont kevésbé. Ez az anyanyelvhasználat és az intézményi autonómia korlátozásában jelenik meg, ami inkább a

kisebbség erejétől való félelmet tükröz. A szóban forgó kisebbség, kutatásunk alapján kiáll identitásáért, melyet határozottan és büszkén vállal.

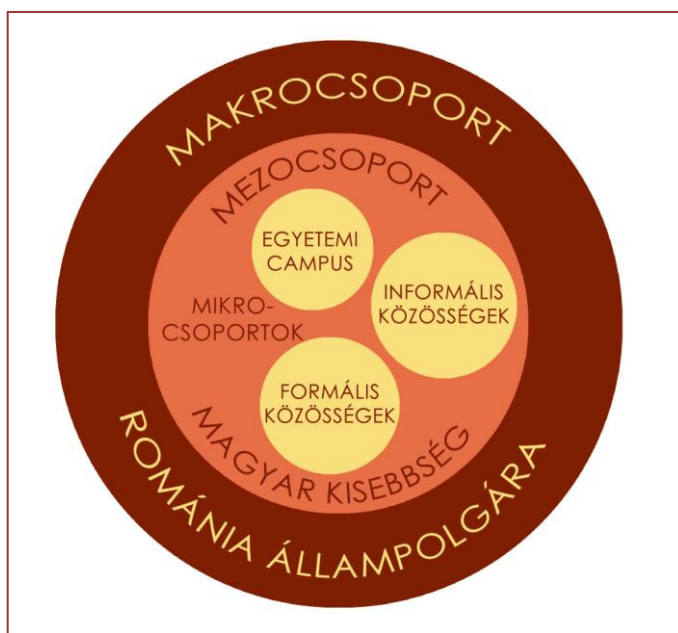
Kutatásunk területén a modern identitás abban jelenik, hogy az egyének a személyes választásai teremtik meg a közösségi identitást. A nyugati mintáktól eltérően kevésbé jellemzi a rugalmasság, sokkal inkább hordoz állandó, akár megkövült elemeket. Úgy tűnik a szabadság térnyerése a kisebbségi identitások erősödését eredményezi, a választások a nemzeti és lokális jelzők köré tömörülnek, majd megmerevednek. A rugalmas identitás, az identitás szituációnkénti változásai, kutatásunk eredményei szerint a vegyes házasságban született interjúalanyokra korlátozódnak, közülük is csupán arra a két főre, akik esetében megjelenik a kettős identitás. Csupán az ő esetükben találkozhatunk azzal a jelenséggel, hogy szituációtól függően egyik vagy másik identitásukat helyezik előtérbe, nem megtagadva az éppen háttérbe szoruló identitást sem.

X. 4. „Magyar sziget”

A fenti szerkezettel leírható identitás napjainkban egyfajta elhatárolódást eredményez az erdélyi magyar diákok körében, mind a Romániában élő többségi nemzet tagjaitól, mind az anyaország tagjaitól (31. ábra). Ez utóbbi főként az anyaországi magyarság részéről érzett elutasításban gyökerezik, elsősorban a 2004. évi december 5-i kettős állampolgárság kérdésében végzett országos népszavazás eredménytelen kimenetele miatt. A többségi nemzet tagjaitól való elkülönülés szándéka pedig az eltérő kulturális sajátosságokban és jegyekben lelhető fel. Ez a fajta elhatárolódás a külvilág felé egységesebbé és összetartóbbá teszi a kisebbségi magyarok csoportját, belső kapcsolatrendszeit. A külvilág felé vállalt elhatárolódás – mely megnyilvánul a homogén barátságok, házasságok, informális kapcsolatok és közösségek szerveződésében – megnöveli az egymás közötti interakciók gyakoriságát és intenzitását. Így az erdélyi magyarság informális és formális – például a Nagyvárad Magyar Diákszövetség, vagy az Országos Magyar Diákszövetség – kapcsolatrendszere erős kötésekkel bír. A kisebbségi lét sajátos magyar szubkultúrát teremt. A kutatási kérdések harmadik alpontjával összhangban a sajátos erdélyi identitás, elkülönülést eredményez az eltérő nemzeti hovatartozással rendelkező csoportok tagjaitól. Az így kialakult elkülönülés pedig visszahat az identitásra, megerősíti azt a homogén csoporton belül.

A fenti kisebbségi szubkultúra létezésére hívják fel a figyelmet a 2011-es kolozsvári kutatás szerzői is, akik ennek a magyar világnak az életben maradását szintén az anyanyelvű intézmények és média létezésének tulajdonítják (*Brubaker et. al 2011*). A kisebbségi egyetem olyan közeget teremt, amely hozzájárul az identitás megőrzéséhez és ápolásához. Ezt a jelenséget a Partiumi Keresztény Egyetem hallgatói között figyelhettük meg. Főként saját identitásukhoz közel álló diákok közt töltik szabadidejüket, amely által kölcsönösen hatnak egymásra. A többségi nemzeti tagjaival való kapcsolat kevésbé jellemző. A diákok aktív közösségi tevékenységeik révén elszigetelődnek a többségi nemzet tagjaitól, ezáltal egy olyan homogén csoport alakul ki, ahol szociális identitástudatuk tovább erősödik.

Kisebbségi közegben a nemzeti identitástudat és annak értéke felerősödik, hiszen többségi helyzetben a nemzeti tudat megélése természetes módon történik. Viszont a kisebbségi közegben – az asszimilációtól való védelem érdekében – szükségessé válik az identitás ápolása. Egy kisebbségi csoportnak meg kell húzni a határait a valahova tartozás és a valamtől való elkülönülés dimenziója mentén. Össze kell tartaniuk egy eltérő társadalmi miliőben. Ez a tendencia megmutatkozik abban is, hogy az anyaországtól egyre távolodva a nemzeti identitástudat megélése egyre erőteljesebb és karakterisztikusabb, melynek jellegzetes példája a székely öntudat.

31. ábra: *Elkülönülő csoportok*

A nemzeti identitástudat által szerveződő mezocsoport, azaz kisebbségi helyzetből adódó közösség, elhatárolódva a többségi nemzettől, vagyis a makrocsoporttól, sajátos közösséget, mikrocsoportot alkot, erősítve az identitását. A mikrocsoport lehet egy baráti kör, egy egyetem belső világa, vagy egy diákszövetség tagjainak közössége. A mezocsoport pedig

az erdélyi magyarok közösségét jelenti, melynek tagjai nem feltétlenül ismerik egymást, mégis egy adott közösséghez tartozónak vallják magukat. Az identitástudat köré épülő, az által összetartó mezocsoport, amelynek tagjait nem fűzi össze az informális kapcsolatháló rendszere, míg a mikrocsoportot összeköti. A mezocsoport tagjai nem feltétlenül találkoznak, a közös tudat, az identitástudat, a magyar lét ápolása köti össze őket, az azonos identitástudat, az erdélyi magyarság tudatának összetartó ereje. Azért tartanak össze, mert erdélyi magyarok nem pedig azért, mert személyesen ismerik egymást. Ez pozitív előítéletnek nevezhető, hiszen a hasonló identitástudatúakkal kapcsolatban azonos csoporttudat érvényesül. Az eltérő identitástudatúakkal, a többségi nemzettel, vagyis a makrocsoporttal szemben a negatív előítélet érvényesül. Ez összeköti az azonos identitástudatúakat, és elkülöníti a többségi nemzet tagjaitól, így megőrzi önazonosságukat és a közösséget, melyben megélhetik és erősíthetik azt. Ebben a folyamatban kialakul a sajátos identitás megéléséhez szükséges miliő automatikus biztosítása. Ez megóvjá a kisebbséget a beolvadástól, az asszimilációtól, vagy éppen a szétvándorlástól. Ezért olykor épp az így kialakult erős és karakterisztikus nemzeti identitás gátolja a kisebbségi léthelyzetből a többségi léthelyzet felé, vagyis az anyaország felé orientálódó földrajzi mozgást. A többségi nemzet kulturális közegében létrejött kisebbségi szubkultúra erősebb kötést jelenthet az anyaország vonzásánál. Ezért az interjúalanyok többsége csak abban az esetben választaná az áttelepülés lehetőségét, ha a kisebbségi létén kívül, valamilyen egyéb külső kényszer is ez irányba befolyásolná. A mezocsoport tagjai közös tudatuk mentén összetartoznak, ezt a közös tudatot pedig az ennek alapján szerveződött mikrocsoportokban élik meg és fejezik ki, vagyis ápolják, erősítik (31. ábra).

Baumeister és Muraven (1996) szerint az identitás a társadalmi kontextushoz való alkalmazkodás során alakul ki, amit az egyéni preferenciák és választások vezérelnek. A fenti sorokban részleteztük a társadalmi kontextust és választási lehetőségeket, amelyek között az egyén mozoghat az általunk vizsgált társadalmi mezőben.

X. 5. Összegzés

Az összegző fejezetben visszatérünk a kiindulópontként megfogalmazott kutatási kérdésekhez. *Melyek lehetnek az eredeti közeg és egy új ország vonzása közötti választás főbb magyarázóváltozói?* Összességében azt láthatjuk, hogy többségüket erős lokális identitásuk, szülőföldjükhöz való ragaszkodásuk köti. Az elvagyódás alacsony mértékben jellemzi a megkérdezetteket, viszont többen megemlítik, hogy a lehetőségek függvényében, néhány évet szívesen külföldön töltenének tapasztalatszerzés céljából, azonban többségük ezt követően hazatérne. A szülői háttér és az informális kapcsolatháló, a megszokott közeg, a földrajzi táj szépsége az otthonmaradás szándékát erősíti, melyet az újtól és a beilleszkedéstől való félelem növel. Ugyanakkor az egzisztenciális fellendülés és a magyar többségi környezetben való élés lehetősége az anyaország vonzását növeli. Az egyéni sorsok a személy attitűdjének és a kínálkozó lehetőségek magyarázó változó párja mentén alakulnak. A választott egyetem helye már önmagában is tükrözi a végleges letelepedéssel kapcsolatos szándékot. A magyarországi egyetemek köréből választó diákok többsége az egyetem helyszínén tervezi jövőjét, ami összhangban van azzal, hogy Magyarország elsődleges célországot jelent a határon túli megkérdezettek körében.

Második kérdésként felvetettük, hogy a lokális identitás mentén szerveződött csoportok a napjainkban népszerű nyugat-európai migrációs hullám ellenében mennyire hatékonyak? A narratívákból kirajzolódó típusok mentén azt a választ fogalmazhatjuk meg, hogy a hazai közegben továbbtanuló hallgatók többsége erős lokális identitással rendelkezik, ennek megfelelően szülőhelyükön tervezik jövőjüket. Ez a tendencia azzal magyarázható, hogy kisebbségi közegben megerősödik a nemzeti identitástudat, hiszen a makrocsoporttól – többségi nemzettől – elkülönülő, nemzeti különbségek mentén szerveződött mezocsoport – magyar kisebbség – tagjai közös tudatuk mentén összetartoznak, ezt a közös tudatot pedig az ennek alapján szerveződött mikrocsoportokban – diákszervezet, baráti társaság – élik meg. Az így kialakult nemzeti identitás megteremti a kisebbség szülőföldön maradásának igényét. A többségi nemzet kulturális közegében létrejött kisebbségi szubkultúra erősebb kötést jelenthet az anyaország vonzásánál. Kisebbségi helyzetben a kulturális elfogadottság, az asszimiláció olvasztóerejével bírhat, egy-egy kisebbségi közegben élő embercsoport éppen identitásbeli különbözőségének hangsúlyozásával őrizheti meg nemzeti létét, adott területen való megmaradását pedig szubkultúrájához való ragaszkodásával: a szülőföld értéként való

meghatározásával és az ahhoz való feltétlen ragaszkodásával. Tehát a kisebbségi közegekben szerveződött erős csoportidentitás véd az asszimilációtól.

Az országhatárok átjárhatóságával könnyebbé válik a földrajzi mozgás és helyváltoztatás, amely egymás kultúrájának megismerése és megcsodálása által csökkenti az országok közötti kulturális különbségeket. Azonban az egy országon belüli, országhatárok által korábban sem elválasztott többségi és kisebbségi viszonyokra kevésbé hat, hiszen annak kulturális különbségei nem a különböző országok specifikus jogi és oktatási rendszereiben gyökereznek, hanem a személyiség mélyén az önmeghatározásban. Kisebbségi helyzetben a többségi nemzetiségű tagoktól való elkülönülés az asszimilációval szembeni védekező mechanizmusnak tekinthető, amely megóvjá az adott nemzeti közösséget a beolvadástól, elősegíti hosszabb távon való fennmaradását. Lehetséges, hogy az elmosódó és felbomló, „*légiesedő*” országhatárok által ez a tendencia még fontosabbá válik azáltal, hogy nem engedi a nemzeti közösség tagjait Európa-szerte szétvándorolni a mobilitást támogató politika ellenére sem. Előfordulhat, hogy a kisebbségi közösségekben már kiépült, szétvándorlástól és asszimilációtól megóvó, védekező mechanizmusok következtében a már meglévő kisebbségi közösségek, az Európai Unió kulturális és nemzeti olvasztótégelyében jobban meg tudják óvni kulturális, nemzeti és identitásbeli másságukat. Ez az olvasztótégely a mobilitási és harmonizációs európai uniós politika szellemében felkészületlenül éri azon országok és nemzetek közösségeit, melyeknek eddig nem kellett a fent említett védekező mechanizmust kiépíteniük kulturális és nemzeti identitásuk közösségi szinten való megőrzése céljából. Lehetséges, hogy az eddig hátrányokkal bíró kisebbségi lét az előnyére konvertálható, az országhatárok helyett, regionális határokat hangsúlyozó uniós politikai törekvésben? A kisebbségi tagok elkülönülése nem az országhatárokból, nem a földrajzi elkülönülésben rejlik, hanem a kulturális és nemzeti identitás eltérő voltában. Ez az eltérő nemzeti identitás a többségi környezetben a kisebbségi tagok összetartozását eredményezi.

Harmadik kérdésünkben az anyanyelven működő felsőoktatás szerepére voltunk kíváncsiak. A fent bemutatott esetek azt prezentálják, hogy a romániai magyar nyelvű oktatásra szükség van, hiszen azok képesek az aktív, önrendelkező, önérvényesítési képességgel bíró, erős nemzeti és szociális identitással, a szülőföldön maradás szándékával rendelkező értelmiségi réteg utánpótlására. Legyen szó akár a humán, akár a műszaki értelmiségről, akár egy multikulturális nagy egyetemen, akár egy felekezeti kis létszámú egyetemen.

A kutatás eredményei szerint napjainkban is erős a határon túli magyar ifjúság identitástudta, ma is közösségsszervező erővel bír a nemzeti hovatartozás. A határon túli magyar fiatalok ragaszkodnak szülőföldjükhöz. Fontosnak tartják a magyar kultúra és a

nemzeti értékek ápolását, a hagyományok és a szokások őrzését. Igény van körülük az anyanyelvű oktatásra, ezen belül az anyanyelvű felsőoktatásra, mely alkalmas és nélkülözhetetlen közege a kisebbségi értelmiségek utánpótlásának, és a kisebbségi önrendelkezés megteremtésének, és eszköze többségi környezetben megmaradásuknak.

Végül a többségi magyar környezetet választó diákok társadalmi integrációjának kérdéskörét vetettük fel. Azok a diákok, akik egyedül érkeznek Magyarországra, továbbtanulás céljából, a képzés befejezését követően döntően az anyaországban maradnak a könnyebb elhelyezkedés, a magyar nyelvű kommunikáció, a magyarországi kapcsolati tőke kialakulása következtében. Mindazonáltal a megkérdezettek kiemelik, hogy az otthoni kapcsolati tőke szorosabb kötődésekkel bír. Az anyaországban kialakult társadalmi tőke nem pótolja a hátrahagyott társadalmi tőkét.

A határon túli magyar kisebbségek számára az elsődleges célországunk Magyarország tekinthető. Többségük nem szeretne egy harmadik országba vándorolni. Az Európai Unió mobilitást elősegítő politikáját figyelembe véve, ez is egyfajta „*otthon, illetve szülőföldön maradásnak*” tekinthető, hiszen leginkább az anyaországba vándorolnak, nem a gazdaságilag fejlettebb nyugat-európai országokba. Összességében minden interjúalany erősen ragaszkodik a szülőföldhöz, vagy legalább a magyar földhöz és a magyarsághoz, továbbá a családhoz, barátokhoz, vagyis a társadalmi tőke is igen fontos szerepet tölt be értékrendjükben.

Az agyelszívás fogalma mellé Bhandari és Blumenthal (2009) által bevezetett „*agycsere*” a fenti esetekben nem valósul meg, hiszen az általunk megkérdezett, végzett diákok nem térnek vissza hazájukba. Viszont erőteljesen ragaszkodnak a tanulmányaik helyszínét jelentő célországához, ezért mondhatjuk, hogy egyfajta *agytmörítés* valósul meg, hiszen a képzés csatornáján keresztül, egy helyre, az anyaországba tömörülnek a magyar nyelven végzett diákok.

Bár a kutatási kérdések során nem vetettük fel, mégis központi kérdéskört jelent a megkérdezett kisebbségben élő diákok számára az ország hivatalos nyelvén való kommunikáció. Annak ellenére, hogy Ring (2005) szerint éppen ők jelentik azt a csoportot Magyarországon, akik az anyaországba való migrációjuk esetén beszélik a környező országok nyelvét. A megkérdezettek inkább arról számolnak be, hogy problémát és nehézséget okoz számukra a többségi nyelvhasználat. A nyelvi különbségek mentén szerveződött kapcsolathálókat erős közösségi tudat jellemzi, ahol a diákok jól érzik magukat. Ez alapján levonhatjuk azt a következtetést, mely szerint a kisebbségi lét közösségteremtő erővel bír. A magyarországi képzőhelyet választó diákok számára már nem okoz nehézséget a többségi nemzet nyelvének használata, körülük éppen a kapcsolati tőke hiánya jelenti a fő problémát, legalábbis a cél országba való beilleszkedés első szakaszában.

XI. Felhasznált irodalom

1. ANGHELESCU, Gina (2011): Külföld 3D-ben. Hasonlóságok és különbségek az erdélyi magyar fiatalok és a román fiatalok migrációs viselkedésében. In: KISS Tamás – BARNÁ Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 213-233.
2. ARONSON, Elliot (1996): *A társas lény*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
3. BABBIE, Earl (2000): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi Kiadó
4. Babeş-Bolyai Tudományegyetem honlapja: www.ubbcluj.ro/www-hu/structura/linia-maghiara.html (letöltés 2009. 09. 15.)
5. ASSMANN, Jan (1999): *A kulturális emlékezet*. Budapest, Atlantisz Kiadó
6. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Matematika és Informatika Kar honlapja: <http://cs.ubbcluj.ro/www/index.php> (letöltés 2009. szept. 05.)
7. BAKK MIKLÓS (2008): *Politikai közösség és identitás*. Kolozsvár, Komp-Press Kiadó
8. BALÁZS D. Attila (2006): A határon túli magyar online médiumok tartalomfejlesztési trendváltozásai. *Médiakutató*, téli sz. 73-95.
9. BÁLINT Blanka – DEMETER Gyöngyvér (2002), *Mozaik2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Székelyföld*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://kutatasok.adatbank.transindex.ro/download/kapcsolodo77.pdf>, (letöltés 2009. 11. 23.)
10. BALÁZS Sándor (1999): Ürügyek a Bolyai Tudományegyetem megszüntetésére. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 303-311.
11. BARNÁ Gergő (2011): Szabadidő, kultúra, média, internet – román és magyar fiatalok fogyasztási szokásai. In: KISS Tamás – BARNÁ Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 91-151.
12. BAUMEISTER, Roy F. – MURAVEN, Mark (1996): Identity as adaptation to social, cultural, and historical context. *Journal of Adolescence* 19. 405-416.
13. BECK, Ulrich (2005): *Mi a globalizáció? A globalizmus tévedései – Válaszok a globalizációra*. Szeged, Belvedere
14. BECK, Ulrich – GRANDE, Edgar (2007): *A kozmopolita Európa. Társadalom és politika a második modernitás korszakában*. Szeged, Belvedere
15. BERÁCS József (2009): Egyetemek nemzetköziesedése és a diákmobilitás. In: KURUCZ Katalin (szerk): *A nemzetköziesedés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna Füzetek 3*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 13-25.
16. BERÁCS József (2010): A Magyarországon tanuló külföldi hallgatók összetétele. In: KURUCZ Katalin (szerk): *Bologna Füzetek 4. Mobilitás Magyarországon. Lehetőségek és teendők. A 2010. január 19-i konferencia előadásainak összefoglalói*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 15-21.

17. BERÁCS József – MALOTA Erzsébet (2011): Megéri hozzánk jönni tanulni? *Educatio*, 2. 220-234.
18. BERENCSI Zsuzsa (1995): Az elvándorlási szándékok Magyarországon 1994-ben, *Szociológiai Szemle*, 2. 99-106.
19. BERNÁT Anikó (2012): A bevándorlókkal szembeni feszültségek. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 31-43.
http://www.tarki.hu/hu/research/migrants/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2013. 03. 04.)
20. BERNÁT Anikó – SIMONOVITS Bori és SZALAI Boglárka (2012): Bevándorlók társadalmi integrációja. A Budapesten élő harmadik országbeli migránsok, valamint helyi vezetők és civilek szemszögéből. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 159-201.
http://www.tarki.hu/hu/research/migrants/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2013. 03. 04.)
21. BERNÁTH Krisztina – BÖGRE Zsuzsa (2011): Nagyvárad a lokális és a nemzeti identitás kereszttetszetében – élettörténeti kutatás alapján. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 185-211.
22. BHANDARI, Rajika – BLUMENTHAL, Peggy (2009): Global Student Mobility: Moving Towards Brain Exchange. In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, New York, 1-17.
23. BIRÓ A. Zoltán (1996): Egyéni és kollektív identitás a kilépési gyakorlatban. In: BODÓ Julinna (szerk): *Elvándorlók? Vendégmunka és életforma a Székelyföldön*. Csíkszereda, Pro-Print Könyvkiadó, 123-143.
24. BODÓ Barna (2013): Kisebbségi magyar fiatalok identitásváltozata. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest, Belvedere, 199-247.
1. BODOR András (1999): Az egyetem felszámolása. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 295-302.
2. BRUBAKER, Rogers – FEISCHMIDT Margit – FOX, Jon – GRACEA, Liana (2011): *Nacionalista politika és hétköznapi etnicitás egy erdélyi városban*. Budapest, L'Harmattan
3. BUGOVICS Zoltán (2007): *Társadalom, identitás, területfejlesztés. A területi identitás és a regionalitás kapcsolata*. Budapest, L'Harmattan Kiadó
4. CHEVAN, Albert – FICHER, Lucy Rose (1979): Retirement and Interstate Migration, *Social Forces*, Vol. 57. No. 4. 1365-1380.
5. CHIPEA, Floarea (2011): A román és magyar etnikum közötti szomszédsági kapcsolat építésének szociális keretei a Bihar – Hajdú-Bihar határmenti térségben. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 297-319.
6. COHEN, Anthony (1994): *Self Consciousness: An Alternative Antropology of Identity*. London and New York, Routledge

7. CSATA Zsombor (2004): Az iskoláztatás nyelvének szociológiai háttere Erdélyben. In: KISS Tamás (szerk): *Népesedési folyamatok Erdélyben és a Kárpát-medencében*. Kolozsvár, RMDSZ ÜE
8. CSATA Zsombor – MAGYARI Tivadar – VERES Valér (2002), *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Belső-Erdély*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifjikutatas/MOZAIK/mozaik1.pdf>, (letöltés 2009. 11. 23.)
9. CSEPELI György (1997): *A szociálpszichológia vázlata*. Budapest, József Műhely Kiadó
10. CSEPELI György – ÖRKÉNY Antal – SZÉKELYI Mária (2002): *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*. Budapest, Balassi Kiadó
11. CSERNYÉS Ferenc (2005): *Migráció az ezredfordulón. A népességmozgások társadalmi és politikai következményei Közép-Európában*. Budapest-Pécs, Dialóg Campus Kiadó
12. CSÖGÖR Lajos (1999): A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem alapítása és megszervezése. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 28-67.
13. DÁNIEL Botond (2013): Erdélyi magyar fiatalok jövőterveinek, munkaerőpiaci helyzetének, etnikai fogyasztásának vizsgálata. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged-Budapest, Belvedere, 169-199.
14. DIÓSZEGI László – R. SÜLE Andrea (1990): *Hetven év: A romániai magyarság története: 1919-1989*. Budapest, Magyarságkutató Intézet
15. DOBRE, Raluca (2007): Băncile au oferte sărace de credite pentru studii. (Tanulmányutak alulfinanszírozása) *Compact*, 4. June
16. ÉGER György (2000): Regionalizmus, határok és kisebbségek kelet-közép Európában. Ph. D. értekezés. Budapest, In: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/108/1/eger_gyorgy.pdf (letöltés 2014. 04. 25.)
17. ERCSEI Kálmán – KISS Zita – SZABÓ Júlia (2011): Fiatalok szabadidős fogyasztása, önállósodása és jövőképe a marosvásárhelyi Fél-sziget-vizsgálatok alapján. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 233-261.
18. FARAGÓ József (1999): A Ferenc József Tudományegyetemtől a Bolyai Tudományegyetemig. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 11-27.
19. FARAGÓ József (2001): A Kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem sorsa. In: CHOLNOKY Győző (szerk): *Kárpát-medencei önismeret. Tanulmányok a régió kultúrájáról és történelméről*. Budapest, Lucidius Kiadó, 115-127.
20. DE JONG, Gordon F.(2000): Explanations. Gender and Norms in Migration Decision-Making. *Population Studies*, Vol. 54. No. 3. 307-319.
21. FÁBIÁN Gergely (2009): A társadalmi integráció lehetőségei, problémái és megoldási esélyei. In: FÓNAI Mihály – PÉNZES Mariann (szerk): *A migráció integrált társadalmi megközelítései*. Nyíregyháza, Észak-Kelet Magyarországi Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület, 41-53.

22. FÁBRI István (2001): Magyar nyelvű felsőoktatás és tudományosság a Kárpát-medencében. *Régió*, 4. szám. 132-158.
23. FÁBRI István (2011): Demográfiai változások és a felsőoktatási intézmények rekrutációs stratégiáinak összefüggései. *Felsőoktatási Műhely*, 1. 13-29.
24. FEISCHMIDT Margit (1997): Multikulturalizmus: kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In: FEISCHMIDT Margit (szerk): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris 7-29.
25. FITZPATRICK, Joseph P. (1987): Identity: the abiding problem. In: STIMSON, John – STIMSON, Ardyth (eds): *Sociology Contemporary Readings*, U.S.A. (Second Printing, 1988.) F.E Peacock Publishers, Inc.
26. FÓRIS-FERENCZI Rita – PÉNTEK János (2011): A romániai magyar közoktatás, különös tekintettel az oktatási nyelv(ek)re. In: BARTHA Csilla – NÁDOR Orsolya – PÉNTEK János (szerk): *Nyelv és oktatás kisebbségben. Kárpát-medencei körkép*. Budapest, Tinta Könyvkiadó
27. GAAL György (2001): *Egyetem a Farkas utcában. A kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem előzményei, korszakai és vonzatai*. Kolozsvár, Erdélyi Magyar Műszaki Tudományos Társaság
28. GAGYI Balla István (1999): A Bolyai Egyetem az 1956-os forradalom idején. In: FARAGÓ József – INCZE Miklós – KATONA Szabó István – SEBESTYÉN Kálmán (szerk): *A Kolozsvári Bolyai Tudományegyetem 1945-1959, megszületésének 40. évfordulóján*. Budapest, Bolyai Egyetemért Alapítvány, 277-294.
29. GÁL Gyöngyi (2013): *A Magyarországra áttelepedett pedagógusok szakmai és társadalmi integrációja*. Ph. D. értekezés. Budapest, In: http://nevelstudomany.phd.elte.hu/wp-content/uploads/2014/03/gal_gyongyi_disszertacio_ujraszedett.pdf (letöltés 2014. 11. 01.)
30. GÁBOR Kálmán – VERES Valér (2011): Ifjúsági korszakváltás Kelet-Európában. Az erdélyi magyar fiatalok helyzete. In: KISS Tamás – BARNÁK Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 37-55.
31. GERE BEN Ferenc (1998a): *Az anyanyelv az identitástudat szerkezetében*. www.regiofolyoirat.hu/newspaper/1998/2/06GEREBEN_FERENC.DOC (letöltés 2007. 01. 14.)
32. GERE BEN Ferenc (1998b): *Vallás és nemzeti identitás – Történelmi visszapillantás*. In: www.rel.u-szeged.hu/tomka/pdf/gereben.pdf (letöltés 2007. 01. 14.)
33. GERE BEN Ferenc (1999a): Az erdélyi magyarok identitástudata – Egy tudásszociológiai felmérés tanulságaiból, *Magyar Szemle*, 9-10. sz.
34. GERE BEN Ferenc (1999b): *Identitás, kultúra, kisebbség. Felmérés a közép-európai magyar népesség körében*. Budapest, MTA Kisebbségkutató Műhely, Osiris Kiadó
35. GÖDRI Irén – TÓTH Pál Péter (2004): A bevándorlók társadalmi helyzete, In: *Társadalmi Riport*. Budapest, TÁRKI, 425-438.
36. GREENWOOD, Michael J. (1975): Research on Internal Migration in the United States: A Survey; *Journal of Economic Literature*. Vol. 13. No. 2. 397-433.
37. GROAT, H. Theodore (1964): Internal Migration Patterns of a Population College Students. 1887-1958, *The American Journal of Sociology*, Vol. 69. No. 4. 383-394.
38. HATOS, Adrian (2011a): Szocializációs modellek a román-magyar határmenti megyékben. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS,

- Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 215-223.
39. HATOS, Adrian (2011b): Önkéntes részvétel a határmenti régióban. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 231-243.
 40. HATOS Pál (2007): *Nemzetközi hallgatói mobilitás: magyarországi helyzetkép*. In: <http://www.scholarship.hu/LinkClick.aspx?fileticket=1eAC6R-7PhM%3D&tabid=144&language=hu-HU> (letöltés 2010. 06. 23.)
 41. HÉRA Gábor – LIGETI György (2006): *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Budapest, Osiris Kiadó
 42. HORVÁTH István (2002): A romániai kisebbség Magyarországra irányuló mozgása. *Korunk*, 2. sz. 31-48.
 43. HRUBOS Ildikó (2011): Örök felsőoktatási érték – változó hangsúlyokkal. *Educatio*, 2. 208-219.
 44. HRUBOS Ildikó – SZENTANNAI Ágota – VEROSZTA Zsuzsanna (2003): *A „Bolognai folyamat”. Az Európai felsőoktatási térség gondolatának megjelenése és a megvalósítás esélyei*. Budapest, Oktatáskutató Intézet, Új Mandátum Könyvkiadó
 45. HUBERT József (2009): Nemzetköziesedés az intézményfejlesztési tervek tükrében. In: KURUCZ Katalin (szerk): *A nemzetköziesedés folyamata a magyar felsőoktatásban. Bologna Füzetek 3*. Budapest, Tempus Közalapítvány, 26-39.
 46. HUNYADY György (2010): *A társadalmi közérzet hullámverése*. Budapest, Napvilág Kiadó
 47. KASZA Georgina (2011): A hazai felsőfokú képzésekbe belépők és a hallgatók nemzetközi összehasonlításában. *Felsőoktatási Műhely*, 1. 43-53.
 48. KENDALL, Diana (2003): *Sociology in our times*. Fourth Edition. United States, Wadworth, Thomson Learning
 49. KISS J. László (2005): Külpolitika és nemzeti identitás az euroatlanti térségben. In: KISS J. László (szerk): *Nemzeti identitás és külpolitika az euroatlanti térségben*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 11-27.
 50. KISS Tamás – CSATA Zsombor (2005): *Migrációs-potenciál vizsgálatok Erdélyben*. www.martonaron.hu, 91-125.
 51. KISS Tamás – BARNA Gergő (2011): Erdélyi magyar fiatalok 2008. A vizsgálatról és a kötetéről. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 7-29.
 52. KOVÁCS Éva – MELEGH Attila (2000): Lehetett volna rosszabb is, mehettünk volna Amerikába is. Vándorlástörténetek Erdély, Ausztria és Magyarország háromszögében. In: SIK Endre (szerk): *Diskurzusok a vándorlásról*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 93-154.
 53. KOVÁCS László (2004): Quo vadis Európa? A népességszám alakulása a XX. században és a XXI. század első felében. *Magyar Tudomány*, 7. sz.
 54. KOZMA Tamás (1998): Az oktatásügy globalizálódása. In: KOZMA Tamás (szerk): *Euróharmonizáció*. Budapest, Oktatáskutató Intézet Educatio Kiadója, 155-165.

55. KOZMA Tamás (2005): *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Felsőoktatási Kutatóintézet, Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
56. KOZMA Tamás (2006): Regionális átalakulás és térségi visszhang. A „partiumi” felsőoktatás helyzete. In: JUHÁSZ Erika (szerk): *Régió és oktatás*. A „Regionális egyetem” kutatás záró konferenciájának tanulmánykötete. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 13-25.
57. KOZMA Tamás (2008): Kisebbségi intézmények a bolognai folyamatban. In: KOZMA Tamás – PERJÉS István (szerk): *Új kutatások a neveléstudományokban*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága, 278-294.
58. KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (2006): *Felsőoktatási akkreditáció Közép-Európába*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
59. KREKÓ Péter – JUHÁSZ Attila (2012): Honnan jönnek, hányan vannak, mit csináljunk velük? In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk.): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 6-31.http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
60. KRIPPENDORFF, Klaus (1995): *A tartalomelemzés módszertanának alapjai*. Budapest, Balassi Kiadó
61. KVALE, Steinar (2005): *Az interjú. Bevezetés a kvalitatív kutatás interjútechnikáiba*. Budapest, Jósöveg Kiadó
62. LÁSZLÓ János (1999): Társas tudás, elbeszélés, identitás. Martonvásár, Kairos
63. LANZENDORF, Ute (2006): Foreign students and study abroad students. In: KELO, Maria – TEICHLER, Ulrich – WACHTER, Bernd (eds): *EURODATA. Student mobility in European higher education*. Bonn: Lemmens Verlags- & Mediengesellschaft, 7-54.
http://ec.europa.eu/education/erasmus/doc/publ/eurodata_en.pdf (letöltés 2012. 03. 14.)
64. LIICEANU, Aurora (2005): Alteritate etnică și imaginar colectiv. In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 55-65.
65. LUDASSY Mária (1998): A nemzet kétféle fogalmáról. In: CSATÓ Éva (szerk): *Mi a nemzet?* Budapest, Akadémiai Kiadó, 3-10.
66. MAGYARI Tivadar (2005): Gyorsjelentés az erdélyi magyarok média használatáról. *Erdélyi Társadalom*, 1. sz.
67. MALAKUCZINÉ Póka Mária (2009): Nemzetközi vándorlás jellemzői az Észak-alföldön. In: FÓNAI Mihály – PÉNZES Mariann (szerk): *A migráció integrált társadalmi megközelítései*. Nyíregyháza, Észak-Kelet Magyarországi Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület, 7-15.
68. MANGALAM, J. J – SCHWARZWELLER, Harry K. General (1968): Theory in the Study of Migration: Current Needs and Difficulties. *International Migration Review*, Vol. 3 No. 1. 3-18.
69. MASSEY, S. Douglas – ARANGO, Joaquín – HUGO, Graeme – KOUAOUCCI, Ali – PELLEGRINO, Adela – TAYLOR, J. Edward (2001): A nemzetközi migráció elméletei: áttekintés és értékelés. In: SIK Endre (szerk): *A migráció szociológiája*. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 9-41.
70. MAYRING, Philipp (2000): Qualitative Content Analysis. *Forum: Qualitative Social Research*. Volume 1. No. 2. Art 20. June.

71. MELEGH Attila (2011): A globalizáció és migráció Magyarországon. *Educatio*, 2. 166-180.
72. MITULESCU, Sorin (2011): A fiatalok és a család. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 171-181.
73. MOSZKOVITS János (2005): *Tiltakozás: lemondott a Babeş-Bolyai egyetem egyik vezető magyar oktatója*. www.radio.hu/index.php?cikk_id=163845 (megjelenés december 19. letöltés 2010. 01. 04.)
74. MOSZKOVITS János (2006): *Babeş-Bolyai: fegyelmi eljárás?* www.radio.hu (megjelenés február 28. letöltés 2010. 01. 04.)
75. MOTIVANS, Abert (2009): *Global Education Digest*, Compating Education Statistics Across The Word, Montreal, UNESCO Institute for Statistics, In: <http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001832/183249e.pdf> (letöltés 2012. 03. 16.)
76. MUNGIU-PIPPIDI, Alina (1999): *Transilvania subiectiva. (Szubjektív Erdély)* Bukarest, Humanitas Kiadó
77. MURÁNYI István (2005): Tizenévesek nemzeti identitásának jellemzői az ezredvégi Magyarországon. *Erdélyi Társadalom*, 3. évf. 1. sz. 97-126.
78. MURÁNYI István (2006): *Identitás és előítélet*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
79. MURVAI László (2007): *Körkép az erdélyi magyar oktatásról 1990-2007*. Bukarest, Didaktikai és Pedagógiai Kiadó
80. NAGY Ádám (2008): *Iffúságügy. Iffúsági szakma, iffúsági munka*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó
81. Nobel-díjasok kérik Romániától a magyar egyetem visszaállítását (2006): (nincs szerző); *Index*, In: <http://index.hu/politika/kulfold/bolyai3483/> (megjelenés február 22. letöltés 2010. 01. 03.)
82. OBST, Daniel – BHANDARI, Rajika – WITHERELL, Sharon (2007): Meeting America's global education challenge: Current Trends in U.S. Study Abroad and The Impact of Strategic Diversity Initiatives. *Ile study abroad white paper series*. Issue Number 1. May
83. OLÁH GÁL Elvira (2005): *A magyar nyelvű egyetemekért tüntettek Erdélyszerte*. In: www.radio.hu (letöltés 2010. 01. 04.)
84. ORTAN, Florica (2004): *Introducere în pedagogie și științele educației*. (Bevezetés a pedagógiába és a neveléstudományba.) Oradea, Editura Universității din Oradea
85. ÖRKÉNY Antal (2003): *Menni vagy maradni? Kedvezménytörvény és migrációs várakozások*. Budapest, {s. n.}
86. PAPP Z. Attila (2002): A kisebbségi nyilvánosság sajátosságai. FEDINEC Csilla (szerk): *Társadalmi önismeret és nemzeti önazonosság Közép-Európában*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 189-206.
87. PARRILLO, Vincent N. (1987): Minorities. In: STIMSON, John – STIMSON, Ardyth (eds): *Sociology Contemporary Readings*. U.S.A. (Second Printing, 1988.) F.E Peacock Publishers, Inc.
88. *Partiumi Keresztény Egyetem honlapja*: www.partium.ro (letöltés 2010. 01. 04.)
89. PÁSZTOR Adél (2005): *Ellenszélben, Iskolázottsági egyenlőtlenségek a kisebbségi magyar fiatalok körében a rendszerváltozást követően*, Budapest, {s. n.}

90. PATAKI Ferenc (1997): Nemzet karakterológia? *Magyar Tudomány*, 42. 2. 169-179.
91. PAUL, Ioana – TUDORAN, Mirela – CHILARIU, Luiza (2005): Români și maghiari. Reprezentări in-group, out-group în cazul grupurilor etnice din România. In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 89-118.
92. PÉNTEK János (2001): *A nyelv ritkuló légköre. Szociolingvisztikai dolgozatok*. Kolozsvár, Komp-Press, Korunk Baráti Társaság
93. PÉNTEK János (2005): Magyar nyelvűség a mai Erdélyben. *Magyar Szemle*. XIV./2. sz. 91-100.
94. PÉNTEK János (2007): Nyelv és identitás a Kárpát-medencében. *Hitel*. 7, 91–98.
95. POGÁCSÁS Anett (2009): Az Európai Unió és a migráció. In: FÓNAI Mihály – PÉNZES Mariann (szerk): *A migráció integrált társadalmi megközelítései*. Nyíregyháza, Észak-Kelet Magyarországi Szenvedélybetegségeket Megelőző Egyesület, 17-41.
96. POLÓNYI István (2011a): A külföldi tőke és munkaerő szerepe. *Educatio*, 2. 139-149.
97. POLÓNYI István (2011b): Keresztúton a hazai felsőoktatás. *Felsőoktatási Műhely*. 2011/1. 29-43.
98. PONGRÁCZ Kornélia (2011): „És mégis mobil a föld” – Nemzetközi hallgatói mobilitás a 21. század elején. *Educatio*, 2. 284-286.
99. PRAHÁSZKA Boróka (2006): *Mitől magyar az egyetem?* Hantz Péterrel, a Bolyai Kezdeményező Bizottság alelnökével Parászka Boróka beszélget. *A Hét*, IV. évf. 8. sz.
100. PUSZTAI Gabriella (2008): Társadalmi tőkeforrások egy határmenti régióban. In: KOZMA Tamás – PERJÉS István (szerk): *Új kutatások a neveléstudományokban*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága, 266-278.
101. PUSZTAI Gabriella (2010): Place of religious culture in Central and Eastern Europe. In: PUSZTAI Gabriella (ed) *Religion and Higher Education in Central and Eastern Europe*
102. PUSZTAI Gabriella – FÉNYES Hajnalka (2004): A kulturális és a társadalmi tőke kontextuális hatásai az iskolában. In: *Statisztikai Szemle*, 82. évf. 6-7. szám. 567-582.
103. PUSZTAI Gabriella – NAGY Éva (2005): Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. In: *Educatio*, 2. 360-384.
104. PUSZTAI Gabriella – BACSKAI Katinka – KARDOS Katalin (2012): Vallásos közösségekhez tartozó hallgatók. In: DUSA Ágnes – KOVÁCS Klára (szerk): *Hallgatói élethelyzetek*. Debrecen: Debrecen University Press
105. ROMAN, Monica – SUCIU, Christina (2007): International Mobility of Romanian Students in Europe: From Statistical Evidence to Policy Measures. (Romániai diákok nemzetközi mobilitása Európában: a statisztikai tényektől a politikai elemzésekig.) *The Romanian Journal of European Studies*, No. 5-6. Special issue on migration
106. RING Éva (2005): Kis európák és kis európaiak. In: RING Éva (szerk): *Felzárkózás vagy bezárkózás? A többnyelvű oktatás előnyei, veszélyei a kisebbségi közösségek életében*. Budapest, Európai Összehasonlító Kisebbségkutatások Közalapítvány

107. RITCHEY, P. Neal (1976): Explanation of Migration. *Annual Review of Sociology*, Vol. 2. 363-404.
108. ROBOTIN, Monica (2005): Stat și identitate etnică în România. O incursiune în percepțiile majorității și minorităților asupra acestei relații. (Etnikai identitás Romániában. (A többség és a kisebbség egymásról alkotott véleményének vizsgálata.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 15-41.
109. SALAT Levente (2001): *Etnopolitika, a konfliktustól a méltányosságig. Az autentikus kisebbségi lét normatív alapjai*. Marosvásárhely, Mentor Kiadó
110. SALAT Levente (2002): *Kínlódni ebben az országban...? Aként a romániai magyarság megmaradásának szellemi feltételeiről*. Kolozsvár, Scientia Kiadó
111. SALAT Levente – PAPP Z. Attila – CSATA Zsombor – PÉNTEK János (2010): Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. In: SZIKSZAI Mária (szerk): *Az erdélyi magyar felsőoktatás helyzete és kilátásai. Támpontok egy lehetséges stratégiához*. Kolozsvár, MTA, 9-127.
112. SALT, John (2001): A nemzetközi tendenciák és típusok összehasonlító áttekintése. In: SÍK Endre (szerk): *A migráció szociológiája*. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 59-69.
113. *Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem honlapja*: www.emte.ro/sapientia/
114. SĂVEANU, Sorana (2011): A diszkrimináció. In: BALOGH Brigitta – BERNÁTH Krisztina – BUJALOS István – HATOS, Adrian – MURÁNYI István (szerk): *Európai, nemzeti és regionális identitás. Elmélet és gyakorlat*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 283-297.
115. SEIDMAN, Irving (2002): *Az interjú mint kvalitatív kutatási módszer*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó
116. SIK Endre (1993): *Útkeresők*, Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete
117. SIK ENDRE – TÓTH JUDIT (1994): *Jönnek? Mennek? Maradnak? Nemzetközi Migráció Kutatócsoport Évkönyve*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete
118. SIMONOVITS Bori (2012a): Ali, Chen, Fatima és Sára esélyei a magyar munkaerő- és lakáspiacon. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 68-117. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
119. SIMONOVITS Bori (2012b): Elutasítók és elutasítottak. A bevándorlókkal szembeni elutasítás vizsgálata a kérdőívbe ágyazott diszkriminációs szituáció technikájával. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI 118-158. http://www.tarki.hu/hu/research/migrans/tarki_eia_tanulmanyok_2011 (letöltés 2012. 03. 04.)
120. SMYD, Kazimierz (2009): New quality of the education for the national identity and deserve cultures. In: MÁRTON Sára – VENTER György (szerk): *Iskola és minőség. Nemzetközi konferencia anyaga. Nyíregyháza, Élmény '94. Bt. Kiadó*
121. SOLT Otília (1998): *Interjúzni muszáj. Méltóságot mindenkinek. Összegyűjtött írások I.* Budapest, Beszélő, 29-48.
122. SORBÁN Angéla (2002): *Szociológiai tanulmányok erdélyi fiatalokról*, Kolozsvár, Scientia Kiadó

123. SOREANU, Raluca (2005): Autodefinire și heterodefinire a românilor și maghiarilor din România. O analiză empirică a stereotipurilor etnice și a fundamentelor diferite de definire a identității etnice. (A romániai románok és magyarok önazonossága és egymásról alkotott képe. Az identitások és sztereotípiák empirikus vizsgálata.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 65-89.
124. STARK, Oded – TAYLOR, J. Edward (1991): Migration Incentives, Migration Types: The Role of Relative Deprivation. *The Economic Journal*, Vol. 101. No. 408. 1163-1178.
125. SÜLI-ZAKAR István (2006): Partium – a határokkal szétszabdalt régió. In: Juhász Erika (szerk): *Régió és Oktatás*. Debrecen, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 25-43.
126. SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László (2002): *Ifjúság 2000*, Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet
127. SZABÓ Andrea – BAUER Béla (2008): *Ifjúság 2008*, Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifj kutatatas/ifjusag2008.pdf>, (letöltés 2009. 11. 27.)
128. SZABÓ Andrea – BAUER Béla – LAKI László – NEMESKÉRI István (2002): *MOZAIK 2001. Gyorsjelentés, Magyar fiatalok a Kárpát-medencében. Összegzés*. Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, <http://www.szmi.hu/images/dok/ifj kutatatas/MOZAIK/mozaik2.pdf> (letöltés 2009. 11. 23.)
129. SZABÓ Ildikó – ÖRKÉNY Antal (1998): *Tizenévesek állampolgári kultúrája*. Budapest, Minoritás Alapítvány
130. SZALAI Boglárka – SIMONOVITS Bori (2012): A személyes ismerős léte és a társadalmi távolság kapcsolata. In: SIK Endre – SIMONOVITS Bori (szerk): *Abena, Sára, Chen és Ali esélyei Magyarországon. Migráns esélyek és tapasztalatok*. Budapest, TÁRKI, 44-67.
131. SZILÁGYI György – FLÓRA Gábor (2003): Vallási és nemzeti identitás a partiumi helyi közösségekben. In: SZÜCS István (szerk): *Társadalomtudomány, Neveléstudomány*. Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 79-91.
132. SZÉKELY Tünde (2013): Erdély – Románia. In: SZABÓ Andrea – BAUER Béla – PILLÓK Péter (szerk): *Mozaik2011. Magyar fiatalok a Kárpát-medencében*. Szeged – Budapest, Belvedere, 115-127.
133. SZOLÁR Éva (2008a): A bolognai folyamat Romániában. In: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (szerk): *A bolognai folyamat Közép-Európában*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 145-165.
134. SZOLÁR Éva (2008b): Egy kisebbségi intézmény metamorfózisa. A Partiumi Keresztény Egyetem esettanulmánya. In: KOZMA Tamás – PERJÉS István (szerk): *Új kutatások a neveléstudományokban*. Budapest, MTA Pedagógiai Bizottsága, 339-355.
135. Szomszédos országok magyar nyelvű képzést folytató felsőoktatási intézményei. (2010): (Függelék) In: Felsőoktatási jelentkezések 2010 – Továbbtanulási tendenciákat meghatározó tényezők. *Felsőoktatási műhely füzetek*. 1. 82-87.
136. SZÜCS István (2003): A partiumi magyar nyelvű oktatás keretei és szerkezete. In: SZÜCS István (szerk): *Társadalomtudomány, Neveléstudomány*. Nagyvárad, Partiumi Keresztény Egyetem, 11-33.

137. SZÜCS István (2006): Akkreditáció Romániában. In: KOZMA Tamás – RÉBAY Magdolna (szerk): *Felsőoktatási Akkreditáció Közép-Európában*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet, Új Mandátum Könyvkiadó, 88-97.
138. TAMÁS Pál (2006): Az egyetem csapda, *A Hét*, IV. évf. 10. sz.
139. TOMKA Miklós (1999): Erdélyi magyar vallásosság – összehasonlító perspektívában. *Magyar Szemle*. VIII. Évf. 1999. 5. sz.
140. VARGHESE, N.V. (2009): GATS and Transnational Mobility in Higher Education. In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, New York, 17-29.
141. VERESS Ilka (2011): A romániai fiatalok értékrendjéről. In: KISS Tamás – BARNA Gergő (szerk): *Erdélyi magyar fiatalok. Összehasonlító elemzés*. Kolozsvár, Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion, 181-193.
142. VERESS Károly (2006): Nyílt levél a magyar oktatók közgyűléséhez. *A Hét* IV. évf. 2006. 8. sz.
143. VERES Valér (2005): *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban. Az erdélyi magyarok és románok nemzeti identitásának sajátosságai, társadalmi rétegződési perspektívában*. Budapest, Akadémiai Kiadó
144. VERES Valér (2009): *A romániai magyarság természetes népmozgalma európai kontextusban, 1992-2002 között; A 2002. évi népszámlálás végleges adatai tükrében*; In: <http://adatbank.transindex.ro/inc.php?m=demograf6> (letöltés 2009. 01. 01.)
145. VICSEK Lilla (2006): *Fókuszcsoport. Elméleti megfontolások és gyakorlati alkalmazás*. Budapest, Osiris Kiadó
146. VINCZE Gábor (1998): *Revízió vagy autonómia. Iratok a magyar – román kapcsolatok történetéről (1945 – 1947)*. {s. I.} Teleki László Alapítvány
147. VIZI Balázs (2005): Az Európai Unió és a kisebbségi nyelvek. In: KÁNTOR Zoltán – MAJTÉNYI Balázs (szerk): *Szöveggyűjtemény a nemzeti kisebbségekről*. Budapest, Rejtjel, 318-333.
148. VOICU, Alexandru F. (2005): Percepția subiectivă a calității de cetățean român. (Szubjektív percepció a román állampolgársággal kapcsolatban.) In: BĂDESCU, Gabriel – KIVU, Mircea – ROBOTIN, Monica (eds): *Barometrul relațiilor etnice 1994-2002. O perspectivă asupra climatului interetnic din România*. Cluj, Centrul de resurse pentru diversitate etnoculturală, 41-55.
149. WACHTER, Brend (2009): Increasing Europe's attractiveness for international students: What can we learn from the Bologna Process? In: BHANDARI, Rajika – LAUGHLIN, Shepherd (eds): *Higher Education on the Move. New Developments in Global Mobility*. Institute of International Education, New York, 49-65.
150. WALLACE, Clair – CHMOULIAR, Oxana – SIDORENKO, Elena (2001): Nyugat-Európa keleti határa: mobilitás az ütközőzónában. In: SÍK Endre (szerk): *A migráció szociológiája*. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 171-193.
151. ZOLBERG, Aristide (2001): Újabb hullámok: migrációelmélet egy változó világban. In: SÍK Endre (szerk): *A migráció szociológiája*. Budapest, Szociális és Családügyi Minisztérium, 41-59.

XII. Mellékletek

XII. 1. Az első csoportra vonatkozó interjúkérdések

Demográfiai háttérváltozók: Születés helye, ideje
Képzés helye, egyetem neve
Évfolyam, szak

Gyermekkor, iskolai pályafutás – „Mesélj a gyermekkorodról!”

Segítő kérdések:

Milyen óvodába jártál?
Milyen élményeid voltak ezzel kapcsolatban?
Kikkel barátkoztál?
Milyen kapcsolatod volt a többségi nemzet tagjaival?
Hol találkoztál először az ország hivatalos nyelvével?
Beszéled ezt a nyelvet? Hol sajátítottad el?
Hogyan emlékszel, mit jelentett gyermekkorodban a magyarság?
Mit jelentett magyarnak lenni?
Miben nyilvánult meg?
Milyen iskolába kerültél? (általános majd középiskola)
Melyek a meghatározó élményeid ebből a korszakból, kiemelten a nemzeti hovatartozás szempontjából?
A tanárok hogyan viszonyultak a nemzeti kérdéskörhöz?
Van-e meghatározó élményed, emléked a magyarsággal kapcsolatban, amely meghatározza az élethez való hozzáállásodat és a tanáraid közvetítették feléd?
Szüleid és tanáraid hasonló értékeket közvetítettek feléd a nemzeti identitással kapcsolatban?

Felsőoktatás

Mi alapján döntötted el, hogy ebbe a felsőoktatási intézménybe jelentkezel?
Magyar nyelvű képzésben veszel részt?
Kitől hallottál erről a képzésről?
Szóba jöttek más egyetemek is, amikor választottál?
Miért álltál el a fenti alternatíváktól?
Milyennek tartod a képzést?
Hogy érzed magad az egyetemen?
Hogyan ítéled meg a jelenben választásod? – Jól döntöttél?
Milyenek a tanáraid?
Milyen kapcsolatod van a csoporttársaiddal?
Szülővárosodban található az egyetem?
Vagy kollégiumban, albérletben laksz?
Ha igen, kikkel?
Hogyan ismerted meg lakótársaidat?
Milyen a velük való kapcsolatod?
Hogyan töltitek szabad időtöket?
Milyen gyakran jársz haza?

Mi az, ami az otthonodhoz köt?
 Mi az, ami az egyetem városához köt?
 Tervezed-e a magyarországi részképzésben való részvételt?
 Voltál-e a magyarországi képzésben ösztöndíjas hallgató? (fél év, egy év)
 Ha igen, mesélj róla milyen volt?
 Melyik egyetemen voltál?
 Mennyi ideig?
 Milyennek tartottad az ottani képzést?
 Kérlek, hasonlítsd össze az ottani képzést a hazaival!
 Hogyan éreztetted magad az egyetemi tevékenységen kívüli szabad idődben?
 Kikkel töltötted a szabad idődet?
 Hogyan ismerteted meg őket?
 Mennyire volt honvágyad?
 Hiányoztak-e a otthoni barátaid?
 Hol laktál?
 Kikkel laktál?
 Milyen volt velük a kapcsolatotod?
 Milyen volt a csoporttársaiddal való kapcsolatotod?

Jövőtervek

Milyen elképzeléseid vannak a jövődről?
 Hol szeretnél élni az egyetemi éveidet követően?
 Miért éppen ott?
 Mit szeretnél dolgozni?
 Tervezel-e családalapítást?
 Mikor?
 Hány gyermeket szeretnél?
 Alapvetően milyennek látod a jövődet? (optimista – pesszimista hozzáállás)
 Alapvetően milyennek látod lakóhelyed jövőjét?

XII. 2. A második csoportra vonatkozó interjúkérdések

Demográfiai háttérváltozók: Születés helye, ideje
 Képzés helye, egyetem neve
 Évfolyam, szak

Gyermekkor, iskolai pályafutás – „Mesélj a gyermekkorodról!”

Segítő kérdések:
 Milyen óvodába jártál?
 Milyen élményeid voltak ezzel kapcsolatban?
 Kikkel barátkoztál?
 Milyen kapcsolatot volt a többségi nemzet tagjaival?
 Hol találkoztál először az ország hivatalos nyelvével?
 Beszéled ezt a nyelvet? Hol sajátítottad el?
 Hogyan emlékszel, mit jelentett gyermekkorodban a magyarság?
 Mit jelentett magyarnak lenni?
 Miben nyilvánult meg?
 Milyen iskolába kerültél? (általános majd középiskola)

Melyek a meghatározó élményeid ebből a korszakból, kiemelten a nemzeti hovatartozás szempontjából?
A tanárok hogyan viszonyultak a nemzeti kérdéskörhöz?
Van-e meghatározó élményed, emléked a magyarsággal kapcsolatban, amely meghatározza az élethez való hozzáállásodat és a tanáraid közvetítették feléd?
Szüleid és tanáraid hasonló értékeket közvetítettek feléd a nemzeti identitással kapcsolatban?

Egyetemi évek

Milyen szempontok alapján döntöttél választott egyetemed mellett?
Mi volt a meghatározó a döntésed szempontjából?
Kiknek a véleménye volt meghatározó, amikor meghoztad ezt a döntést?
Hogyan zajlott a jelentkezés és a felvételi?
Jelentett-e plusz terhet, hogy Magyarországra jelentkezted?
Miben jelentett mást a felkészülés a hazai egyetemeken történő jelentkezéssel szemben?
Milyen emlékeid vannak egyetemi éveid kezdeti időszakáról?
Hol, kikkel laksz?
Kikkel tartod a kapcsolatot és töltöd a szabadidődet?
Milyen a kapcsolatod az itteni magyarokkal összehasonlítva az otthoniakkal?
Milyen gyakran látogatsz haza?
Az otthoniakkal való beszélgetések során milyen tükrben látod egyetemi választásod?
Milyennek tartod a képzést?
A hazai egyetemekkel összehasonlítva milyen főbb különbségeket látsz a képzésben?
Éreztetik itt veled, hogy határon túli magyar vagy? Ha igen, miben?
Alapvetően hogyan érzed itt magad?

Jövőtervek

Milyen elképzeléseid vannak a jövőddel kapcsolatban?
Hol szeretnél végleg letelepedni, és leélni az életed?
Mi az, ami most már az egyetemvárosodhoz köt?
Mi az, ami a szülőföldedhez köt?
Milyennek látod szülőfölded jövőjét?
Milyennek látod Magyarország jövőjét?

XII. 3. A harmadik csoportra vonatkozó interjúkérdések

Demográfiai háttérváltozók: Születés helye, ideje
Áttelepedés ideje
Évfolyam, szak

Fő kérdés: „Mesélj az otthoni életedről!”

Segítő kérdések:

Életkörülmények

Hogyan éltetek?

Milyen körülmények között éltetek?

Otthoni közoktatásban való részvétel

Milyen iskolába jártál?

Hány évig jártál oda/ hány osztályt végeztél ott?

Milyen volt az oktatás?

Magyar iskolába jártál?

Milyen volt úgy egyáltalán az oktatás?

Az ország hivatalos nyelvét hogyan tanultad meg, tudsz azon a nyelven beszélni?

Az iskolában kellett használnod azt a nyelvet?

Éreztették veled, hogy nem megfelelő színvonalon beszélted az adott nyelvet?

Volt napközis ellátás?

Óvoda?

Kapcsolatháló

Tartottatok a kapcsolatot magyarországi magyarokkal?

Milyen volt a kapcsolatot az adott ország nemzetéhez tartozókkal?

Éreztették veled, hogy magyar vagy?

Elvárások, koncepciók

Milyen kép élt benned akkor Magyarországról?

Milyen kép élt benned akkor a magyarokról?

Fő kérdés: „Mesélj az áttelepedés körülményeiről!”

Segítő kérdések:

Áttelepedés okai

Mikor döntöttétek el, hogy átköltöztök?

Minek a hatására hoztátok meg ezt a döntést?

Áttelepedés körülményei

Kikkel jöttél?

Itt, Magyarországon kaptál-e segítséget, és a ha igen kitől?

Akkori jövőkép

Mit éreztél, amikor áttelepedtél?

Milyennek tartottad akkor ezt az országot? (Akár a városkép, akár az emberek hozzád való viszonya alapján.)

Mit vártál a jövődtől?

Fő kérdés: „Mesélj az itteni életedről!”

Segítő kérdések

Az itteni közoktatásban való részvétel

Milyen iskolába kerültél, miután itt maradtatok?

Hányadik osztályba kerültél?

Milyennek láttad azt az iskolát?

Mennyire jelentett gondot a beilleszkedés?

Hogy ment a tanulás miután elkezdtél az adott iskolába járni?

Mit mondanál el, ha össze kellene hasonlítanod az ottani közoktatást az ittenivel a tapasztalataid alapján?

Ezt követően milyen iskolába jártál?

Hogy kerültél a jelenlegi (esetleg nemrég befejezett) oktatási formába?

A születési helyhez kapcsolódó jelenlegi viszony

Így utólag hogy érzed, hol volt jobb?

Szokott honvágyad lenni?

„Haza” szoktál látogatni, ha igen milyen gyakorisággal mennyi időre?

Mi az ami még most is a születési helyedhez köt?

Jelenlegi lakhelyhez kapcsolódó viszony

Említetted, hogy ... szakra jársz. Hogy érzed magad az egyetemen/főiskolán?

És hogy érzed magad úgy általában itt Magyarországon?

Milyennek látod most az országot?

Változott-e, mi a véleményed most a magyarokról?

Mi az, ami most már ideköt?

Kapcsolatháló

Kikkel tartod a kapcsolatot?

Más átteleptelt magyarral/magyarokkal tartod-e a kapcsolatot?

Van-e olyan határon túli magyarokat egybefogó szervezet, melynek tagja vagy?

Mit érzel, ha megtudod valakiről, hogy határon túl született?

Milyen a kapcsolatod az itteni magyarokkal?

Úgy érzed, hogy beilleszkedtél?

Itt éreztették veled, hogy nem itt születted? Hogyan?

Jövőkép

Hol szeretnéd leélni az életed?

Ábrák jegyzéke

1. ábra: *A Partiumi Keresztény Egyetem hermeneutikai környezete*
2. ábra: *A Babeş-Bolyai Tudományegyetem hermeneutikai környezete*
3. ábra: *A Debreceni Egyetem*
4. ábra: *A romániai magyarok népességen belüli aránya 1992-ben.*
(Forrás: Sebők László és Kiss Tamás térképgyűjteménye In: Erdélyi magyar adatbank, <http://sebok1.adatbank.transindex.ro/terkep1.php> letöltés 2015 01 19)
5. ábra: *A magyarországi diákok olvasási szokásai nemek szerinti bontásban (százalék)*
6. ábra: *A határon túli és a magyarországi diákok templombajárási szokásai (százalék)*
7. ábra: *A határon túli és a magyarországi diákok imádkozási szokásai (százalék)*
8. ábra: *Kibocsátó régió (százalék)*
9. ábra: *Hármas csoportfelosztás (százalék)*
10. ábra: *Oktatási intézmény szerinti megoszlás (százalék)*
11. ábra: *Hólabdamódszer*
12. ábra: *A BBTE megkérdezett diákjainak kapcsolathálója*
13. ábra: *Út a felsőoktatáshoz (összes megkérdezett)*
14. ábra: *Út a felsőoktatáshoz nemek szerinti bontásban (fő)*
15. ábra: *A megkérdezettek kibocsátó középiskolái (fő)*
16. ábra: *Beiskolázó középiskolák*
17. ábra: *A középiskolák emléke fenntartói típusonként (fő)*
18. ábra: *Lakóhely választásának összetevői (százalék)*
19. ábra: *Lakóhely választásának oka intézmények szerinti bontásban (fő) (sig: 0,000)*
20. ábra: *Oktatási intézmény választásának összetevői (említések)*
21. ábra: *Oktatási intézmény választásának oka intézmények szerinti bontásban (említések)*
22. ábra: *Az egyetem légköre diákszemmel (fő)*
23. ábra: *Az egyetem légköre intézmények szerint (fő)*
24. ábra: *Identitás típusai (fő)*
25. ábra: *Munkaerőpiaci integráció (fő)*
26. ábra: *Szakmai identitás (fő)*
27. ábra: *Szakmai identitás intézményenként (fő)*
28. ábra: *Az intézmény hatása a letelepedés helyszínére (fő)*
29. ábra: *Lakóhely típusa a felsőoktatási tanulmányok idején (fő)*
30. ábra: *A diákok identitásának szerkezeti képe*
31. ábra: *Elkülönülő csoportok*

Összefoglaló

A tradicionális társadalmakhoz képest a modern kor emberének identitása jelentős mértékben megváltozott. Míg a posztmodern társadalmakban a pozíció mentén mintegy megkövült és életre szóló identitásról beszélnek a kutatók, addig napjainkban egyénenként és életkoronként változó, sőt szabadon választható identitástudatról beszélnek. Igaz ugyan, hogy a társadalmi nyomás és szerepelvárás ma is meghatározza az egyén személyiségének alakulását, ugyanakkor az egyéni karakter nem egyenes következménye a társadalmi folyamatoknak. Az egyéni választás meghatározó, ami mintegy megnövekedett felelősséget is tesz a személyek vállára. Azonos társadalmi mezőben, növekvő felelősségük tudatában választhatnak. Kutatásunk szempontjából ez a választás jelentheti az oktatás és a privát szféra nyelvválasztását, éppúgy mint a barátok megválasztásának etnikai színezetét.

Az egyéni szabadság térnyerésével párhuzamosan egyre fontosabbá válik az azonos nemzetiséggel rendelkező egyének önazonosságának alakulása. Mely nem csupán személyenként lehet eltérő, hanem egy egyén élete során is változhat, különösen abban az esetben, hogyha kisebbségként él valaki egy társadalomban. A Románia területén élő magyarok identitását hármasszoros hatás éri. Egyrészt maga a kisebbségi közösség, másrészt az ország amelyben élnek, harmadrészt pedig az anyaország. Ebben a hárompólusú erődimenzióban méltán kelti fel a társadalomkutatók érdeklődését, hogy hogyan alakul és változik a nemzeti karakter, mennyire erős a többségi nemzet olvasztóhatása, vagy mennyire éli túl ezt a hatást és tartja meg eredeti patternjét a nemzeti karakter.

Vizsgálatunkban kvalitatív mélyinterjúk módszert használtunk. 46 fővel készítettünk életútinterjút a következő megoszlásban: 21 fő a Partiumi Keresztény Egyetemen (Nagyvárad), 11 fő a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen (Kolozsvár), 14 fő a Debreceni Egyetemen folytatta tanulmányait a megkérdezés idején. A megkérdezettek között, közös kapcsolódási pontot jelent, hogy mindannyian magyar kisebbségi létbe születtek és hogy születési helyük, vagy a felsőoktatási intézményük révén kötődnek a partiumi régióhoz.

Az alapprobléma a kisebbségi sorshoz szorosan kapcsolódó döntéshelyzetek köré csoportosul. Egy keresztmetszeti vizsgálatban szeretnénk átfogó képet kapni a továbbtanuló fiatalok személyes döntéseiről a tanulmányaik és saját jövőjük kapcsán. A körülmények és a sajátos földrajzi helyzet mentén szerveződő vonzások és taszítások táptalaján létrejövő magatartásminták feltérképezésére és tipizálására vállalkozunk a kutatás során. A vonzás tényezői a szülőföldön tartják a megkérdezett interjúalanyokat. A taszítás tényezői az anyaország felé mozdítják a megkérdezett fiatalokat. A vonzás tényezőinek tekintjük a

társadalmi közeg megtartó erejét. Vagyis az informális kapcsolathálókat, a barátok, a család és a tágabb rokonságot. Ide soroljuk a földrajzi hely szeretetét és az új közegtől, a migrációtól való félelmet is. A taszítás tényezőinek tekintjük az anyanyelvű társadalmi környezet, anyanyelven való továbbtanulás, anyanyelven való munkába állás biztos lehetőségét, a kedvezőbb életkörülmények és munkaerő-piaci lehetőségeket. Ezen tényezők mentén vizsgáljuk az egyéni választások sokszínűségét és motivációit. Melyek mentén képzett csoportok elvezetnek a kollektív identitás mintázatához.

Az interjúk során egyértelművé vált, hogy a kisebbségi létben élő és a világban a helyüket kereső fiatalok egyéni identitását a hivatalos és közösségi kötődések, a lokális, a kisebbségi és az állampolgári meghatározottság erőterei formálják. Megmutatkoznak ugyan a rugalmasság és az alkalmazkodás jelei, alapvetően azonban a nyelvi és a nemzeti közösség értékei, az ezek mentén születő döntéseik gyakorolnak jelentősebb befolyást az élethelyzetük alakítására.

A kutatás újszerűsége a vizsgálat módszeréből fakad. Nem egy átfogó reprezentatív vizsgálat, hiszen ebben a témában számtalan megalapozó kutatás született. Ebből fakad a téma érdekessége, melyek lehetnek az itt élő egyének belső motivációi, lokális identitásuk megélésének sajátosságai, választásaik magarázói. Ezt egyéni interjúk adatfelvétellel, kvalitatív vizsgálattal lehet megállapítani.

Summary

Life Position and Educational Mobility of Minority Students in the Border Territories

Our study was made in the context of the European globalization, which has an effect on higher education, too. The globalization of the higher education is manifested in the Bologna process that serves the integration and permeability of education and the increase of students' mobility. Above all Hungarian students from abroad come to Hungary. Thus, they are the informants of our study.

Our research was written in European context and globalization aiming at minority higher education in one special territory, named Transylvania. Our method was qualitative interview. All in all we made 46 interviews. We have asked 21 people at the University of Partium, 11 people at the University of Babeş-Bolyai and 14 people at the University of Debrecen. We analysed these students by childhood history, school carrier, relationship, identity, value and future plans. Among the interviewee the common joint is that every one of them was born into a minority and they are connected to the Partium region through their birthplace or higher educational institute. Two counties of this region belong to Hungary, one belongs to Ukrain and four belong to Romania. In the future, this region, connecting three countries, could ease the professional, communicational, cultural and economical flow between countries, by the strengthening of the regional politics of the European Union.

The basic problem centres on the decision-making situations that are closely attached to the destiny of minorities. By a cross-sectional study we would like to get a broad picture of the decision of the higher educational students in connection with their studies and their own future. We would like to reveal the facts of counter attractions in this special field from the students, living in the bumper zone of world trends and minority being. The interviewees experience the effect of forces that could come from the opposite way and could influence the migration, in a different way. Thus, they explain their decisions adjusting them to their own destiny. In the empirical study, through the content-analyze of the students' interviews, we try to find the answer to the motivation of chosing the higher education and its personality- and destiny-forming effect and the motives of the educational-based migration, and from all of these the characteristics of acting types.

Students who take part in higher education use keywords that are connected to their devotion to the birthplace, 29 people mentioned these. In choosing a university the most

determinative explanation was the possibility of using their mother tongue among the questioned. This was followed by materials and local attachment. When choosing a university in the case of three possible options 44 people mentioned the importance of language, 40 the field of study, 19 the territorial location of the institution, 14 the prestige of the university, 13 the financial reason, 7 mentioned friends' choice and only one success as a viewpoint. Figure 20 shows the order of the important references broken down into percentage.

The Partium Christian University is chosen firstly by those who consider financial viewpoints as well. Parallel to this the university espouses underprivileged students, thus it contributes to create a second chance. Most of the students who were questioned come from unprivileged families. It appears among the reasons of choosing a university, because all of them mention the financial viewpoints. The following interview extracts illustrate the life situations of the students.

Parallel with the results of the *2001 and 2011 Mozaik studies*, our own interviewees defined their self-identity primarily along locality, too. While analyzing the oral narratives we classified one interviewee into one category. Thirty respondents claimed themselves Transylvanian or *székely*. The rest of the choice of answers received less than enough mentions. The Hungarian self-identification received nine notations, thus it was the second most frequent reference. The identity as a citizen stands on the third place; this was mentioned by five people. The list is finished by the minority identity that was referred to by only two. It turns out from the results that among the subjects of our asked sample only a few experience their identity as a form of oppression. Identity as a citizenship characterizes mostly bilinguals, those who were born in mixed marriages or those personality types which greatly accept other hugely varied cultures. Those who answered proudly talk about their self-identity; they don't make excuses or defend their affiliation.

The results of the after-following show that from this point of view the most determinative is the scene of the higher educational institution. Almost 30% of the questioned found a job and settled down in the country where they had got their degrees. This variant displays its effect most strongly on the group of students learning in Debrecen. Among them only two didn't integrate into the hostile country's mother-tongue milieu and moved to a third aim country. Noone went back to the emissive milieu. Because of this, for Hungarians living abroad Hungary means firstly an aim and not just a transit country. In most of the cases the students of Partium Christian University chose Oradea (*12 people*).

DEBRECENI EGYETEM
EGYETEMI ÉS NEMZETI KÖNYVTÁR
PUBLIKÁCIÓK

Jelölt: Takács Tamara
Neptun kód: YHFJPA
Doktori Iskola: Humán Tudományok Doktori Iskola

Iktatószám: DEENKÉTK/407/2014.
Tételszám:
Tárgy: Publikációs Lista

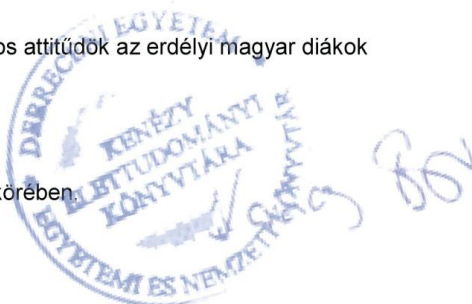
A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészlet(ek) (3)

1. **Takács T.:** Kisebbségi státusú hallgatók önmeghatározása és tanulmányi mobilitása a határtérségben.
In: Hagyomány és modernség a XXI. századi tanítóképzésben. Szerk.: Jenei Teréz, Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, 175-186, 2014. ISBN: 9786155097898
2. **Takács T.:** A Partiumi Keresztény Egyetem diákjaival készült interjúk kutatás bemutatása.
In: Harmadfokú képzés, felnőttképzés, regionalizmus. Szerk.: Juhász Erika, Center for Higher Education Research and Development, Debrecen, 98-104, 2010. ISBN: 9789634732778
3. **Takács T.:** Határon túli magyar diákok élethelyzete az erdélyi és a magyarországi felsőoktatásban.
In: Felszántatlan területeken. Szerk.: Fenyő Imre, Rébay Magda, Csokonai Kvk., Debrecen, 281-292, 2010. ISBN: 9789632602257

Magyar nyelvű tudományos közlemény(ek) hazai folyóiratban (3)

4. **Takács T.:** Felekezeti hovatartozás és médiával kapcsolatos attitűdök az erdélyi magyar diákok körében.
Educatio. 16 (4), 695-704, 2007. ISSN: 1216-3384.
5. **Takács T.:** Identitás és előítéletesség a kolozsvári diákok körében.
Educatio. 16 (1), 140-148, 2007. ISSN: 1216-3384.

6. **Takács T.**: Határon túli magyar hallgatók a debreceni és a nyíregyházi felsőoktatásban.
Educatio. 15 (1), 182-188, 2006. ISSN: 1216-3384.

Magyar nyelvű konferencia közlemény(ek) (14)

7. **Takács T.**: Közösségi kötődés és egyéni identitás egy határmenti felsőoktatási térségben.
HERA évkönyvek. Accepted by publisher ISSN: 2064-6755.
8. **Takács T.**: Az egyéni választások kollektív hatásai, egy határtérségi identitáskutatás kapcsán.
In: VIII. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia Konferenciakötete. Szerk.: Kerekes Benedek,
Nyíregyházi Főiskola, Nyíregyháza, *Accepted by publisher* 2015.
9. **Takács T.**: Kisebbségi státusú hallgatók élethelyzete és tanulmányi mobilitása a határtérségben.
In: Oktatás és nevelés - gyakorlat és tudomány : tartalmi összefoglalók. Szerk.: Buda András,
Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Debrecen, 449, 2014. ISBN:
9789634737421
10. **Takács T.**: Magyar-román kulturális határon átívelő tanulmányi mobilitás.
In: Minőség és versenyképes tudás : Neveléstudományi konferencia 2013. Szerk.: Demény
Piroska, Fóris-Ferenczi Rita, Babes-Bolyai Tudományegyetem, Pedagógia és Alkalmazott
Didaktika Intézet., Kolozsvár, 139-149, 2014. ISBN: 9789730163414
11. **Takács T.**: Oktatási mobilitás a Partium területén.
In: Változó életformák - Régi és új tanulási környezetek : XIII. Országos Neveléstudományi
Konferencia : Eger, 2013. november 6-7-8-9. : absztraktkötet. Szerk.: Bárdos Jenő, Kis-Tóth
Lajos, Racsko Réka, Líceum Kiadó, Eger, 512, 2013. ISBN: 9786155250323
12. **Takács T.**: Identitás, kisebbség, oktatás az erdélyi magyar hallgatók szemszögéből.
In: A munka és nevelés világa a tudományban : XII. Országos Neveléstudományi
Konferencia. Szerk.: Benedek András, Tóth Péter, Vedovatti Anildo, MTA Pedagógiai
Tudományos Bizottság, Budapest, 178, 2012. ISBN: 9789638911087
13. **Takács T.**: A határon túli magyar felsőoktatás világa hallgatói szemmel.
In: Oktatás, nevelés, élethossziglani tanulás : a Neveléstudományi Egyesület 2010. évi
konferenciája : Székesfehérvár, 2010. január 15. : részletes program, tartalmi összefoglalók.
Szerk.: Karlovitz János Tibor, Neveléstudományi Egyesület, Budapest, 87, 2010. ISBN:
9789638842213

14. **Takács T., Szolár É.:** Felsőoktatás-politikai rendszerváltozás és kisebbségi egyetem a partiumi térségben.
In: Hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola. Szerk.: Perjés István, Ollé János, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest, 37, 2008. ISBN: 9789635033867
15. **Takács T.:** Egy egyetem belső világa: A Partiumi Keresztény Egyetemen készült kvalitatív vizsgálat.
In: Új kutatások a neveléstudományokban : hatékony tudomány, pedagógiai kultúra, sikeres iskola : VIII. Országos Nevelésügyi Konferencia, Budapest, 2008.11.13-15. Szerk.: Kozma Tamás, Perjés István, MTA Pedagógiai Bizottsága, Budapest, 327-338, [2008]. ISBN: 9789635034017
16. **Takács T.:** Denominational Status and Media-Related Attitudes among the Hungarian Students in Transylvania.
In: Religion and values in education in Central and Eastern Europe. Ed.: Gabriella Pusztai, CHERD, Debrecen, 197-209, 2008. ISBN: 9789634731030
17. **Takács T.:** Az interjú kutatási módszer sajátosságai.
In: Interdiszciplináris pedagógia és az eredményesség akadályai. Szerk.: Kiss Endre, Buda András, Debreceni Egyetem Neveléstudományok Intézete, Debrecen, 585-593, 2008. ISBN: 9789634731658
18. **Takács T.:** Felekezeti hovatartozás és médiával kapcsolatos attitűdök az erdélyi magyar diákok körében.
In: Változó tanulási környezetek, változó pedagógusszerepek : proram és összefoglalók. Szerk.: Vidákovich Tibor, Molnár Éva, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest, 116, 2007. ISBN: 9789634828433
19. **Takács T.:** Határon túli magyarok a felsőoktatásban.
In: Tanul a társadalom : program tartalmi összefoglalók. Szerk.: Keller Magdolna, Simándi Szilvia, Magyar Tudományos Akadémia Pedagógiai Bizottság, Budapest, 188, 2006.
20. **Takács T.:** A debreceni és a kolozsvári egyetemen tanuló határon túli magyar diákok összehasonlító vizsgálata.
In: Régió és oktatás : a "Regionális egyetem" kutatás zárókonferenciájának tanulmánykötete. Szerk.: Juhász Erika ; közread. a Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Doktoranduszok Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen, 251-261, 2006. ISBN: 9632175859

Idegen nyelvű konferencia közlemény(ek) (1)

21. **Takács, T.:** Life Position and Educational Mobility of Minority Students in the Border Territories.
In: VIII. Nyíregyházi Doktorandusz Konferencia Konferenciakötete. Szerk.: Kerekes Benedek,
Nyíregyházi Főiskola, NyíregyházaNyíregyháza, *Accepted by publisher* 2015.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2015.01.15.

